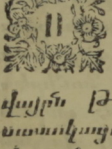

2004

2380 - ceh.

1650-ay

2380

ՆՈՒՄԱՅ ՊՈՄՊԻԼԻՈՍ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

Յօրինեալ ՚ի Ներհան Փլօրիանեայ Գաղղիացւոյ.

Եւ թարգմանեալ ՚ի գաղղիականն բնագրէ ՚ի մերս.
աշխատասիրութեամբ ուրումն բանասիրի, ՚ի զուարճութիւն և ՚ի զբօսանս բարեմիտ պատանեկին Պարոն
Աբրահամու՝ որդւոյ Պարոն Յարութիւնի Սահակեան Ջուղայեցւոյ:

Արդեամբք և ծախուք Բարեպաշտօն Աղայ Մարգանին Գասպարեան, Յարգոյ և գթասիրի Տեառն՝
նորուն Աբրահամու:

՚Ի Հայրապետութեան Տ՟ն Եփրեմայ ամենայն Հայոց
Կաթուղիկոսի:

՚Ի ՄԱԴՐԱՍ

՚Ի Տպարանի Պարոնաց Յակոբայ և Յովհաննէսայ Նազար Շամիրեանց:

1812

84

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Публ. Биб
ՀՍՍՀ-ССР
им. А. Мясн
ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ՆՈՒՄԱՅ ՊՈՄՊԻԼԻՈՍ

ԳԻՐՔ ԱՌԱՋԻՆ

Տուղղոս քրմապետ Կերեսայ [illegible] սնուցանէ զՆումայ՝ իւրն հարազատ որդի : Տուղղոս յայտնէ Նումայի զ[illegible] նորա որդի Պոմպիլեայ իշխանին սերելոյ 'ի [illegible] Լակեդեմոնացւոց Սաբինացւոց : Պատմէ նմա զանուն Պոմպիլեայ հօր նր . զ[illegible] առաքինութեանց , զմահ ծնողաց նր . զհալածմունս հօրն պատերազմն ընդ Սաբինացւոց . զդաշինս երկուց ժողովրդոց . զհրահանգութիւն Նումայի 'ի մեհենին Կերեսայ , և զհրաման շքեղահոյս տօնի այսորիկ տօնախմբելոյ զնա 'ի Հռովմ : Նումայ երթայ 'ի դամբարան հօրն իւրոյ : [illegible] պատրաստի չուել գնալ 'ի Հռովմ : Խորհուրդք քրմապետին : Հրաժարական աղջկան տուղղոսի և Նումայի :

ՅԱՇԽԱՐՀԻՆ ՍԱԲԻՆԱ-ցւոց՝ ոչ հեռի 'ի Կիւրեա քաղաքէն՝ 'ի մէջ հնագոյն անտառի միոյ կառուցեալ կանգնէր մեհեան մի շքեղահոյն Կերեսայ նուիրեալ : Հաճարենիք և բարտիք՝ այնքան վաղեմիք որքան երկիրն , հովանի առնէին դիմաց շինուածոյն . գետն Կիւրեսայ զկնի թանալոյ զպարիսպս քաղաքին , մին առեալ գնայ ոռոգանել զյոգունց առանձնացեալ տանց զպարտէզս՝ շուրջ զմեհենաւն կերտելոյ : 'Ի դիւցանուէր յառանձնոցս յայսմիկ իւրաքանչիւր քուրմ Կերեսայ դիցն կանամբ և որդւովք իւրեանց հանդերձ՝ 'ի պաշտաման՝ 'ի ծերութեան վաստակոյ , կամ 'ի [illegible] խնամս իւրոյ զառուցս իւրեանց վարեն : Պատսպարանեալք 'ի դիցն պահպանութե՟ք զոր մեծացուցանեն , կերակրեալք և դարմանե՟լք արդեամբք անդաստանաց զորս մշակեն , սիրեցե՟լք ՚ի կենակցաց զորս երջանկացուցանեն , օրհնաբանե՟լք ՚ի զաւակաց իւրեանց , և յանխառն ընդ նոսին ՚ի խաղաղութե՟ վայելեն քաղցրութե՟ պատուաւոր կենաց առանց զանգիտելոյ և ցանկալոյ մահու :

Ծաղկեալն ալեօք ծերունին Տուղղոս իշխէր քրմաց այսորիկ : Յութսուն ամաց հասակի զպաշտամունս զոհից դիցն կատարէր ամ՟ եռանդ՟բ ուրուք երիտասարդի , և խոհականութե՟ ծերունւոյ : Պաշտեալ յիւրոյն կենակցոյ , մեծարեալ և յարգեալ յայլոց ամ՟յն , բայց ՚ի չարաց յոչ ումեքէ երկնչէր : Հաճոյ և դիցն ողջունելի , սիրելի յաչս ամենեցուն՝ հայցէր վ՟ն իւր ինքեան պակասես զաղօթս և զպաշտամունս դիցն մատուցանէր , այլ յաւէտ և անդադար վ՟ն որբոց և այրեաց : Իբրև արկածք ինչ աղէտից և չարեաց պատահարք զայլն հասանէին ումեք ՚ի քաղաքացւոցն Կիւրեաց , կամ ումեք ՚ի ռամկաց , բաժանումն և պառակտումն տան իրիք , կամ տարաձայնութե՟ յիմիք գերդաստանի , չուա՛ռ և աւաղուկ հայրք ապերջանիկ մայրք և ողորմելի մանկունք զճանապարհ դիւցանէ՛ին սնոտոյն կալեալ՝ զայլն ՚ի խնդիր Տուղղոսի , որոյ և թէ դէպ լինէր խուռն ինչ անագանիլ , ոչ զանգատէր Տուղղոս փութալ յուղել զն՟ս : Լսէր միադիւր ի՟ն և անձանձիր հեծութե՟ և ողբոց ն՟ց , քաջալերէր և արգահատէր սփոփէր զն՟ս , լքեալ տառապելոց նպաստ մատուցանէր՝ և տարտամ՝ տարակուսելոց խորհուրդ : Դատաւորն խղճմտանք՝ կամ նման լծաւորեալք , կամ ատեալ ոքանչք • և Տուղղոս՝ որ ինչ ոչ աչառեալ փարատէր , փոյթ յերկիր անկանէր ՚ի վ՟ր երեսաց իւրոց առաջի ողորմականի չքնաղուհւոյն , և մար-

Թէր վն Թշուառացելոյ սփոփելի ։

Տուղղոսի արդէն անմահին պակասեալ էր 'ի կենցաղոյս ․ զամ՝ զեր և զխանդաղատանս իւր 'ի նուանց յորդին իւր գրաւէր ։ Թուէր թէ բարձրեալն կամէր առաքինութեան ծերոյն զդարձ փոխարինին առնել առատատուր հեղմամբ պարգևացն 'ի պատանին ։ Նուման ընդ զամս Տիգեստոսան որոց իւրոց , և յայսմ հասակի զարգացեալ էր շնորհօք և քաղցրութեամբ ։ Հպատակէր հօր իւրում՝ զոր վերապատուեալ մեծարէր դրեթէ կերպիւ դիցն հաւասար , վառեալ բորբոքեալ բաղձմամբ գիտութեան յանձին բերելոյ զնմանութիւն , պարապէր յուսումն գիտութե բարոյ՝ առ գործս Տուղղոսի վերահայելով ։ Խորհեալ անդադար զպատուէրս կրօնին իւրոյ , ցանկայր հրահանգիլ իսկ յամ ծէսս պաշտաման ։ Պարապ իւր ամ՝ էին դաշնամանք և մաղթանք ․ գորով իւր առ ծերունին Տուղղոս՝ սէրն առ ուսումն՝ յառաջ կիրք իւր էին ․ ոգին իւր մաքուր և պայծառ իբրև զգոյն երկնի ինչ ոչ զանազանէր ընդ մէջ հեշտութեանց և պարտաւորութեանց իւրոց ։

Հասեալ էր օրն տօնին Կերեսայ ։ Առ սաբինացիս ոչ կատարի բնաւ իբրև առ Եղևսացիս՝ այս տօնախմբութեան հանդէս ։ Խաւան աճապարէր Տուղղոս ըստ՝ խորհուրդս զայսոսիկ այնքան մեծաւ հոգաբարձութե ծածկեալ և պատրուակեալս , և այնքան [illegible] սիրոյ բարօրութե մարդկան ։ Դիք՝ ասէր նա՝ ո՜վ իմ որդեակ երևին մեզ , որք յայտնի առնեն մեզ զօրութիւնս յամ ժամ՝ յամենապայծառ զքանչելիս բնութե , կարեն նք զայսքան 'ի մէջ ըզծածուկսն պահանջել և զգաղտնիս , զայսքան հմայմութիւն՝ առ 'ի հաղորդիլ ընդ մահկանացուաց ։ Այլ թերևս առաւել դժուարին գոհունակ լինել

քան

զնոցունց, քան զընկալնուլ 'ի նոյնէ անոր զպարգեւս ։ Ո՛չ բնաւ՝ զի կերես որ զմեզ կերակրէ, զմեզ զամենեսեան և սիրէ ։ Նաւապետեանն՝ զոր նա հաւկիւ ծածկէ, ընդ տաճար իւր երկրագործ մշակին. և պաշտել պարտ է ընդ նմ՝ ախեղէնս զոյն, որոյ բարութիւնք սփռեալ տարածեալ ծածկեն զերկիր ։

Յետ այսորիկ այսպէս խորհելոյ, առհասարակ կարգեալ առաջնոյ միաբան և համախորհուրդ ընդ իւրում այրւոյն զօրաբերան կերեւոյ ։ Ամի ամի՝ նախ քան զհունձս նմ՝ երկրագործք զարդարեալք և աճուճեալք վայելուչ և փառաւոր հանդերձիւք իբեանց համախմբեն 'ի քաղաքին Սուրեայ առ 'ի խաղալ զնայ անուն խաղս լին 'ի տաճար դիցն Արեայ ։ Յառաջինն սնգահայք, և մասնաւորապէս օրհնու[illegible] 'ի մէջ դիցոց իւրեանց բարձեալ տանելով 'ի տաղան ծաղկազարդս զբահամանս չքնաղագոյն՝ հեռեւեին նց ։ Ոչ հետ նց զհայրն և մանկունք կայ 'ի զգեստս ալխասկ՝ պսակեալք ծաղկին ծաղկամբք, և ածելով զփարախն խաղակառն ։ Նախանի բազմանիթիւ փոխթեառնաքն և անդ 'ի [illegible]ղութիւն զոհին վարեցելոյ՝ ընդ կամիքն ծանր [illegible] երեկի, խառնելի մէջու 'ի ձայնէ ծածութին նց ։ [illegible] նց սփգաշարժ և ծանրաքայլ ընթացիւք [illegible] նց, զլութին հրամանելով՝ և նուիրելով [illegible] անդամարույն զպատուէրան ։ [illegible] 'ի նայանէ 'ի ձեռսն իւրում՝ բերէ զ[illegible] երեխայքն ջինջոյ իւրոյ ։ Նշխանք՝ զօրաւ[illegible] զառաւ[illegible]քն՝ և այլ նմ՝ առագասնի ոչ եւս զ[illegible] մեծութիւ ատտիճանի յայում առաջ մեծի [illegible] ակնածութիւն հաւատայ այնորիկ, որք [illegible]

Տօղոս և քուրմք իւր եկին [illegible] մինչև [illegible] գիմանուէր մնաստին պատուել [illegible] նց ։ Պա-

տա

—հյոհէ

— դողհ

տաճարին Նուեմայ զգեցեալ զհանդերձ կտաւի զոյգ ընդ տուղըլոյի ընթանայ ։ Հայր ընդ երեսս նր, և տեսանէ զարտասուս յաչս ծերունւոյն՝ որ ջանայր թաքուցանել ։ Աղեկիզեալ առաւել յաղէտից հօրն իւրոյ՝ քան զոր եթէ ինքն կրեալ էր, ոչ համարձակէր առաջի մեծի բազմութեանն և յօգտատափառ իմն հանդիսի՝ անկանիլ զանձինք նր և հարցանել ցնա զարտասուացն զպատճառ ․ բայց գթութին նր և դէմք գորովալիր և խռովեալ կարի քաջ ցուցանէին զմորմոքումն սրտի իւրոյ ։ «Նուեմայ՝ որ էր գանձ և յաւէտ այնքան ուշատու և պատկառ ՚ի պաշտամունս դիցն, զայլ ինչ ոչ նկատէ, բայց ՚ի հօրէն իւրմէ, զայլ ինչ ոչ խորհէր բայց ՚ի նմանէ, զպաշտօն իւր ամ՝ զմիացութին հարկանէ ․ աչք իւր իսկ՝ որք հետախուզէին զպատճառ արտասուացն տուղըլոյի, լցեալ էին արտասուօք ։

Հասեալ ՚ի տաճարն՝ տուղըլս յերեսս անկանի առաջի բագնի դիցուհւոյն, և մատուցանելով նմա զ[illegible]խայրիս՝ ով մայր ազգի մարդկան՝ ասէ ․ դու ես որ բուսուցեալ աճեցուցանես զհասկս զդաշտից, և հայր քո Արամազդ է՝ որ զմեզ բարեպաշտս առնէ և շնորհակալս ։ Առէք անմահք՝ զընկալեալս առ ՚ի ձէնջ զբարիս ձեր ձեզ մատուցանեմք ։ Մի՛ անտես առնիցէք զնուէրս մեր, այլ հաճեսջիք ծառայիցս ձերոց բարութեամբ անսպառանաց մերոց զաղքատութեան տուք զլիութին՝ մանկանց մերոց զոյժ և զզօրութին շնորհել, և դստերաց մերոց զառաքինութին ։

Զկնի [illegible] մաղթանացս այսոցիկ, սքանչելին [illegible] ՚ի մէջ [illegible] ջահկիզին զգառին նուիրեալ, ծածուկ[illegible] նորին դէպ ՚ի յերկինս՝ [illegible] և [illegible] ծախել ողջոյն ։

Ս[illegible]եալ զհնազանդութին՝ հողանկառուակ ռատալք մանկայ կամիմ աւանդել անդրէն զխրախճանս ուրայից խուրձանոց ։ Նշանքդ՝ յաւէ ցն̃ն տուողին՝ քանզի և դուք նմանապէս քուրմք կերևայ էք , նոճերք այտքին չքծուհւոյս պատկանին , այն է՝ կարօտելոյ ։ Օ՜հ քուրմք դիցն չեն այլ ինչ՝ բայց եթէ պանծապետք անանկաց , մխիթարանաց և բարեբարք ։ Ընտրեցեալք ուրեմն ՚ի ձէնջ զոհն ձեր , որ պարտի հոսել ընդդիմ՝ յընծայս այսր ամի՝ ՚ի վ̃ր մխիթարութ̃ն և խնամածութ̃ն կարօտելոյ . իրաւունք են իսկ զի տայց ձեզ զհամարն բարեաց առ ՚ի ձէնջ վ̃ն նշ̃ ինձ աւանդելոյ ։ Իսկ երկրագործք՝ քաջածանօթ և հաստատելով զամ̃ առաքինութեանն տուղղոսի , յուրաստ եղէն տալ նմա զոք աջակից . բայց ՚ի պահանջելն տուղղոսի ստիպմամբ , յընտրութ̃ն մատեանն , և այս ընդրութ̃ն եմ զլաւ. հանդիսի պաշտամանց ։

Առ տենչանայն լինելոյ առանձին ընդ հօր խուլում՝ մաշէր յանհամբերութ̃ե անոր սիրոյն նուամոյն ։ Ընդ ելանելն տուղղոսի ՚ի տաճարէ , առ ժամայն փարի որդին փոխեաւ ։ Հայր իմ՝ ասէ ցնա՝ վշտակցութի իմն դոյ ՚ի քեզ , զոր ես անդխտանամ ։ Ո՞վ աղէտից , թէ և քաջ գիտեմ զի հասակն իմ չէ բաւական փարատելոյ ՚ի քէն զմեծ թախծութ̃ե քոյ ՚ի բայց, այլ մարթէ ինձ գոնեայ քեզ տալ վշտակցելոյ , և ինձ ևս արտասուաց են պէտք , մինչ զքեզ յարտասուս հարեալ տեսանեմ ։ Տենչայի որդեակ իմ՝ պատասխանէ նմա ծերունին , քանզի բնաւին ոչ յիշէի հրաժեշտ տալ յայսմ ամենաքաղցր անոյշ ամանակցութ̃ե , վ̃ն բազում պատճառս ունիմ փութացելոյ . զի Թուայ ինձ անջատիլ՝ մեկնիլ՝ հրաժեշտ առնուլ յախմանէ , զոր առաւել սիրեմ քան զկեանս իմ ։ Մի՛ թէ կամիս լքանել զիս հայր իմ՝ գոչեաց նորա տարափեալ դողութ̃բ ։ Ոչ՝ որդեակ իմ՝ քա՛ւ

նա

նազելով իմ. այն զի դու . . . . Ոչ զօրէ աւարտել զբանս, հեծեծանք զձայնն հատանեն ։ Կալեալ զձեռանէ նորա միայն, և առանձնանայ ընդ նմա 'ի խորս անտառին յառաւել զերծ տեղւոջ, նստին անդրէն երկոքեան 'ի վր̃ դալար սիզոյ, և ծերունին ասէ ցնա զբանս զայս ։

Նմանեայ չես դու իմ որդի . . . . Առ այս բանս գոյն երեսաց պատանւոյն այլայլումն զորէն մեռելոյ, դողայ ձեռն նր̃ 'ի ձեռին ծերոյն ։ Զարմացեալ նըկատէ զայս, և 'ի գիրկս առեալ զնա՝ ամփոփէ փութայ բան 'ի բերան առնուլ և խօսել ընդ նմա ։ Որդի՛ հայր քոյ եղէց յարաժամ. քաղցր է ինձ այս անուն՝ առ քեզ ։ Այլ իմ զպատմութիւն ծննդեան քոյ, և գիտեմ թէ առ ո՞ր վէհագոյն տաճարն կոչեցեալ է քո 'ի վերուստ ։

Լռեալ փարի զնովաւ ; և ինչ ոչ պատասխանէ. բայց նմա անմռունչ 'ի խորս լռութե̃, խոնարհեցուցանէ զաչս իւր յերկիր. և զինայ նր̃ կերպարան թուէր ասել ցուցանել՝ ինչ ոչ փոխանակել մարթայր ընդ երանութեն լինելոյ որդի քոյ ։

Որդեակ իմ՝՝ կրկնէ անդրէն քրմապետն, 'ի լոյս կենաց ընծայեալ է քոյ 'ի Պոմպիլեանէ, իշխանէ 'ի թագաւորութեն մերոյ տոհմէ սերելոյ, որ առ անհամեմատ առաքինութեց իւրոց սիրելի և հաճոյ եղև այց և մարդկան ։ Բարեշնորհն և գեղանին Պոմպիլեայ շառաւիղն Ֆաբոյն արմատոյն Հերակլեայ էր. ամուսին նր̃ 'ի տասն ամաց հետէ ։ Իմք ոչ կարօտանայր այս նոյն երջանիկ միաւորութեան, բայց եթէ տեսանել ընծայիլ զաւակս մի 'ի սիրապատուոյ զաւակացութե̃ իւրեանց ։ Աղօթանայր և կղկղաթեալ Պոմպիլիոս վանն, և գորովալիցն Պոմպիլեայ, որոց միակ և խորհրդոց առարկայ իւրեանց ունէին զերջան ջանկութեն անուանեալն իւրոյ , զայլ 'ի սահմանն հանապազօր յերկիր մածանել 'ի վեր երեսաց իւրոց առաջի կերպարաց , և թանալ արտասուօք զպատրիճանս բազկին նր , զայս և եթ շնորհ հայցելով նմա՝ զբարեմանութիւն ստանալոյ զբաւական մի արու :

[illegible] 'Ի վեր հասի նմա զամ մի 'ի մեհենի անդ . այլ նա այնքան եռանդեան աղօթէր , զի ամենևին ոչ գիտաց զլինելն իմ՛ անդրէն . լռեալ 'ի բերանոյ նր զբանս պաշտօնից . բարբառ կերեւ՝ եթէ Արամազդ հայր քոյ զերկրային առաջս կենաց սահմանեալ է ինձ , մնդթեամ յաւէտ 'ի ննանէ զի կարծեսցէ զիս 'ի կենաց 'ի ծաղկափթիթ հասակի իմում , միայն զի թողցէ առն իմում զպատուղ մի անբիծ սիրոյ մերոյ : Այո՛ կնրող տր՝ 'ի բաց առ անդրէն զիմ՛ զբարիս՝ զոր իմ՛ ընկալեալ է առ 'ի քէն , վասն կեցո՛ զիս յանէ զոր մնանգաւ՛ նախասահմանես ինձ , և շնորհեա ինձ փոխ ընդ այնց զորդի մի . արժանաւո՛ զիս լինել զծնողս նր՝ տեսանել զնա , 'ի բազուկս իմ՛ բառնալ և գգուել զնա , խանդակաթ համբուրիւ զերեսն նր ծածկել , և մատուցանել առն իմում՝ առաջեաւ ցնծութե և բերկրանաց արտասուօք : Զականեսցիցց յախժամ 'ի կենդանութեան ուրախութիւ , նմջեցից մայր՝ և այս ինձ շատ է՝ բաւական կեցեալ համարեցայց : Ո՞վ կերեւ՝ եթէ դու անսասցես աղաղականաց իմոց , և պարգևեսցես ինձ զորդի մի , երդնում 'ի սեղանս յայս՝ քեզ մերձեցուցել , ուսուցից նմա՝ ընդ արձակել լեզուի նորա զանուն քո օրհնել , տաց նմա զարգանալ և հրահանգիլ 'ի տաճարիս յայսմիկ , ուր ծառայեսցէ քեզ զամենայն առաջս կենաց իւրոց , և դու հաճեսցիս լինել նմա մայր , յորժամ պանդխտեալ վճարեսցէ լինել :

[illegible]

'Ի լսելն իմ զայս աղերս մաղթանաց , յորդ արտեսանէք յաչաց խնոց վիժելն ․ 'ի դուռս անկայ յեսն կոյս պանդխտաց , և յարեալ փախչէին խմ՝ 'ի պատանւոյն նորա , յարգահատելի գեղեցկուհին ընդ աղաչանաց մերոյ ։ Այլ ասող՝ զի այս բարերարութի դիցն էնոց գնեցան ։

Ոչ յետ բազմաց եկն պանդխտաց առնուլ խնձ գլղութիւն իւր ։ Այլ բաւական է բանիւ ճառել ըզ կնծութի և զհրճուանս նր , առ ուրախութենէն դրեթէ յիմարեալ էր ։ Տակաւին ունին լաւսինք ունէին նորոգիլ նախ քան զժամն երջանիկ որում՝ սպասէր ։ և նմ՝ որ ինչ միանգամ կարեւորն էր 'ի պէտս զարդուց և պաճուճանաց մանկանն զոր ունելոյն էր էին 'ի պատրաստի ։ Նախանձաւոր միանգամայն և սէգ առ անոճանակոչութիւն մայր , կամեցաւ գործ ձեռաց իւրոց և եթ լինել այնր նմ որոց պէտք էին մանկան իւրոյ ։ Աղեղանէր զծառայս իւր կցորդ լինել ընդ նիքեան բարեբաստութեն սասարելոյ մն որդւոյ իւրոյ ։ Յոյս նուազանելոյ զնա կրկնապատկէր զհրճուանս իւր տեսանելոյ զնա ծնանիլ ։ Այն օրինակ կախթոյս պանդխտաց արբեալ մայրական սիրով՝ առաւել յաճախանկի գայր 'ի տաճարն զոհաբանել և վերօրհնել զգեղեցկուհին , քան զոր եկեն էր յառաջագոյն առ 'ի զխափանչանաց իւրոց առնուլ ըզ կատարումն ։

Օ՛ կնի այսքան երկար ժամանակաց հասանէր 'ի վաղճանի տենչացեալ ամսոյն ծննդոց , յորժամ համբուրս անուշն որոյ չէ քեզ անծանօթ , ընդ այլ լար ասրփոյցոյ՝ եթէ առ 'ի ունքերել դիցն զքա դործն իւր զհամմ՝ զոր դեռ ինկ վճարեալ էր շինել , կամէր առնել զհանդէս խանդարկութեան 'ի պատիւ դիցն կենտոնի ։ Գաւառակ ինկ ես՝ որդեակ իմ , Լ/է ոլքան յարգքի է առ մեզ այն շքեղ ։ Նաւաստի յուշի մայր

Բ քոյ

քոյ՝ որ ոչ երբէք ընդ վայր անցուցանէր զմի միայն աւուր 'ի պատմելոյ զելս, կամեցաւ մնալ 'ի խաղացան յախտակի, և յոյժ մտահաճն պահպանելոյ էած զնա անդր :

Մեծ մասն մեր առաքինացելոյս գնաց զհետ Պոմպիլէոսի : Կանայք և դստերք մեր պճնազարդեալ և պաճուճեալ 'ի հանդէս արշաւեցին : Մեք աղէտից ծառոց, արխական և քաջածէս քաղաքացիք մեր փարաւ 'ի կատարելոյ զիրողութեն նենգութե, ամենեքին ապաշխարք էին : Մտանէին աներկիւղութեամբ 'ի Թատրոնն, ուրանօր հանդիպոյ վերաբերեալ նստէր 'ի մեծափառ գահաւորակի : Կանայք և դստերք նոցա ընթերք նոյ կոչման զուեղի : 'Ի խուռնապատս թոթափեալք զկոշիկ ուսանել, պատմութեան զաչս զկենցաղն խնդրել, ոչ ըստ կրթութեան ածեալ թէ ոսկեղէնք էին լինելոյ :

Յանկարծակել թագաւորի նոյ զնշան, մերկանան հաւանեցեալք զհարեանցն սուր 'ի պատեանից, և կալնուլ զնա՝ զելեմուտ : Զանհնարինս առաքինայւոյ՝ 'ի գիրկս խորհրդոց լինին ապաստան. որդիք հօրց խրեանց, եղբարք եղբարց, և կանայք արանց խորհնոց. քաջ յախտաս և դաժան մարտիկք հաւանեալ յարձակին 'ի մէջ կրկէսին, և ստասեր 'ի ձեռին՝ հրաշէլ ազգք և սպառնալեաք խրոխտանս 'ի վր արանց, շողոքորթեն զկանայս, և յափշտակել համեն զնա 'ի նոցէ, նոցա զայլք առեալք յապշութեան կորզէին զերդուեալ խաշինս : 'Ի նմանէ ողորմելիք մխոքին ձիչ բարձեալ կականեն և զինչ խնդրեն. ընդ վայր քաջաբար և յաղթաբարբառ քաղաքացիք մեր արիւք ապաւինութեամբ, ոչ յիշելով զպարտաւորութիւն իւրեանց՝ խուժել 'ի վր զեղանելոյ յափշտակողաց, կալնուլ զնա, բռնաբարեալ մարտին ընդ նմա, համեն թափեն

յայս

յափշտակէ զդստերս նց , և Հռովմէական արեան ճապաղիք զերկիր ողողեն ։ զի Հռովմայեցիք առաւել բազմահամարք թուով՝ որոյ ճարտար առնեն զդիմամարտս , 'ի փախուստ մատնեն զմնացեալս նմ՝, զնոսա թափուցանել 'ի Հռովմ՝ զաւար իւրեանց ։ մինչ Սաբինացիքս մեր լքեալք՝ արիւնաթաթաւք՝ վիրօք լցեալք՝ պատառատեալք՝ և կթուցեալք 'ի ցասում և 'ի նախատանաց դարձ առնեն 'ի Կուրէս տալ կոծ այնր զարհուրելի աղէտին , և հանդերձիլ կազմիլ հանել զվրէժ քինուն ։

Ի սկզբան ամպր ծփանաց խռովութ̃ն , հայր քոյ Պոմպիլեոս բարձեալ առնելով 'ի բազուկս իւր զմայր քոյ , ընթացեալ էր բանալ ինքեան զանցս ընդ մէջ յափշտակողաց ։ Այն ինչ հուպ լինէր առ դուրս կըրկինն , փութով մի 'ի Հռովմայեցւոց անտի զհետ նորա կրթի , կալնու զնա , և թափէ զմայր քոյ 'ի ձեռաց նց ։ Պոմպիլեա ձայն որոտմուն , և գոչիւն յուսաբեկութ̃ե արձակէ ։ Առժամայն ձեռնհաս լինի սրոյ իմիք , և Հռովմայեցիք որք շուրջ զնովաւ՝ արգելեն սապատ յերկիր անկանին 'ի հարուածոց անտի նց , և փորձս առնու՝ հարկանէ՝ և հարկանի ։ Նոյն հասանի առ Պոմպիլեայ , սրախողխող առնէ զյափշտակողն , ստանայ վերստին զտենչալին իւր , արիւնոտ բազկօք փարի զնովաւ , ապահովեալ մխիթարէ զնա , և ինչ ոչ զանգիտեալ 'ի կատաղութ̃ե Հռովմայեցւոց , և 'ի հարուածոց անտի՝ յորոց խոշտանգէրն և տառապէր , սրտաւք քան զկրկէմն տատուցեալ 'ի փախուստ անկանի 'ի գիրկս բարձեալ առնելով զապերջանիկն մայր քոյ՝ 'ի կեանս կոչելով զնա յուշաթափացութ̃ե անտի , և ուրախ լինելով վն ազատեցուցանելոյ զնա ։ Այս օրինակ առիթն Նումիլիայ՝ յորժամ՝ տեսանէ 'ի հեռուստ զորտորդն անզգաստ բանալ տանիլ զկորիւնս իւր , կատաղեալ մնչէ՝ և հրացեալ և արիւնեբանգ աչօք յարձակի 'ի վր̃ թշուառացելոյն՝ որ ընդունայն 'ի բաց ընկէնու զորսն իւր, կալնու և գիշատէ զնա , մինչ ընդ օդս շուրջ զկուրև զխռովեալ անդադամ նր ․ բայց ցասումն նր միանգամայն տեղի տալով գթութե̃ն և գորովոյ , անձապարէ՝ փութայ առ կորիւնս իւր , գգուէ զնս , ձայն բարբառնոյ ցնծութե̃ , լեզու զնն ատէպ ատէպ արիւնշաղախ լեզուաւ իւրով , և առ 'ի տաւսել մերձ լինել նց , ընդ կողմանի , և մատուցանէ զստինս իւր նց , մինչ տակաւին դողան մկանունք իւր առ ցասմանն , զոր ըն-ցուցանէ ։

Այնդունակ էր սպասելն , որ թէև անչափաքեն վէրքն լցեալ , թէև արիւն նր բղխեալ յորդութ՛ մեծաւ 'ի վիրաց անտի հեղեալ ձապաղէր , 'ի վերջանի ժամանակ 'ի տանջանս այս ։ Զնէ զքաղցր բեռն իւր առ ոտս սեղանոյ շղթահարելն , պաղատի առ կերեա աղերսութեանց պաշտպանել զայն՝ զոր արկանէ ընդ հովանեաւ խնամոց իւրոց ․ և ատարահեալ զմնդթանս իւր , նուաղեալ և պարտասեալ 'ի հասանելէ արեան՝ 'ի վիրացն և 'ի ցաւոց անկանի յերկիր և պակասի 'ի կենցաղոյս ։

Ուժամայն եառ բառնալ զմայր քոյ անտի , և տանել զնա 'ի տուն իմ՝, ուր դդատապարտեալ ուշ 'ի կարծս եղև ։ Ուշքն բանն որ եւ 'ի բերանոյ նր , անունն պոմպիլեան եղև ․ հարցանէ վաղվաղակի տան իւրոյ , կամի տեսանել զնա , կամի գնալ 'ի խնդիր նր լինել ։ Ի զուր փութահամբաւ զկենդանանալ զնա , և ծանկել նմա զմահ հօր քոյ՝ հաստատելով լինել նր կալանաւոր հռովմայեցւոց ․ արտասուքն զորս հեղուր , կանխապատութիւնն նր՝ այս ամ՝ յայտնի ցուցանէին նմա զանհաստատութե բանիցս ։ Ոչէ ցաւոյ բայց բարձեալ ողբս առնու կականալից, բացաձայնէ յիւրմէ զնա՛մ զօրհնութեան և զպարգևահատումն, և Թափելով զնոքին 'ի բաժակաց մերոց, կամի գնալ 'ի մէջ անմեկնելման գնոյն պանդխտելոյն փչել զհոգին ։

Այնքան հարուածք ցաւոց և ծուփք անհնարինք ալեկոծեն տարաժամաւ զժամն՝ յորում զքեզ 'ի լոյս կենաց ածելոյ հասանէր ։ Երկունք ծննդեան կորանեն զնա, անշէջ և անողորմ՝ Խղճտոցք ճնշեն զնա նոր չարեօք խռովեալ, յաղթահարեալ նկուն լինի, և վերջինեան՝ յորում դու զկեանս ընկալար, եղև կէտն մահուան մօր քո ։

Առ այս բանս՝ անկանի նուաղմամբ զլանջօք տաղջուկի ։ բարեպաշտ ծերունին զգացեալ զպաղեայն իւրոյ զԹանձրայն յարտասուաց պատանւոյն, ցօղէ և ինքն զարտօսր ընդ նմին ։

Մխիթարականյն բանն 'ի բերան առեալ՝ ասէ ։ Ետու խնդրել զհատուցիչ մի, որ բաւական լինէր կալ դուրեէ զանձօր և զպակասութեան քոյ զլինելութիւն ։ զի Թուէր 'ի ծնանելն քոյ Թէ ոչ կամէիր կեալ մի՛ աղետից քոց, կողկողագին ձիչ բառնայիր, և կապուտակէիր դէմք քոյ երևելին զմնաց քոյ ցուցանել ։ Այնմ ուրուք երկրպագուածի՝ զԹուոն ամփոփէ խնդակամ զանձն մատուցանէ սնուցանել զքեզ ։ գորովալից խնամօք նա յոյժ առաւել քան զկաթն իւր զոր դիեցոյց քեզ՝ պահեցին զկեանս քոյ ։

[illegible]

Յայնժամ՝ պատահեցայ ես 'ի հանդէս Թաղման ծնողաց քոց ։ Պատրաստեցի կազմեցի զտապանակոյտ մի, եկեղեցեացուցի զնա՛մ զհանդիսաւ հոգւոց և աղաբակաց մերոց, տապանս ոսկերաց մեր առաջնորդէր նոյ ։ Զօրականք՝ քաղաքացիք՝ հարազատք ամենք ողբս առեալ ասացէին զպարծանս քո հայր, ամենք զգային անշիջելին վն քո ։ Մարմինն պանդխտելոյ այժմ այրեցաւ առընթեր մարմնոյ կնոջ իւրոյ ։ Ամփոփեցի զաճիւն նց յարծաթեայ տապանի . այս տապան եղաւ 'ի վր գերեզմանի իւրեք յառաւել զանխուլ խորշ տաճարին .... Տեսից՝ հայր իմ՝ աղաղակեաց Նումայ , տեսից զայս գերեզման , կարասցի՞ց լալ անդրէն և հալիլ յայն տապան անճշալի ։ Այո՛ որդեակ իմ, ասէ նմա քրմապետն , այսօր իջցուք մեք անդր ։

Հասաւ վրէժն քինու մահուան ծնողաց քոց ։ Արիական և քաջակորով սաբինացիք մեր վայրագնեալք ընդ անօրէնին նախատինսն , զանձամբ առնուն զկազմած մարտի , և առաջնորդեալք 'ի սայրուէ , խաղան 'ի վր ուխտադրուժ քաղաքին ։ Անխըրախոյս և կնաս յափշտակողք 'ի դիմի հարկանել զօրաց մերոց ոչ իշխեն , ամրանան 'ի ներքս պարսպաց իւրեանց ։ Պաշարէ զնս տատիոս , և միանգամայն՝ յաղթողագոյն իմն պատահմամբ տիրէ արուարձանին ։ Ստիպեալ Հռոմուլոսի 'ի հարկէ տալ պատերազմ , կամ մատնել զքաղաքն իւր , 'ի հանդէս ելանէ առ ստորոտով կապիտոլինի ամրոցին՝ որ ասի՝ թէ թագաւորելոց է 'ի վր տիեզերաց ։ Ընդունի տատիոս զմարտն . և սաբինացիք մեր վառեալք բորբոքեալք նախանձու թուեալ լինելոյ արեամբ հաւատադրուժ վատացն այնոցիկ , ամ զօրութբ և ուժգնութբ՝ զոր սրտմտութին մարթի յաւելուլ 'ի քաջասրտութի , խիզախեն՝ խոյանան՝ հրոսակն 'ի վր հռոմէական գնդին ։ Կարգ զօրացն թշնամեաց շըփոթի , բայց Հռոմուլոս անդրէն գումարտակ առնէ . Հռոմուլոս եւեթ զդէմ՝ ունի սաբինացւոց ։ Բարձրագոչ ձայնարձակութբ զստատորն Արամազդ կարդայ յօգնութի , և այս անուն ահաւոր և իւրն օրինակ տնկանել արձանացուցանէ զկապարճաւորաձոյգ մարտիկս իւր ։ Հաւաքեցեալք գրոհ տան շուրջ ըզնա նորգք , ամօթն փառեալ քաջալերէ զհարեանցն արիութի , նիզակք պերարին , գմեռամբք բաբախին , փողհարք , և պատերազմօղք 'ի պնդումն անկեալք ոչ կարեն քայլ մի յառաջ խաղալ յորում ոչ դիպեսցին թշնամեաց միում :

Հարուստ մի անորոշ մնացեալ յաղթութեն , 'ի վախճանի 'ի կողմն արդարութե հակամիտէ : Առաքինի և կորովախրոխտ պատկառոյն մեր տայլոս , և նորուն քաջազօր և անպարտելի սպարապետեան մետիոս , միաբանգամ՝ ևս թափանցեն ընդ մէջ հռովմէական ճակատուն : Ծածկի երկիրն դիակամբք անկելոց , մերձ են սաբինացիք զյաղթութեն կանգնել զնշան , և այն ևս 'ի պարտութե մնայր հռովմ՝ և հռոմուլոս , պատահումն ինչ կարի տարակարծ գայ շրջել զյաղթանակն 'ի ձեռաց մերոց :

Կանայք սաբինացիք՝ որք 'ի խաղարկութե անդ 'ի հռովմայեցւոց էին յափշտակեալք , գիսափիւռ՝ բազկատարած՝ արտասուալիր աչօք՝ կողկողագին կականմամբ խուժեն 'ի մէջ պատերազմականաց : Սուսերք շողշողունք , աշտէք արիւնաշաղախք , շփնչն խուժանին ջարդք սրածութե , ոչ բաւեն բնաւ սա կայուցանել և շրջուցանել զնս : Դադարեցէք՝ աղաղակեն նք՝ դադարեցէք , կասեցարուք 'ի պատերազմէ , որ կարի անօրէն է ք զքաղաքականն մարտ : Մարտնչիք դուք վն մեր , և իւրաքանչիւր հարուածք ձեր այրիս և որբս առնեն զմեզ : Եթէ սիրէք զմեզ՝ դուք որ ետուք մեզ զկեանս , մի՛ կոտորէք զայրս մեր . և դուք որք [illegible] գորով և սէր խոստացայք մեզ երդմամբ , խնայեցէք յայնոսիկ՝ որք շնորհեցին կանանց ձերոց զաւակս : Յուշ լիցի ձեզ՝ զի 'ի ծոցս մեր կրեմք զյօդն ձերոյին միաւորութե . հռովմայեցիք յիշեցէք զի կա-

նայք ձեր ամուսնացեալք են ․ և դուք ամուսնացեալք մա-
քուր լերուք՝ զի մանկունք ձեր հաւատացեալք եղիցին ։ Հաւատարիմք ուրեմն ՚ի սուրբ մնացելոյ զինուորեանն , դուք՝ որք չէք այսուհետև երկու ժողովուրդք , դուք՝ որք զարդիս զի տուն միայն անձինք ․ կամ եթէ տայն ծառայոյ արեան իբրեւայդ ստացեալ ատչութ զձեզ , անկիւնն առաջի ՚ի խաչելոյ և յարուցելոյ զնա՛ փրկապետն՝ որոյ պարտ է կապակցել զձեզ ՚ի միասին , խաղ խողեցէք , ՚ի սուրբ սպասեցէք զորդիս և զկանայս ձեր , և ՚ի վե՛ր կիսահասակ մարմնոյ նոցա ընդ սուրբ հանեալ առաջ՝ վճարեցէք զձեզ ։

Այս աւելի սիրելի՝ այս բանք ցանկալիք՝ որք կանայք ամուսնեան կանանց ՚ի բայց փարատեալ վանէն զցասումն և զբարկութիւն յա՛ր սրտից ։ Ո՛չ կայ առնամն մարմնականն զօրականք՝ ակնարկեն առ միմեանս՝ և յապուշ կրթին մի՛ ոչ ևս զգալոյ զառնելոյ առիւրեարս ։ Սուրբ բարձրացեալ՝ կառուցեալ արձանանայ ՚ի վերոյ սիր ոտամ՛ սարսանայ , նմանակս մտոյ ՚ի կալն՝ նեայք մանկանցն ՚ի լուսաւորս աղեղանց՝ որք առանց ձգելոյ զայնս պարզին խուռնքն ։ Ամուսնայի կանայք յարձանկին ՚ի վե՛ր սպասաւորութեան այսոցիկ , և առանց քնութեան հանեն զայնս ՚ի հայրց և յարանց խուրեանց ։ Այսպէս զձեռս նոյ՝ զգուշեն հա՛ւ քուրիմ ասպէն արդարա՛ծոք , և լռմանն նոքօք զաւ-
հակաթիկ զձեռս զայնոսիկ , ՚ի գլուխ ելանեն սաղ-
րել զնա ՚ի խաղաղութիւն , և միաւորել ՚ի միասին ։ Յայնժամ՛ իւրաքանչիւր կին ամուսնոյ ՚ի գիրկս ընդունելով եղանակ զմի հաւատացեալ և զմի ամուսնայի , յարեն զարձեալ զայս օրհնակ ՚ի միմեանս զըէմն երկուց թշնամեաց , և առնուն ՚ի վերջոյ անձանց անձին փառքն վերերոք ։

Ախուհետև ոչ ևս պատերազմ՛ ոչ ևս մրժ-

խընդ

9208-5X
2380.

խնդրութեան ։ Պատկառանօք խօսին ընդ միմեանս, և ձայն և հաւան լինին՝ զի երկու ժողովուրդքն միացեալք վերստին մի լինիցին, զի սատցին և հաստատուն 'ի մի գահ նստեալ 'ի միասին թագաւորութեան ։ Երդնուն և ուխտեն հաշտ և համերաշխ կալ 'ի միասին ; հանեն փողս առանձինցեալ՝ արեգականն՝ և երկրի ։ երկոքին զօրք խառն ընդ միմեանս առաջնորդեալք 'իշխանաց 'ի ձայն ցնծութե և ուրախութե 'ի Հռովմ՝ մտանեն, և երևին առաւել մեծք և փառաւորք վն յաղթահարեալ լինելոյ 'ի գործոյ, քան թէ յաղթութե եր ոչ կամեցեալ բարկութբ և սրտամտութե ։

Մինչ այսոքիկ անցանէին անձեալ հասանանէր դու ատենթեր իմ, և համարէիր որդի իմ. ես լինիցիմ իրաւասէութեան զայս կարծիս վկայեալ, որ համաձայնէր մտաց իմոց և ուխտի մօր քո ։ Նորատին 'ի չորեքտասնեայ տիս մանկութե քո փոյթ զհետ իմ՝ 'ի տաժանս զձորձ նորընծայի զգեցեալ, տանէիր յանդօղ ձեռս քո զխնկամանս ոսկեղէն ։ Քաղցրութի և ջերմն քո զանձլեցուցանէին զբնութն մեր, որք երանի կարծէին ինձ վն ծնանելոյ ինձ զքեզ ։ Ով թէ որքան փափագեցայ այսմ՝ երջանկութե ։ 'Ի հնգետասանամն ամաց հետէ և այսր ոչ կեամ՝, բայց եթէ առ 'ի տեսանել զքեզ, և զմխիթարէ անձուկն և սէր իմ՝ առ անուշութիւն, եթէ տեսանես դու զիս զհետ պնդալ այսր նախանձայուզութեամբ, անկանեմ՝ որպէս իմ՝ սիրելի, զի զհասուցումն 'ի մէջ զքեզ ընկալայց ։

Համանգամայն ժողովեցի առաւելեալս զխնամոց և հոգատարութեց իմոց որ առ քեզ զարգեցին ։ Նորատին 'ի մանկութե քում՝ հանդարտանիք քո բարի վերերեւէին ։ Ըմաւէին ոչ կարօտանայի թերատելոյ քեզ զինչ բարի ։ ընդարձակ էին քեզ ամ՝ 'ի սիրտ

ՀԱՆՐԱՊԵՏ. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Пуб. Библиотека
ՀՍԽՀ-ССРА
им. А. Мясникяна
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

քում ։ Պատմէի գրեալ ՚ի հոգի քո զսկզբունս բարոյական խնամոց յառաջնորդոյն քան զուսուցանելն իմ քեզ, խոհականութիւն ուսուցանէր քեզ զնա, զոր ինչ մխիթարամ ես փորձիւ գիտացի ։ Եթէ՝ առ ՚ի կըրթել զքեզ՝ պէտ լինէր ինձ երբեմն առաջարկել քեզ զդժուարագոյն խնդիր իմն, սրատեսականութի քոյ էր միշտ տածել մեկնին և տատել հակիրճ, քան զոր արտայայտել էր իմ ։ Բազմիցս՝ մինչ փորձէի տալ քեզ զխորհրդականս խրատ ինչ բարոյականութեան․ համառօտ նկատմամբք քոյ զմիտս իմ լուսաւորէիր, և ՚ի փոխարէն բանիցս՝ ուսուցիչն քո ուսեալ էր ։ Հատու և խելամտաւ էիր դու քան մեր հեգլուբիացի իմաստասիրաց գիտութեամբ . և ասէիր դու ինձ, Ո՛վ հայր իմ՝ այդ քան դիւրաքեայ իմն է, և այս իսկ չէ առանց տարակուսութե ։ Ո՛ր միայն առաքինութիւն է հաստատի, և մնացեալ նո ընդ մեզ է՝ որ է սիրտն մեր, հորդորէք զնա առ խորազննել գործս կենաց մերոց, արտայայտէք զնա՝ զոր ինչ մխիթարէ անէ մեզ, և երբեք ոչ լինիցի մեզ յաւելի զջանս ճանապարհորդել ։

՚Ի դիրկս ընկալեալ զքեզ խանդաղատանօք, և ոչ իշխէի գովել զքեզ․ երկնչէի վասն քոյ յախտէ ամբարտաւանութե, որ մերկանայ զնա զգօնս բարի որակութեց, որ սկսանի զպայծառափայլութի նոցին աղօտացուցանել, և սպառէ միշտ տարածանաւ զերդ մանուկ նոցա ։ Որդեակ իմ՝ պէտ չէր յախտէ ասաի զնա՝ առ ուղիս կենաց քոց, յիշեա՛ զի այս չար է որ պատել փոփոխէ զառաքինութիս, զի առեալ տանէ զնոսա ։

Ուրախ էի ընդ տեսանելն իմ զքեզ զերծ յորգոյթէ սորա ։ Օր ըստ օրէ առաւելուիր ՚ի բարութե և ՚ի պարկեշտութե ։ ՚Ի խորս մնկեալ ՚ի ձայնէ հածննդականաց ; և՛ս տեսանել 'ի սեփական սրահ իմմէ՝ զիս համարէի հայր քոյ ; և 'ի միտս իմ խորհէի յաջորդեցուցանել զքեզ 'ի ծայրագոյն պատիւ քրմապետութե՟ ; ամ՟ քուրմք և ամ՟ քաղաքացիք մեր յառաջանեա ընտրեն այսր զիրաւանս իմոց յաջորդութե՟ ։ Ո՛ կնի երից աւուրց՝ ծերեակ իմ՝ երկնային իմն պատգամ արգել յինէն զյոյսս զայս ։ Աերեւ՝ նոյն իրքն կերեստնեմ, երեւէր ինձ զամ՟ գիշեր ; և հրամայէր ինձ իշխանական իմն ձայնիւ առաքել զքեզ 'ի Հռոմ՝ և յայտնել զանուն ծննդեանն քոյ ։ Ընդ վայր 'ի ծունր անկեալ առաջի աստ՟ծուհւոյն բաւական եղէ խօսել նմա զերախտագիտութեայ իմոց ; և յիշեցուցանել զուխտն մօր քո ։ Ոչ երբէք ընկալայ զայս ուխտ՝ պատասխանի ետ ինձ դշխոյն աստուածային ; ոչ եղիցի բնաւ քուրմ իմ՝ Նումայ ; սահմանեալ է նա առ վսեմագոյն պատիւ ։ Բարւոք ծառայեսցէ ինձ Նումայ յարքունական պալատի, քան ընդ հովանեաւ բագնեաց իմոց ․ մնասցէ նա 'ի Հռոմ՝, և խնամակալապատանք քոյ առ նա մի՛ եւս ընդդիմասցին վճռոյ երկնից ։

Այս աւասիկ ծերեակ իմ՝ պատճառն սրտասասութեայ այնորիկ, զոր 'ի ժամանակի զոհից տեսեր զիս հեծուլ ։ Հարկ է հնազանդիլ երկնային հրամանին, 'ի դէպ է մեզ անձնատուր 'ի միաբանեաց ընդ Նումայ ․ կերեւ հրամայէ ; պատրաստ է մեզ անսալ ։

Գաղտագողին Նումայ անձկանայ և լռիկ հայի յերեսս Տուղղոսի, արտասուալից զաչս յերկինս ամբառնայ, և թուէր փարատեալ ընդ մէջ հօրն սիրոյ, և դիցն հրամանի ․ բայց քաջալերէ զնա ծերունին, Նումայ որոշէ երթալ ։ Առնու զձեռանէ Տուղղոսի, և կաթոգին սեղմէ զնա 'ի կուրծս իւր ․ Ո՛վ Հայր իմ՝ ասէ ․ խոստացեալ է քոյ ինձ իջուցանել զիս 'ի դամբարանն պոմպիլեանի, և թողուլ յարգել համբուրիւ ըզ-

աչս

տապանն որ զանձինս մօր իւրոյ ամփոփէ ։ Եւ՛կ ըզնի իմ՝ պատասխանի եռ՛ննս քրիստոնէից, յորում՝ պաշտօկալ՝ է ինձ ածել զքեզ անդր ։

Այնժամ՝ գնաց 'ի տաճարն ։ Յետաւ առ սեղանոյ չորեքհարիւրն էր դուռն մի պղնձի, զորոյ զենեքեան տաղերն մէջն ամէր ․ որ բանայր եւ իջանէ ստորերկրեայ քանի մի, նմանոյ յոգւոց հանելով իջանէ զհետ նր ։ Հասանեմ 'ի վերայ ինչ լուսաւորեալ միով բազմելաւ մոմոյն ։ Անդանօր 'ի մէջ լռութեան մեռելոցնելոյ տապանաքարի միոջ անգղի եւ անդրանոյն քանդակելոյ սեռամբ պատկեր մի արծաթեղէն ծածկէր նուարդանկաւ այդ ։ 'Ի կայսէ տապանին էին տառանի մի՝ ասուր մի՝ եւ հերք խարտեաշք ։ 'Ի ծոցն կա մնկեալ էր նմանոյ յիշատակն 'ի վերայ անդր ։ Տուղղոս մերթ աղբէ մեղմաքար զտապանն, եւ մնոտուցեալ պատանւոյն, որչափ իմ՝ ասէ ցնա ցածանոյն․ հանդերձեալ զմօնէլն Ծնողոյդ զոյառնիկ, հայեաց յայս տապան՝ որ պարունակէ զանձինս բնութեանն 'ի մնայս, եւ առաւել խանդակաթեն յանդուսին ։ Եւ քեզ անկարելեն նոքա յորամ՝ պահու, նկատեն զքեզ յեղեան կաշտայն, եւ նա՝ անմահականս փափկութեան՝ յորոց չիջապատեալ են, նախադասեն զհանդէս բարեպաշտութե որդւոյ իւրեանց ։

Նուանոյ բարձեալ զտապանն 'ի մէջ բազմաց հոգւոց Թանոյր արտասուօք, մերձեցուցանէր 'ի սիրտ իւր, եւ Թօռէր՛ նոսա կենդանանալ տարփակի անձինջեալ այսոցիկ ։ Ո՛վ Թէ որքան ոհանձութբ դարձուցանէ մտերէն զայն 'ի քրիստոնեան, եւ զննոյս բարուեկք ն՛ր ծպէին զհետ տապանին յանձառակ այնր 'ի նմանէ ։

Տուղղոս դնէ զայն 'ի վերայ ինդ ստորերկրէ եւ առեալ զուսերն՝ զատանոյն՝ եւ զհերս, ոհանոյն՝ ասէ ցնանոյ, առածն որ ապաշխարանեայ զնոյրքով եւ

զհոյ

զՀայրենիս, երբէք ոչ ձգեցաւ 'ի ձեռն բարկութեան, և ոչ զոք խողխողեաց բաց 'ի թշնամեաց առաքինութեան ։ Պարզութեամբ՝ նմանէրն 'ի քեզ՝ սպասեակ իմ, նոյնպէս և դու զայս 'ի կիր արկ․ հզօրն կերպիւ՝ որում նուաճեալ էիր՝ սատարաւ արկեալ 'ի նեղեաց պաշտպանել ըն-կերաց քոց առաքինել պատահմունս ։ Տեսանելիս այս գծագրեցաւ ընդ ձեռն մօր քո 'ի ժամու մանկութեան իւ-րոյ, գրեալ է առ աչօքն սորին, որ և պիտանացի քեզ առ 'ի տեսանել յաւերժանս նոր զպատուհասն սաստ-ձայն պատուոյ՝ քաջատոհմութեան քոյ ։ Ընկալեալ հերքս պարզեալ՝ պատմէ ինձ այդքօք ծննդեանն քեզ, թէ ես փորձ մօր քոյ․ եկն նա նմանեալ զպա-տահի կերպարանս յուսոյ յորում աստուածաց զարմին ։ Ո՛վ նուաճոյ կրեալ միշտ ընդ քեզ զպատուհան, զի զօրութի-նն այսրով ակնածէին զօրեղս այսոցիկ ոխից և բարե-պաշտութեան ։

Յետ բանիցս այսոցիկ եղանէն 'ի գետնատանէ անհետ ։ Արքայն գնացոյ 'ի տուն քննողեացն, ուր-հանապազորդ կայրն 'ի չու անկանել ։ Հանէ յանձնէ զխորանն, արկանէ զանձանց զպարսպաձև, ընդ որում ու-ռուցեալ մնայելով հանդիսանայր ։ Բանիցեանս ակնար-կէ առ նա, և յորդոր հանէ, զի հանդերձեալ այս նոր թուէր զուարճել նմա զօրէն ։ Իբրեւ մերժէ զխոր-հուրդս զպատուհանն առ 'ի պատասխանել 'ի հնարս պատրաս-տութեան, որոյ միանգամ ակնածէին ուղղոյ իւրում ։ Գործածեալ խմաւք իւր սաստ հողմոյ զոյնց կայծա-ռնց, որոց չէին նմա ակնարկ․ ծածկէ զէալն զնա առ 'ի ձոխացուցանել զնա, և կանխածելով զպատուեալ խրերէ, թաղուցանէ 'ի մէջ զգեստուց նաւակի զգա-կաւ ոսկին զոր խնայելով հաւաքեալն էր ։ Անդստին 'ի նմանէ՝ ասէր, չէ ինչ ինձ պիտոյ, և յորժամ հե-

ռանա

ծառայի նա յինէն, զո՛ր ինչ հարկաւոր եղեւ նմա :

Մինչ այս մինչ այն՝ հասանէր ժամն աղօթիցն ; կառքն ճանապարհորդութեան նաւակայն յօրինեալ կայ ՚ի պատրաստի : Տուղլոս ելանէ ՚ի կառսն յայնոսիկ ուղեւորօքն հանդերձ ; կամի յուղարկաւորել զնա մինչեւ առաջնոյ գիւղանահէր անտառաւն . յայնմ՝ իսկ ապահով շարժեալ ՚ի գործոյ իւրմէ տայ նմա զվերջին խրատս պայմանին :

Ներեա՛ ինձ՝ ասէր նմա՝ որդեակ իմ, եթէ անձկամ՝ և դողամ ՚ի տեսանելն իմ զքեզ առանձին յայդմ նորակատար հասակիդ թողուլ լքանել զպաշտպանողն և զանդորր վայրս մեր, և զտեղին ապաւինի՝ ուր անմեղութիւնք քո ոչ երբէք փոփոխեցաւ, առ ՚ի գնալ հարկանեալ ՚ի քաղաքի մեծ, յորում զարհուրին ամենեւին խոհական անձինք : Նա ասանիկ մանկունք անառաջնորդ՝ անխորհուրդ՝ և թափուր ՚ի բարեկամաց ես դու . մի՛ զի այդմ հասակի քում՝ ամենեքեան սպառնին բարեկամք, կամ՛ թէ վարկանիցի իւր ունել՝ և ահա այլ իմն վնասք . առաւելեւս տեսանել զքեզ դիմագրաւ լեալ ՚ի մէջ երկուց ժողովրդոց միաբանելոց ՚ի վերայ երեսս մի քաղաքայնութե՛, և զատուցելոց բնութ՛, որք և հանապազ մրցին զխիթեամն երկու այլատարբերեալ ՚ի միմեանց : Նախանձու և հակառակութեան հուր չէ ամենեւին շիջեալ ՚ի մէջ հռոմայեցւոց և սաբինացւոց, և ոչ ՚ի մէջ պատկառելեաց նոցին, որք եւս առաւել ոխերիմք են իրերաց քան զժողովուրդս իւրեանց : Տացիոս՝ բարեկրթոյն արքայից՝ աթոռակիցս քոյ մեծահարգոյն իշխանն քոյ, Տացիոս ասեմ, որ եղեւ նածառկ մերոյս խնկարկութեանց զորքան ժամանակս թագաւորեաց ՚ի մէջ մեր ; բարեբարոյ ; գթած ; սիրող ճշմարտութե ; զուարթարար՝ առաւել պիտանի և օգտակար՝ քան մեծապայծառ առաքինութիւնք . առնէ իրաւամբ , և գործէ զչարիս ․ ահաւասիկ վարք ՚նր ։ Ճանաչելոյ՝ ըստ հակառակին , որ առ ՚ի սատանայ զծառայութիւն՝ բանից ապականաց զվաստահաւոր մի , Հաստատեալս առեալ՝ զվայրենեաց բարս առաջին ժողովրդեան այնպիսի , որում՝ իշխեալ՝ տածէ ՚ի սպառ իւրում , մինչեւ զհետ պատերազմի , խորտակել յանդունդս փառասիրութե , ամենեցուն և սպանանել ՚ի ծայրագոյն տիրապետութե ․ յարձակի և նուաճէ մի զհետ միւսոյ զամ՛ազգս մերձակայս հարեւանաց ․ զայլ ինչ ոչ յարգէ՝ զայլ ինչ ոչ սիրէ՝ բայց ՚ի զօրականաց իւրոց ․ զայլ ինչ ոչ գիտէ՝ բայց ՚ի յաղթանակելոյ , և զայլ իմն մեծութի , բայց յաղթանակէ ոչ ճանաչէ ։

[illegible]

Ո՛վ անմտամտեալդ՝ մ՞ո ասացէք երկք մերրումն տիրապետք բանակաց ասացեալ զօրաց և մեծարու հանճարեղ են , քան զթագաւորս բարիս և արդարս ․ Ճշմարիտ առաքինութիւն նուաճ փայլէ քան զկայսերս փառս ։ Ո՛վ իմաստակդ դու նստեալ , ծանիցես թէ զկարգ սայրիս զեռապաշտութէ զեր ՚ի վերոյ քան զթագաւորս իւր ․ մի՛ թողացաս երբեք զարդարագոյն ՚ի թագաւորաց , զազնուագոյն քոյ , զքաջական հօր քոյ զմեծափառութիւն պանծալեաց՝ առ ՚ի պնդել զհետ ամեհի և վայրագ տիրապետողի որում՝ սուսերին արեամբ եղբօր իւրոյ թաթաւելոյ , և որոյ զարհուրելի նենգութիւն զաւերումն աշխարհին քոյ պատճառելոյ , և զգամն մեռ ծնողաց քոյ ։

Բայց այլքանիք են ասացեալ փառապատոր իմ դատարքեն մ՞ո քոյ ։ Մեղիցիս դու ՚ի հաւոն՛, որոյ քաջանաոորին և միգամբր քաղաքաւորք ներեն զամ՛երիտասարդութե բայց ՚ի կնատութե , և քաջարարութին պատերազմական ոչ այլ ինչ է , բայց եթէ ամեհութի , մինչ ոչ է յարեալ յայլ առաքինութիւնս ։ Առաքինի համբերատարս դու անտերոյ , մի՛ թէ մարթ իցէ որդւոյն պատմիչիկեանի լինել անայի ։ Ուսոյց այսքան մտքուք բարոյք քո, որք արժանացուցին զքեզ պաշտպանութեան չքնաղուհւոյն, պահեսցես դու արդեօք ի նուման ։ Համարիմ ինձ՝ զի ոչ են ինձ կամք արգելուլ ՚ի քէն զհեշտութիւն, և ոչ առաջարկել քեզ զխստակրօն եղանակն կենաց իմոյ . ոչ նկարագրել քեզ ըզփափկութիւն մեռոնախապասիր և զարհուրելի երանգօք . քան որդեակ իմ՝, հեշտութիւն ունի զզօժանս, ըղձութիւն մէջ զմեզ առ այն, հարկ է մերժել անդադար առ ՚ի զգեւմ ունել նմա . և որքան առաւել զայն զգայ սիրտ մեր, այնքան առաւել անյագանայ ։ Եթէ դու մինչչեւ տակաւին ունդի տաս նմա, առժամայն խեղձես քոյ բարեձգի ՚ի յուղւոյ քում . կորուսցես դու զքաղցրաձայնակ խաղաղութիւն զայս, զայդ յարգանաւ, զայդ պատուին անձին քոյ խիկ, որք վայելչացուցանեն զկենաս . սիրտ քո ընկձեալ և նկուն եղել ոչ ես ունիցի զնոյն զուարճութի, զնոյն ոգիս առ բարին . ըզհոսանս ամայից՝ կրեսցես զ[illegible] զևս մեծագոյն տանջանս, այն է՝ ձանձրանալ զառաքինութիւն, և բարձի Թողլի եղեալ ՚ի քէն անաանել ։

Զի՛ք իմ՛ ընտա տեսեալ զարբունս, ոչ մարթիմ՛ ծանուցանել քեզ զեղանակն վարելոյ քոյ անդրէն, սակայն քան զխոնեմ՛ զպարտաւորութիւն առն ուրուք, և հարկ է լինել մարդ նմ՛ ուրեք ։ Տե՛ս զի վէհագունից ըզպատուհասանս պատուին առողջանի նոյ . մանաւ առաքինութեան յամ՛ միձեռնի յանձին զօրժանին մեծարանս և զպարշանս ։ Փախի՛ր ՚ի չարաց անհեղկեաց յոյժ յայսյանէ, և ընդ բարեաց խոկ խառնեալ քաղաքավարեսցս ։ Մի՛ պղծեր երբէք զբարեկամութիւն, շաղելով զանուն բարեկամի ։ Ոչ՛լ ՚ի կէնս զանուս քոյ, և խորհեսցիս նոյն քան զամուսնը քոյ զնմ . հակեա՛ մեղք ընդ զէմ առաքինի շարժման կրկո քոյ, բայց անտի որ զքեզ ՚ի

Գ թի

Թիկունս հաստանել ոստոստելոյ յորդորէ ։ Պատուեա զծերս և մի՛ արհամարհեր զկանայս, կարեկից լեր տկարաց, և յենարան ծեր լքելոց ։

Եթէ չքծուհին՝ ոչ ինչ ունիմ, լցուսցէ զքեզ բարօրութեամբ, ծանուսցես ինձ․ հանքուքս ողոքինկ երկայնեսցեն զաւուրս իմ, և եթէ կամեսցի բարձրեալն փրկել զքեզ ձախորդութեանց, դարձ առ իս ։

Ի խօսելն զայս օրինակ՝ հասեալ էին յելս անտառին, ուր տաղաւարն պատրաստ էր հրաժեշտ առնուլ 'ի Նումայէ ։

Ո՜ կայ առնուն կարք, աչք երիտասարդին արտասուօք լնանին ։ Քաջալերեա՛յ՝ ասէ ցնա ծերն՝ քաջալերեա՛յ՝ Նումայ, տեսցուք զմեզ վերստին, տեսցուք զմեզ անդրէն փաղփաղակի, կարճ է ճանապարհդ աստի առ 'ի Հռոմ, եկեսցես դարձեալ 'ի տաճարս, ես ինքնս.... Ո՜հ հայր իմ՝ աղաղակէ Նումայ զարտասուս հեղլով, անտարակոյս տեսից զքեզ վերստին․ բայց ոչ ևս կեցից ընդ քեզ․ ոչ ևս տեսից ըզքեզ յամենայնում պահու աւուրց կենաց իմոց ։ Աւուրք յոլովք անցցեն առանց փարելոյ զինև հօր իմոյ, ամէն երեկոյայի առանց քեզ ունկն մատուցանելոյ Նումայի ։ Ո՜ որպիսի երջանկութեան վայելէի առ ընթեր քո, ո՛չ ծանեայ և ո՛չ խելամուտ եղէ բաւականապէս, ոչ բաւական գոհացայ զքեզ ։ Այժմ....

Աղէ՝ որդեակ իմ՝ ընդմիջեաց Տուղղոս իշխանական իմն ձայնիւ, հրաժարեսցուք կերեայ, և մի՛ ամենևին տրտմեսցուք զհրաժարմանէ նր ։ Ե՛ր վն՝ ես որ առաւել ծերս եմ առաւել անզօր, և ես քաջալերս տամ քեզ ։ Ակարկանիս գուշէ թէ ես ոչ կրեմ որքան դու կրես, խորհիս դու թերևս, թէ թախծեալ սիրտն իմ....

Յառեալ զայս, ապաձայնի և թափեալ յուժոյ անկանի 'ի գիրկս Նուանոյի, և թանայ զնա արտասուօք իւրովք։ Բայց զգաստացուցեալ անդրէն՝ ողջ լեր՝ ասէ ցնա, զկնի սակաւուց եկեսցես վերստին 'ի տեսանել զիս, կամ ես ինքնս անձամբս անձին եկից 'ի Հռովմ խնդրել զքեզ։ 'Ի տէր լիցի ապաստանն, մի՛ մոռասցիս բնաւ զտուղղոս։ Զայս ասելով մեկնի 'ի բաց, և մտանէ դարձեալ տագնապաւ փութոյ յանտառն։

Նուանոյ բարձի թողլ ամոյացեալ՝ Յեւոյ բազկատարած, աղաղակէ երկիցս՝ ողջ լեր՝ զաւչ յաւէ զհետ նր ընդ երկար՝ մինչև ցանհետս լինելն նր, և մտրակեալ զերիվարսն կառաձիգ, յուղի անկանի դէպ 'ի Հռովմ։

ՎԱԽՃԱՆ ԱՌԱՔԻՆՈՅ ԳՐՈՑ.

ՆՈՒ

ՆՈՒՄԱՅ ՊՈՄՊԻԼԻՈՍ

ԳԻՐՔ ԵՐԿՐՈՐԴ:

Նումայ ճանապարհորդեալ դէպ ՚ի Հռովմ, գնայ առնու ՚ի ճանապարհէն, և ննջէ յանտառի միում, ուրանօր տեսանէ զերազ մի խորհրդաւոր: Մերատէն յաղի աննանէ: Նկարագրութիւն դաշտին Հռովմայ, և ժողովրդեան քաղաքիս այսորիկ: Ընդունելութիւնն զոր պայծառ առնէ Նումայի: Անուանութիւն Տարէ Թագաւորիս այսորիկ, և պայծառ դատերն նէ. Հռոմուլեան, և նորին դստեր հերոսելեայ: Նումայ պատուասէ հերոսելեայ, վառի ՚ի սէր նորա: Առաջին ներգործութիւն նրեց Երոյ: Դարձ և յաղթանակ Հռոմուլեան:

ՆՈՒՄԱՅ ՀԵՌԱՆԱՅՐ ՍՏԱՋԱնօք ՚ի տեղւոջէ ծննդեան իւրոյ, և բազմադիմի ցաւագին խորհուրդք ծփէին զնա: Թողում ես՝ ասէր՝ զհայրն իմ՝ յայսմ՝ հասակի, յորում՝ պէտք էին նմա խնամոց իմոց. լքանեմ՝ զպարտաւորութիւն, զհանգիստ անձկալի և քաղցր սրտի իմում, անջատիլ՝ յընկերաց և ՚ի բարեկամաց մանկութեան իմոյ առ ՚ի գնալ բնակել ՚ի քաղաքի միոջ, ուր ոչ ոք սիրեսցէ զիս: Ո՛վ աղետալիս՝ քանզի գիտեմ՝ զի չէ՛ հնար ինձ կեալ անդրէն, թարշամեցայց իբրև զշիւղ ձիթենւոյ տեղափոխեալ և անկեալ յերկիր մի անյարմար նմա. արեգակն և օդն անօգուտք են նմա, թառամեալ և չորացեալ տերևք նորա հեռի յոստոց իւրեանց անկանին. արմատք նորա ոչ ևս ընդունին ըզսնունդ, զի սկսաւ նա մեռանիլ՝ յորժամ՝ հանաւ յերկրէ իւրմէ սիրելւոյ:

Նու

Երկնատառարդն ուղեւոր վաստակեալ 'ի յուղւոյնց այսց խորհրդոց, մինչդեռ սակաւին չէր գնացեալ զերկուս մղոնս, մտանէ յանտառ ինչ, որոյ քաջահովութիւն 'ի հանգիստ հրաւիրէր ։ Ձգեալ 'ի կարկաչահոս խոխոջանաց առուից, որք մանն առնուին ընդհոսանս ․ կացուցանէ զերիվարս իւր, յանձնէ երկուց արծաթաթերթին ծառոցն, եւ ելեալ մինչեւ ցծագ առուի միոյ, հասանէ յաղբիւր մի Պան դիցն նուիրեալ ։ Ի ծունր իջանէ առաջի բագնի չքնաղոյ այրիկ, խնդրէ անտի զհրաման զովացուցանելոյ յաղբեր իւրում՝ անդր զծարաւ իւր ․ զկնի զովացուցանելոյ զպապաքումն շրթանց իւրոց, նստի 'ի վ̃ր դալարայ, եւ անդրէն առ ափն առուին 'ի քուն մտանէ ։

[illegible]

Մինչդեռ նինջէր՝ եւես զերազ մի ։ Թուեցաւ նմա տեսանել զկառս մի ձգեալ յերկուց վիշապաց, որք թռուցեալ խոյանային 'ի բարձանց ամպոց դէպ առ ինքն ։ 'Ի կառսն յայնոսիկ կայր բազմեալ Կերես պսակեալ ծաղկօք, ունելով զխուրձ մի ցորենոյ եւ զմանգաղ մի ։ Գոյս դալարին 'ի վերայ գլխոյ նորայ, եւ քաղցր ակամբ հայեցեալ 'ի նա՝ ձայնէ Պաղեմոնեայ՝ ասէ ցնա, սիրեմ՝ ես զանձն քո, եւ պահպանեմ եւ հովանի եմ՝ 'ի վ̃ր քոյ ։ Զոր ինչ միանգամ՝ եւ խնդրեսցես, երդուեալ եմ 'ի մտի կատարել զնա․ խօսեաց՝ առ ինձ՝ որում՝ տալոց ցանկաս եւ փափագէ անձն քո, առ որն ընկալցիս ․․․․ Ո՜հ աղաղակեաց նուաստաց գեղեցկոյ, զի վերանորոգեսցի առոյգութիւն առողջի, զի հաւեսցէ վարել զաւուրս նորա, եւ զի բնաւին ոչ ․․․․ Հայցուածք քո՝ ընդմիջեալ Կերես, զերազանցեն քան զկարն իմ ։ Պատասխանէ՝ նոյն ինքն սրտանց ասեմ՝ ոչ բաւէ վայրկեան մի երկարել զաւուրս սակ մահկանացուի միոյ ։ Մնացեալ պտուղք չքնաղուհիք չեն բնաւ ընդ իշխանութբ նր ․ խնդրեցին

նա

նոքա կրթել կենացն Պերսեայ, Վահագնի, յոյժ սիրելի մանկանց տեառն ա̄ծոյ՝ յորժամ սահմանն՝ առաւել հզօր քան զհայրն իւր, կամեցաւ զի վճարեսցեն նոքա զաւուրս կենաց իւրեանց ։ Մաղթեա՛մ վա̄ քոյ ինքեան զբարեբաստ երջանկութ̄ի քո, այս իսկ է զուղղագոյնն խնդրել ։

Աղէ որդեակ՝ հնարհատարգէ ա̄ծուհի, առժամայն զեա նմա • բուռն եւ պաղատէր առա 'ի սրտի իմում զխրատս յարգելի ծերոյս այսորիկ, հարցեա ինձ զիմաստութիւն, զի սորայ տուողն այսր լինել երջանկութիւն ։

Նախադասեալ էր իմ զխնդրուած քո, պատասխանէ կերես, եւ աղաչեցի զԱթենաս զքոյրն իմ լցուցանել զքեզ պարգեւօք իւրովք ։ Բայց մի՛ ակնունիցիս լինել մտերիմ նորա, ով եղեւ որդին ուխտեալ ։ Ո՛չ՝ նմանոյ իմ ամենի • ոչ ունիք 'ի մահկանացուաց պայման է զինքն համեմատ հնաշխարհիկին անձեռնմքի վարկանիլ ։ Այն է գլուխ գործոյն Աթենասայ, նոյն ինքն Աթենաս ոչ համարձակեցաւ զուգակից առնել զգործն իւր ։ Այլ սակայն երանի այնմ՝ որ 'ի հետեւաս զհետ շաւղաց նորին ընթանայցէ • երանի նորահաստակ դիւցազնին այսմիկ, 'ի վ̄ր որոյ ածցէ ա̄ծուհին զձեռն իւր, եւ որ կալցէ զկարգն երկրորդ, թէպէտ եւ այնքան տարբեր 'ի գաղափարէ իւրմէ ։

Առ այս բան Թուէր նորայ փոխադրեալ գոլ 'ի տաճարին Աթենասայ ։ Կամի ընդ մտանել 'ի ներքս մինչեւ ցբագինն ա̄ծուհւոյն, բայց ամպ մի ոսկեղէն արգելու նմա զմուտ մերձենալն, եւ ծածկէ նմա զտեսիլ կողոյն ։ 'Ի զուր նկրտի թափանցել զամպն զայն, ընդ փայլ զերեւս կարողաց յօժնութ̄ի • մանաւանդ առնէ կերպես զաղաչանս նորա, եւ ակնարկել առնէ նմա լռել ։ Յայնժամ խօսի Աթենաս 'ի մէջ ամպոյն • նուաղ 'ի

գուձս

զուձս խոնարհի, անկանի 'ի վ՟ր երեսաց իւրոց յերկիր. Թուի նմա լսել զիմաստութ՟ին, որ ուսուցանէ ինքեան զնա՟ն զպայծառութ՟իս իւր. առնու խոկոյն զփոյթ կատարեալ յաղթանաց և քաղցր հաւանութ՟ե։ Բայց իբրև ամբառնայ զաչս գոհանալ զչքնաղուհւոյն, ինչ ոչ տեսանէ, ոչ զտաճարն, և ոչ զամպն. գտանի նոսին 'ի մէջ անտառի միոջ, զայլ ի՟չ ոչ նշմարէ՝ բայց 'ի տերևախիտ Թփոյ իմեքէ, ընդ հովանեաւ որոյ մատաղատունկ չքնաղուհի մի սպիտակազգեստ՝ նստեալ 'ի վերայ դալարի սիզոյ՝ ընթեռնոյր մտադրութ՟ե։ Անմեղութիւնն՝ պայծառափայլ մաքրութիւնն 'ի դէմս նորա հանգչէին, պարկեշտութ՟ին՝ քաղցրութ՟ին՝ և վեհանձնութ՟ին շուրջ պատէին զնովաւ. այնմ հանգոյն ձևացուցել լինէր Աստրեայ մինչ մտածէին զերջանկութենէ ազգի մարդկան։ Նումայ՝ որ զգայ զինքն ձգեալ առ չքնաղուհին այն յանընդդիմանալի ի՟մն զօրութ՟ե, հարցանէ ցկերես ո՞վ արդեօք իցէ չքնաղագեղ առարկայն այն. Եգերիայ է այն՝ ասէ կերես, և յասելն զայս աներևոյթ լինի առժամայն։

Պակուցումն և սոսկումն զոր զգայ Նումայ, զարթուցին զնա։ Ծոփեալ տակաւին և յուզեալ իսպառ 'ի խորհրդաւոր յերազոյ անտի, հազիւ հազ սթափի. հայի շուրջ զիւրև, զայլ ի՟չ ոչ տեսանէ բաց յաղբերէն պան դիմն, բաց 'ի ծառոց՝ 'ի սիզոյ՝ և յառուէ՝ առ ափն որոյ ննջեալ էր։ Ոչ երկուանայեալ այսու ամենայնիւ, եթէ երազն զոր ետես ազդեալ իցէ յարամազդեայ, ուղղէ զբանս մաղթանաց իւրոց առ տէրն շանթաձիգ աստուածոց. խոստանայ զոհ մի աթենասոյ՝ և կերեսոյ. ելանէ յանտառէ անտի, և նստի դարձեալ 'ի կառս։

Գնայ անցանէ զերկիրս Փիտենատեայց, և հասանի առժամայն 'ի սահմանս Հռովմայ։ Հեշտեաւ զա-

նա

հասզանէ զայնս 'ի մերձակայսն սահմանաց . դաշտք են անդրէն ամայացեալք , անդաստանք անգործք` զայլ ինչ ոչ բուսուցանեն բայց 'ի փշոց . խաշինք անզօրք` ցրուեալք անդաստանս հազիւ գտանեն զիւրեանցն ճարակ . ոչ են անդ հնձօղք , որք զսամէր կերբեայ ժողովեսցեն . ոչ հասկահաւաքք երգով զհետ գերդաստանի մշակաց գնացօղք . ոչ հովիւք` որք 'ի վր՟ պառակի բլրոյ միոջ անհոգ զհօտն իւրեանց` զոր շունք հաւատարմիք արգելուն 'ի ցրուելոյ , սրնգաւ իւրեանց նուագեն զգեղեցկութիւն Ամարիլլեաց , կամ զքաղցրութիւն կենաց շինականաց : Ամենայն ինչ լի է տխրութբ՟ սգով և լռութբ՟ : Շէնք ամայացեալք` բայց 'ի կանանց և ծերոց այլ ոք ոչ երևի : Կանայք ողբան աստ զարս իւրեանց , այլ կանայք անդ զեղբարս իւրեանց : Յայնկոյս է հայր մի ձնշեալ յաւուրցն բազմութենէ որ մեռանի անմխիթար և անօգնական , զի ոչ ևս են նորա որդիք , և զյետինս իւր շարաւեալ անտի ածեն զխնամորեցուցանել հանմնալոփ :

Ծերունիս այս առ յուսահատութեան գոռայ կողկողագին , ցանէ զլէմն , ձողէ զծաղկեալ զալս իւր , և անէծս կարդայ զլինուց ալքայլին իւրոյ : Յայնկոյս Մայր մի նշմարի` որ փախստական լինի միակ որդւոյն մնացելով , հաւաստի է նա թէ եկեսցեն հանել զնա յիւրմէ . հաճի նա մանաւանդ թողուլ լքանել զերկիր` զտուն` զանդաստանս իւր որով կերակրիւր` առ 'ի գնալ զհաց մուրանալ առ այլ ժողովրդս , որք թողցեն նմա գանէ զորդին իւր : Ամենայն ուրեք թախծութիւն` կարօտութիւն` և անյուսութիւն բացերևակ առնեն զտեսականն պատկեր իւրեանց . և ժողովուրդք հալածական` յետ որոյ ունէին նոցա ճանաչէ զփառս , ոչ ևս գիտեն ոչ զհանգիստ և ոչ զերջանկութի՟ :

Գիւղք անմահք` գոչէ Նաւմայ . ահա ուրեմն այն է

[illegible]

[illegible]

է ժողովուրդն այն խրոխտ և վայրագ վառեալ նախանձու ընդդէմ՝ սահմանակցաց իւրոց, և որոյ յաղթանակութիւնք տանեն արդէն զնա այնքան մեծահամբաւ և ահռելի. ահաւասիկ թշնամասականք՝ արհանկք՝ բիւրուց անգամ՝ առաւել ողբալիք, քան զայնս ամենեսին որոց յաղթեցին: Ա՞յս է ուրեմն գին փառաց, կամ՝ մանաւանդ այս է արդարութիւն երկնային. կամեցան դիք զի ախոյեանք իւր կրեսցեն զչարիս զոր գործեն, և գնեսցեն զթշնամութիւն իւրեանց այնու՝ որովք զմերձաւորս իւրեանց տառապեցուցանեն:

Բաղդատէր յայնժամ՝ Նումա ՚ի մտի իւրում՝ զբարօրութիւն զոր վայելէին յեցամբիս և ապահովս Սաբինացիք՝ զառատութիւն՝ զանդորրութիւն՝ որք թագաւորէին ՚ի գաւառս իւրեանց, ընդ զարհուրելի տեսարանին զոր տեսանէր: ՚Ի յուշ ածէր զամենայն, զոր միանգամ՝ տուղղոս ասացեալ էր նմա զպատերազմէ. յղէր զպաղատանս հայցուածոց առ դիս, զի յարուսցեն զթշնամիս խաղաղութեան, մինչ յայտնեալ ծուց առաջի աչաց տեսանէ զհուրն և զքանչանոյ: Տեսան այն պղտղին՝ նախնի ապառէնս հոլոմայ և հօտից խաշանց, զգիւղս շուրջ պատեալ պարսպօք, թղկեալ ահացուցիչ աշտարակօք, ընդարձակ և քաջախոր խրամքն այնոքիկ, որք զմնացուածս արգելուն. անհպելի հողաբլուրքն այնոքիկ, և հռչակաւոր կապիտոլին, որ գեր ՚ի վերոյ քան զքաղաքն ծառանայ, և որոյ ՚ի գագաթան արամանդրային նշմարի մեհեան. այս ամենայն ներգործէ ՚ի Նումայ, որ նկատէ՝ հինայ՝ և յառաջ մտանէ:

Արշաւեալ էն դրունք յանախուռն բազմութեամբ յառաջ նոյանապար զօրականաց սպառազինելոց վայլեկացեալ զէնուք, յեցեալք ՚ի նիզակս իւրեանց՝

Ի բարձ

բարձրացուցեալք և սփիւռ ունելով յետկոյս զգեստ ապաւաւորի իւրեանց։ Թուէր թէ գիտեն արդէն՝ եթէ նուաճել ունին զաշխարհ, և դէմք նց մարտագրգիռ շնուցեալ խոժոռութեանն և զայնոսիկ, որոց ինչ ոչ ապառնան։ Նումայ ՚ի քաղաքս մտանէ, ընդ ամենայն տեղիս տեսանէ զպատկեր մարտի, ամ՝ ուրեք լսէ զշառաչիւն զինուց։ Աստ տեսանէ զպահապանս, անդ զնորահաւաք զինուորս ՚ի մարզս պատերազմի. առաւել անդր վարժեն և ընտելացուցանեն զերիվարս ահեղագոչ ձայնի պատերազմական փողոյն։ Զօրքն հրահանգեալք ՚ի բոյլս, վահանք և վարսաւորանակք դղրդեն ՚ի վ՛ր զօրքնասայլից, պղինձք շռնչեն ՚ի ներքոյ ուսանց։ Թուէր թէ բովանդակ հուրն Ետնայ հրաբորբոք լերին փոխեալ էր ՚ի Հռովմ, և թէ Կիկղոպք ճգնին ամենքեն գործել վասն տիեզերաց ըզկապանս երկաթիս։

Նումայ անկանել յայսմ դիտմամբ սաստի և տխրոյ, և անհամբեր տեսանելոյ զայսպիսս, հարցանէ զպարանիցն ն՛ր, յուզմանէն նմա։ Եւ պատասխան տային յառաւել անդորր վիճակի քաղաքին։ Քաջն Տացիոս փառաւ կացուցանէր իւրմէ զզօրականս իւր, կամէր շահել զսէրն ժողովրդեան և ոչ զերկիւղ նոցին յիւրմէ, յամենայն ժամանակս մարթ էր համարձակել առ նա, և գտանէին առ դրունս նորա առաւել տնանկք քան. արքունականք։

Նումայ մուծանի առ արքայն. յիշէ զանունն Տուղղոսի, և մատուցանէ զնամակն վատաբախտին Պոմպիլեայ։ Իբրև զթուղթն զայն ընթերցաւ Տացիոս, ձայն ցնծութեան բարձեալ առժամայն անկանի. բազկատարած զպարանոցաւ երիտասարդին։ Ով երջանկութիւն աւուրս՝ գոչէ Տացիոս. զի՞նչ տալ արիտուր մարթ է ինձ քրմապետին, որ շնորհէ ինձ զոր-

Ե դին

դին առաւել տենչալի բարեկամին իմոյ : Այո՛ բարւոք ճանաչեմ՝ զկենդանագիր քաջին պոմպիլէոսի . աւասիկ են աչք նորա . աւասիկ քաղցր և սիրայորդոր դէմք ն՟ր : Անուանեմ զի աներկբայ սիրեսցես զնա ո՛չ նոյն սիրէր : Ծերութի իմ՝ նորոգեցաւ ՚ի քոյդ ուսութէ . տրտնջէի զդից վ՟ս ելոյ ինձ դուստր մի միայն , առաքեցին ինձ դիք զորդի մի ևս :

Յասելն զայս վերստին դարձեալ փարի զնումայիւ , և տայ կոչել զտատիայ դուստրն իւր : Տատիայ՝ որ առաւել նազելին էր քաղցրաբարոյութբ՝ համեստութբ՝ և խոնարհատարանօք քան գեղեցկութբ , գայ առ հայրն իւր : Տատիոս առաջի կացուցանէ նմա զնումայ . աւադիկ՝ ասէ , եղբայր քո , այս այն է , զոր պարտ է քեզ սիրել իբրև զխնամատարան և զ յենարան ծերութե իմոյ . այս է որդին պոմպիլէոսի զորմէ բազմիցս խօսեալ է իմ՝ ընդ քեզ : Ով աւուրք բարեբաստութե իմոյ , որով երջանկութբ անցիք սպառեցայք : Յիշեցուցանես դու ինձ նումայ զժամանակս զայնոսիկ , յորս անդորրամիտ՝ թագաւոր սիրելի ժողովրդեան՝ զորս վերապատուէի , հայր՝ ամուսին՝ բարեկամ՝ երջանիկ , տեսանէի ՚ի սաբին զամն հոռմէլ ՚ի մէջ մօրն տատիայ , պոմպիլէոսի , և զգօնամիտ քրիսպեոսին : Ընտանիք իմ (այսպէս անուանէի զհպատակս իմ) չէին այնքան բազմահամար՝ զի ոչ բաւական լինէի ես ինքնս հսկել ՚ի վ՟ր իւրաքանչիւր որդւոյ իմոյ : Զամենեսեան ճանաչէի , յաճախ յայցելութե նոցա գնայի , և յորժամ՝ ընդ պոմպիլէոսի աւարտէի զշրջառութիւն փոքրագոյն տէրութեան իմոյ , զոհանայի զարամազդայ վ՟ս ընդ սահմանաւ փակելոյ ն՟ր զթագաւորութիւն իմ , և վասն չտալոյ ինձ զառաւել հպատակեալս՝ զորս չէր ինձ մարթ երջանկացուցանել : Իսկ զորդիս՝ ո՜վ ողբալի փոփոխութեւս , տա-

րադ

[illegible]

բարեբախտութե.

խոտորեալ յինէն հայրենեաց, կաշկանդեալ 'ի գահ ինչ [illegible] օտար, հեծեմ զաւուրս իմ.... Այլ արդ՝ տեսանեմ [illegible] զքեզ, չէ ինձ արժան տրտնջել: Այսպէս դու ընդ իս, դու ինձ դարձուցես զոր ինչ միանգամ կորուսի, և թերևս առաւել քաղցրագոյն կապանք 'ի քեզ հաստատալով զկեանս իմ, աներկեան արտասուէն զերջանկութիւն իմ: Գուցէ՝ գուցէ զժամանակ զխորհուրդս իմ քեզ յայտնելոյ, յայնժամ պահու զայլ ինչ ոչ կամիմ խորհիլ, քան զտեսութիւն քոյ վայելել:

Զայս օրինակ խօսի արքայն քաջ, ցնծութիւն նորա առաւել զուարթացուցանէ զհեշտութիւն ևս, զոր բնականաբար գտանէ 'ի ձայապաղել յերկրպագանութիւնս զգլին իւր աշտատական և գորովալիր:

Դուստրն նորա՝ որ խելամուտ եղև յետին բանիցս այսոցիկ, զաչս խոնարհեցուցանէ միանգամայն և համբառնայ 'ի նուանց: Հայեցեալ 'ի չքնաղութիւն նորա, նկատէ բերկրանօք զքաղցրութիւն բարոյից նորա, զհեզութիւն նորա, զխրայորդոր դէմս նորա, և զայս շնորհ այնքան ներգործակ, զոր ընծայէ միշտ պայծառն մաքրութիւն: Այս առաջին նուագն էր, յորում տայցիւ ակնարկէր յերխատարդ այք· հայի ընդ նա, շառագունի, և զաչս դարձուցանէ 'ի հայրն իւր:

Ընկղմեալ նուանցի այսանակ 'ի բարի արքայէն, զձեռս նորա համբուրէ խոստանալով նմա յանձն և միշտ զհաւատարմութիւն: Մի՛ լսիցեն բանք զհաւատարմութենէ՝ ասէ ցնա տայցիս· եղէ թագաւոր զիմ՛ աւուրս կենաց իմոց, և ոչ հեշտացայց երբէք հրամայել: Ծանեայ վաղագոյն, թէ հարկ էր հրաժարել 'ի լինելոյ սիրեցեալ, որ միանգամ կամէր ահացուցանել, և ես զսիրելիս նախադասեցի ծառայից: Հաւանելոս օժանդակեալ խորհրդոյ սրտի իմոյ· բաժանեցաք 'ի մէջ մեր զիշխանութիւնն վեհագոյն: Հաւանելոս յինքն

դր

գրաւեալ զհրամանն զօրաց, զտնտեսութիւն հարկաց, և զպատիժ յանցանաց. իսկ ես առաւել բարեմասնս ընկալայ զպաշտօն առնելոյ զարդարութիւն, զհարկս նուաղեցուցանելոյ, վարձատրելոյ զբարեգործու̃իս, ՚ի վախճան քանիցս՝ սիրելի իմ, առնելոյ զայն ա̃մ որ միանգամ զթագաւորս առ իս մերձեցուցանէ: Երկնչիմ միշտ գուցէ երբէք գահակիցն իմ հասու լինիցի այսմ անհաւասարութե̃ բաժանման, և տեսցէ ՚ի վախճանի զա̃մ բարու̃ի ինձ անկեալ, մինչ նոյն ինքն ծանրաբեռնել պատանի համայն չարեօք: Այլ գոհու̃ի Բարձրելոյն, մինչև ցարդ հաւանեալս չէ ինչ զգացե̃լ, և ՚ի կուրութեան իւրում, ուրախանալիս հանդիսանայ իբրև զիս:

Յանդիմանն արարից զքեզ իշխանին այսմիկ, զկնի դարձ առնելոյ ՚ի պատերազմէ յորում զբաղե̃լ է՝ ընդդէմ անտեմիատոյ: Յաղթահարեսցէ զնա՝ առանց երկուանաց. վ̃ս զի ոչ գտաւ երբէք ոք իբրև զհամուրս, որ ունէր զքաջութիւն զօրականին զոյգ ընդ ուշիմութե̃ զօրագլխի: Մեծափառ դիտակ հասակի նորա, բարեյանդուգն և խորոխա տեսիլ դիմաց նորա, գեր քան զմարդկայինն կորովութ̃ի և կարիք նորա, և այս անմոռանալի նորուն զօրութիւն, որ դիմագրաւ առնէ զնա յա̃մի՝ չեն ինչ առ նորին փոյթեռանդնութեամբ: ՚Ի խաղաղականն իմք՝ ՚ի պաշտպանն՝ ՚ի պատերազմի՝ տեսանէ զա̃մ, է ա̃մ ուրեք, տրամադրէ՝ հրամայէ, ՚ի վ̃ր յարձակի և վանէ առաժամայն: Գլուխ ն̃ր և բազուկք չեն երբէք անգործք և ոչ վայրկեան մի, մինչ կատարէ միշտ զոր ինչ միանգամ միտն առաջադրեալ:

[illegible]

Միամօր դուստր ն̃ր Հերսիլեայ գնայ ընդ նմա ՚ի գուպարս նորա. ոչ տեսաւ երբէք՝ համեմատ գեղեցկութե̃ Հերսիլեայ: Ամենայն պատկառոք լաւինի կա

[illegible]

կաթոգնեալ են նմա, եկին ամ՟եքն առ ոտս նր՟ դնել զխոյր իւրեանց. բայց բամբիշն բարձրագոյն արհամարհեաց զնս՟։ Ընչասալին ի մանկութենէ ընտելացեալ զէնաշարժութեց՟՝ արժանի դուստր հռոմուղոսի զանձն նուիրեալ է կրթութեանն պալլասեայ։ Սաղաւարտ ի գլուխ՝ տէգ ի ձեռին հօրն հետեւէր ի մրցմունս. այլ նր՟ փափկասուն գիտէ կառավարել զնժոյգ մի ամեհի, որ փրփրով բերանոյ իւրոյ սպիտակ առնէ զիւրն երասանակ, եւ սքանչանայ հնազանդիլ հեծելոյ միում՝ որոյ ծանրութիւնն կարի թեթեւ վարկանի։

Ըպաշէն եւս՝ առաւել զարհուրատեսակ հանդիսանայ, ձեռք նորա իսկ՝ որք քաջավարժ են վարել ըզսուսեր, գիտեն նմանապէս զքնար հարկանել, եւ ներդաշնակաւորելով քաղցրանուագ եղանակուեց զձայն իւր աւաչակիւն, նուագէ զդիւցազնս հօրն իւրոյ քաջագործութեց, զկնի կցորդ լինելոյ նորին վտանգաց։

Սոյնհանգունակ են հռոմուղոս եւ դուստրն իւր։ Ինչ ոչ բնաւ նուազեցի ի նոցունց պայծառափայլ հանգամանաց։ Ո՛չ ցուցս, ոչ մարթիմ առնել զայս օրինակ զգովեստ առաքինութեց նց՟. այլ սիրապետք անգոսնեն զայս, եւ հռոմուղոս զայլ իմն ոչ յարգէ բայց ի քաջութենէ։ Դուստր նորա հրահանգեալ ի նմանէ ի խուժանի բանակին, չէ բաւական լեալ խուն ինչ խորշեցուցանել զանձն իւր ի խժութենէ։ Ունի նա զամբարհաւաճ սիգութիւնն Յունոնի, մանգամայն եւ զգեղեցկութի՟. եւ առանալով զարութի՟ եւ զոյժ սեռի մերոյ, թուի թէ կորուսեալ է զքաղցրաբարոյութիւնն եւ զհաճելութիւն, որք են բաժինք սեռին իւրոյ։

Իսկ արդ զի դու ծանուցես զհռոմուղոս եւ զհերսիլեայ դուստրն նորա, ի կամս քո է ապաստան կալ առ նս՟, կամ առ մեզ, ի բանակի նր՟՝ կամ ի պալատի իմում՝

խնամ: Կամիմ լինիլ բարեկամ քո՝ հայր քո՝ եթէ հաճեսցիս տալ ինձ զքաղցր մխիթարութիւն զայս. այլ խնամատէր եղիցիս միշտ, միայն զի սիրիցես զիս, և լիցիս երջանիկ, և այդ ինձ շատ է:

Նումայ նորոգէ դարձեալ զհաւատարիմ կաթոգին սիրոյ իւրոյ առ արքայն քաջ: Նորա զմտադրութիւն իւր, հաստատեաց աննահանջելի պնդութեամբ, ոչ կամի երբէք զբարեկամ հօր իւրոյ լքանել, զթագաւորն ազգին իւրոյ, զայն՝ զոր տուղղոս ետ նմա տարայցոյց: Արկնէ նմա հարկաւորիցս՝ ոչ բաւական լինել իւրեք զինքն փոխարկել, և թէ աննախանձ աչօք հայեսցի 'ի գեղ հերոսիկոյ և 'ի փառս հռոմուլոսի: Նրդնու նմա 'ի դիս. և համեստաբարոյն տայցիայ լռէ խնդութեան զայս հաստատութիւն:

Օ՜ կնի զաւուրս ինչ շնորհելոյ խանդաղատանայն տայցիր, Նումայ՝ որ ոչ երբէք զմոռացութիւն եհար զերազն զոր ետես, տուգէ զմեհեանն աթենասայ լինել 'ի մէջ դիւցանոճեր անտառի միոջ՝ անտառ եգերիայ յորջորջելոյ: Սքանչացեալ ընդ այս հանգիտութեան այնմ զոր միանգամ ետես յանուրջս. ընթանայ տագնապաւ յանտառս այս դոյզն ինչ հեռի 'ի հռովմայ. սիրտ նորա զդողանի հարկանի 'ի գնալն ընդ սոճերամանծ հովանեաւ սաղարթախիտ ծառոց: Լռութիւն խորին որ տիրէ անդրէն, հազիւ սիկ հողմունք շարժեն զխիտ և հոծ կաղամախեան զայնոսիկ, զհագնիս վաղեմիս որք դնեն յամպս զգլուխս իւրեանց. և այլ ինչ ոչ լսի, բայց եթէ ախորժելի և առուակայ շշնջմանն ոստոց նց մեղմաբար զմիմեամբք ընդհարելոյ:

Նումայ յառաջէ դէպ ուղիղ 'ի մեհեանն, ուր առնելոյ է զխնդրուածս իւր: Մտայուզութիւն նորա յիշեցուցանէ նմա զչքնաղուհին ընթերցանէր. ոչ իշխէ

յու

յուսալ գտանել վէրաւորին • և մինչ կղկաթելով խընդրէ , աչս յանդիմանն իւր ընդ հովանեաւ թփոյ միոյ՝ համանմանն այնմ՝ զոր ետես յերազի , նշմարէ զօրիորդ մի մանուկ ընկողմանեալ 'ի վր դալար սիզոյ , և նիրհեալ 'ի քուն թմբրութե ։ Գլուխ նր հովանի ունէր՝ զապարայն ընդ մնակիւք , սաղաւարտն կայր առ ընթեր նր , երկայնահիւս սեաւ վարսք նր սփռէին 'ի վր վարս ուսանի նր , և ևս քան զևս փայլեցուցանէին զչքնաղ և վսեմափառ վայելչուն նր ։ Աշտէք երկու էին ընդ ձեռամբ նր , սուսեր մի ադամանդեան ընդ մէջ , հանդերձ նր ամփոփէր մինչև ցծունկսն , հովանէին զծիրանափայլ կօշիկս նր աղխաղխեալ ոսկեղէն ճարմանդիւք ։ Այն հանդերձոյն քօղոյն աստղոնի , զենի պորփայելոյ զկապարճն իւր 'ի ճարտարագէն երփնանդեայ , գայ ընդ ոլորեալ 'ի կատար լերինն մենաւորեայ • նորահաս ջրծուհիք ծաղկանց և մ՝ յլերոյ հոկէն շուրջ զնովաւ • սիգէք քաղցրաշունչք ամբառնէին 'ի յուզելոյ զտերևս ծառոց , և դէմք ջրծուհւոյն՝ 'ի նոյն իսկ 'ի նիրհելն , պահէին զխրոխտութիւն պատերազմականն , որ փոխանակ այլայլելոյ թուէր ևս առաւել պայծառ զարդարել զգեղեցկութի նր ։

Այն նման՝ և առաւել ևս չքնաղատես էր կուսանն զինակիր ։ « Լուսոյ համարի զնա գոլ Պալլատես , 'ի գուձս խոնարհի առաջի նր , կամի զաղերս պաղատանաց արկանել և ոչ կարէ բարբառիլ ։ Լեզու նր կցեալ է 'ի քիմս իւր , բերան նր մնայ կխաբեայ , բազուկք արձանացեալ տարածել դէպ 'ի նա ընդ որ պըշուցեալ նկատէ , աչք նր յառեալ և ապշեալ հայէին 'ի նա առանց թարթելոյ ։

Յայնժամ վայրկենի զարթնու 'ի քնոյ օրիորդն զինաշարժ , տեսանէ զԼուսոյ և նոյն ժամայն կայանայ ։ Դնէ 'ի գլուխ զսաղաւարտն իւր աճեղ , շարժէ զաշտէս իւր , բարձրաբառ և ահագին ձայնիւ՝ ասէ • ո՛ վք և իցես՝ յանդուգն երիտասարդ դու, որ գաս խռովել զքուն իմ, գոհունակ լեր զբաղդէ՝ որ զքեզ ապաքէն յանդիմանս իմ՝ կացուցանէ ։ Եթէ տառապէիր դու զդէմ ունիլ ինձ, բազուկ իմ այս հատուցանէր քեզ զպատիժ վասն համարձակութեան քո ։

Ո՜վ չա՟ծուհի՝ զիջի՛ր աղաչեմ՝ զցասումն քո, գնայի ես ՚ի տաճար քո նուիրել քեզ զկեանս իմ և ըղ բաղձանս․ տեսի զքեզ, և դողդոջուն ծունկք իմ նուաղեցան և անկան ՚ի ներքոյ իմ ։ Տեսիլ դիցն զգետնէ զօրեղն մահկանացուս․ և թէ վասն իմն է հայիլ ՚ի չա՟ծուհի մի, գիտեմ զի աչք իմ շլացեալ ոչ կարասցեն հանդուրժել տեսութեան քոյ ։

Բանքս այսորիկ շիջուցին զբարկութիւն ամազոնին ։ Համբուրէ զծայր նիզակի իւրոյ, և ակնարկէ ՚ի նուամից ժպտելով․ լե՛ր դու ապահով՝ ասէ նմա, զի չեմ ես ոք ՚ի չա՟ծոց ։ Արեծն համարեալ հայր իմ է, գամ ես առնել հանդերձ զյաղթանակ հօր իմ ընդդէմ թշնամեաց ։ Հետևեայ գնալ զճանապարհ քո դէպ ՚ի տաճարն․ երթ դու՝ երիտասարդ, երթ խնդրեա զներումն յԱթենասայ վասն համարելոյ քո զիս փոխանակ նր ։

Ընդ այս բան բաղխէ զվահան իւր, որոյ շաչիւնն ՚ի մի հաւաքէ առ նա զնմ՝ զհետևակս նորա ։ Ածեն զամեհին նորին երիվարն, աշտանակէ ՚ի նա, խթէ զերզ նր, և ՚ի թևս հողմոց անհետ լինի ։

Նումայ մնայ անշարժ և լռեալ, գրաւեալ յապշութենէ իմն և ՚ի զարմանս՝ որոյ չէր երբէք զգացեալ ։ Հայեցուածք նր սևեռին այնքան յամառ զհետ հերոսուհւոյ, որքան զօրէն նշմարել զնա․ աներևոյթ լինի նա, այլ ոտնաձայն վարգոյն զինի ։ Նոր խորհուրդք շփոթեալք սրտարեն զուգ նր, զամ՝ երևակայութիւնք նր համախմբին միանգամայն առաջի ուշոյ

[illegible]

խորոյ : Գոռն գործէ թափել զինքն 'ի ծփանաց սառի . [illegible] տատանել նկարի՝ տատանել փոխանաց տաղնապ ի՟ր : Աչք [illegible] ի՟ր դարձեալ յառաջն 'ի տեղին կալեալ 'ի Հերսիլեայ , [illegible] ոչ կարեն շրջել յայլ կոյս . Նումայ համարի տակաւին անդրէն զնա տեսանել , Թուի նմա լսել դեռեւս զձայն ի՟ր : Իւրաքանչիւր բանք Հերսիլեայ հնչեն տակաւին յականջս ի՟ր . իւրաքանչիւր շարժմունք նորա նկարագրեալ են 'ի պատկերակերպութե՟ խորում : Այն ահեղ և վսեմախառն դէմք ի՟ր , հասակն այն բարձր և ազնուագոյն , հերքն այնքան երկայնաձիգ և սեւորակք , և այն խրոխտ և վայելչագոյն բերմունք ի՟ր , այս ամ՟ առաջի աչաց ուշի Նումայ : Նա՝ տատանել գեղապաճուճ նկարագիր այնց ես գծեալ է 'ի խորս սրտի նորա , յամենայնում զոր միանգամ տեսանէ յանդիմանի պատկերն այն :

Ո՞հ գոչէ Նումայ , աւասիկ մեկնեալ երազն այն , որ այնքան ապշեցուցեալ էր զիս . եւ՝ ես յանտառին եղերեայ . ահա թուփն՝ զոր տեսի , և վերնային գեղեցկութիւն այն՝ որոյ հրապոյրք ապշեցուցին զիս՝ այն է Հերսիլեայ , չի՛ք ինչ երկբայութիւն : Ո՛վ Հերսիլեայ Հերսիլեայ , որքան քաղցր է ինձ արտասանել զայս անուն : 'Ի մէջ զարհուրելի ծփանացս յորոց տատանայիմ՝, չի՛ք լոյս ինչ մխիթարութե՟ ուրուք ինձ , բայց 'ի վայրկենէ անտի յորում կարդամ զանուն Հերսիլեայ : Այլ ո՛վ յիմարութեա մեծի , ո՛վ եմ ես , որ համարձակիցիմ՝ սիրել զնա , որ ցանկանայցեմ՝ այնմ՝, վ՟ն որոյ առանց երկուանաց դիք վանեսցեն ընդ իս : Բայց գտնեայ կարացից մնալ զհետս ի՟ր , կարացից յարել 'ի շաւիղս ի՟ր , վառիլ տոչորիլ 'ի լռութե՟ , առ նա ուղղել իբրև առ բագին մի զուխտս իմ՝, դեռեւս վիճակն իմ՝ կարի քաղցր եղիցի : Այո՛՝ գեղապաճոյճ Հերսիլեայ , կամիմ՝ զինուորիլ 'ի զօրս հօր քո , սատա- [illegible] տամնեակ երկվարաց քոյ եղէց, կրեցից զզէնս քո, փոխանակ վահանի առաջի քո կացից 'ի պատերազմի, և եթէ սիրտ իմ խոցեսցի 'ի նետէ առ քեզ ձգելոյ, իշխեսցիս՝ յոգւոյ պարզել ապաստան լինելն իմ՝ ասել քեզ զայս, յոյժ երջանիկ մեռանիմ ես, մինչ անշնչանամ՝ վասն քո :

[illegible]

Այսմանակ խօսի Նումայ, և սիրտ իւր կայտառ և ամխոյժ բոլորովին սիրոյն հողմանի : Յարեմանն պարարտ փայտից այնոցիկ, զոր կայծ մի հրդեհէ և ծախէ : Զգայ Նումայ զգրգիռ կրից իւրոց, և 'ի նմին ժամու իսկ 'ի չափ հասեալ տեսանէ : Ոչ ևս զմտաւ ածէ զաթենաս, 'ի տագնապ փութոյ դառնայ անդրէն 'ի Հռովմ, հետևելով զհետ փոշւոյ և շաղաց երիվարին Հերսիլեայ : Մտանէ 'ի քաղաքն շմարեալ դիմօք, շրջի տագնապաւ ընդ ամ՝ տեղիս առանց գտանելոյ զխնդրեալն իւր, և ոչ իշխէ զապարանից նորա հարցանել. երկնչի յարտասանելոյ ուրեք զանունն այն զոր այնքան երկրորդել ախորժէ :

Հուսկ յետոյ գայ դարձեալ առ տաճարն, և առաջին առարկայն զոր տեսանէ, այն է Հերսիլեայ. պատմէր նա բարի ալքայլին զյաղթանակութեան հօր իւրոյ : Նումայ պակուցեալ և վերացեալ մտօք, զկայ ամնու՝ դողայ՝ զաչս կորացուցանէ : Հերսիլեայ՝ որ ճանաչէ զնա, հարցանէ ցտայկոս՝ եթէ երիտասարդն այն էր մի 'ի պալատականաց իւրոյ : Երիտասարդդ այդ՝ գոչէ Թիւլոսն՝ է որդի իմ, կամ գոնէ պարտ է դմա լինել ինձ 'ի տեղւոջ որդւոյ : Հայր դորա եղև արդարագոյն և աւագագոյն 'ի սաբինացիս : Արեանառու իմ է, և է որդի բարեկամի իմոյ : Զայս ասելով՝ դիմէ 'ի Նումայ, և թուէր գոլ անհնարինս վր մտայուզութեց յորս գտանէ զնա տագնապեալ, և գունատութեն որ պատէ զերեսօք նր : Նումայ դե-

դև

գնելով 'ի բաց վարատէ զկասկածանս նր՟· Հերախլեայ ակնարկէ նմա, զամաչոտութիւնն 'ի շատափնութիւն փոխարկել, բան մի արտասանել ոչ մարթի, և աչք նր՟՝ որք մեղմաբար վերանան մինչև ցերեսս բամբշին, նախ քան զժամանելն յայն՝ միշտ յերկիր խոնարհին վերստին ։

Արքայն քաջ՝ կարի յեցեալ գոլով յայնս ծերունի 'ի ածել զեռևս 'ի յուշ զառաջին ներգործութս սիրոյն, ժպտի ընդ այնքան վեհերութի նր՟· նկրտի անբասախր կացուցանել զնա առաջի Հերախլեայ, ծանուցանելով նմա զսանեայ նր՟, և զհրահանգութն յորում կրթեալն էր ։ Կալաւ զայս մարթանս ճառելոյ զառաքինութեց տուղղոսի, և նորուն սիրելի աշակերտին· ախորժէ ընդ արձակագոյն բանիւք զգովեստ որդւոյն պոմպիլիոսի շարահիւսել ։

Ախորժմանօք ունկն դնէ բամբիշն· հայի 'ի նմա, զոր շատափնութին ևս վայելչացուցանէ· կարի քաջ քան զայլս իմանայ նա զպատճառն խռովութե̄ որդւոյ նորին, որ տանջէ զնա· յառաջնում նուագի՝ պանծայ վն՟ սերմանելոյ զսէր 'ի սիրտ նորա ։ Մինչ հրաժեշտ առնու 'ի տաճարէ, 'ի նմին ևս վայր կենի հայեցուածք իւր ընդ հարկանին հայեցուածոց կաթոգնելոյն նումայի ։ Ո՞վ թէ զիարդ այս հայեցողութի թափանցեալ զսիրտս նց՟, զիարդ ճոռոմաբան եղև վն՟ երկոցունց ևս ։ Նումայ դնէ յայնմիկ զյոյս իւր· Հերախլեայ 'ի նմին զսէր իւր ։

Այսուհետև որդին պոմպիլեայ ոչ ևս իշխան և տէր է իւրում ինքեան ։ Միայն և եթ զբաղեալ Հերախլեայ՝ կամ տեսանէ, կամ որոնէ զնա· 'ի առաւօտեան ախտէ զհետ նր՟, 'ի գիշերի երազէ զնա· ոչ ևս մտաբերէ զարքայն իւր քաջ· զմոռացութե̄ հարկանէ ըզտուղղոս, և զխրատս նր՟· առաքինութիւն՝ փառքն՝

այն ա՟ծ որ միանգամ բերկրեցուցանէր զոգի իւր, ոչ եւս քաղցրանայր 'ի քիմս մտաց իւրոց ։ Հերախլէայ՝ Հերախլէայ, բայց 'ի նմանէ զայլ ինչ ոչ ուսանէր յաշխարհի․ մի միայն առարկայ խնդրոյ իւրոյ է Հերախլէայ, միակ վախճան գործոյ իւրոյ․ սիրտ իւր՝ ոգի իւր՝ ուշ իւր․ այս ա՟ծ կարողութիւնք հոգւոյ հազ բաւեն նմա վ՟ն Հերախլէայ, եւ սիրտ իւր զայլ ինչ ոչ զգայ բայց 'ի սիրոյն ։

Ո՜վ թշուառութեան երիտասարդիս, չի՞ք եւս ուրեմն յոյս 'ի նմա․ մի միայն օր՝ մի միայն վայրկեան ապականեաց, աղաւաղեաց, ապախտ արար զարդիւնս այնքանեաց ամաց խրատուց ։ Ապադիկ մտերիմն այս կերպեալ՝ որդին պոմպէյեան՝ աշակերտն այն գերյարգելի ծերոյն ատուղոսի, յարացոյցն հանճարոյ վերապահել առ այնքան բարձրագոյն սահման․ ահա առակ եղեալ անկարգ եւ ապարասան կրից ինչ, եւ ծառայ շամբուշ եւ զեղխ ցանկութեանց ։ Ի բաց մերժէ յիւրմէ զպարգեւս, զորս երկինք առատաձեռնեն նմա, առ 'ի արշաւել զհետ մոլար իմն ուրախականի երջանկութեան որ հայթայթեսցէ զտանջանս աւուրց իւրոց ։ Արիութիւն իւր նկուն եղեալ, ոգին իւր օտարացեալ, մարմին իւր քաղեալ 'ի զօրութենէ, ինչ ոչ ունի՝ ոչ առաքինութիւն, եւ ոչ բան․ 'ի կորուստ ընթանայ իբրեւ զմոլեգնեալ առանց գիտելոյ զվտանգն, որ 'ի մահ մատնէ ։

Յայսմ միջոցի համանուրս յաղթօղ հանդիսացեալ 'ի վերայ մտատանջութեանց՝ ածէր զզօրս իւր 'ի հանգիստ ։ Ի սուր մատնեալ էր ձեռամբ իւրով զթագաւորն Ակրոն զթշնամին իւր․ հռովմայեցիք կազմէին պատրաստէին նմա զյաղթանակ մի, որ սարսացոյց եւ սիպար էր լինելոյ այնր յաղթանակաց, որք շնորհեցան զկնի՝ անեղերականաց ։

Արքայն տայրս առաջնորդեալ ա՟ծ քաղաքացւոյ սպիտակ զգեցեալ, գայ զառաջեաւ թագաւորին իւխորոյ ։ Արդէն հուրն բորբոքեալ վառի 'ի վ՟ր բագնի արամազդայ փերետրեան , քրմապետք՝ աղէհմայք՝ ոստովք արմաւենեօք սպասեն յաղթողին ։ Պողոտայն որ տանի 'ի կապիտոլիոն՝ առ հասարակ ծածկեալ է ծաղկօք ․ դրունք տանց զարդարեալ են պսակաւ ․ կանայք հռովմայեցիք 'ի հանդերձս փառաւորս հանդիսից՝ 'ի գիրկս իւրեանց բարձեալ ունելով զմանկունս իւրեանց գգուէին զն՟ս՝ յուշէին զցնծութի՟ն նց՟ պտղալիր ողջագուրմամբ , և ստէպ ստէպ վերակրկնեն նոցա՝ թէ գնան տեսանել վերստին զյաղթական հայրս իւրեանց ։

Ոչ կարի մնացին երևութանան 'ի հեռուստ զուարթաճաճանչ արծուիք , լսին ահեղագոչ հնչմունք փողոց , և բիւրաւոր ձայնք ցնծութե՟ ընդ նմ՟ ։ Զօրք յառաջեն , և մեծն հռոմուլոս 'ի վ՟ր մեծաշուք կառաց կանգուն հանդիսանայ ։ Երիվարք չորք սպիտակք իբրև զձիւն՝ ձգեն զկառս զայնոսիկ ․ խրոխտ և ամեհի ընթացիւք՝ և խրխնջիւն նց՟ տան մակաբերել՝ թէ նոքա ևս պերճանան և մեծամտեն ընդ քաջագործութե՟ն տն՟ իւրեանց ։ Զգեցեալ հռոմուլոս զփառաւոր հանդերձ յաղթանակի , դափնեայ պսակ 'ի գլուխ , բարձեալ բերէ 'ի վերայ բազկաց իւրոց ըզշղթայ մի իւրագործ՝ զորմէ կախեալ կան սպառազինութիւնք պսակաւորին ակրոնի ․ այս անճառելին ծանրաբեռնութի՟ աշխատ ինչ ոչ առնէ զյաղթականն ։

Զառաջեաւ նր՟ խաղան ընտանիք պարտեալ արքային զհանդերձ սգոյ զգեցեալ՝ 'ի կապանս երկաթիս՝ կորակնեալք և արտասուալիցք ։ Մի միայն 'ի գերեաց անտի՝ կորացեալ ընդ ծանրաբեռնութե՟ սարոյն՝ շուրջ զկառօք յաղթողին ընթանայ ․ քաջամարտիկ լեգէոնք նր՟ 'ի ձայն ցնծութե՟ և հրճուանաց հետևեին նմա ․ և շուրջ զտեղեաւն ընդ որ այս հանդէս անցանէ , ձայնք արձագանգաց անդրահնչեալք զխառս

հռո

հոմերոսի բարբառն :

Յառաջէ Հոմերոս, և անցեալ ընդ մէջ ժողովրդեան ուրախութեամբ շահատակութեանց իւրոց արբելոց, ելանէ 'ի կապետոլին : Հասեալ 'ի մեհեանն արամազդայ՝ ընդոստանու 'ի խոնարհ 'ի կառաց իւրոց, առանց թողլոյ զշղթայն . սասանի երկիր 'ի ծանրութենէ նորա . սպառազինութիւնք ակրանի ընդհարկանեն և անհնարին շառաչիւնս արձակեն 'ի հեռաւոր տեղիս : Հոմերոս գնայ 'ի սեղան արամազդայ . գնէ 'ի խոնարհ առաջի ուրոճականի չքնաղոյն զկապուտ զինուց պարտեցելոյն : Ո՛վ արամազդ՝ աղաղակէ, ընկալ զառաջին մեծագանձ աւար՝ զոր հռովմայեցիք քեզ վերընծայեն . արա զի շքեղաշուք օրս այս 'ի յաւերժական յիշատակ արձանացուսցի 'ի յիշատակարանս ժողովրդեան իմոյ . զի յաղթանակի նորոգեսցի . և զի սերունդք իմ՝ ըստ իմոյ օրինակի՝ զկամարաց աստի կախեսցեն զկապուտ կողոպուտ տիեզերաց :

'Ի վախճանի բանիցս այսոցիկ՝ էառ ցուլ մի անընտել և շամբշական, զոր հազիւ մարթէին քուրմք քան նուաճել, այլ այսպէս միով ձեռամբ ընդ քարշ ածէ առ սեղան, 'ի գուճս արկանէ զնա, կորզէ զսակուրիկ ինչ սուր 'ի ճակատոյ նր, զենու, և քուրմք կատարեն զզոհագործութիւն :

Իբրև զոհն սպառեցաւ, արտաքս ելանէ Հոմերոս 'ի տաճարէն, և ուղղեալ զինքն առ զօրս իւր՝ ասէ ցնս, զի՞նչ օգուտ մեզ յաղթութենէ աստի, մինչ կան և մնան այլ թշնամիք : Սամնիտեայք վանեցան . այլ վոլսկք՝ հերնիկք, և այն քաջակորով մարսք՝ միայն արժանիք վանելոյ ընդ ձեզ, չեն տակաւին ընդ լծով մերով : Կազմ և պատրաստ կացէք խաղալ ընդդէմ նց : Ցնծամք մեք այսօր և զուարճանամք 'ի հանդէս յաղթանակի մերոյ, 'ի վաղիւն գնաս ցուք մեք զայլ իմն արդիւնաւորել յաղթութիւն ։ ՚Ի վաղուեան յաւուրն կամիմ ածել զձեզ ընդդէմ մարտայ` յօգնութիւն կամպանիացւոց դաշնակցաց իմոց ։ Հանգստեցիք` զօրս զայս ողջոյն շնորհեմ ձեզ առ ՚ի ուրախ լինել ընդ կանանց և ընդ որդւոց ձերոց ․ բայց ընդ այգանալ արշալուսոյն լերուք հանդերձեալք ՚ի զարդ պատերազմի համախումբ ՚ի բանակետղն մարցիայ , թշնւոյն ձեր կանխեսցէ անդրէն , և փութասցուք մեք խելամտեցուցանել զխոտալիս` թէ յաղթողաց չէն ինչ պէտք լինել հանգստութե ։

Զօրքն ամ` զյօժարութիւն իւրեանց ցուցանէին ձայնիւ աղաղակի ցնծութե ։ Եգէոք զարծուիս տանին ՚ի պալատն հռոմուլոսի , կանգ մի պահապան ընտրեալ հսկէ ՚ի վ՟ր դիւցանուէր աւանդիկս այսոցիկ , մինչ դեռ զօրականք` փութացեալ իւրաքանչիւրոք ՚ի տունս իւրեանց ուրախութեամբ ուրախ լինին ընդ մարց և ընդ կանանց իւրեանց , և գորովն և սէր երջանկական վասն հանելոյ թափելոյ զօր մի ՚ի փառաց ։

ՎԱԽՃԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ԳՐՈՑ ։

ՆՈՒՄԱՅ ՊՈՄՊԻԼԻՈՍ

ԳԻՐՔ ԵՐՐՈՐԴ

Նումայ՝ զուարճանայ 'ի սէր Հերսիլեայ, ջանայ հեռանալ նմա 'ի տարա պատերազմէ ։ Տացիոս տայ նմա զպատասխանատուութիւն, և գնայ յանդիման առնել զնա զօրաց ։ Յանձնառնէ հին զօրավարացն սաբինացւոց՝ 'ի փետանելն զորդին պատմելեաւն ։ Տացիոս դաշն դնէ ընդ նմա երթալ 'ի պատերազմ, բայց ծածկելով առաջնորդելով 'ի դացեայ տայ նմա կոչել զայս խորհուրդ ։ Զօն և գնայք զօրաց ։ Հռոմուլոս յորէ 'ի ճակատամարտին էր՝ յարքայն հանդարձեայ ։ Նշարագործէ բանակն պաշտպանէր այսօրէն ։ Հռոմուլոս անցանէ 'ի նմանէ ։ Յաղթանակ և բանք դեսպանացն Տարպեայ ։

ՅԱՂԹԱՆԱԿՆ ՀՌՈՄՈՒԼՈՍԻ *զմայլեցոյց զՆուման, որոյ սիրտն արդէն 'ի հրոյն սիրոյ տոչորել, վառեալ բոցափայլէ ևս առ այս հիացուցիչ տեսարան ։ Փառքն ամ՝ պայծառափայլութե իւրով յանդիմանի նմա, իբրև զառաւել ստուգագոյն և անստերիւր ճանապարհ արժանանալոյ Հերսիլեայ ։ Ընդ յղանալն նր զայս յոյս, կրկայթէ զխուցաղն ժառանգել զանուն, և երկու կիրք այսոքիկ՝ որոց մին և եթ բաւական է գերել զոք մեծահոգի, միանան և տիրեն առոյգ սրտի նր ։*

Տացիոս դառնայ 'ի պալատն իւր, Նումայ յառաջելով գնայ զհետ նր ։ Կամէր հռչակել նմա զամ՝, բայց երկնչի 'ի կշտամբանաց քաջին արքային, հայի 'ի նա՝ և լռէ ։ Ոպ մանուկ մի ահագէտ ընթանալ տեսանի զմօրն կին անհաւասար ընթացիւք, կասեցուցանել զնա մեղմաբար ընդ քօղ նորա, յառել ընդ

Երեսս նր զարտասուաթոր զաչս իւր , և խնդրել անտի՝ առանց ինչ բարբառելոյ , զի բարձեալ ՚ի գիրկս իւր ․ ամին հանգոյն գնայր Նումայ զհետ Տատիոսի ։

Օ կոյ առնու ալքայն , և գալարեալ ասէ ցնա , խօսեաց՝ որդեակ իմ , զի՞նչ մարթ է ինձ առնել վս՟ քո , բաղձանք քո առայէն զկատարումն իւրեանց , եթէ խուն մի ևս յիմում կարի լինիցի ։

Ո՛վ հայր իմ՝ պատասխանէ Նումայ , վկայ են երկինք զի սնոտութիւնս սրտի իմոյ խօսէի , յորժամ առաջարկէի զանձն իմ ողջոյն նուիրել խնամատարութեան և հոգոյ ծերութեան քո , և ջան դնել ստանալ զառաքինութիւնս քոյ ․ բայց տեսի ես զհանդէս յաղթանակին Հռոմուլոսի , և զգայի ծնանիլ յոգի իմ զյօժարութիւն իմն զոր ոչ գիտէի ։ Այլ մի փութայ վառէ զիս , ծարաւն մարտից պատերազմի փաղաղէ ։ Նայ՝ արեանսառու քոյ եմ, որդի եմ Պոմպիլիոսի ։ Յարբունս իմ դու և հայրն իմ՝ արդէն յաղթութիւնս ապաւինել էիք ․ յառաջ իմ՝ պսակեալ էր ձեր դափնեաւ զգլուխս ձեր զորոյ ունիմ զքաղց մեծ ․ այլ ես անծանօթ որդի քաջին Պոմպիլիոսի , առհամական և բարեկամ արիական և քաջ ալքայն սաբինացւոյ՝ զայլ ինչ բայց ՚ի զոհագործութեանց չէ իմ ապաւինել տակաւին ։ Ո՛վ հայր իմ առ ոտս քո անկանիմ՝, թո՛ղ ինձ զի զքեզ նմանեցայց , ներեա՛ զի հետեւեցայց Հռոմուլոսի , զի և ես եղէց դիւցազն ոմն իբրև զքեզ և որպ՟ զհայրն իմ ։

Յասելն զբանս զայս՝ անկանի առ ոտս ծերունւոյն , և կորացուցանէ զգլուխն առ ՚ի թագուցանել զամօթն իւր ։

Քաջալերեա՛յ՝ ասէ ցնա Տատիոս , ների՛ր արդեօք յանցանաց իմիք ևս ․ զի՞արդ մարթ է ինձ առգրտանել ՚ի քեզ զյօժարութիւնն զայն՝ զոր ես յորդեմ ։ Ո՛վ ցաւայս՝ գորովալից սէրն իմ որ առ քեզ աներ-

կև

Ն

կեանս տայր ինձ նախադասել այսմ՝ ամի տեսանել ըզքեզ զքաղցր և զանդորր կեանս վարել ընդ հովանեաւ աթոռոյն իմոյ՝ և ՚ի հայրենի գիրկս իմ. բայց սաբինեանն եմ ես իբրև զքեզ, և գիտեմ՝ թէ զիարդ զսիրտ ուրուք յինքն յանկուցանէ սէրն փառաց: ՙՆումայ՝ հաճոյ է ինձ քաջութի̄ւն քո, բայց յաղթանակաւ ընծանիմ՝ մինչ տեսանեմ զքեզ տակաւին մատաղատունկ կամիլ դիմագրաւ լինել արկածից եւ մտանել վտանգաւոր պատերազմին, յոր ձեռնամուխ լեալ է Հռոմուլոս. վ̄ն զի ոչ կամիմ ծածկել ՚ի քէն ինչ, թշնամիք՝ որոց յաղթեաց Հռոմուլոս, չեն ինչ առ այնոսիկ՝ ընդ որս գնայ ճակատիլ: Ահաւոր և անսասանելի մարդք ոչ նուաճեցան մինչև ցայսօր, են վայրենիք սոսկավիթխարք՝ քաջալանջք և բազմահուժկուք յոյժ. զէնք նց̄ են վիրգք համանմանք մահակի մեծին Ալկիդեայ, և ասեն թէ զաւուրս իւրեանց մաշեն նոքա ՚ի խոռ ինչ թաւնաւոր, որ յափունս Աւեռնի բուսանի: Ամենայն խոցուածք նց̄ զմահ բերեն, և ո՞րպիսի ցաւ և աղէկիզութիւն վասն իմ՝....

Ո՛րպիսի փառք՝ յարուցեալ ասէ Նումայ, ո՛րպ̄ի երջանկութի̄ւն վ̄ն որդւոյ քոյ՝ ուսանիլ զայս արուեստ պատուական ընդ դէմ այնքան արժանաւոր հակառակորդաց: Տեսանես դու զորդիս զի դիւյն սիրելի եմ ես, որովհետև նոքա ազդեն ինձ պնդալ զհետ Հռոմուլոսի յայնմ վայրկենի, յորում հանդերձել պահեն նմա ես մեծագոյն փառանք: Հայր իմ, այս ինչ արդէն կատարեալ է, իսկ այժմ՝ զոր ուսուցանես ինձ, կարգ և պատրաստ առնէ զիս, և սրտին՝ օրինակէ քեզ թողուլ զիս գնալ ՚ի պատերազմ:

Յասելն զբանս զայսոսիկ՝ բոց իմն երկնային փայլէր յաչսն նր̄, հագագն ձայնի առնէր հզօր և առաւել ազդու հանդիսանայր, դէմք և շարժմունք նր̄ ըղխնակ

աղ

ազնուութեան և ուրուճազութեան զգենուն, որպէս երբեմն Աքիլլէս, 'ի կերպարանս կնոջ յապաւեալ 'ի մէջ դստերացն Լիկոմեդայ, խիզախեաց 'ի վերայ սուսերին զոր Ուլիս շողշողեաց յաչս նր̃, և յայտնեաց զսէրն իւր և զարիութիւն 'ի ձեռն ակամայ բերմանն իւրք ։

Աւ այս շարժումն նուաճի, տայցիս ես զգայ յինքեան զգուշիւ իմն որ չէ կամաւոր ։ Այն հրաւէրն իմ՞ գոչէ՝ յարտասուս ցնծութեան լուծիլ, գնայցես մխոցես 'ի համբոյրս ընդ մայրայ, և հայր քոյ եկեսցէ զհետ քո ։ Այն՝ ես առաջնորդեցից քեզ 'ի ճակատամարտս, զառաջինն խրատս արարեալն դիւցազանց ես տայցից քեզ ։ Մի՛ երբեք համարեսցիս եթէ ծերունին թափիլ է յինէն զամ̃ զօրութիւն իմ․ ձեռս այս տակաւին զաշտէ մի ձգել մարթի, բազուկս այս զվահան մի կրել առաւել ։ Նեստոր՝ քան զիս ծերագոյն, ամենայն անախլըքի իւրում յաղթել ուսուցանէր․ չէմ ես հաւասար Նեստորի, բայց ոչ սիրէր նա առաւել քան զիս զորդին իւր ։

Օ՛ այս լռեալ նուաճի՝ անկանի 'ի գիրկս նորա ։ Մերձ է հոլանի առնել նմա զկիրս իւր՝ որ վն̃ հերսիլեայ, բայց՝ կասկածեալ մի՛ գուցէ նուաճեցուսցէ զհամարումն ալքայլին առ նմին, տալով նմա գիտել թէ չէ միայն փառքն որ թագաւորէ 'ի վր̃ սրտի իւր, առ այլ ժամանակ զայս յայտնութիւն այսքան տարժանաւոր առնէ ապառատան ։

Տայցիս զբաղեալ 'ի նորագոյն առաջադրութն̃ իւր, փութայ խնդրել 'ի քրմացն արամազդայ զհն̃ ապառազինութն̃ իւր, զոր էր նուիրել արամազդայ ։ Տեսանէ զայս վերստին նոյն զուարթութք, որպէս երբեմն յերիտասարդութեան իւր ։ Ո՛վ արամազդ՝ աղաղակէ ասելով, եթէ արիւնն բազմահամար զոհից իմոց ոռոգեաց զսեղանս քո, եթէ սիրտ իմ երբեք ոչ վշտացոյց զքեզ՝ և ոչ խորհրդով ևս, դարձի՛ այսրէն՝ դարձի՛ առ ժամանակ մի զկնի և զզգօնութիւն իմ զոր ունէի երբեմն՝ յորժամ՝ ամեհին և խրոխտան Ռոմուլոս եկն յարձակիլ 'ի վերայ սաբինացւոց՝ առաջնորդելով հերնիքեաց իւրոց։ Արհամարհեաց նա զզգուշութիւն իմ, հրաժարեաց զիս 'ի մարտ, և ձգեաց 'ի յես զաշտեայ մի այնքան մեծագոյն, զոր ոչ ոք 'ի մարդկանէ այսր ժամանակի տառաւէր ձգել, համարեցաւ դիւրապատառ յերկիր կործանել զիս, բայց 'ի դերև հանի ես զայս հարուած սոսկալի, զրոհ տուեալ խիզախեցի 'ի վ՟ր Ռոմուլոսայ, և զսուսեր իմ արիւնածարաւ երիցս փորձեցի ընդ կող ն՟ր։ Ո՛վ աստուածդ՝ տակաւին զաւուր ինչ փառաց մաղթեմ 'ի քէն, և յետ այնորիկ իջից մտադիւր և շատացեալ 'ի գերեզման։

Այսքիկ էին ուխտք տացիոսի։ Դուստրն նորա իբրև խելամուտ լինի զառաջադրութե՟ ն՟ր, համանգամայն գայ աղաչել յետս կալ 'ի խորհրդոց անտի։ Աղաչանք և արտասուք ն՟ր 'ի դերև ելանեն. վատաբաղդն տացիոյ 'ի վայրկենի միում՝ զամբարտակն երջանկութե՟ իւրոյ զոր կանգնեալն էր, տապալել տեսանէ։ Այլի քաջ հասու է նա կրից Նումայի. առանց տրտնջելոյ՝ առանց խոստովան լինելոյ իւրում ինքեան զաղէտս իւր, ողբալով զչու հօրն՝ ողբայ միանգամայն նաև զայլ ցաւս։

Նումայ զայլ ինչ ոչ զմտաւ ածէ, բայց 'ի Հերսիլեայ և 'ի հանդերձանաց ճանապարհորդութե՟ իւրոյ։ Զպատրաստութիւն ինչ ոչ ունի, բայց 'ի սրտին և էթ պամփիլէսի։ Տացիոս ինքնին գնայ ընդունել 'ի զինարանէ անտի Հռոմուլոսի՝ պճնաճաճանչաւէտ փարապանս մի ոսկեպատ։ Սաղաւարտն՝ ևս առաւել չքեղապանծ՝ ունի 'ի գագաթան իւրում զհամբարու մի սքանչելագործ արուեստիւ ճարտարապետեալ. ցցունք երկու

ծի

ծիրանափայլք թեւս թեւս ծածանին 'ի վերայ համբարոճին այնորիկ : Աջահանն բազկացեալ յեօթն աստկ մոլթոյ եղանց՝ պատեալ 'ի չորից թիթեղանց , ոսկեայ՝ արծաթոյ՝ պղնձոյ և անագի , կազմեցաւ երբեմն վ͞ն թագաւորին պղոկոսայ՝ 'ի հմուտ ճարտարապետէն եգեռմէ , որ դրոշմագեալ 'ի վ͞ր այնր զպատմութիւն անցից բարեպաշտին Ենեայ :

Շատացեալ ատացխոսի փառաճանովքս այգաքիւք՝ տայ բեւեկ զայսս առաջի Նումայի • այնքան անճառելին և քառամեկն շառաչեան արձակէն , մինչև խուճապեցուցանել զորս միանգամ՝ լսեն , և կրկնապատկեն բզբաբեք սաղնայի 'նորահաս զլիւրայլին : 'Նուանց հըկառէ զայսս՝ հալի 'ի ն͞մ , ախորժէ ունկն , և ատժամոյն զանձամբ արկանէ , որոյ ընդգաբոյս կերպարանութեամն զայլ իմն 'նորագոյն շքեղութեան զգենու : Այլոս 'նորա տրոպէ և դողայ 'ի ներքոյ պղնձի տախտակացն , աչք ն͞ր բոցափայլեն 'ի հրոյն քաջութեան • որպէս մրրուկ մի 'ի մրրգաւէտս լսելով յառաջնումն 'նուագի զահեղագոյն զձայնն փողոյ , անհամբեր ըզգլուխ իւր սեգ , զռնգունս բացեալ փնչէ , դիպանէ պճանեալ վարս իւր , պատառէ խրխնջմամբ պատերազմական ձայնին՝ զոր լսէ :

Գիշելմ՝ կայր յամբրընթաց յաչս 'Նումայի , 'ի փոխանակի զայս սփռեալ զխաւար իւր • և քունն ոչ կարէ զաչս 'նորակատար սիրահարին կափուցանել : Տագնապի , շրջի 'ի միտս իւր զխրագի խորհուրդս , կալլէ՝ համբերձէ՝ յերկուրէ զոր ինչ միանգամ՝ առեալ ունի հերոսիկայ , և կրկնաթէ առընթեր 'նորա լինել • և ևս պատկերակերպելով զառիթս՝ որք դիմագրաւ քաջութեան իւրոյ գան լինել , նիւթէ՝ Տաշի՝ և ստեղծու զնահատակութիւն , զորս գործեսցէ :

Չէր տակաւին այգուն զուարթուն մերկացեալ , մինչ զանօթս պատերազմականս զանձամբ արկեալ դնոյ 'ի պալատան տաճարի : Արքայն քաջ ժպտի ընդ անժուժութի՛ նր , յառնէ՝ ծածկէ զալիս իւր ծաղկեալս ծանու սաղաւարտիւ մեծ , արկանէ զանձամբ զլանջապանակն զայն՝ զամս բազում անգործ լքեալ . և ոչ կամեցեալ զկարի ցաւալի հրաժարականն ողջոյն տալ դստերն իւրոյ , ընդ իս ելանէ 'ի պալատէ իւրմէ , յենու յանձկառուչոյն նուման , և ընթանայ դէպ 'ի բանակետեղն մարդկոյ :

Հասանելոյ՝ հերսիլեայ և զօրքն ամ՝ արդէն կային անդանօր : Տացիոս յանդիման առնէ պահոյկցին իւրոյ զմարտիկն երկոտասանս ընդ որս գնալ կամի : Շառագունի հերսիլեայ յակնարկելն յայն . նուման որ յօրինեալ պատրաստեալ է զոր միանգամ ունի առնել ցհաւանելս , զմտածութե հարկանէ , և մինչ անհագագ իբրև տեսանէ զհերսիլեայ :

Գովեաց արքայն հաւանելոյ զկարի նախանձն զոր ցուցանէր . իբրև ծանեաւ զազգատոհմն նր , էած զնա առ ընտրեալս սաբինացիս , ուր կազմէին զձախ թևն զօրաց իւրոց : Սաբինացիք՝ ասէ ցնա , ահա այլ դիւցազն մի ևս , որ ընդ դրօշակօք ձերովք կամի պատերազմել : Մարտիկս այս մատաղատունկ , ունի զիրաւունս սիրելոյ 'ի ձէնջ . է սա 'ի սերնդոյ իշխանաց ձերոց , սա է որդին պոմպիլեայ :

Առ այս անուամբ պոմպիլեանի՝ ձայն ահագին արձակի ընդ օդս . սաբինացիք հանկարծ լքանեն զդասակարգ իւրեանց , և փութան առ երիտասարդն նուման : Մետիոս , Վալերիոս , Վոլենոս , Մուրէս՝ աքայ ամ քն հին զօրականք խորշոմեալք և կնճռեալք , և լցեալք խոցոտածովք , 'ի գիրկս առընկալեալ զորդին նախնի զօրավարին իւրեանց . պարտիմ՝ հօր քում զամ՝ ասէր մինն , փրկեաց նա զկեանս իմ՝ ասէր միւսն ,

բա

բարերար մեր եղև՝ աղաղակեն ամէն միաՀաղոյն ։ Ո՛հ՝ եկ, եկ դու 'ի մերս դաստակերտ՝ որդիդ առաւել արդարոյն և առաւել քաջին քան զնայրդիկ ամ· եկ մնասջիր ընդ վաՀանօք մերովք, քոյ են զօրութիւնք բազկաց մերոց և սիրտք մեր ։ Ա՛րքայդ Հռովմայ՝ դարձեալ առ Հռոմուլոս յաւելուն ասել, խնդրեմք զսա գլուխ և առաջնորդ մեր, անպարտելի եղիցուք մեք ընդ սովաւ, ոպ երբեմն էաք ընդ Հարբ մր ։ Խնդրեմք զի սա իշխեսցէ մեզ, և անուանեսցի Պոմպիլիոս, խոստանամք քեզ զյաղթութիւն ։

Ա՛յ քաջք իմ և սիրելիք, պատասխանէ Նումա ծերունին Տացիոս, որ յայնժամ պաՀու 'ի վր Հասանէ, նա Հրամայեսցէ ձեզ առանց երկուանաց, և ես վկայ եղէց շաՀատակութեանց նր ։ Գնամ ես մարտ պատերազմի տալ թշնամեաց 'ի միասին ընդ նմա և ընդ ձեզ Հին մարտակցաց իմոց, որք թերևս ճանաչէք զիս տակաւին ։ Գնասցուք մեք տեսանել վերստին զգամակետող պատուոյն, թագաւոր ձեր գայ ընդ ձեզ առնել զվերջին շաՀատակութիւն իւր ․ եթէ կար զօրութեան նր նուաղեսցի, բարձջիք դուք զնա 'ի բազուկս ձեր ։

Առ այս բանս՝ ձայն ցնծութեան Հնչէին քաջ սաբինեանք ։ Շուրջ լինէին փութով, ամենեքին զՀին Թագաւորն իւրեանց, Համբոյր մատուցանէին զգեստուց և ձեռաց նորա ։ Ո՛վ քաջդ արքայից՝ ասեն, այո մեք պաշտպանեսցուք զկեանս քո, ընդ Հովանեաւ ամրածածուկ անձանց մերոց պաՀեսցուք զքեզ ։ Ոչ ով կարէ երջանկացուցանել զորդիս մեր, եթէ դու բարձցիս 'ի մէնջ ։ Ա՛հ՝ եկ տես որդւոյն պոմպիլեան արժանի Հօրն իւրոյ լինել նմանօղ, փոյթ յանձին կալցուք մեք խնամտեաս առնել զնա ժառանգորդս թէ զնոր սիրեն բարի պտղաբերք ։

Տացիոս պատասխանի առնէ նց արտասուօք ․

ձկէ

ձգէ զբազուկս առ վաղեմի բարեկամս իւր , առընկալնու զն͞ս 'ի գիրկս իւր՝ յիշատակ առնելով քաջագործութեանց ն͞ց , եւ խնդրելով 'ի նոցանէ վ͞ն նուագի զնոյն պահել զոր ցուցին նիզքեան : Նոյն նիզքն Հռոմուլոս խանդաղատի առ այս տեսիլ. անուանէ հռչակէ հանճարամտոյն 'ի բանակ անդր՝ Նումայ պոմպիլեա զօրագլուխ լէգէոնիոյն սաբինեանց : Ուրախարար ձայնք ցնծութե՛ հնչեն խառն ընդ ձայնի փողոց պատերազմականաց. ահարկուն եւ սէգն Հերսիլեայ , որ միշտ նիզակակից է սաբինացւոց , հրճուէր թագուհաբար վ͞ն ընտրելոյ ն͞ր զայս կարգ աստիճանի :

Այլ եւ պատրաստ էր զօրքն 'ի խաղաղ , հռոմէացւոց փութայր տալ զնշանն , տալոց յանձն առնել խոհականին մեսաղայ առնել զպարտաւորութիւն եւ զհրաւանս փոխանակ իւր 'ի բացակայութե՛ իւրում , յորժամ՝ յաղթանակաւորքն բազմութիւն կանանց , մանկանց , լքեալ ծերոց կանկան բարձեալ , եւ տարածեալ ընդդէմ՝ երկնից զբազուկս իւրեանց , գան տագնապաւ մեծաւ առ ոտս տայինոյ անկանել :

Աւաղ մեզ թշուառացելոցս՝ ասեն կողկողագին. ընդէ՞ր թողուս զմեզ՝ ընդէ՞ր. ահաւասիկ մեք զերկուս թագաւորս , որոց պարտ էր լինել մեզ հայր , եւ երկոքեան թողուն զմեզ որբս : Զի թէ Հռոմուլոս բացակայի 'ի պատերազմաց մերոց , փորձ եմք տարակուսան ն͞ր . այլ դու՝ տանջիս մեր բարի , որ սիրես զմեզ , որ միշտ ընդ մեզ ես , է՞ր վ͞ն բարձի թողի առնես զմեզ այսօր : Նա՞ ով արարցէ մեզ զպարտաւորութի՛ եւ զհրաւանս , ով սփոփեսցէ զմեզ 'ի վիշտս մեր , ով եղիցի մեզ ձեռնտու եւ զօրավիգն 'ի թշուառութիւնս մեր : Գիտակ իսկ ես՝ թէ յորժամ յաղթանակք մեր գնել էն արեամբ քաղաքացւոց , զի՞նչ հայրք՝ մանկունք անաղուոյք՝ տառամաշեալ այրիք գան ապաւինին 'ի քեզ ։ Արդ տուեալ ողջոյն նոցա ՚ի գիրս քո , լաց դու ընդ նմա , և ցաւ և մորմոքումն նոցա թեթևանայ ։ Բայց զի՞նչ առնելոց են չուառականքս այսոքիկ , յորժամ՝՝ բաց ՚ի չունելոյ զքեզ Նիքեանց սրբազնահայրիչ , հարկաւորեալն զինեաց քոց եւ կասկածել ։ Ո՛հ զի՞ կեայ քոյ և մարտոց պատերազմին ․ զի՞նչ պակաս գտանի ՚ի փառաց քոց ։ Յարգեսցէ և մեծարեսցէ զքեզ իբրև զանձ ոմն , որպէս զքեզ իբրև զհայր , և զի՞նչ առաւել քան զայս է քեզ կարևոր ․ զի՞նչ այլ առաւել բարիս օգտեցուցանել քեզ մարթի յաղթութիւն ։ Եւ ՚ի գնալ ՚ի գերութիւն փարել զայլ , լքանես զորդիս քոյ ։

Զայս օրինակ խօսէր ծեր ոմն ․ տայցիս մորմոքէր և հեծայր զայրոյր ։ Ընկալէ ՚ի նուաճոյ , և ՚ի հին զօրականս իւր ։ Նուաճոյ և զօրականք այնոքիկ առ ոտս տայցիսոփ անկանէին , և յարեն զաղէրս իւրեանց յաղաչանս ժողովրդեան ։ Տայցիս ոչ ես պանդաղէ ; ՚ի բաց ընկենու զասպարս իւր և զնիզակ , և ՚ի գիրկս ընկալեալ զծերունին ողջէինչ , ասէ՝ տե՛ս , չէ՞ք ինձ այլ իմն փառք բաց ՚ի լինելոյ ձեզ օգտակար ։ Ոչ

Թողից զձեզ՝ եթէ ոչ ՚ի մահու ։

Մինչդեռ տակաւին բանքս այսոքիկ ՚ի բերան էին բարբառոյ ձայնք հրճուանաց հնչէին ընդ օդս , ամենեքին գոհանան զմիոց , ամենեքեան օրհնեն զարքայն քաջ ․ զպալարաղին տայցիոյ՝ որ յայնժամ թագուցեալ կայր յանբռնին բարձրութէ , զայս անկանիլ ՚ի գիրկս հօր իւրոյ ․ ոչ մնացեր դու տրտմութեանց իմոյ՝ ասէ նմա , բայց ինչ ոչ երկնչանայի թէ զիջանիցես հեծուէ ժողովրդեանս քո ։ Ես ինքս լալեալ խնամուորեցի զսոսա , ես ինքս եւս նոցա զերթ թշուառութեց , ոյք սպառնային նոցա ․ և քան զինէն նախանձիլ ընդ նախադատութիւն զոր առնեմ նոցա

գերեքան զմս ։

Տատիոս ողջագուրէ զդուստրն իւր. ընդգրկէ արտասուաթորելով զՆումայ, այն նման զհրաժարական ողջոյն, և յանձն առնէ դից Սաբինացւոց իւրոց պահել պաշտպանել զանձն զոր հաւատայ նոցա : Տատիայ՝ զաչս 'ի խոնարհ ածելով, նկատէ բան 'ի բերան առնուլ մաղթել վ՛ն Նումայի զփառս և զերջանկութիւն որում ցանկայ հասանել :

Ի վերջոյ տուեալ լինի նշանն, Տատիոս հառաչէ 'ի տեսանելն զզօրս յուղի անկանիլ : Ձգէ Նումայ 'ի հեռուստ զձեռն իւր առ նա. ժողովուրդն բերկրեալ ցնծութեամբ, 'ի բարձունս իւրեանց առեալ ամենեքին վերստին 'ի հուսկ՝ զողջոյն Տատիոսի, որոց ներկայութիւնն փարատէ 'ի նոցանէ զամենայն զտխրականութիւն արկածից :

Զօրքն յերկու սիւնս տարածեալ վարէ զճանապարհ : Առաջինն՝ բաղկացեալ 'ի լեգէոնաց Հռովմայեցւոց, գլուխ իւր ունի զՀռոմուլոս : Այլ չէ՞ք ընտանի իշխանին այսմիկ կայսն հասարակաց. աշխատասիրեալ յերկիւղ մի 'ի Թրակիոյ, որ յաջող և [illegible] թուի զհուր ցնցղել, երթայ՝ գայ՝ և թռանի, է յամ՛ուրեք՝ և [illegible] լեգէոնաց Հռովմայեցւոց 'ի հին Հռոմուլոսի ընկերն, որոյ որդին [illegible] թագ կալոյց 'ի Հռովմ : Ի կուռն այսր զօրականի խաղոյ քաջն [illegible], որոյ երկքեան որդիք՝ զինի [illegible] նմանեալ ընթադրելոյն [illegible] յաղթութե[illegible] ընդ դէմ [illegible] : [illegible] [illegible] [illegible], որ սերէր 'ի [illegible] [illegible], և քաջակորովն Տուղղոս՝ որք ամենեքեան են յառաջին կարգի : Իւրաքանչիւրոք յորմանէ արդէն հանդիսացեալ է և բարգաւաճեալ բազում քաջագործութեամբ, իւրաքանչիւրոք կրէ զնշանս հոյակապ և մեծամեծ թշնամեաց ուրուք :

Ամէ

Արիական հռովմայեցիքս այնոքիկ զպատուաջապատրաստ կազմեն միշտ 'ի խաղաղութեան, զլծեալն աջող 'ի մարտս պատերազմի ։

Այն երկրորդ է բաղկացեալ 'ի լատին լեգէոննաց ։ Պատմին անդրէն Լաւրենտինք՝ Ֆիդենացիք՝ Տելլենացիք՝ Արիկկիացիք, և հին Կոլլատիոյն զօրաբձաւալոյն Լաւինիոյ ։ Համայն ազգքս այնոքիկ ընթագրեալք 'ի հռովմէական, պատերազմին զարդիս փամննոյ ․ փառաւոր և երևելի են նոքա մ̅ն իւրք յաղթութե, որ ժառանգեցոյց նց զանուն հռովմայեցւոց ։ Բայց զօրավարք նց են՝ Մեգղաս՝ Ավրիխմնաս՝ Փերալամն, Լատոան որդին չածուհոյն Պերենեայ, և զեզեկին Սիփէ՝ ծնեալ 'ի բերդի և յորդաւանդահողն կանխեա, և Աքսնիլ՝ քուրմ Մարուղնի չաստուծոյն, որ 'ի վերայ գլխանոցի իւրոյ կրէ զոլիւմպոսեան տաբնի համդերձ պատմուճանք չաստուածոյն իւրոյ ։ Գունդս այս՝ բոլորովին հեռաւոր, կամին զմիջակէտն զօրաց 'ի խաղաղութեան և 'ի մրցմունս ։

Յաղթաբազուկ սաբինացիք են՝ որք կազմեն զգունդն երրորդ ։ Մերձագիծ այս ընդարձակ ձևացուցանէ միշտ զձախ թևն հռովմայեցւոյ ։ Հին աւուրցն Արետիս զհրամանատարութիւն յերկրագործն Նումայ է առաջեալ տպաւորեալ ։ Յարդելի շահատակս այս 'ի փախչման աւուրց իւրոց լեալ է դարձեալ զօրական ․ այլ տանիք իւր՝ փառք իւր՝ ծաղկեալ ոլիք իւր՝ սպիք վիրաց իւրոց՝ ձգեն առ ինքն միշտ զականածութեն և զարգանս անկախ յառաջխաղաց մեծութեն ։ Արետիս է 'ի դաստակերտի, և Արետիս հրամայէ միշտ ։ Ոսկի նորա համդիմանեան զգօնամիտն Կամիլլէս, ընկերն Ակկաս, Տանայի, և Տուլլա, կորովին Գոտղոս կըրսեր որդին աբարիս գետոյն, նազելին և սիրունակն Լատոս՝ մնացեալ առ ափունս ալքերին բլնդուսիոյ ռնոյ , և որ 'ի բուռն զօրաց կայծխար գող տարփածու Նայադայ · և խոխոջան Լիկոսն , որոյ մօրուքն թաւ և թանձր գոյն գգոյն ներկեալ ծածկէր զկէտն գլխոյն :

Այս են պատերազմօղք հետևեալն նուագին :

Ծածկեալ նուագին 'ի փայլակնացայտ և 'ի ճառագայթարձակ պատերազմականն զարդուց իւրոց՝ արքեայն սիրով և ցնծութ՟ խաղաց յառաջոյ նց աշխատակեալ յերիվար մի սպիտակագոյն քան զձիւն , զոր տայիս էր նմա պարգևեալ : Անդրանիկն անծոյժ կայտառ 'ի ներքոյ նորահաստատ տեառն իւրոյ , բաղխէր ոտիւք զօդն և զերկիր , և սպիտակ առնելով լորձանիւք իւրով զերասանակն որ զոդէ զբերան եռանդ , ցանէր ընդ զխնծիւն երիվարաց առաջապահին :

'Ի կուսէ ձիւնոյ՝ 'ի շքեղաշուք կառս բազմեալ յառաջէ յոխորտն հերախիլայ , զինու զարդարեալ իբրև զպաշտօն , հեքնաշուն իբրև զկենն մուկանի : Պաղպաջուն սաղաւարտ իւր ունի 'ի գագաթան զհամմեմականն զարծուէի , կապարծ մի ոսկեղէն 'ի յուս իւր , աղեղն պանդարայ՝ զոր ենեալ էբեր քիտորլեայ , որ և փոխանցեալ եղև առ կլաեր որդին իւր հատանալու , կայ 'ի ձեռին : Համբարեալն բրուտոս՝ այս գլուխ տանս միոջ դիւցազանց , ուղղէ զկառս բանակին , և խանդակաթն նուագոյ ընդ այս պաշտօն նորա խանդայ : Նուագոյ՝ զաչս 'ի հերախիլայ յառեալ ունելով միշտ , ընթանայ զկողիւք կառաց նց : Գեղեցկութիւն իւր չէ ինչ ընդ հատ 'ի գեղեցկութէ անձին առնզգոյնին , բայց ոչ և շնորհք սպառազինութեւց առաւել քաջամարտիկ համբաւագոյն զանազանեն · ոչ Ապողոն և քոյր նորա Դիանայ զինու վառեալ շրջին ընդ լերինս Արմատեայ , երկոքեանն ևս համատարափայլ են աՀարկուք , երկոքեան ևս զուշս շառաւղաւնեն , բայց դասոյն Լատրեայ պահէ զկորովս և զհամարձակ ինն աւեսիլ

դի

դիմաց , որ ոչ տեսանի նկարեալ ՚ի դէմս եղբօր իւրոյ :

Զօրքն յառաջէ սորա ընթացիւք դէպ ՚ի յեզերս Լիրիսոյ , և ՚ի դաշտս Աքուինաւոյ : Այս էր վայրն՝ ուրանօր յարկեալ ունէր ՚ի գունդս ազգային կալուծայ , բայց հարկ էր անջատանել ընդ աշխարհին հերձնիքայ : Հանիբալս առաջէ զմանձնս յիւրոց ամառի խոնարհել ՚ի նայմանէ զմայս : Պատկառելին հերձիկքայ զգայասակցին տայ պատասխանի :

Զեմես դաշնակիցն՝ ասէ , ոչ մարդոց , և ոչ հաւանելեաց , եթէ զօրքն թշնամեաց ձերոց խաղայ ՚ի վե՛ր հաւաքեն , ոչ երբէք հանդուրժեցից զի կարծեսցի Ճանապարհ ՚նչ յանդիմանելով ընդ տէրութեան իմ : Այսմանէ պարտ է ինձ և ձեզ ժխտել զայս Ճանապարհ , և թողուլ ինձ առնել զպատերուն ՚ի պահեստն իմ՝ զէնզօրուն :

՚Ի սաստկութենէ բարկութեան բուռն Հանիբալս ՚ի ընկէն զայս պատասխանի : Անխորհուրդ պատկառող՝ ասէ , ծանիցես թէ զինչ վտանգաւոր է կալ ՚ի չէզոքութեան ՚ի մէջ երկուց հզօր թշնամեաց : Յորէատի յայտնանէ մտածեալ ՚ի ձեռս յաղթողին :

Սակայն տախտել ՚ի հարկէ յապաղել զեւրն վրէժխնդրութիւն , և պճարպաղ շրջան առնուլ առ ՚ի հասանել ՚ի սահմանս մարտից , փոյթ անցանել ընդ լերինս Սիմբրուինայ , ուրանօր գետն Անիոս առնու զբղխումն իւր :

Այս երկար և տարաժամանոր Ճանապարհ յոյժ աշխատ առնէ զզօրս , բայց օգտակար է նորա վարժմարտկաց , որովք առաւելեալ է Հանիբալս : Գեր քան զմեծ երիտասարդն նուամից խառնագոյն սկիզբն առնէ զպատմութեան արոձեանցն յոր ձեռնամուխ լինի : Սպրդեալ յայնքան հմտագոյն վարժապետաց՝ որքան էն սաբինացիք , վառեալ բորբոքեալ ՚ի սիրոյ իւրմէ , և ՚ի յանդուգնանութեան հերոսիլոյ , ՚ի վերջին աւուրսն

ամի

ունի արդէն նուաճոյ զփորձ և զչափ հին զօրականի ։ Ռուանց մարտնչելոյ տակաւին, գտեալ զնորա պատրաստ է պատերազմել, և եռանդուն աշխուժութիւն իւր, որ առաջնորդէր առ ՚ի հանդիսանալ յայս հերոսիկայս, ընդդէմ փափագմանց տեսութեան թշնամեաց ։

՚Ի վերջոյ ժամանն առնի յափունս գետոյն Մելիայ, որ անջրպետէ զնոսա ՚ի Հէքայ և ՚ի Հերմիքայ ։ Նըքայն Կապուայ առաջնորդել երեսուն հազար արանց բանակեալ էր անդէն յառաջ քան զաւուրս երիս ։ Իբրև նշմարէ զառաջապահսն հռովմէական զօրուն, համանգամայն հանէ առաջի զնա զզօրս իւր, դասաւորէ զնն ՚ի կարգ պատերազմի, և ՚ի ձայն բիւրաւոր նուագարանաց սպասէ ժամանմանն դաշնակցաց իւրոց ։

Քաջարանայն Հռովմայ սոյ փոշեցուցանել զաւագավորս, և դատապարտէ զզէնակիրս իւր ճակատ առ ճակատ կանխամարտիկացուց ։ Յայնժամ յառաջէ ՚ի ճահ արքային Կապուայ ։ Երկու ինքնակալքն փարին զմիմեանս, խոստանան իրերաց երդմամբ զյաւերժական բարեկամութիւն․ բայց անժոյժն Հռոմեացւոց՝ որ արդէն եռայ և բորբոքի հասու լինել զօրականաց որք մարտակից լինելոց էն ինքեան՝ ինոյ հանդէս առնել դասակարգութեան նց ։

Մինչդեռ նա զննէր՝ ահա շռինդ ինչ յայն կողմանէ հարկանէ զլսելիս նորա․ կանխամարտիկք իշխեն ժպտիլ հանդէպ երեսաց նց, համարձակին խօսել ՚ի ներքոյ զինուց, և ցուցանել զանհնազանդութիւն իւր, որ յուզէ զպարկութիւն հռոմեացւոց ։ Տիգրք այսպէս խաղայ ՚ի վր նց, ըստ սաստելով՝ խմբի միոյ զօրավարաց որք Ճ ամբաստանէն զնոսա զխառնէ իւրեանց, ոչ բնաւ հաճի պատասխանել նց, զի յայս առնու կնճռեցուցանելով զյօնս, մինչ նշմարէ զհին զօրականս Հռո-

մայ

մայեալս 'ի նորահաստակ զօրապետաց, մինչ տեսանէ պաղպաջել զոսկին և զարծաթն 'ի վ̄ր ծ̄ով փարապանաց ։ Որքէ 'ի միոյն յայնցանէ փոհամն մի ամխոճավին, ծանրութ̄ի որոյ թռչէր աշխատ առնել փորձակատար մարտիկ մի կամպանիացի, այլքոյն հոլովմանց ունի զօյն 'ի ծագս մասանց իւրոց, և ընթեռնու` շառաւղունելով առ սրտմտութեն, զխրախճանական բանս 'ի նա փոխադրեալ ։ Այլէ ընկղմեալ յամնից զ'նուաճողաց, խորտակէ զայնս սեղմելով 'ի ձեռին իւրում` և ժարելով հեզնօրէն հարցանէ` առ ի՞նչ պիտոյանալ մարթին զէնքս այսոքիկ ։

Հասեալ մինչև ցբանակն կամպանիացւոց, անդ 'ի ներքս մտանէ ։ Ո՛վ թէ զիարդ սքանչիր 'ի մտանելն 'ի փառահեղ վրանս` ուր ծխին անուշահոտութեանց ամենազգայր բուրմունք, ուր գտանին բաղանիք և անկողինք, ուր ժողովեալ կան ամ̄ գիւտք ամ̄ ճարտարութ̄իք փափկութ̄եց քաղաքին ։ Նա տեսանէ զթատերս, ուր գլխաւորք կամպանիացիք գնան փանել զգանձս իւրեանց, զինչս և զգոյս իւրեանց, զհանգիստ` և բազմիցս զպատիւ իւրեանց • անդ եւս առաւել ամուճանայեղծ տեղիս` ուր խնամք մի այլքանականաց գրեթէ այնքան բազմահամոյք որքան են զօրք, բացեալ ունին զդպրոցս մոլութեանց, ձգեն զմատաղատունկ երիտասարդս, և կաշկանդեն 'ի զեղծ կապանս, թմբրեցուցանեն զքաջութ̄ի նոցա, շիջուցանեն զեռանդն նց̄, և առանց զօրութ̄ե` առաքինութեան` և փառաց արկանեն զն̄ն առաջի թշնամեաց • 'ի փողձանի` ամ̄ ուրեք փափկութիւնն ժանտ` Փառասիրոյն դատարկանձնութ̄ի` և պճնալին զեղխութ̄ի թագաւորել տեսանէ ։

Ինքնակալն հռոմեայց 'ի տագնապ փութոյ ելանէ 'ի բանակէ ատոր ։ Այնու զձեռանէ պատերազմին կամ կամպանիոյ, առանց բանս ինչ առնլոյ նմա ածէ փոյթ 'ի պատակարգ զօրացն հռովմայեցւոյ ։ Սորին բռնութեն իւր, թագաւորէ ամաքրէն . դժուարութեան՝ անհնարութիւնն տագնապաւորին էին 'ի դէմս ամենեցուն ։ Իւրաքանչիւր զօրական հաստատ և անշարժ 'ի տեղւոջ իւրում, աչս յառեալ ունի 'ի զօրագլուխն իւր, և առ 'ի հրամանին նմա առաւել ձեռով՝ թռչի ցանկալ գուշակել զհրամանն զոր տայցէ նա ։ Երկաթն պղնձն փայլէին ամենուրեք . եթէ ոսկին և արծաթն զարդարեն զպատուագինութիւն ինչ, իշխանաց կամ զօրագլխաց են այնք, առանձնաշնորհութեն կամ քաջագործութեն արժանացեալ են այսմ պատուոյ ։ Ոչ հետ զօրաց ոչ կանայք տեսանին և ոչ ճոխութիւնք, այլ երիվարք՝ առ 'ի լնուլ զտեղի անկելոյն 'ի պատերազմի, զէնք՝ առ 'ի լցուցանել զթերութիւն խորտակելոց, և դեղք և հայթհայթանք վ̄ն վիրաւորելոց ։ Իւրաքանչիւր զինուոր բերէ իւրովի զկեանս՝ զկերակուր՝ և զպատսպանութիւն իւր, չէ խնդրեալ ուրուք ոչ 'ի ծանրաբեռնութէ սայլի, և ոչ 'ի ձիանդանէ ։

Հզօր թագաւորն նը ձեռնան հանգստարութեն 'ի մէջ մեծամասին և փառօնակ զօրաց իւրոց . արքային կառօք նկարեալ առանց ոսկւոյ նմա և ոչ ինչ, և առեալ զնէ նմանապէս զօրականաց իւրոց՝ գնէ 'ի ձեռս պատուորս այսորիկ ։ Կարի ծանր և պժնդագոյնք էր բեռն այս թագաւորին վ̄ն . շատագունեալ թողու անկանիլ յերկիր ։ Երբեմն յոյժ պատմեալ զբեռն իւր հանէր ։

Արքայն կուրծք՝ քեզ թողում պատել, եթէ զօրաց քոց և ինչ ժառանգ է պատերազմիլ ընդ մեզ պարշակոս, չկեք մեծամասնութիւնս ամենայն գիշերական տարածութեան ընդ անհամար զառանց ։ Զօրք քոյ տկարացուցեն զհայկազնս իմ, որոյ սովորութիւն է

Ե իմ

խիզախել համապատաղ ՚ի վերայ թշնամւոյն , կործանեցեն զէնս զօրութեանց խորոց ՚ի պաշտպանելն զդաշնակիցս իւրեանց ։ Այլ ես ստուգագոյն վնաս իմն սպառնայր ինձ , տարակուսեալ օրն որ թգ̃ւորէ ՚ի բանակի քում՝ մտցէ և ՚ի բանակ իմ՝, անվայելուչ և զեղծ փափկութիւնն՝ առաւել սոսկալի քան զամ̃ սուրս , պարտասեցուցէ զմարտիկս իմ՝ ։ Յաղթութիւն մեծ արասցուք մեք յայնժամ՝, այս լինիցի ինձ զի ՚ի պարտութ̃ի մատնեցայց ։ Թա՛գաւոր կարպոնեոյ՝ որդւոյ և ցանկալի է ինձ ուխտակցութ̃ի քո , բայց առաւել փառք ժողովրդեան իմոյ ։ Եթէ կամք են քեզ զի մնասցուք ՚ի միաբանութե̃ սիրոյ , անջատեսցուք ՚ի միմեանց , հեռացո՛ յինէն զայս բանակ Փիւնիկար , և թէ ոչ զօրես բռնադատել զհպատակս քոյ առ լինել , արգելուլ գոնեայ յապականելոյ զայնոսիկ ուր ենն ։

Այս օրինակ խօսի Հռոմուլոս , Երիտասարդն Կապիս՝ որդին սրտակաւորին կամփանիոյ , իշխանն արժանի լինելոյ հռովմայեցի , շատագովեալ առ ամօթոյ , կոր ՚ի գլուխ լինի ։ Հայր նր̃՝ որ գերազանցէ միշտ քան զհասարակ թագաւորս ոմն , խռովեալ ՚ի բանից սորա , խնդրէ ՚ի Հռոմուլոսէ ցուցանել նիքեան զճանապարհն իւր զոր պարտի գնալ , և խոստանայ հետևել խորհրդոց նորա ։

Գիտեմ ես՝ պատասխանէ Հռոմուլոս , զի սամնիացիք ՚ի չու անկեալ են գալ յօգնութի̃ մերայ , բայց քաղաքն Ուքենտոս է ՚ի մէջ ճանապարհի նց̃ , և Ուքենտոս է ՚ի ձեռս քո ։ Ե՛րթ պաշարեա՛ և առցես զնա դու ՚ի ներքս պարսպաց նր̃ , առ ՚ի պաշտպանել զմեզ ՚ի պատահմանէ յարձակման իւրք ։ Մի՛ տանիցես առ քեզ բաց ՚ի յերկրորդ մասնէ զօրաց քոց , ընդ մնացորդն տարցես ընդ գնդ̃ ընդ առաջնորդութեամբ քաջագոյն զօրագլխաց քոց ։ Գլուխ ամ̃ արգելուն ևս չգնել մայրն ընդ ուհապետին և զարհուրելի ժողովրդեան ընդ այնմիկ, զի զօրականք քոյ ոչ կարասցեն առնուլ նոյն. այլ զի զօրք քո ՚նեղեսցեն զօրանոցին, զի խորշելով ՚ի պայքարելոյ՝ վտանգաւորեսցեն արասցեն զսամնիտացիս, և խափանեն արասցեն զյարձակումն ՚նց ընդ մարդոյ: Յայսմ միջոցի գնացից ես հարկանիլ ՚ի վերայ յետնոյս այսոցիկ, և օժանդակութ հօր իմոյ՝ առանց երկուանալոյ ՚նշան յաղթութեան կանգնեցից: Յայնժամ զօրագլուխ քո թողցէ արձակ զնոյս սամնիտացւոց, ուր յառաջ խաղացեն ՚ի վերայ աւքսենոնից, և գոյլն ամփոփեալ ՚ի մէջ քաղաքին այսորիկ զօրք քոյ և իմ: Անլինելի պարտութիւն ՚նց ՚ի միում աւուր տայցէ զաւ պատերազմին:

՚Ի վախճան բանիցս՝ երիտասարդն Կայիս ատտոս հռոմէականի անկանի: Միշտ նորահրաշ և միայնակ ամբոխ՝ աղաղակէ, հաստատ հօր քոյ մարտի յարգեմ՜ և մեծարեմ՝ զքեզ, թողացի զի որդին սպանաւորին կայրունայ ընդ դրօշակօք քո մարտիցէ: Կամիմ՝ զգիւղագանցն զինուոր և զառաժամանոյն ուսանել զորուծեսս, և զիր վարժակ հնազանդոյն մարթ է ինձ ընտրել քան զքեզ: Գնասեմ՝ ով ծնունդ դից, զի քեւ հրաշնորհեալ և մարդեալ, զհպատակեալս հօր իմոյ ինև ժամանեցից ուղղել, և պարծանքն հռովմայեցւս առնելոյ զնոսա՝ քեզ միայնոյ ընծայեսցի:

Քնքշարանայն հռովմայ յաղթք աճեալ ՚ի բանից սորա, յարուցանէ զկայիս, և առ եւեղ զլուխ և հրամանատար գնդի միոյ կացուցանէ: Կայիս սասնել մերձաւորեալ զօրավար հռոմէական լինել, քան իշխան կայսերայ, համբուրէ զձեռն սպարապետին իւրոյ, տայ հօրն զհրաժարականս զողջոյն, և զելսն անղի շրջիւն ընթանայ: Ամբայն կամարակաց նորա հեռայն ՚ի չու անկանի փառ առնուլ յաւքսենոնից տասն հազար զօրականօք համբերեմ: Իսկ մերայոցդ զօրաց խելաց առաջնորդութիւն հեղինակաց մերոց, որ էր 'ի ծառայութեան կայսերաց արքայիցն՝ խաղալ ընդդէմ՝ ամենեցունց. Հանապազ ապաժոյժ վ՛ռ զինուոր պատերազմին հանելոյ, կամի՛ նախ քան զգիշերն՝ գնալ յօգնելոյ գետոյն Լիւկոյ զնորին բանակ հարկանել:

[illegible]

Ձոր ինչ գտանէ 'ի հեղեղատին յայն, և այն ինչ անձուկ համբերձի, ուստ դեսպանք երեք 'ի մարւոց յանդիման լինին նմա: Տեսիլ դիմաց նր ինկաւոր, մօրուք երկայնաձիգ 'ի վե՛ր կրծոց նոցա թելս թելս 'ի վայր տարածանի, 'ի գլուխ նոցին ճաղատ հազիւ թելք ինչ սպիտակ հերաց գտանին, 'ի մի ձեռին իւրեանց ունին զանօթ լինի փայտակերտ, և 'ի միւսումն ոլոք մի փողխումն, յառաջ մատչին փառացի և խոլոխա դիմօք:

[illegible]

[illegible]

Ա՛րքայ հռովմայ՝ ասէ ցնա առաւել հին աւուրսն յայնկանէ, զի՞ կայ մեր և քո, քննեցուք աւերեցո՞ւք մեք զերկիր քո, սպառնացո՞ւք թերևս քում քաղաքի: Ո՞ ես դու, զի՞նչ կամիս, զի՞նչ խնդրես: Թագաւորն կամի մինչ յարձակել դիմէ 'ի վերայ մեր պահանջելով զմնացածն իւրաւունս 'ի վե՛ր աւելութեանց մերոց, լուծցէ նա զվրէժս իւր: Ա՛յլ դու ըզմտօքն զայս բացատրես խել ոչ ունիս: Մեք ո՛չ բնաւ ճանաչեմք զքեզ, և քո չէ երբէք լուեալ խօսիլ ըզմէնջ, նա զի ինչ ոչ ունիմք մեք՝ որ ընչաքաղցութեան յորդոր մատուցանել մարթասցի: Գիտիցես արդեօք առ ինչ բռնաւորականն շնորհք պարգևաց զոր դէպ արարեալ է մարդոյ, բռնաւորականն յեզինն՝ յարօր մի և յանօթս այս փայտակերտ, 'ի ոլոքս և 'ի մահճակս: Աստէնկ զոր ինչ մշակեալ վարեմք մեք առ բարեկամն մեր, կամ ընդ դէմ թշնամեաց մերոց: Ընծայեմք մեք միայն զպտուղս զոր արօրն և եզինք մեր

հայ

հայթայթեն մեզ, անօթուխ այսուհետեւ ջաշանցս առնեմք արամազդայ, ձգեմք յայլս զնետս զայսոսիկ հեռագոյն քան զորս տեսանեմք, և բակուղք մեր ջախջախեալ մնասցեն զորս միանգամ մերձիլ յանդգնին ։ Արդ՝ Թագաւորդ Հռովմայ՝ ՚ի կամս քո է ապաստան զայս անօթ լնուլ, կամ զնետս զայս ։ Պարտի լինիլ քո որդի չէոյ միոջ, եթէ այդ այդպէս իցէ, արմ զարբիս ազգի մարդկան . ապա թէ դու սոսկ մահկանացու ոմն ես, սպառնիցես ՚ի յարձակելդ ՚ի վր քեզ հաւասար այնոց քաջաց և արդարադատից ։

Չէ իմ երբէք սպառնիցեալ՝ պատասխանէ նոցա Հռոմուլոս հրով սրտմտութեան բորբոքեալ ասօք, զամ՝ես յօգնութիւն դաշնակցին իմոյ, առանց փոյթ ՚ի մէջ առնելոյ զարդարութէ դատաստանի նր ։ Որդին Մարսի եմ ես, և ոչ Տեմիդայ ։ Դարձ դու՝ ակներ առ ժողովուրդն քոյ, գուժեա նոցա զպատերազմ և զծառայութեանն զլուծ, և թող ինձ զայդ սլաք՝ գեղեցկագոյն ընծայ քան զոր ընկալեալ է իմ, որում հետև զարժանիս խոստանալոյ ինձ քաջութեան իմոյ ըստ թշնամիս ։

Յասելն զայս՝ ՚ի բաց խլէ զնետսն ՚ի ձեռաց ծերոյն ։ Հարուստ մի հայի սա ընդ նա անմռունչ, զաչս յերկինս ամբառնայ՝ իբրու վկայ կարդայ արդարութեան դատի իւրոյ, և մեկնի անտի առանց պատասխանելոյ նմա և ոչ ինչ ։

Առօրին անցանէ Հռոմուլոս զՏիբրիս, և գայ նստուցանել զբանակ իւր յերկիր մերայ ։

ՎԱԽՃԱՆ ԵՐՐՈՐԴ ԳՐՈՑ

ՆՈՒ

ՆՈՒՄԱՅ ՊՈՄՊԻԼԻՈՍ

ԳԻՐՔ ՉՈՐՐՈՐԴ

[illegible] եղեալ Մարսացւոց [illegible] զ[illegible] մի հարգել: Օրոտգէ [illegible] 'ի մէջ [illegible]: Ա[illegible]՝ [illegible] որ միանգամ 'ի վե[illegible] [illegible] [illegible] մի, նա ընտրեալ: [illegible] Լէօ [illegible] լինի, և [illegible] [illegible] յաւն ծերո[illegible]: Օ օրէն յաւուր [illegible], [illegible] Հռովմայեցւոց: Տր[illegible] Հռովմայեցւոց: Մ[illegible] [illegible], [illegible] մի [illegible], և [illegible] [illegible] [illegible]: Մերե[illegible] [illegible] [illegible]: Լէօ [illegible] [illegible] [illegible] 'ի վերայ [illegible] Հռովմայեցւոց՝ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], և [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]:

ՅԱՅՆՄ ՄԻՋՈՑ ԺԱՄԱՆԱԿԻ Մարք՝ 'ի փլուզմանէր ամօթալին Մարդուբիոյ գումարտակ եղեալ, տակաւին ակնանէին հաշտութեան, բայց կազմէին պատրաստէին 'ի պատերազմ: Հրապարակն ծերոց՝ որ կառավարէ զայս ազատական ժողովուրդ, արդէն պատգամաւորս առաքեալ է առ դաշնակիցս իւր խնդրել 'ի նոցանէ զօգնութիւն. արդէն քաղաքայք երկոտասանորդացն կաճառք առեալ են զանձամբ զպատուազինութիւն, քաղաքամարդիկք քան հազար թուով աղեղն կամ մահակ 'ի ձեռին տագնապաւ մեծաւ դարձին դեսպանաց սպասեն:

Ոչ յետ բազմաց տեսանէին ժամանել կոչեալք՝ կորանինեալք՝ սրտմտեալք, և տակաւ տակաւ յառաջ մատչէին 'ի մէջ ժողովոյն: Շուրջ լինէին ժողովք՝ հար հայրապաշտմանն մերոյ, և պատասխանել առնլեն ։ Ո՞ւրք զմնհակս ձեր՝ աղաղակեն նոքա, զինեցարուք՝ վառեցարուք՝ զօտի ածէք, հաւանեալ զնեան ընտրեալ, այժմէն իսկ ճակատ զօրաց իւրոց բանակեցուցեալ է 'ի սահմանս մեր, և խիզախեալ զծառայութիւն սպառնալ մեզ զլուծ ։ Ո՜ւ այս բան՝ ձայն աղաղակի սրամտութեան հնչէ, 'ի յառաւելն և 'ի բարկութեան բորբոքեալ զօրուն՝ 'ի նմին իսկ պահու խնդրէ + հորդան առ՝ հրոսել և հարկանել 'ի մէջս ։ Օ՜ հատուցանեն ծերք զայս տարփմայ սրամտութեան նոցա, կամին սպասել ժամանման գաղտնակեայ, և կարգել զպատրաստեա մի արժանի 'ի գլուխ հարկանելոյ միահեծան Թագաւորին Հռոմէից ։

գրոհ տալ
յարձակիլ

Յոգունք քաջամարտիկք ընծայէին զայս պատասխ-ատանել ։ Յորոց մէջն հանդիսանան քաջն Մելոն՝ որ սերեալն 'ի տոհմէն Սակոսի, և որ փոխանակ ընդոյ և նիզակի՝ զանձնանի և յաղթ + դուղապր մի կրէր, զոր ոչ ոք 'ի մարդոց ամբառնալ 'ի վեր կարէր ․ Պէնակ յերկոցունց ձեռաց հաւասարապէս յաջողակ՝ 'ի սերմանց փառաւորագոյն մարտիկոյ նախահօրն ժողվրդեան մարդոյ ․ Պիտեր՝ որոյ երագեղութիւն քան զեղջերուոյն գերազանցէր, և որ զայլ իմն սպառազինուն ոչ վարէր, բայց 'ի յերկաթի ախտաձև սայրասուր տախտակոյ լինչ, զոր այնքան յաջողաձեռնութեամբ ձգէր, մինչև հարուածոյ այնորիկ կենաց գործել հանապազ ․ և երկրորդն Մասոր՝ փարելի աշակերտն ապողոնի, որոյ վաղեմն յաղթ՝ յերկս շեշտալոյ ծայրս եղջերեաց՝ յերկիր վարէր, և յետոյ այր երկաթի ախոյեանն յօժողաձեռն առաջ նետաձիգ ըննէր, զոր չգոյն Պեղբիոս ուսայն ննեն ընկենուլ ։ Յոխորդս և սէգ փառասիրիւ այսպիսիկ յառնեն և հրաման զօրաց յինքեանս ունիլ պահանջէին ։ Օրոնկանք՝

տփողոց
թուր

որք հաւատարմաբ զիւրաքանչիւրսն 'ի տայունց մեծարեն և սիրեն, ձայն բարձեալ աղաղակեն, ոմանք ընդ կողմն Պլտերի, այլք Վենետէի, հեծելազօրք զԿուլն կարդան, նետաձիգք զգեղեցկագեղն զԿաստոր խնդրեն:

Զորեքին դիւցազունքս տիգօք աչաց խաղան յիրերաց վերայ, արդէն դառնութիւն 'ի բանս նց տողակի, [illegible] արդէն սրտմտութիւն բարկութե հրաբուն յեղյեղէ պղէմն նց: [illegible] 'Ի սկզբան մարդ իւրաքանչիւրոք ըստ փառասիրութեան իւրոյ զպարծանս անձին մատուցանէ՝ և քաջագործութեանց, առ արհամարհս ունի միանգամայն զհակառակորդացն: Բանք ծանունք և դառնացուցիչք բարձրագլուխ գան ընդ մտանել 'ի կողս նց. գոռան պերճանան 'ի վերայ մաքեանց, և 'ի [illegible] պայքար մենամարտութե առձայնեն. բուռն հարկանէ սատոր զօրքէ մոյ, պենառէ զաւէգ իւր կշռէ, զերկաթի ափսէն իւր սայրատուր պատարատէ զերգեր, և ամենեքին ուրն անբառնայ զառակայլէն իւր զգաւառայր: [illegible]

Նաժանկոյն խնասանաւորքն Նոփանոր՝ հինաւուրյն 'ի ծերս ընդ մէջ նց անկանի, և սաղէ 'ի խաղաղութի. [illegible] զի՞նչ գործէք՝ աղաղակէ, կամիք դուք ուրեմն անէրկեան առնել հաւանեցուցանել զյաղթութիւնն՝ բառնալով 'ի միջոյ զպատշաճս իւրեանց: Ո՞չ է զի մատի բաղձանքն էշխեւոյ բանակ 'ի սրտից ձերոց զոճնեկն հայրենեաց զուէր: Այ՞ զի՞նչ լինելոց է ապաղուկ հայրենիքս այս առ յապայ, եթէ և արժանագոյն որդիք իւր զարձուցանեն զսուսեր իւրեանց ընդդէմ իրերաց: Մի հանդերձջիք թէ անձնաւոր ինչ օգուտ զիս թելադրէ. չունիմ ինչ որդւոյ տեսանել զծեր վիճել 'ի վերայ նախապատուութե մօտ, որ թերևս ծառայութեց խոնց պատկանիւր, և փոյթ առնէ ոչեաց ծանիւ ծերութեան խոց: Զէն ինչ պարծանք և փառք հաւատարաց իւրոյ

հրա

հրամայել, այլ վանել խորտակել զթշնամիս · Իւրաքանչիւր չիք արեան յայլ ազգ՝ մաքառմանս հեղեալ՝ դողութիւն ինձ է տէրութեան արարեալ: Ո՞հ եթէ պաքուցին արեանս այսորիկ առագնապեալ տաչորէ զձեզ, փոխանակ սպասելոյ Հռովմայեցւոց՝ ընդ դէմ իմ դարձուցէք զունգս ձեր: Ո՜ կեանս ընդ երկար վարեցի, քանզի տեսանել զխուցազինս՝ զեղջերս պատրաստականս սրախողխող առնել զիբեալս: Հարէք՝ ով մարդք, բայց յառաջագոյն ունկնդիր լերուք խորհրդոց իմոց: Յաղթութի ձեր է հաստատ, փառաւորութիւն ձեր և արիական գործք հաստատապէս պայծառ զարդարեն զձեզ · այսոքիկ են ձիրք պարգևաց երկնից այնք, որք պատճառեն այսօր զձերն հակառակութի: Արօտիք դուք գլխաւորի, և իւրաքանչիւր ՚ի ձէնջ արժանի է լինելոյ · Տայ ուրեմն կարողութեն մարմնոյ վճռել զոր միանգամ՝ հաստատութեն քաջութեց ոչ երբէք բացորոշեսցէ: Առցեսցի շղթայ մի երկաթի ՚ի բարձանց բազմաժամանակեայ բարուոյս այսորիկ, և որ միանգամ՝ ՚ի ձէնջ քարշելով զշղթայս զայս բեկցէ զծառն, կամ զճկեցուսցէ մինչև ցգետին, նա ՚ի զօրապետութե ընտրեսցի պատւին:

Գովեսցի զօրքն և ժողովուրդն զայս խորհուրդ՝ և գիտս ծերոյն: ՚Ի բաց դնեն փառախնդիր հակառակորդք զզէնս իւրեանց, և երդնուն առաջի Աստուածոց մնալ ուրում միանգամ՝ յաղթուկ հանդիսասցի: Ըստօրէն չորք ՚ի մարտաց ամսոյ ՚ի բարձրաբերձ Հարքւոյն ելանեն ՚ի կատար, պրկեն զայնմանէ ընդ ազգոյն կապանօք զերկայնաձիգ և մեծաբեռն շղթայ մի, որոյ աղխք ընդարձակք պարզեալք անձկարին շառաչմամբ մինչև ցգետին մերուստ ՚ի վայր իջանեն:

Նախն ծերք ՚ի դառնել · ահագին գոչմամբ ամե գալարափողք փչեն · բայց ձայն իմն ընդ յայլակործուց , և երիտասարդ մի մայր յաղթահասակ և վսեմափառ , վայելչադիտակ և նազելի յառաջանալ տեսանի ։ Զահագին զմորթ մի առիւծու արկեալ է զանձամբ , որոյ ոսկեղէն ճիրանք 'ի վ՜ր լանջացն իւրոյ զմիմեամբք իջանեն ։ Գլուխն գազանին՝ յոր տակաւին սպիտակ և փայլուն ատամունքն մնացեալ տեսանին , յօրինէ զսաղաւարտ մարտիկիս այսորիկ ։ Զկիսամերկ սրունս նորա ծածկեն կօշիկք կարձանակարուրդք , և ջլահաստ բազուկն ն՜ր կրէ զմահակ մի բազմատեան և երկաթի տատասկօք վարակեալ ։ Մատաղատունկ և գեղաւոր իբրև զապողոն , սէգ և անձնեայ իբրև զքաջն մարս , խաղայ սիգաճեմ մինչև 'ի մէջ ժողովոյն ։ Զկայ առնու անդրէն , յենու 'ի վերայ մահակին իւրոյ , և ակնածութեամբ 'ի ծերակոյտն դիտելով , զայս ասէ ցնոսա ։

Այնքան հաւատարի վարկայ՝ ով գերագոյն ծերք , եթէ խոհականութիւն և զինուորական հանճարք պարտին լինիլ նախապետական հանգամանք զօրագլխի միոյ , զի պատկառ կացի 'ի ձկտելոյ առ պատիւ իմն , որում տարիք իմ զիս առնէին անարժան ։ Դուք գիտէք այսօր թէ կորովութիւն և եթ պիտոյ է զայս կարգ ընծայել ։ Ոչ իշխեմ ես՝ իբրև զփառաւորի հակառակորդս իմ մեծարանել և 'ի պարծանս բերել , ըզքաջահոգութիւն իմն ․ չասեմ ես բնաւին զնախնիս ով մարդք ։ Այլ առիւծենիս այս , զոր զգեցեալ զիս տեսանէք , ծածկեալ զմեծն Աղկիդէս , և վերքս այս՝ զհիդրայն լեռնի դիտապատառ յերկիր կործանեալ , աւադիկ հաւաստեաւ ազնուութեան իմոյ , քաջարութեան և ուժեղութեան իմ , ահա իրաւունք իմ 'ի հանդէս մտանելոյ ։ Հաւանեսցիք դատեսցեն զմիոյն , և դուք մարդք զմիւսոյն ։

Զայս օրինակ խօսի մեծահոգին Իէօ , և զօրք

ժ․ ման

ծա՛մ աղաղակ ցնծութեան բառնային ։ Հնդեքեան փառախնդիր հակառակորդքն վիճակս արկանեն 'ի վ՟ր կարգին զոր են 'ի մէջ խուրձանց պահելոց ։ Անուանն պենտէի լինի նախընթաց, զկնի գայ աստոր, զկեդեր ընդհետ նր̃, աւլոն հեռանի այսմ՝, և լեօ յետին եղիցի ։ Գալարափողք գոչեն, բուռն հարկանէ զշղթայեն ուրաճայն ալեկոծէ, մինչ ուժգնակի, բայց բուռն բարբառոյն միայն ամեներ, ուր ուրեմն շարժի ծափ նորա ։ Առաւօտեալ պենտէի ընդ վայր 'ի փոյթ պնդութեան փառաւակի, անհնարինս քրտնահարեալ, և լի ցասմամբ կծկէ զձեռս 'ի շղթայէ անտի, և փոյթ առ անձնթոյ դօղն 'ի մէջ փնտի խուրոյ ։

Ա՛ստր՝ նաղելին աստոր յառաջ մատչի, և եռանդեանն անձուկ հրամայելոյ, առոյ նմա զմտաւարութեամբ հարկանել զծեռն ուռուցիչ զապարոյն կարդաւ յօգնութեն ։ Ախթացեալ չռծոյն՝ բարձի թողեալ մնայ զշարակերան ապաշնորհ, նոյն հետայն գեղազմնն աստոր զկէս կորովութե կորուսանէ ։ Դնանիր գրդմեալ ամփոփի ձգելով առ 'ի յինքն զշղթայն, առերեւք խոկ բարձրացուցն հագնուոյն չէն շարժեալ ։

Դ՝ խդեր լի ցնծութբ գխաէ 'ի ծառն, զմի ձեռն 'ի մէն 'ի լանջաց շղթայքն անդրոյանէ, մեւստքն կանու զշղթայն, յինքն ամփոփէ զնմ՝ զօրութբ և կայխուր, և անհնարին ուժգնութբ թօթափէ ։ Ամենայն աւերդուենք ծառոյն շարժեալ վերայրքն, ու բաղխեալ 'ի սառնիկ հողմոյ, բայց թափեալ զմտեր 'ի զօրուէ, ոչ ևս զօրէ կրկնել, ոտքն ծառոյն կշռելով պատնեալ մեղմնաբար անդրէն միջոցն 'ի տեղիս խուրձեանց. իսկ քաջն զգեր առնել յանդարար մեկնի նմա, քան զոր եկեալն էր ։ Յառնէ Ա՛ւրն՝ և աչք ամենայն 'ի նա յառեն ։ Թողու զնահանն իւր, մերկանայ զիւրն փառապանն, և ախորժէ զայնպիսի Թիկունս, զմերկացելոյ

բա

բազուկս իւր՝ հոլանել, ամբառնայ զայխս ՚ի վեր. քան զգլուխ իւր լարելով, մին առնու երկիցս զծառով, և յիտոյր դիմաք ընդ քինն ժպտելով, որպէս մեծամեծամայն խիզախէ, բուռն հարու զշղթայէն այնքան ՚ի վերուստ, որքան ձեռք իւր բաւեն հասանել, և համայն ծանրութբ և ուժգնութբ իւրով անդրէն ՚ի խոնարհ մխէ : Տեղի տայ բարաոնն, գլուխ իւր կորանայ, արդէն ծանր հարկանէ զօղքն, բայց նոյնհետայն ուղղի ոտնին վերստին, ամբառնայ զգլուխ իւր առաւել զօրութբ, քան զոր էրն մզանեալ, և մակապուցանէ զպարհօրստեսակն աւլին, որ ՚ի կախ մնայ ՚ի շղթայէ անտի, ՚ի վեր և ՚ի վայր կշռելով բառյուղելոյ ծառոյն : Ստիպեալ ՚ի հարկէ զձեռս կծկել ՚ի գործոյն, զինքն ՚ի խոնարհ արկանէ ՚ի սրտմտութի բարկութե բրդեալ, առնու դարձեալ տաղնապաւ զսպառազինութի իւր, և երթայ յետուստ կառաց իւրոյ զանձամբ արկանել :

Մի միայն Լէօ մնայ : Յառաջարի նա՝ և զուխտս իւր առ՝ Վահագն ուղղեալ, ով որդիդ աստուածազդայ՝ ասէ սա, յիշեա զհիւրընկալութիւն որով մեծարեաց զքեզ՝ հաւն կամիլլեայ նաւելուոյն իմոյ, առ ի աննարգեալ ՚ի բարձանց ողիմպոսի, այս անարգութի լիցցէ զիս զօրութբ, յաղթական կամ յաղթեալ զքաշինց մի քեզ ուխտեմ՝ ձեռնձերել :

Այն ինչ կատարեաց զաղերս իւրոյ մաղթանաց, զօրութի ինչ նորագոյն յիմ՝ յանդամն իւր զգայ զեղանիլ : Զմի ոտն ՚ի վերջին աղխն շղթայիս անցուցանէ, կալու զայն երկոքումբք ձեռօք ՚ի վերուստ գլխոյ իւրոյ, և այսպէս զնոյն զկարիս իւր յինքն ամփոփեալ, վզանէ զկատար հազնուոյն առաւել հանդարտօրէն՝ բայց առաւել հուպ ՚ի յերկիր, քան զոր առնել էր կոլայուցեալ : Այն ինչ անտրկեալ է այսմ

յա

[illegible]

յաջողակութեան, առօրին կրկնապատկէ զիւրն ուժգընութիւն, դարձեալ վերստին [illegible] կարդայ յօգնութիւն, և բուռն զօրութեամբ գուն գործեալ տայ ճայթել ծառոյն, բեկանէ զնա՝ անկանի յերկիր շղթայիւք հանդերձ, և անհնարին կատար [illegible] 'ի ներքոյ ոստոց իւրոց յերկիր տապալանայ։

Զօրքն և ժողովուրդն աղաղակ բառնայ, ատեանն ծերոց զՆումա յաղթող վճռէ։ Յարուցեալ կանգնի Նումա, ուսանու մեղմօրինակ ըստ կարկառ ոստոյն խորտակելոյ, և դարձեալ 'ի զօրականս կոչէ, մարտակիցք՝ ասէ նմա, ես եմ՝ զօրապետ ձեր։ Արդուայք դուք ամսաւ զօրութեամբ, բայց կորովութեան անկ է տեղի տալ զգօնութեան։ Նմանց երկոտասանաց իշխեցիք ձեզ, բայց ինձ Սոփանոր իշխեսցէ։ Նաւաւել ճակատու զօրաց յարդարեալ է Սոփանորի, քան ուրուք 'ի ձէնջ պատերազմունս տեսեալ, 'ի ճահ է քաջափորձ ներհմտութեան իւրոյ մերոյս առաջնորդել նորակատար քաջութեանց։ Սոփանոր՝ լեր դու գլուխ մեր, և բազուկ քո Նումա եղիցի։ Զայս ասելով՝ ծունր կրկնէ առաջի Սոփանորի։

Հիացեալ մնայայ՝ [illegible] ումն համարին տեսանել 'ի Նումա։ Սոփանոր առ զարմանալն յարատատեւ ընծայի։ Ո՜հ՝ որդեակ իմ, ասէ նմա, քեզ պատշաճի գլուխ մեր լինել։ Ո՜վ բարեմասնութեան մեծի, և զի՞նչ ինչ ոչ յուսայցեն մարդիք առաջնորդելք յայլ ումն ակնկալեալ։ Արդեւք իմ ոչ արհամարհեցեր դու զծերութիւն իմ, յարգեալ մեծարեցեր դու զծաղկեալ զալեւս իմ։ Երթ՝ տացեն քեզ դիք զիշխան յաղթութեանց։ Նախագուշակեմ՝ քեզ յառաջագոյն, և կոչեցեալ զերիս անձինս [illegible] 'ի կիս տակաւին զաւակ ինչ արիւն ազնուութեան հերուր, և խոստ ինչ զձայն՝ առ 'ի նուազեցուցանել զքոյդ գլոխանս։

Հայր իմ՛ պատասխանի առնէ նմա Լէօ, վ՟ն քո իսկ մտի ես 'ի հանդէս փորձի, վասն բարձր առնելոյ զքեզ շնորհեցին ինձ դիք զյաղթութիւն: Այժմ ընդ առաջ մեր՝ խնդրեմ՝ 'ի քէն՝ երդմնեցուցանեմ՝ զքեզ, եթէ աղաչանք իմ չեն բաւականք, յիշեա՛ զի երդուար դու ինձ զհնազանդութիւն, և ես հրամայեմ քեզ ինձ առաջնորդել:

Մեղմաս առնեն զծերն բանքս այսոքիկ: Ընդունի զիշխանութիւն, բայց զԼէօ իշխանակից իւր լինել պահանջէ: Օրէնքն զերկուսն ևս քարոզէ: Ծերունին Սոփանոր հին սպառազինութեամբ իւրք զարդարեալ առժամայն հանդիսանայ 'ի միջի. սպիք ծերութեան իւրոյ՝ յարգելի դէմք իւր՝ երկայնաձիգ և ծաղկեալ մօրուք իւր զակնածութիւն ներշնչեն. երիտասարդ ընկեր իւր զսօսափիւն արկանէ: Երկոքեան իսկ դասակարգեն զգունդս, առաջադրեն զխաղաղութիւն, և այլոց իմիք ոչ սպասեն, բայց եթէ դաշնակցաց:

Հասանեն 'ի վերջոյ Պեղիգնիացիք՝ Ամիտերնացիք՝ ժողովուրդք Փրենեստինոյ և Կարակենիոյ իջանեն յԱպենինին լերանց և գան յարիլ 'ի մարտ: Սոփանոր՝ առ 'ի տալ զնշան շարժման, տայ 'ի վեր ընդ օդս ամբառնալ զպատկեր վիշապին, որոյ զհետ փութային մարդք 'ի պատերազմունս:

Բայց քաջամտելի սքանչելիք իմն կառուցանէ, և ահաբեկս պատրեալ պակուցանէ զզօրս նմ՟: Երևի յերկինս 'ի վեր արծուի մի՝ կալեալ 'ի մագիլս իւր դժնդակս զվիշապ մի մեծ և զարհուրելի, որ բոլորովին արիւնայեղց և կիսահատատ, գալարի տակաւին և թարթափի, ձգէ զերեքթևեանն իւր և ջանայ վերաւորել զտարամանգրայն զթռչունն: Ամենայն զօրականք անշարժ և անմռունչ պշուցեալ ընդ երկինս սպասեն ելից այսր մրցանաց, բայց 'ի վախճան սա-

կա

կաւուց րոպէից արծուէին յաղթահարիչ ծակէ ահագին կտցաւ իւրով զկանաչամեա թեփս թշնամւոյն իւրոյ , և 'ի վերուստ անկենդան արկանէ 'ի խոնարհ 'ի մէջ փոշւոյն մարտոյ :

Ո՜վ թէ որպիսի աղետալի գուշակութի՟ն է այս վասն զօրականացս այսոցիկ : Լէօ իբրև զնոսին պակնուլ տեսանէ , կալեալ զլայնալիճ մի որում՝ պատահի , դիտէ յարծուէին յաղթօղ , դէտակն կալեալ նշմարէ զնա յամպս , ձգէ 'ի նա զնետ մի պողովատիկ , և իջուցանէ 'ի խոնարհ առ ոտս իւր : Այսպէս հարկից զհաւամէակամն զարծուէի՝ ասէ Լէօ , այսպէս հանից անտի զվրէժ քինու ժողովրդոց՝ զոր ընդ լծով ստրկութե՟ արկանել կամէր : Մի երկնչիք մարդք և մի զանգիտիցէք , լաւագոյն գուշակութի՟ն կայ մեզ յարդարութե՟ դատոյ իւրոյ : Դուք մարտնչիք վասն հայրենեաց , և Հռոմելոս վասն փառամոլութե՟ . ընթացէք՝ զօրավիգն են մեզ դիք :

Այս խորախոյս բանից և գործ իւր փարատէ զերկիւղ յամենայնից : Քաջալերեալ մարտոյ՝ ձայն արկեալ երագագ տան իւրեանց , անվանելիք հռոմէին զնիզեան աջակցութե՟ Լէօի . Ճակատն զօրաց յուսադատար և բերկրալից խաղաց կանխագոյն :

Պատահի հռովմայեցւոց 'ի դաշտին լակենայ պարփակել 'ի հիւսիսոյ և յարևելից բլրովք , 'ի հարաւոյ և յարևմտից պլրակ պլրակ անտառօք : Տիրել Հռոմելոսի անտառաց՝ զճակատ զօրաց իւրոց էր յօրինեալ 'ի սահմանս այնոցիկ . Սոփոնոր և Լէօ յառաջս լերանց իջուցանեն զիւրեանցն բանակ . հեղեղատն Փուկին անջրպետէ ընդ մէջ երկուց ճակատուց :

Առժամայն Հռոմելոս յառաջէ մինչև ցեզր գետոյն , և հասու լինի դիրից թշնամեաց : Հետազօտէ զերկիրն զոր ունին թշնամիք , բաղդատէ զայն ընդ

իւ

իւրայնոյն , կշռէ ակամբ զդաշտսն , նշմարէ մինչև ցչնչին խութս , ուր չափել զխորութիւն գետոյն , գտանէ զհուն ինչ դիւրանցուկ · առուգեալ և աներկեան եղեալ շուրջ զամ̃ ընկատարմամբ իւրով , դառնայ ի խորան իւր , եկեղեցայուցանէ զգլխաւորս իւր , և ազդ առնէ նոցա՝ զի ընդ մերկանալ առաւօտուն ըզգիշերին , դուն գործեսցէ զգետն անցանել : Ո՜ օրավայրք նո՛ր երևին սքանչացեալք · բայց հաստատելոյ կարճ ի կարճոյ առաջի դնէ նոցա զկարգ յարձակմանն , ըզտեղին ուր իւրաքանչիւրոք ունի մարտնչել , զկողմն ուր ինքն ձգեսցէ զթշնամին , զայն զոր միանգամ առնել պարտի եթէ յաղթութի̃ կանգնեսցէ , զիւրն օձանս եթէ ի պարտութի̃ մտանեսցի · ի փախստեան բանակս ապացուցանէ նց̃՝ թէ հանդերձեալ կազմեալ յերիւրեալ է իւր զամ̃ վն̃ հաւաստի յաղթութե̃ իւրոյ , և նախահոգացեալ զամ̃ վն̃ պարտութե̃ :

Հին սպարապետք իւր զզարմանօք գան , նորոյ արբեալ ընծութե̃՝ զեռանդն իւր զսպել ոչ զօրէ : Եկն ուրեմն աւասիկ օրն այն , որում՝ ցանկայրն ի բազմաց հետէ , օրն այն երջանիկ , յորում՝ ժամանեսցէ զինքն հանդիսացուցանել արժանի զՀերակլեայն որդւոյ : Աներահային խանդակաթ վառս առեալ փութայ ի կայեանս սաբինեանց , շրջի ընդ վրանս նց̃ յանուանէ յանուանէ կոչելով զիւրաքանչիւր լեգէոնապետս , զիւրաքանչիւր զօրական , փողէ նց̃ զանուն պատերազմի , գիրկս արկանէ նց̃ , ողջագուրէ զնս̃ , յոգւոյ հանելով թուէ զժամն որք ունին անցանել նախ քան զնաւքն , և յեռանդեան սրտին՝ յորմէ բորբոքի , տրտնջէ զհաստատուն զի ի նմին իսկ պահու զանցս գետոյն ոչ ջարէ :

Մինչդեռ նոյնժամ անձնատանջ ըղձի անխափր ի բազմածուփ խորհուրդս , տեսանէ մտանել ի բանակն

զհատ

զհատուած մի հռոմայեցւոց, ուր էին 'ի շէն մի յասպատակութեան առաքեալ: Ո՜վ աղէտալիս՝ կարի քաջ վճարեալ էր նմա զայս գործ անագորոյն: Վարէին ընդ իւրեանս հռոմայեցիք զկանայս՝ զմանկունս՝ զծերս որք ողբային դառնապէս: Պրկեալ էին ձեռք թշուառացելոց այնոցիկ յետոյ թիկանց նց, ընթանային կոր 'ի գլուխ տրտմահոծ և արտասուալից աչօք: Մարք՝ մանկունք՝ ամուսինք ակնարկէին դողութբ առ միմեանս, ոչ իշխէին բարբառել, ընդ վայր ջանային մերձիլ առ իրեարս և 'ի միասին խառնել զարտասուս իւրեանց: Զի դժնեայ զօրականք արգելուին նոցա զայս դոյզն մխիթարութի․ ստիպէին խրոխտանօք ըզյամր ընթացս նց բունով նիզակաց իւրեանց, մերթ եւս արիւնայեղց սուսերաւ: Ո՜վ անհնարին խժութն նց, նուճաղ անողորմք էին առ պաշարս զորս խառն ընդ գերեաց իւրեանց վարէին․ խոշտանգէին նեղէին հարստահարէին զծերս և զկանայս, իսկ զպախրես և զխաշինս յափշտակեալս 'ի նոցունց անտի վարէին խնամով:

Նումայ ոչ կարէ տոկալ այսմ աղէտալի և ցաւագին հանդիսի: Թողու զնմ 'ի մնացուածս դարձուցանէ զնմ առ 'ի աճապարել փութալ յօգնութի եղկելեաց այնոցիկ․ էին արդէն առ արքայական խորանի, ուրանօր խառն ընդ անդէոց իւրեանց սպասէին սահմանելոյ վճռակին իւրեանց: Գնայ Նումայ ողոքաւոր լինել առ ոտս Հռոմուլոսի․ Թագաւոր իմ՟ աղէ, հայեաց յոճիրս որք գործին յանուն քոյ, ակնարկեա 'ի թշուառացեալս յայսոսիկ՝ վտարեալս 'ի բնակութենէ իւրեանց՝ ծանրաբեռնեալս շղթայիւք և լլկանօք: Ա՜յ զի՞նչ չար արարեալ է սոցա, ո՞ր վնաս է սոցա: Ո՞հ՝ հարցին թշնամիք քո՝ 'ի սուր մաշեսցին որք միանգամ վխերանան քեզ, ճապաղեսցի

Ժ. արիւն

արիւն նոցա 'ի մարտս պատերազմի · անմեղադիր առնեն վտանգքն զանդգնութիւն ։ Այլ զինել 'ի վերայ թըշուառաց որք ոչն հակամարտին , յաղթահարել զծերս զկանայս , և չարչարել զնոսա արդէն յաղթեալս , այս է վատութիւն՝ այս է դաժանութիւն , զորոյ դիք անմահք հանելոց են զվրէժ ։ Ո՛վ չաղծորդի՝ քեզ պիտոյ է առնել զարդարութիւն , արձակեա՛ զգերիս զայդոսիկ , դարձ զնոսա անդրէն 'ի բնակութիւնս իւրեանց , ուր նոցա

վերասանին ....

Սկիտամարդ դու՝ ընդմիջեաց զբանն հռոմուլոս , ցաւիմ ես 'ի վերայ տխրութեան քոյ ։ Գերիքդ այդոքիկ , այդ պարգևք չեն իմ՝ ամենևին , պատշաճին դոքա մարտկաց իմոց , այդ է գին քաջութեան վասակոց՝ և արեան նոցա ։ Յաւէտ քան զմարդասիրելն առ թշնամիս իմ , հարկ է զի եղէց արդար առ ընկերս իմ ։ Պարտ է ինձ բաժանել զգերիսդ զայդոսիկ 'ի մէջ զօրավարաց զօրաց իմոց , առոյ նոքա արասցեն զոր ինչ և կամեսցին · և զի մի արտաքոյ ինչ ծագեսցի յումեքէ , վիճակն տրամադրեսցէ զբաժինս ։

Իրաւունք է՝ յաւելու ասել նումայ՝ յորս կացեալ , եմ և ես մի 'ի զօրապետաց քոց , ինձ ևս անկանի լինել բաժանորդ ։

Ընդունի հռոմուլոս զխրատն նումայի ։ 'Ի մէջ բերի արկղն վիճակաց , և յառաջ մատչել տեսանին՝ առ 'ի ունել մասն յաւարէ անտի , զանազան գլխաւորք զօրուն · յօրինակ ամեհի շանց , որք գան բռնաբարել զեղջերու մի մատաղ · ակնածեն նոքա 'ի զոհէ իւրեանց մինչ առընթեր նորա է որսն · բայց հրացայտ աչք նոցա և բացեալ ժանիք՝ հեւալով առ փափակելոյն և ցնծութեան , սպասեն զի մատնեսցի նոցա ։

Սերես՝ որ հսկէր 'ի վերայ նումայի , և որ հաճէր 'ի բարձանց եթերոյն ընդ մարդասիրութիւն նորա , Կերես ուղղեաց զլլճակին, և արար նմա անկանել զատուաւել յոգնահանճար բարձինն :

Նումայ առանց զինուորաց իւր՝ պաշտպանականօք նոյին հանդերձ, և խաղայ յանտառախիտն՝ որ շրջապատէր զքաղաքն : Կանգնէ անդրէն զսեղան 'ի բնծոյ, ծածկէ զնա փայտիւ առ 'ի ձեռնձեռել զորհն, ընտրէ զերինջ մի ազխառն, հեղու զկաթն ընդ եղջիւրս նորա՝ զոհէ, և եդեալ ողջոյն 'ի վերայ փայտակիզին, նախ քան զհուր հարկանելն՝ զայս բան մաղթանաց ուղղէ առ Կերես . դուստր աստուածոցդ՝ քեզ մատուցանեմ զայս ողջակէզ . բայց աւաղ և եղուկ նուաստի, եթէ առ 'ի յինքն ձգել զքոյդ օգնութեան զարիւն երինջոյ մոյ բաւական համարի : Քանզի չեն զենմունք անասնոց որք զիս առնեն խնամակալու . տառապեալ մի սփոփեալ առաւել հաճոյական է նմա, քան զարիւն հարիւրաւոր անասնոց միանգամայն զոհելոյ : Ընկալ ուրեմն՝ ով Կերես՝ զնուէր մի քեզ արժանագոյն :

Յայնժամ դառնայ առ կալանաւորս իւր, մխիթարաբանիւք՝ ասէ ցնոսա, արձակեմ տամ ձեզ զազատութիւն : Յաւարի առին զինչս ձեր, առէք գանէ զոր միանգամ ունիմ, շնորհեմ ձեզ զնա՝ զանդեայս զայսոսիկ, բաժանեսջիք 'ի մէջ ձեր, դարձարուք անդրէն 'ի բնակութիւնս ձեր, և մեծարեսջիք զանուն Կերեսայ, զի նա է որ ազատեաց զձեզ :

Զայս լուեալ ողորմելեացն այնոցիկ՝ ոչ գիտելով երազ էր արդեօք եթէ ճշմարիտ . բերանաբացեալ պարանոցաձիգ և ձեռնամած մնան ընդարմացեալք : Մինչդեռ առակաւքն խօսէր Նումայ, բոց իմն յերկնից 'ի վերուստ իջանէ 'ի վերայ գլխոյ նր, ճախր առնու երիցս շուրջ զհերօքն նր, և գնայ հուր արկանել 'ի փայտակէզն որ 'ի վեր ունէ զողջակէզն : Նոյն հե հեռաստն հրդեհի փայլուն, որոյ բոցն ամբարձաձիգ և լուսափայլ վերամբարձ մինչև ցերկինս, լինէր ահեղ որոտմունք պատառեն զամպս, և փայլակն մի ահեղէն անկանի առ ոտս Նումայի : Ի նմին ժամու ձայն իմն ահագին իբրև զձայն գոչման աղաղակի զօրաց խմբելոց ՚ի մարտ պատերազմի՝ բարբառի զայս բան . ասացօղն վահանիս այսպիսիկ անպարտելի եղելոյ յարաժամ՝ Նումայ՝ հսկեն դիք ՚ի վերայ քո, չի՛ք ինչ հաճոյ նոցա, չի՛ք ինչ նմանօղ նոցա, բայց եթէ արարօղն գթութե և մարդասիրութե : Յայնժամ՝ լռեն որոտմունք, դառնայ անդրէն խաղաղութիւն ՚ի յօդս, ողջակէզն ՚ի մի կոյտ մոխրոյ է փոխարկեալ, և հոտ իմն անոյշ և զուարձալի բուրէ ՚ի շրջապատոն ն̃մ՝, որ ազդէ ա̃ծ ու̃մն լինել, որ եկն խօսիլ ընդ Նումայի :

Նումայ՝ որ մինչև ցայս ժամ՝ յերկիր մածեալ կայր, յառնէ՝ և ՚ի սրտի իւրում՝ զգայ զերկրութիւն զոր միշտ թողու գործ ինչ բարի : Ի զնին արկանէ զերկնայինն զասպար, գտանէ զնա ձոյլ ոսկի՝ քանդակեալ ըստ օրինակի Թրակիացւոց . տեսանէր յայնմիկ զարմանահրաշ ճարտարութ̃բ փորագրեալ ամենայն պատմութիւն անցից անցելոց ընդ թագաւորութիւնն Սատուրնեայ, այնր գեղեցիկ թագաւորութեանն՝ առաւել քան այլոյ ուրուք ՚ի յիշատակաց մարդկան ջնջեցելոյ, վ̃ն զի հեշտեաւ զմոռացութեամբ հարկանի բարին : Ի միոյ կողմանէ տեսանէր ժողովուրդ մի զոր սովն լլկէր՝ ընկալեալ ՚ի մօտաւորաց ժողովրդենէ անտի ըզկէս ընչիցն զոր նոյն ստանայր . յայլ կոյս էին եղբարք որք միաբան և համախորհուրդ թերատուցանէին զիւրեանցն ժառանգութի առ ՚ի կազմել նովաւ զագարակ մի որբոց որոց պատահեալքն են . առաւել անդր սանուէր մի՝ որ ընդ որդւոց իւրոց զհունձս քաղէր, և գնայր զանխլաբար կորզել զհասկս ՚ի խրձոյ առ ՚ի ուրկանել 'ի ճանապարհի հասկախոյզ կարօտելոյ ։ Յետ կողմանց մկունդն երկնային յանդիման առնէր տեսողաց զգործս բարերարութե՟ կամ՝ առաքինութեան ։ Ճարտարապետն երկնային դառո՟ւլէր աներկեան զայս տող 'ի վեր քան զա՟մ՝ կարևոր՝ յիշեցուցանել մարդկան զմարդասիրութի՟ 'ի մէջ պատերազմի ։

Մինչդեռ տակաւին ապշեալ սխրանայր Նումայ ընդ ձեռագործն չքնաղ, կալանաւորք՝ զորս փրկեալ էր, ձեւացուցանէին առ ոտս իւր զնկար իմն արժանի լինելոյ 'ի վերայ երկնային վահանին ։ 'Ի ծունրս իջեալ առաջի Նումայի ձգեալ առ նա զձեռս պաղատանօք և ընդմիջեալ բանիւք իւրովք ցուցանէին զշնորհակալութիւն և զխնդութի՟ իւրեանց. ամբառնային մարք զմանկունս իւրեանց 'ի վեր զի տեսցեն զփրկիչն իւրեանց. 'Ի համբոյր հանդերձից նորա մատչէին հարսունք. ծերք մաղթէին վասն նորա զա՟մ ազգ բարօրութե՟ և զաւահեանս երջանիկ. Ամենքն արտասուօք խառն օրհնութիւնս նմա մատուցանէին. մինչև առաւել անցեալն զաւուրբք յայնցանէ՝ ճեղքեալ զամբոխն մատչէր կորացեալ 'ի վերայ գաւազանի տառաւք վաղակելոյ, և խօսի ընդ Նումայի զայս օրինակ ։

Երիտասարդ դու՝ հատուսցե՟ն քեզ դիք ընդ ա՟մ բարեաց զոր մեզ արարեր, չէ մեր լեալ երբէք թշնամի քոյդ ժողովրդեան. այլ իբր խաշնարածք եմք մեք՝ որք կեամք 'ի բարձրաբերձ լերինս ընդ մէջ մարսաց և հերնիքացւոց, անկախ յերկուց ժողովրդոցս յայսցանէ և յաճախ նեղեալք 'ի նոցունց ։ Ատեայք մեք զայս զխառնօրեայն հռոմուլոսի, բայց նոքա զմեզ ընդ թշնամիս համարեցին, թէպէտև յիրաւի չէաք մեք բնաւ. այլ դու՝ թշնամի կարծեալ զմեզ, իբրև ընդ եղբարս վարիս ընդ մեզ ։ Արդ՝ պատսպարեսցեն ըզքեզ դիք. արկցեն զքեզ թերևս 'ի փոքր վտանգի, բայց երբէք ոչ անկցիս ։ Ո՛ղջ լեր․ յիշեա զուեաստ՝ այս իսկ է անուան ազգի մերոյ․ եթէ դէպ լինի քեզ երբէք անցանել ընդ լերինս մեր, ընծայեա ՚ի բերանոյ մանկանց մերոց օրհնել զանուն նուամյի ։

Զայս ասացեալ՝ փոյթ ծերն կալ ՚ի բաժանմանն մ͞ր զոր ունէաք առնմին ՚ի մէջ խաւարեանց զանդէտոյ զառ ՚ի նուամբէ շնորհելոյ, մինչ նորատունն գիւղացին այս խոյս տալով ՚ի գոհաբանութեանց նր՝ զոսկեղէնն առեալ զմկունդ, ՚ի խորհրդս յառելով մնամնէ դարձեալ ՚ի բանակ անդր ։

Զմտաւ ածէր զհերոսիկնոյ, սիրտ իւր յուսատարատար և բերկրալից, ազնոյն սիրոյն ընծայիւր ։ Ուղղորդէ զընթացս իւր՝ թէև ակամայ, առ վրանն բանակէին ։ Հասեալ առ դրանն՝ ոչ իշխէ անցանել անդր քան ըղձեանն, զկայ առնու՝ հառաչէ, և դողայ հեռանալ անտի ։ Այն մարտիկ որ կրէ ՚ի բազուկ իւր վահան մի որ առնէ զնա անյաղթելի, գիւղացին այր՝ որ թափանցէր անվեհեր ՚ի ճակատ զօրաց թշնամեաց, ոչ զօրէ մտանել բանալ զառագաստն ծիրանափայլ որ փակէ զվրանն այնորիկ զոր սիրէ՛ն ։

Հուսկ յետոյ վերացուցանէ զառագաստն զայն, և աչք իւր վհատք զբամբիշն որոնեն, չէր նա ՚ի խորանի իւրում ։ Առաւել յանձնապաստան լինի նուամբ՝ յառաջ խաղայ հաստատագոյն ընթացիւք, ՚ի ներքս մտանէ ՚ի բնակարան յայն, և ո՛չ ուրեք գտանէ ըզհերոսիկնոյ ։ Ահաւասիկ ապարանջանք նր, ահա տէգք նր, աղեղն և քնար նր ոսկեղէն, հանդերձք նորա՝ և մորթն առիւծուն անկողին նր ։ Ընդարմացեալ անշարժ մնայ նուամբ, ոչ իշխէ հայել յոր ինչ միանգամ՝ տեսանէ, ոչ մերթի զաչս իւր յայլ կոյս դարձուցանել ։ Ախորժելի իմն թմբրութիւն կալեալ զզգայութիւնս իւր, չէ՛ք ևս զօրութիւն ՚ի նմա յոտն կալ, նաև դո-

ղա

ղալով յաթոռն՝ յոր նստեալն է Հերսիլեայ, ճնշաբեկ զօղն՝ զոր նոյն ճնշեցեալ է, այս օր արբեցուցանէ զնա, միտք իւր աղաւաղին, սիրտ իւր տանջայոն, ջերմագոյն արտասուօք զդէմն իւր ոռոգէ ։

Յանկարծուստ ձայնք աղաղակի բազմութեան ընդ բանակն հնչեն, հարկանին աւագափողք, շռինդ և դղրդիւն ձիոց զարհուրելի 'ի հռոմէական կայանս լսի ։ Հերսիլեայ՝ նոյն ինքն Հերսիլեայ, խոժոռադէմ և հերարձակ հասանէ բարբառելով՝ 'ի պատերազմ, 'ի պատերազմ ։ 'Ի տագնապ շտապի խլէ զգլխանոց իւր և զաշտէս, և առանց վահանի առանց զրահի կամ զգեստու 'ի Ճակատամարտ պատերազմի ։ Ո՛հ բանի՜ց ճառշխարհիկ՝ առէ յետս նուագ՝ կասեցուցանելով, վասն առնել փութամ՝ ես այսր տալ սպառազինել զսաբինեանս, բայց գտանեմ առ դու զայս մեղունդ՝ պարգև բարի հզօր չքնաղուհւոյ ուրուք, ծածկելով սոսա զքեզ, զկեանս իմ՝ պաշտպանեսցէ ։ Զայս ասացեալ՝ առանց սպասելոյ պատասխանւոյ, թողու նմա զերկնային զասպար և փութայ անձամբ 'ի խնդիր քաջազօրականաց իւրոց ։

Լեօ էր այս որ արկանէր զայս շշուկ ։ Յես որոյ տեսեալ էր լեօի այնքան մերձ առ Հռովմայեցիս, դէմ եդեալ էր նորա պատուաւերն զինել 'ի վերայ նոցա ։ Հանճարեղ առաջնոր, ասացեալ էր նա ցզինուորականսն իւր, հաւաստի լեր զի 'ի վաղիւն յարձակեսցի 'ի վ՛ր մեր Հռոմուլոս, փառք մեր է կանխել քան զնա ։ Զկնի երեկոյեան աստեղն երևելոյ, ելից ես 'ի բանակէ երեք հազար արամբք, մտցից ընդ գետն լողալով, գնացից արկանել զհուր և զնահ մինչև 'ի վրանն Հռոմուլոսի, և եթէ յաջողութիւն պսակէ զկին ձեռնարկութեան, վայել իմն կարևորագոյն մտաբերեմ ։

Ամփոփանոր ողջագուրէ զնա, փութայ ընդ նմա

ընտ

ընտրել զերկու հազար մարդս, վասն սեթևեթէ զնոսա չորրորդ կարգ սուսերաւ, անվարս զինանոցօք, Թխասեսակ վահանօք, մեծարեալ պատուաճախիւ զնոսա. գնալ ընդ լեօք. իբրև խաւարն կոխու զերկիր, ելանէ ընդ նմա լեօ, հասանի յափն գետոյն, անցանէ ընդ այն, դասակարգէ զզօրականս իւր, քաջալերէ զնոսա, յորդորմատուցանէ նոցա, հեղու 'ի սիրտս նոցա զնամ՝ զարիութիւն սրտի իւրոյ. և քաջամենայնիկ զինուորքս այսոքիկ մի զկնի միւսոյն դասաւորեալք՝ խորագոյն լռութեամբ, աներկեան զյաղթութենէ ընդ առաջնորդութեամբ զօրագլխին իւրեանց, Թեթև և արագ ընթացիւք դիմեն 'ի կայանս Հռոմուլոսի։

Հասանեին առ առաջին պահեկապանսն, 'ի քերան սրոյ կոտորեն զնոսա յառաջ քան զձայնանելն նոցա 'ի դիմի հարկանիլ, նմին վիճակի պատահեն և որք զկնի նոցա։ Առանց յապաղելոյ, առանց կասելոյ հասանեն մինչև 'ի վրանսն Հռոմուլոսի. յարձակեալ՝ ապայ գոռալով և աղաղակ հարկանելով, և խուճապեալ աղմկելով զոր ինչ միանգամ՝ 'ի հանդէպ երեսաց տեսանեն, ընկոտորած և զարհուրանս մինչև ցխորանն արքունի հասուցանեն։

Հռոմուլոս՝ առանձինն 'ի վրանի իւրում նստեալ էր յայնժամ վայրկենի զյարձակմունս և զգայթ առաւելն հետևելոյ։ Առ առաջին շփոթն աղմկի խռովութեան՝ յառնէ, առնու զնէ, և 'ի սրտմտութեան բարկութեան բորբի 'ի ճանաչել զաղաղակն յաղթողաց։ Ըմբռնեալ վասն յանպատրաստից կոխման լինելոյ 'ի բարբարոսաց, 'ի տագնապ փութոյ դնէ 'ի գլուխ՝ զկեղն սաղաւարտ, առնու զվահանն իւր, իջէ զաշտեայս երկու և ամապարեալ փութով դիմագրաւ լինել սրածութեան կոտորածի։ Թևս առեալ խոյանայ՝ Հարկանէ՝ խախտոյս ձայնէ։ Մարտակոչ ձայն իւր արձագանգս հնչէ մինչև ցծագս յծագս երկոցունց բանակաց ։ Մարտիկք իւր խմբեալէն ի վեր հասանելն, Աբրոկոմաս, Տիսափեռնէս, Գոբրիաս, և Արբակ, ժամանեն զինու զարդարեալք, զօրանեն զքաջազօր արքային իւրեանց միակ ախոյեան ընդդէմ՝ թշնամեաց ։ Արդէն ձեռն ի՞ր շանթարձակ՝ դիտապաստ յերկիր տախտապալեաց զմրգաքնեալն Ալփերոնէս, զքաջեռանն Ալւսատր, զարեւոյն Մոխարիս, զաշխոյժն Արիմէ․ Պէնաւէ՝ փառաքախուն Պէնաւէ գայ զգաստիւն խիղախելոյ ի վեր հասանելով ընդ կենայ իւրոց փոխանակել ։ Թշնամեաց սէգ ի՞ր ընդ փառապանծ արքային, և Հատմալոսին ընդ սիրտ Պէնաւէի ։ Օ՛ հանի հարեալ մարտից ընդ տեսանելն շէջմնկ զօրուն իւրեանց, ոչ ևս հարկանէին ի վեր, այլ անձին պաշտպանութեն փոյթ ի մէջ առնուն․ փարելք մ՛նելք և բանաբարելք յամ կողմանց, որոնեն խընդրեն զԼէօ ։

Լէօ՝ որ ընդ մնէլն էր ի գաղտարս Հատմալոսի, առժամայն ամենայն հանդիսանայ ։ Ի մի ձեռին առնի զնահակն իւր, ի միւսումն զփախթոյթ մի փառէլ ։ Ընդ տեսանելն զայս Հառվինյեցւոց՝ անդրէն զկայ առնուն, ձայն աղաղակի ցնծութե արտադրչէն մարք ։ Ամեհին և յոխորտն Լէօ իոյանայ ընդ առաջ նոցա, ձգէ զփախթթանս լուցեալս ի վերայ Հառվինյեցւոց, հուրն ճարակեալ ոնջմարնս բորբոքի․ առաջասան բոցանայ փոյթն ճայթիւնս արձակէ ։ Լէօ՝ առ յամաշարժութեան հրդեհին, հարկանէր բանակեղն իւրոյ բորբոքէ և աճեցուցանէ ։ Խիղախեալ մնացանէ ընդ բոց հրոյն, սրախողխող առնէ զարս՝ զնեռսեկա՝ զոխքուր․ տաղառախտ ընդ հարաճածովք անկանի․ քաջն միսեն կանեցուցանէ զնա վայրիկ մի, բայց Լէօ առաւթուր արկանէ զգէշ միսենի ։ Լէօ զմոհ և զհուր բերէ․ Լէօ ի բոց հրոյ ճանապարհ հատանէ ։ Ըստ ալմն օրհնակի հեղեղն հրանիւթ իջանէ 'ի սպառուածոյ հրաբուղխ լերինն Էտնայ, դահավիժի անծայրին եռացեալնք 'ի դաշտավայրի, փարէ՝ սպառէ՝ աղարտէ զքարինս, ըզ ծառս, զքարաժայռս, և ծածկէ հրաբորբոք կոհակօք զոր ինչ միանգամ գտանէ 'ի վերայ ճանապարհին իւրոյ։

Նա այս զարհուրելի տեսիլ՝ բուռն հարկանէ հռոմեւլոս զնետից իւրոյ, զթիկամբք արկանէ զվիթխարին իւր զվահանդ, և խաղայ 'ի մէջ սրածութեանս զդէմ՝ ունիլ լէօի։ Հասանի առ նա, կամի խօսիլ ընդ նմա, այլ սրտմտութիւն ապաձայն առնէ զնա։ Հրացայտ աչօք կշռէ զլէօ, որոնէ զտեղին ուստի պարտի հարկանել զնա, և կշռելով զուժեղագոյն յաշտէից իւրոյ՝ յինքն ամփոփէ զամենայն ուժգնութիւն իւր, և ձգէ 'ի լէօ։ Թերևս մերթ նումիդական առիւծոյն ծակեալ լինէր, թերևս այս հարուած տակաւին վճարէր խոպառ զշահատակութիւն զուարթածաղիկ դիւցազին. բայց աշտէն հռոմեւլոսի ընդ հարկանի 'ի ծանրագոյն մահակն, որով տոփէր լէօ զհռոմելեայեցիս. սևեռի կողմնակի ընդ ոսոս և ընդ երկաթի տատասկս նորա որով զինեալն է, կոտրի ընդ մահակն, և թափէ 'ի ձեռաց տեառն իւրոյ։

Լէօ ապաղէն՝ զկայ առնու, և սաստանդելով զաչս իւր, նշմարէ վէմ՝ մի անծայրին, զոր չէր լեալ ումեք հնար բառնալ 'ի բանակէ անտի, և որ պիտառոյեր անջրպետել զսահմանս անդոց երկրագործաց։ Լէօ բուռն հարու զայնմանէ, հատանէ յերկրէ և ամբառնայ 'ի վերայ գլխոյ իւրոյ, և զընկենու 'ի վր թշնամւոյն իւրոյ։

Մտանգեալ հռոմեւլոսի 'ի հարուածոյն ընդ վեմաւն յերկիր տախտապարի։ Զօրականք իւր յօգնութիւն փութան, և հանեն զնա 'ի ներքուստ վեմին ։ Բայց քաջարանայն հռովմայ ոչ ևս յուսան կամարթի ․ ջախջախեալ 'ի զարհուրելի հարուածոյն անտի , ժոհայթքելով զարիւն իւր թանձր և սևաթոյրն , լուծեալ և կախ բազկօք ապիկար , անշարժ , գրեթէ անկենդան , տարեալ լինի 'ի վրան իւր յայնմ՝ վայրկենի , յորում հեծկլեայ և նուաղեայ յօգնութեն նորա գանհանդերձ տագնապաւորք ։

ՎԱԽՃԱՆ ՉՈՐՐՈՐԴ ԳՐՈՅ ։

ԳԻՐՔ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Հերսիլեայ, և Նումայ յէպս ընդ հրաւանին վարէն զՏարպա։ Նու-հանդիպանն Լէօն։ Հատուածեալս ատրայացուցանէ զեփանակ իւր։ Նու-րագ աւրէանին Գործիս Լէօն։ Յարաւեցեալին Տարպայ և ասծեեացեալ։ Հատուածեալս զերեաւն 'ի խորհրդարանն հրատարէ։ Նումայ խոաղայ ծերէլոց զարծասնեաց լերանց։ Գրաւոնէ 'ի լերինս ցայգաւէն ժողովորդ մի յորդոյ ծերեցեալ լինէ։ Պարդասնէ Տարպայ 'ի վերծան լերանց։ Անէնմարդասնէ Նումայն ընդ Լէօն։ Մեծահարքեալն Նումայի։ Լէօն զխասանէլն օրհասեն տուեալեւ, ընկալաւոնէ զոտ ա 'ի փառաւոր գնալ առանն։

ՈՐՊԷՍ ԱՆԿՇԻՌ ԵՒ ԱՆՀՆԱՐԻՆ ապառաժ մի հատեալ 'ի սպառուածոյ լերանն միոջ՝ զառ 'ի թափ դէպ 'ի դաշտավայրն թաւալագլոր գլորմամբ հոլովի, գլորելով սասանեցուցանէ զհիւղն ուժգնութեամբ, խորտակէ 'ի վայր հատէ զոր ինչ միանգամ առաջի իւր գտանէ․ յածուհիք ծաղկանց և մարգաց՝ հովիւք խաշանց ահաբեկեալք ճիչ և աղաղակ բարձեալ խուճապմամբ 'ի փախուստ անկանին, շրջեցեալ հօտից անջատորին սարսափահար 'ի քաղաքս ապաստանին․ երկրագործն սոսկեալ մնայ անշարժ և ընդարմացեալ առ զարհուրանաց․ բայց ապառաժն յառաջեալ ուժգին հոսման անդ իջեալ՝ երկուց ամրակուռ և հաստատուն կաղնեաց պատահէ, որք հուպ առ իրեարս բուսեալք 'ի հին աւուրց անտի աղխաղխեալ և ագուցեալ են ընդ

մի

միմեանս զարմկունս և զուսս իւրեանց . անդրէն ընդհարեալ կառչին . երկոքին ծառք տոկան բազմամեանն . հովիւք և հօտք փրկին 'ի վտանգէն . այսպէս և լեռ պատահելով Հերսիլիայ և Նումայի տանկարանէ ։

Ամեհին անմռունչ երկնայինն ծածկէր փոփոխազառաջինն խորդալէ 'ի վր լեռին ։ Անդորրոյն դու՝ գոչէ ահագին , արտասուէ՝ որ մնանէ զքեզ 'ի ձեռս խմ . սաստիկ տոկալի ժամն սահմանի կենաց քոյ . Երթ պերճացիր 'ի տարտարոս , վն մերաւորելոյ քո զմեծն հռանուրոս ։ Օ այս տատասեալ՝ ձգէ բուռն զօրութեք զօրէ մի բազմամեան , զոր ստանութի իւր խափանէ ուղղէ ։ Շկահելով սրմնայ պողովաւորին , անցանէ ընդ կողս լեռին , և գնայ թափանցել յուրուձացն Տելոյն , որ յայնժամ փայլէին կողոպտէր զԼ՛բունկոս . Լէօ տուանց շարժելոյ՝ կործէ զգեղարդն 'ի մարմնոյն տերնի , և դիմելով 'ի Հերսիլիայ խորոխս ժայռանաւ՝ այդրէն 'ի քեզ դարձուցանեմ՝ ասէ ցնա , զքէն քո . ուսնի բարութք վարել վասն քո ։ Մինչդեռ տակաւին զայս ասէր , ձգէ զգեղարդն առ բամբիշն , և Նումայ՝ խանդակաթն Նումայ զինքն 'ի սայր երկաթոյն նոճիրէ . ոչ յիշէ՝ զի փոհանն երկնային պաշտպանէ զարեն Հերսիլիայ . Թռչէր նմա մարմին իւր լինել վահան տուանել ապահով ։ 'Ի մէջ ընչացն 'ի ձայն հարու գեղարդն , որոյ սայրն դժնդակ թափանցէ ընդ ոսկրն և ընդ պղնձն ընդ ընջարանակ փայլակնացայս տախտակայն , և խոցէ ևս զազնիւ տարփածուին զկուրծս . դուն ինչ ծիրանաւոր արիւն ցօղի 'ի վր զինուցն ։ Նումայ՝ որ զարիւն իւր ծորել տեսանէ , զայլ ինչ ոչ հոգայ՝ բայց 'ի Հերսիլիայ . առաւելում տակաւին հարուածոյն վն , առաւել գոհանայ զբարձրելոյն վասն պահպանելոյն զուենչալին իւր ։ Բայց այս խանդաղատանք անցին առն բաղձանաց վիճակելութե . հրաւէ

'ի

՚ի վ՟ր լեռին, խումբ մի պատերազմականաց որոշէ զնա ՚ի միմեանց. ընդ երկար ուրեմն զկրեալս, ոչ ևս լինելոյ պատահել մարթին:

Յայնժամ՝ Նումայ խոյանոյ հարկանի ՚ի վ՟ր մարտոյ և զխախթաւալ յերկիր տապալէ զնա ընդ հարուածովք իւրովք, որպէս տապալեն զկորայս ֆիճօղք անդաստանաց: Յանկ կից ընդ հեղխելայ, միով ձեռամբ հարկանէ, և միւսովն՝ զամենայն զհարսանս որք յամարտն դիմեն՝ մերկեցուցանէ: Սոյն այս կաթոտա ամնգամն թողու զերասանակ սրտմտութեան իւրոյ, սրախողխող առնէ զՍվկրես՝ զՍփկլոներ՝ զՍերակոսոր, և զնորահասակն զԱլմերոն՝ զմի միայն յոյսն՝ զհիանօր որդւոյն տարաբախտին Ալմերիայ: Այս մայր աղեկէզ նախատեսեալ էր զարկած իւր:

Յորժամ՝ ժողովեալ էին մարդք խաղալ մտել ընդ մարտ պատերազմի ընդ դէմ՝ Հռովմայեցւոց, ալմերոն ՚ի չորեքտասան և եթ ամաց հասակի փախուցեալ էր ՚ի տանէ մօր իւրոյ առ ՚ի գնալ յարել ՚ի զօրս: Ի ժամու ուղևորելոյ ն՟ր՝ վշտագին մայրս այս եհաս խնդրելով զորդին իւր, հարցանելով զնմանէ որոյ միանգամ պատահէին: Պատմէին Ալմերոն զգայ զայս և կամեցաւ գնալ թագուցանել զանձն ՚ի վերջին գաւառակոյտս զօրաց: Բայց ո՞ւր երբէք ոչ զօրեն հայեցուածք և դիտմունք աչաց մօր միոյ: Ալմերիա տեսանէ զնա՝ երագէ առ նա՝ փարի զնովաւ թանայ արտասուօք իւրովք, և մինչ ալմերոն գունատեալ և ամչկոտեալ՝ ոչ իշխէ զաչս ՚ի վեր ՚ի դէմս նորա ամբառնալ, որոյ ՚ի կշտամբանաց երկնչէր, նա հեկեկանօք ասէ ցնա. Որդեակ իմ, ազնիւ որդեակ իմ, մի միայն բարին իմ, դու փախչել կամիս յինէ՞ն. կամի՞ս դու բարձի թողլի առնել զմայր քո: Ո՛վ ցաւոյս՝ և զի՞նչ գնաս առնել ՚ի մարտս պատերազմի: Նազուկն քո անզօր և ապիկար

դեռ

դեռևս զաշտնեան կրել ոչ մարթի. նետքն՝ զոր դուձգես հազիւ հազ զորթ մի եղան սպանանել կարեն. և դու կամիս զնոսա զչափ անձին քո առնուլ ընդ մեծահռչակ պատերազմականաց Հռովմայ։ Ո՛վ որդեակ իմ, ով նազելի որդեակ իմ, համբեր գոնէ՝ առ ՚ի լքանել զիս, զի մի՛ ես կարօտասցիս մօր քում. համբերութեամ՝ առ ՚ի զիս մեռուցանել, զի կարասցես դու կեալ առանց իմ։ Արտասուես դու, դիրկս արկանես ինձ, և ո՛չ խոստանաս ինձ հրաժեշտ տալ այդմ՝ մտադրեալ խորհրդոյդ։ Եւ՜ դուք ո՛վ մարք՝ համբերութէք, և ձեզ ես լեալ է մայր.... Աղէ՝ առէք ինձ այսր զզէնս, ձմ՝ ուրեք զհետ որդւոյ իմոյ գնացից, կցորդ եղէց վտանգաց նր՟, պատսպարեալ ծածկեցից զնա մարմնով իմով, և տեսցի յայնժամ քաջասրտութիւնն ծադեալ ՚ի մայրական սիրոյ։

Յետ աւուրց այսորիկ՝ ալմերիս ոչ եթող երբէք զորդին իւր սիրելի։ Լէօ՝ որ սիրէր զերկոսեան, պատուիրեալ էր նոցա չհեռանալ յիւրմէ, և յետ որոյ պատանեակն ալմերին ձգեալ էր զնետն իւր, դառնայր ապահովացուցանել զանձն ՚ի մէջ մօրն և զօրավիգին իւրոյ։ Իսկ յայնմ տարժանաւոր և ամպրոպալից գիշերի՝ անջրպետեցան պատանեկեցան նոքա ՚ի Լէօէ. ահաւորն Հերսիլիայ պատահի նմ՟, և փակեալ զդրունս պթուն ընդ դէմ կողկողագին գոչմանց և ողբմանց ալմերեայ, փարատէ նա զսուսեր իւր ՚ի սիրտ անզօր պատանւոյն։ Ալմերոն իբրև զզուարթածաղիկ ամփոփէն ընդ [illegible] քաղեալ անկանի. աչք նր՟ նուաղեալ նախքան զփակելն, զմօրն իւրոյ փնտռեն որոնեն։ Նաև ըննա մայրն, և առանց հարուածոյ պակասեալ ՚ի կենցաղոյ։

Նումայ՝ թէպէտ նուաղ մնացեալ, բայց նոյնքանակ ահարկու, ո՛չ զոք թողէ ՚ի կենդանեաց բայց

՚ի

՚ի յընդդիմամարտից: Ընդ հարուածովք իւրովք անճնշական Հիւբոն՝ Մարտինեայ՝ Պլիվերնոս, Նաստանին և Սերաւլլին գիտապատ անկան: Գլեգեր, քաջազանջն ընգեր իջեալ խաղաղել ՚ի մէջ նորահաստաք գիւղաքին, և զինի ՚նր զիւրն զինկենու ղափաքաձևն ռումբ: Ջօրակ առեալ էր փոստան նռմբոյն, թէ չէր նր անձնապարեալ և կորացուցեալ զգլուխն իւր յայսմ վայրկենի. ռումբն սոյլասատր ՚ի բաց սպառուրէ զուրաճակման մարդադէմ, որ փայլէր տեսանիւր ՚ի վերայ սաղաւարտին իւրոյ, և երկաթի ջիլակ թռուցանէ զերկու ծիրանափայլ փետուրս: Նուանոյ հրոսէ սառնապատ ՚ի մէջ ղիգերի, և զնիզակն իւր ջախջախէ ՚ի մէջ լանջաց նր. զինել յայնժամ ահագին սասանեցան պոռնկիքոսի՝ հասանէ զՕրլէանսթին զգլուխ, զաջոյ ձեռն Տալբոտի, առ ոտիւք իւրովք տապալէ՛ յերկիր կործանէ զՌէրկէն, և մերժով և վարելով զնա ՚ի փախուստ մատնէ, և ժամանէ ՚ի փախձանի փանել ՚ի բանակէ անտի: Մի միայն Լէօ էր մնացեալ անդր:

Լքեալ յիւրոց անտի ամենեցունց, ոչ բնաւ հոգայ Լէօ թէ է մենաւոր. քանզի է մերատին զանհամեն իւր, չէին ևս սէտք նմա զօրացն իւրոց: Բայց տաբինեանք շուրջ պատեն զնովաւ, և յոխորտն Սաւենայաւուրջ խաղաղոյ ապարանելով առ նա ահագին իմն ձայնիւ. չէ տեղիս այս ժողովս մերայոց, այլ շատ լինիցի վայելել զծառ մի առ ՚ի լինել բնակելոյ զօրագլուխ. հարկ է մեռանել, չէ քեզ հնար զերծանելոյ: Լսէ Լէօ և ժպտի, թեթևագոյն իմն ընդոստնու վրիպեցուցանէ զառ ՚ի յուսանէ ձգեալն զերդարդ. և առժամայն յարձակի ՚ի մէջ նոցա, կալնու զնա քնաջ մէջ, ձգէ և ՚ի վերացմանէ ածկանէ զնա ՚ի մէջ ներքնազգեաց բազկաց իւրոց, հարկանէ զգետնի, զնէ զմի առն ՚ի մէջ գողտրոջան ղեկական նր, և հատեալ զգլուխն իւրոտանդք, տանի անխռով. և հանդարտ հայեցուածովք ընդ մէջ մեծի պարունակի արխնայեղց սրոյ՝ յորոց է պարփակեալ ։ Յանձնապաստան և անքաղքնելի ձեւ՝ առնու նաւելով՝ նախ քան զորոշելն զտեղին ընդ որ խիզախել կամի ։ 'Ի վերջոյ՝ որոշել զնահանջումն, յարձակի 'ի վր̃ այնոցիկ, որք խափան առնեն նմա զանցս · ճեղքու զնս̃, 'ի հարուածս մահակին ջախջախէ զնս̃ · և հանդարտաքայլ զնայնիւք ուծանալով՝ իբրև զգայլ մի տակաւին տեւեալ հեռանայ 'ի հօտէն · երկիցս զկայ առնու, յետս դառնայ, և երկիցս անգամ՝ յետս ընդ կրունկն դարձուցանէ զգունդն որ զինքն վանէ ։ Համանգամայն առ փօրակեանս իւր հասանէ · ձայն իւր ահեղագոչ կառուցանէ զնս̃ · 'Ի մի գումարէ՝ դասակարգէ զնս̃, ընդ մի միայն պլինջոյն, որ անջրպետէ զնս̃ 'ի հովալլայեցուց, և ընթանայ ընդ մէջ երկուց ճակատուց՝ զմինն պատսպարելով՝ և յետս վարելով զմիւսն ։

Օչարեալ նուանյի 'ի շահատակութեանց առոլի՝ ընդ որս սխրանայ, գայ յարձակիլ 'ի վր̃ լեօի · բայց շշուկ իմն զոր լսէ յեզր գետոյն, կասեցուցանէ զնա ։ Իր այս ծերն սախանոր, որոյ հորդան առնեալ զօրուն իւրոյ, փուլթայր 'ի պաշտպանութեն նահանջման իշխանակցին իւրոյ ։ Աերպարանեն մարք կամիլ անցանել զհեղեղատն փուլկին · Նուանյ՝ առ 'ի խափան առնել զպախն, հարկաւորեալ է թողուլ զԼեօ · և այս ախոյեան ահաւոր ընդ այնոցիկ որք յիւրոց անտի էին Յուացեալք, հեռանայ պարզի անվտանգ 'ի բանակէ անտի, զոր ելից արեան ճապաղեօք և սատակմամբ ։

Օփնալինն սախանոր՝ 'ի հարուստ անմնակաց յարուեստ զինուց ներհմտացեալ, պահէ զգունդս զօրաց իւրոյ առ ափն գետոյն մինչև ցծագել լուսոյ առաւօտուն ։ Նուանյ և սարինեանք՝ Թէպէտև բազմախանօք պարտաւորեալք յայսմ՝ սակաւն գիշերին, ոչ լքին բնաւ զմիւս ափն գետոյն ։ Ընդ մերկանալ այգուն զառաւօտն՝ տոփանոր՝ հաւաստի լեալ 'ի միտս իւր թէ դառնալ էր լեօի պարապ վճարելոյ զիւրն կէտ նպատակի, հանդերձէ զգունդս իւր · և նումայ զիւրսն 'ի ներքոյ վրանաց իւրոց ամփոփէ ։

'Ի ժամէ անտի յայսմհետէ զայլ իմն փոյթ ոչ ունի յանձին բայց 'ի վիրաւորելոց · սաբինք կամ՝ հռոմայեցիք որք միանգամ՝ նպաստիւք աղիւ կամ՝ սփոփիւ մարմնին՝ հաւասարապէս խնամակալեալք են 'ի նմանէ ։ Խնդրէ 'ի տեղիս ուր էին պատերազմեալք զայնոսիկ, որք սակաւին շնչէին, նոյն նախանձու, և նոյն եռանդեամբ, որով մինչդեռ մարտնչէինն զհետ մտանէր այնոցիկ որք հակառակէին արիաբար ։ Ոչ ևս հոգայ զխառայ, զայլ իմն ոչ մտաբերէ՝ եթէ ոչ լինել մարդասէր · պարտեալ թշնամիք լեալ էին նմա եղբարք ։

Յետ կատարելոյ զայս պաշտօն խնկելի, և զինք անձամբ անձին տաւգելոյ, թէ քաջամարտիկ սպանեալք իւր զհանգիստ առնուլ ժամանեն, փութայ նումայ առ վրանն հռոմլոյ, առանց դանդաղելոյ 'ի հոգս վիրաց իւրոց · հարկն տեսանելոյ զհերսիլեայ ծանրագոյն էր վշտ իւր քան զվէրս անձին ։ Հասանէ 'ի վրանն արքայական, տեսանէ զքաջարանցն հռոմլեայ ընկողմնեալ 'ի վ(երայ) ընձենւոյ մորթ, պատատեալ արինաթաթաւ կտաւովք, պարուրեալ 'ի դասապետն և 'ի զօրավարաց զօրաց իւրոց ։ Նուազ զբաղեալ 'ի հոգս տուժից իւրոց, քան 'ի փառաւոր պսակաց վէրից իւրոց, էր ընկղմեալ 'ի խորին լռութի, զոր փարատեաց ընդ տեսանելն զնումայ ։ Ապաւէր քեզ Երկնատուր-քաջ՝ ասէ ցնա · արդէն հասու եմ շահատակութեանց քոց, դու միայն ապրեցուցեր զզօրս իմ ։ Արտիր՝ եկ գիրկս արկանել ինձ. փառքն քոյ սփոփեն զվիշտս իմ: Նումայ 'ի ծունր իջանէ համբուրելով զձեռն արքային: Ե՛րթ՝ ասէ ցնա հեռանալով. փոյթ յանձին կալ կատարել՝ զոր ինչ միանգամ ուխտիւ քեզ պատուիրել:

Հռոմայեցին շփոթեցին զնոսա բարբարոսք յանկարծադէպ: Որպիսութիւն՝ յորում կային, պարտաւորէ զնա յապաղել զնոյն վրէժխնդրութիւն: Սակաւուց պէտք են ինձ աւուրց առ 'ի սաստկանալ վերստին զզօրութիւն իմ, բայց 'ի սուղ ժամանակիս յայսմիկ հարկ է յապահովացուցանել յիմ արկածից զբանակն իմ: Ե՛րթ ուրեմն առաջինդ Նումայ, առ ընդ քեզ զունդս տասն, ած զնոսա հասանել յանտառին ցիցս յիսուն հազար՝ ամենեքեան 'ի բարձրութիւն մայրւոյ, և սրեալք յերկուսին ծայրսն: Դու՛ Մետիոս՝ յայսմ միջոցի առնուր հատանել զխրամ մի լայն և խոր, որ՝ 'ի մէջ կառուցեալ քառակուսեան շրջանակի պատեսցէ և պարփակեսցէ զբանակն իմ ողջոյն, թողցես միայն զանցս մի յիւրաքանչիւր կողմանէ: Պատրաստեսցուսցես դու յայս գործ զլատին լեգէոնսն իմ, զի սոքա առաւել աշխատ եղեն 'ի խաղմն գիշերիս այսորիկ: Դու՛, փոյթ յանձին ունիջի՛ր զի նախ քան զլուսոյն տարածանիլ կազմ և պատրաստ եղիցի ամենայն, ապա եկեսցես առնուլ զնորոգ հրամանս իմ:

Լուեալ Մետիոսի և Նումայի զարքունական հրամանին առօրին Տատիանոսեցան: Սորա փոխարքն հաւանելոյ այդ փորել զցիցն 'ի մէջ խրամին. յօդէ զնոսա սնդուկապ ընդ միմեանս՝ զի մի՛ ոք կարասցէ հանել, ապա դարձեալ ծածկէ զնոսա ընդ հողով, և վերեբերելով ուղղաբար ծայրից նոցա միահաւասար երկրի, պարարի ողորմունակ յանդանէ իմն, ոլոքայ: Մետիոս և Նումայ յերկուս աւուրս յանձնարեն գործոյն հասանեն. հաստատեն զետեղեն 'ի հրաման մնայն ուժն

ախոյց

ախոյեանս լիս զօրականօք . և հռովմայեցիք՝ այնպէս անդորրք 'ի բանակին յայսմիկ՝ որպէս թէ էին 'ի մէջ քաղաքին իւրեանց , սքանչանան զի մարդ մի ոք միայն և եթ կարէ ապրեցուցանել կամ՝ կորուսանել զբիւրաւորս 'ի մարդկանէ :

Սոփանոր հրահանգ յայնկոյս գետոյն ; ուսեալ էր զգործս հռոմէացւոց առանց խոչ և խութին լինելոյ : Զչարեալ արքային հռովմայ ընդ այս շարաթուամս , ոչ առնակէր իմանալ զպատճառն , որ արգելոյր զնոսա 'ի գործելոյ : Զինչ առնէ ուրեմն ահարկումն այն լեօ՝ առնէր : Ո՞չ առանց երկնչանաց պարտ է նմա շատանալ զի եհար զհռոմէացիս . բայց չէ պարտեալ հռոմէացւոց , հազիւ երբեք հաւեալ է մարտն : Զի է զի ախոյեանն այն յաղթաբազուկ այնքն յառակեղ առ գիշերային ջահատակութիւ , ոչ ճարի այլ մի նուագ ևս գայ չփոթել և խռով հարկանել 'ի բանակի իմում : Ո՛վ արամազդ՝ ով հայր իմ մարտից , այլ ևս աւուրք սակաւք գուցեն , և բազուկս այս սպառեսցի վերջին զիւրն զօրութիւն , ոչ ևս ողջեսցի բազուկս այս 'ի վերջ կոյս պատանիչաց :

Մինչդեռ զայս օրինակ խօսէր հռոմէացին , տեսանէ երևելի զզինաւոր մի կամպանիացի արիւնաշաղախ և փոշոտեալ : 'Ի հեռս հարեալ ժամանէր 'ի քաղաքէն աւքսենտորիոյ , ուր արքային կամպանիոյ զնացեալ էր ամրանալ : Զինչ լուր բերես դու ինձ՝ աղաղակէ քաջարանցին հռովմայ . անդէն զանցի՞ն սամնիտք զապենին լերամբք , պաշարեա՞լ է դաշնակիցն իմ 'ի քաղաքի իւրում : Անկեալ է դաշնակիցն քոյ 'ի ձեռս թշնամեաց՝ պատասխանէ զօրականն : Լեօ՝ սատանկանապարտուն լեօ հանդիպեցաւ ընդ պարսպօք աւքսենտորիոյ յայն վայրկենի , յորում համարեալ զնա զբաղեալ 'ի ճակատել ընդ քեզ : Նա առ զքաղաքն , և ձերբակալ արար զարքայն, ափրեալ ամ՝ զանձուց իւրոց, և յինքն զրաւեալ զզօրս իւր և զամբարտանոյս։ Ոչ շատացեալ այսու ամբողջութե՟, արշաւեալ 'ի մէջ Հարկանիլ զօրուն՝ որ խափան առնէր զիջուծն ամենեայ յայենին լերանց։ Ունեալ հալածեալ ցրուեալ զայս գունդզօրաց, և եբաց զճանապարհ զարհուրելի թշնամեաց այնոցիկ։

'Ի լսելն զայս Հռոմէացին 'ի կոր արկանէ զգլուխ իւր 'ի վերայ լանջաց իւրոց, ինչ ոչ պատասխանէ, և մնայ անշարժ։ Բայց առժամայն սթափի 'ի ձայնէ գոչմանց զալարափողից և շեփորայից, որք որոտ ընդորոտ հնչէին յայնկոյս գետոյն։ Նշօ էր այս՝ անխանելին Լէօ, որ ածէր 'ի բանակն սոփանորի զպատկառուորն կայսրեայ կարմնաւոր, զգերիս չորս հազար թուով, զանբաւ կապուտ կողոպուտ, և զբարգաւաճ զօրս սամնեաց։ Տեսանէին զաւ 'նազելով 'ի դաշտին 'ի ձայն բիւրաւոր ազգի ազգի պատերազմական նուագարանաց. արքայն կամբսանից ոսկեփայլ է աշտանակեալ յերիվար մի նժոյգ. Լէօ՝ զանձամբ արկեալ զեւրն առիւծենի, հետեւոտս ընթանայ 'ի կողմն նր՟. մարտք իւր առաքինիք պար առնուն զնովաւ, և սամինք զսան հազար վառեալք փայլակնացայտ պողովատկաւ, կիքեն զյաղթականն իւր զընթացս։

Համանգամայն Հարկանին խորանեք նոյս առ ընթեր վրանացն սոփանորի։ Արկանին խումբ զօրացն միաւորին։ Իբրև խաւար գիշերոյն պատեալ զերեսս երկրի, խարոյկք անթիւք լուցեալք առ ափն գետոյն 'ի տագնապ զգուշութե՟ ունին զհռովմայեցիս, և տան նոյն զանգիտել 'ի յանկարծ իմն յարձակմանէ։

Քաջալերին և սրտեղ Հռովմայեցիքս այսոքիկ, որոց յանդգնութե՟ թշնամեացն տայր նշ՟ միշտ զձայն աղաղակի ցնծութե՟ բառնալ, 'ի խորս լռութե՟ ընկղմին

մին ընդ տեսանելն զայս սոսկալի զօրացն ճակատ: Զօրականք աչաբեկեալ դիմօք՝ հայէին ընդ միմեանս, զօրագլուխք ոչ իշխէին յայտնել զպակուցումն իւրեանց· ամենեքեան զաչս իւրեանց 'ի Հռոմուլոս դարձուցանէին: Արքնապատկեն զգիշերապահս, կազմ և պատրաստ կան 'ի պատերազմ՝· թէ և ախոյեանք ամրակուռք, թէ և քաջազօր գունդք քաղաքիս, սակայն սաստկանայ պակուցումն 'ի դէմս ամենեցուն նկարեալ տեսանի:

Նոյն ինքն Հռոմուլոս է խռովեալ, բայց զանխռով դէմս կերպարանէ: Յեցեալ 'ի վ̅ր երկայնաբուն նիզակի, ընթանայով մեղմօրէն 'ի պառաճառս մէրայ իւրոյ, այց առնէ գնդից իւրոյ, քաջալերէ ըզզօրականս իւր, և թէպէտ է սիրտ իւր լի տրտմութ̅բ, գոչմամբ 'ի ձայն բարձր զդից մ̅ր մատնեսցեն ն̅ց 'ի ձեռս իւր զերկուս թշնամիս 'ի միասին:

Յետ այսորիկ 'ի ձեռն զանխուլ հրամանի ժողովէ խորհրդականաց եկեղեցեանայ: Մետիոս՝ Վալերիոս՝ կուռախորհրդոյն Ասորիդէս, հանճարիմացն Բրուտոս, և այլ բարեփորձ հազարապետք քաղաքիս առքայարանցն կային զնովաւ: Գեղեցկապարանոցն և զարթնածաղկին Հերսիլեայ առ թագաւորն իւրոյ հրաւիրեալ է անդրէն, Նումայ առ շահաստակութեանց իւրոյ: Պահակք զինաւորք հսկեն առ դրունս արքայական խորանին, և արգելուն զամբոխն: Մերկանայ յայնժմ՝ Հռոմուլոս զպատրուճակն զուարթութ̅ն՝ զոր ցուցեալն էր զինուորաց իւրոց, և հայելով 'ի քաջակորով զօրագլուխս իւր սոսկնապատկեր աչօք՝ մանաւանդ՝ ասէ ցն̅ս, խորհուրդ ձեր լեալ են ինձ միշտ օգտակարք, բայց զօրգին են հարկաւորք: Թշնամիք մեր յաղթօղք կնտո և անարի պաշտպանցաց իւրոց, եստապանիկ բազմահաւանքն են թռչոց.քան զմեզ: Աներկեան մարթ է ինձ տակաւ ո՛չ ապահովութ՟ պատահարաց իմոց, բայց եթէ անցանեն նոքա զգետս յայսկոյս և պատեն պաշարեն զիս, յառաջ քան զաւուրս ութն պակասեսցին կերակուրք մեր, և առանց պատերազմի սովալլուկ ի սատակեսցուք: Առաքինի բարեկամք՝ զի՞նչ պիտոյ է մեզ առնել. հարկ է գրոհ տալ հրոսիլ յարձակիլ ՚ի վերայ երկուց թշնամեացս այսոցիկ միացելոց, և խորշիլ մահուամբ յամօթապարտ իմն անձնամատնութենէ, ՚ի դէպ է մեռանել ՚ի փորձ ՚նհանջման իրիք՝ յորում և պարտ է ունիլ զայժմ իսկ:

Հռոմուլոս լռէ. Մետիոս յամառ կայ, առաջարկէ առաքել ՚ի Հռովմ խնդրել զօգնութի՟ ՚ի Տացիոսէ, և սպասել յանկատամանի պատահարաց, մինչև գահակիցս այս Հռոմուլոսի եկեսցէ զերծուցանել: Ընդ հակառակն բրուտոս կամի զի ելցեն ըստ բանակին, և մարտ պատերազմի տայցեն թշնամեաց, և զի զամ՝ ինչ յետ միոյն կատարածի մարտին արասցեն ապաստանան: Հերսիլեայ հակառակի այսմ խորհրդոյ: Յորժամ ժամանակ ոչ կարէ հայրն իմ մարտնչիլ՝ ասէ, մի՛ յուսայք յաղթել. ՚ի հզօր բազկէ Հռոմուլոսի կախի յաղթութիւնն. այս բազում սակաւքն ոչ զօրէ շնորհել մեզ զայն: Հետևեսցուք խորհրդոցն Մետիոսի. մնասցուք ՚ի բանակի մերում, առաքեսցուք ՚ի Հռովմ խնդրել ըզնորոգ զօրականս: Բայց առ ՚ի երկեղուկս արկանել ՚ի թշնամիս, և խափան առնել զի մի՛ ինչ արասցէ, Նումայ և ես չուեսցուք աստի գիշերախառն, մտցուք ՚ի բանակ սաբինեայց, և մինչ նո՛քա վաստակաբեկք և խոնջեալք վ՟ ճանապարհին, արբեալք ցնծութ՟ քաջադիպուած իւրեանց զհանգիստ առնուցուն, լցցուք արեան ճանապաղեօք և հարուածովք զվրանս նոցա: Աւասիկ խորհուրդ իմ, եթէ հաւանեսցի հայրն իմ, ՚ի սմին իսկ ժամու յուղի անկցուք:

Ունկն

Ոչինչ դնէ նուաղեայ բանից կաթառին հերախղայ անձնայրին բերկրանօք սրտի· աչք իւր հրաբորբոք զհետ սրտէն շարժմանց հեռախաղայ· որպէս իւր տրոփէ առ ցնծութե տեսանելոյ զինքն ՚ի նմանէ ընտրել· գիջերս այս յորժամ մարտ պատերազմի մղելոյ էին ՚ի միասին, թուէր նմա վայելչագոյն ժամանակն կենաց իւրոց: Բայց հաւանեալս ՚ի գերեւ արար զյոյս նր, հակառակելով առաջադրութե դատեր իւրոյ: Նայլ կամ հազարապետօք առաջի գնէն զերս կամ անձնայրինս, կամ՝ տառանել փառանդաւորս քան նորին չափն: Աշունն և ՚ի ձմերին արկանէին մերոյ ամենեցուն· խնդին երկարի· և մինչև ցայժամ այլ ինչ ոչ առնէր, բայց եթէ առաջորդել զամենայն զչարիս, առանց գտանելոյ զմի միայն օձին:

Յանկարծուստ զգայ երիտասարդն նուաղից առարիլ յաթենացւոյ, խնդրէ զհրամանն խօսելոյ: Ընդ որ հէնմն հաւանելով ակնարկելով ՚ի նա հաճութե: Լ՛իքոյ քաջ՝ ասէ ցնա դիւցազն, թուի ինձ գոլ ձայն իմն ոչ ասեմ՝ ապրեցուցանելոյ զզօրս, այլ հաւատալոյ քեզ զյաղթութիւն: Լերինք Պիրենեանց էն ՚ի վերջոյ մեր՝ անմատչելի լերինքս այսոքիկ ունին զկիրճս, ուր հարիւր հոգւոյ այր հետեւակ խորտակել մարթին ՚ի սակաւուց գնդից յամենից զօրաժողովս այնոցիկ պատերազմողաց: Տուր ինձ հրաման չուելոյ յայսմ՝ գիշերի կիսով հանդերձ առաքինեօք, ՚ի վաղիւն նախ քան զարեւուն մտանել ՚ի միջեղ լերանց· Դու ո՛վ արքայ հզօր յառաջագոյն զփախուստ առցես յերեսաց թշնամեաց, և մի՛ զժպատեհ թուեսցի բանս այս, զի փախիցես դու առ ՚ի յաղթել: Մարդք և սանիք զհետ քո կրրթեսցին, դիւրեաւ յաջողեսցի քեզ արկանել զնոսա ՚ի կապանս պիրենեական լերանց: Յայնժամ զ՛կայ առցես, յարձակեսցիս ՚ի վր նոցա զխարդ և կալք իցեն քեզ.

քեզ, մինչդեռ Սաբինք իմ՝ և ես հայցուք խորտակեսցուք զնոյն սրտօք՝ նմանակիցք մերովք, և վշտօք՝ զոր հասեսցուք 'ի վերայ նորա ։

Օ՜ այս օրինակ խօսի Նումայ․ Հռոմուլոս զիրկս արկանելով նմա՝ ասէ․ առաքինի երկնաւորդ՝ պատուոր եղէց քեզ առաւել քան զկեանս իմ, դու փրկեսցես զփառս իմ ։ Փութայ կատարել զառաջարկութիւն քո, ուր ընդ քեզ զաթոռն իմ, թողեալ զհեծեծականն նոյ՝ որք ոչ պիտոյացուցին քեզ, և որոց պէտք եղիցին իմն զեր քան զմահ՝ 'ի սկզբան անդ նահանջմանն իմոյ ։ Գիտէի մի աւելի շատ լինելոյ է քեզ, 'ի սմին իսկ պահու պատրաստութեան․ եթէ յաջողեսցի ամ լաւ զխառնման քոյ, սէր աւանիկ մին է վարձն քո ։ Օ՜ այս ասելով՝ ցուցանէ նմա զհերփիկեայ ։

Նուաճայ ընդարմանալով, աշխուժին ցնծութեան, ամ զգայութիւնք յուզեալք այսպէս առնեն զնա․ Հայեցուածք իւր շփոթեալք մերթ 'ի Հռոմուլոս և մերթ 'ի հերոսիկեայ ձգին ։ 'Ի փախչման 'ի ծոցոյ իւրմէ առաջի սրբազան հաւատոյ, ով որդի իմ չէր դորէ, անպատուելի առնես դու զնա ։ Յարիցեն մերք՝ սաստիկք՝ ժողովուրդք ամ խառնեալք՝ հանդիսակիցք ընդ դէմ իմ, գոյ յիս յոյս 'ի պարտութիւն մնալոյ զնա ։ Արդ միայն անունն հերոսիկոյ քեզ ինքեանց գոգցես առնէ զնա հաւասար․ պարծանքն փեսայանալոյ քեզ՝ անբաւանայ զնա յառաջնան դիւցազնացելոց ։

Յաւելն զայս՝ աչք իւր փայլեն սիրով և առաքինութբ․ շրջէ զայնս 'ի կախթուսն իւր, ընթերցու յաչսն՝ թէ և նա ևս հաստատէ զխոստումն Հռոմուլոսի․ և տապալելով 'ի ծու անկանիլ, փութայ զինու վառեցուցանել զսաբինս ։

Բաժանեայն լսոյն լէգէոնք՝ յանկարծել հրամանին Հռոմուլոսի ելանեն 'ի խորանաց իւրեանց և զինա

՚ի կարգ պատերազմի դասիլ առ այն գետոյն առ ՚ի ծածկել ՚ի թշնամեաց զչոգուածս քաջին նուաճողի : Որ կամելով մարտոյ թէ արշաւել ուժին ՚ի վ՟ր իւրեանց , անձնապարէն և ՚նոքա ՚ի միւս այն հեղեղատին : Զկնի նաւուք ՚ի հարևանցի · այնքան պատրաստեցուցանեն հաւանեցելք զթշնամիս իւրեանց , մինչև խուսեալ նուաճոց ՚ի թիկանց կուսէ բանակին :

Երթայ նուաճոց և անցանէ ընդ խիտ անտառս , որք ձգապաղ տարածին մինչև ՚ի Որոյ , խոտորէ շրջան առնելով ՚ի փոանգաւոր ձախնեայ Լպատրիոյ , և ուղղեալ զընթացս իւր դէպ առ Լոիլէայ , ընդ մերկանալ այգուն նշմարէ զբարձրաբերձ լերինս տրեքանիանց : Նախ քան զելանելն ՚ի վեր անդր ՚ի լերինս , կորովախորհուրդն նուաճոց առաջոյ իւր խաղացուցանէ զամենաթեթևաշէն մակոյկս , և զկնի իւր թողու զուղեցոյցս , որք առաջնորդեալ էին [illegible] · Համանգամայն դիմէ ՚ի վեր , և յառաջէ ընդ ապառաժուտ շաւիղս : Զօրականք իւր վաստակաբեկ ՚ի մեծատառապանաց ճանապարհէն արարելոյ , տարժանեին ելանել ընդ քարաժայռս · այլ նուաճոց խրախոյս տայ նոցա և կազդուրէ զն՟ս : Նուաճոց միշտ յառաջաւոր՝ կալեալ միով ձեռամբ զոստս ծառոց որք օգնել մարթէին ելանել ՚ի վեր ընդ քարաժայռս , և միւսովն նշանակէ զօրականաց իւրոց հետևիլ ինքեան : Եթէ պատահէ իմիք հեղեղատի , ինքն անցանէ զառաջինն ընդ այն , և ոչ հրամայէ անցանել այլոց , մինչև է ինքն անցեալ յայնկոյս · Եթէ ժայռ ինչ զճանապարհ իւր խափանէ , վազէ ընդ պատառուածս վիմին զսուսեր իւր կամ՝ զնիզակ , դնէ զայն ՚ի վ՟ր թերայքամ՝ յենարանիւ այսորիկ , ոստչի ՚ի վերայ վախից , և առանձինն ՚ի կատար ժամանեալ , կոչէ զընկերս իւր : Ուրոճականն հերոսիկեայ նախաշաւիղ ընթանայ , և զնմ՝ առապարս դժնեայս հարթէ ն՟ս ·

Նումայն խաղաղ յառաջոյ զօրաց իւրոց, և օրհնանս իւր տայ ամենեցուն 'ի վեր եղանել։

Յաւարտ ամի հասանէր 'ի պատառուած լերանց, յորում կրթի ընդ անտառսն անդրէն զանդս մշակեալս զերկիրս փարթամս, զանդս լի պտղովք։ Ածեն առ նա զանձինս 'ի հովուաց, զորս ապահովէ Նումայ բանիւքս այսոքիւք։ Ոչ գամ՛ես հարստահարել և նուաճել զձեզ, մի՛ զանգիտիցէք դուք ոչ վն ձեր և ոչ վն ընչից ձերոց, ածէք զձեզ միայն 'ի շէնս ձեր, հոգացջիք լցուցջիք զպակասութի ամբարաց մերոց, զորոց ընկալջիք զգինն, և թողացուցէք մեզ զաւուրս երկուս ունիլ զկիրճս լերանց ձերոց։ Զայս լուեալ անդէորդայ՝ անմէհեր առաջնորդէն ամբոխեանց, և ածեն զնա 'ի գեօղ իւրեանց։ Ո՞ր հիացումն և ո՛ր ցնծութիւն է Նումայի 'ի ճանաչելն 'ի բնակիչս զնոյն Սեբաստս, զորս ազատեալ էր 'ի գերութէ։ Ծերունին՝ որ յառաջն զոհին նուիրման Կերեայ յանտառին, խօսեալ էր ընդ նմա, յառաջ մինոջն, և հայեցեալ 'ի նա՝ ո՛վ աւուրք երջանկութեան՝ գոչէ, բարեկամք իմ, որդիք իմ՝ ահաւասիկ փրկիչն մեր, ահա դիւցազն այն զալարաղի, որ ետ մեզ անդրէն զազատութի մեր. աւասիկ Նումայ։ Առ այս անուն՝ աղաղակ հնչէ ընդհանուր խափանէ զծերն 'ի խօսելոյ, ամ՛ ենեքեան 'ի ծունկս խոնարհեալ խռնին զնովաւ։ Զի՛նչ՝ դու ես այն ասէր ցնա մինն, որ դարձուցեր ինձ զորդի իմ. քեզ մնամ՝ պարտաւոր վն անձանցս իմոց՝ ասէր միւսն։ Առանց քո՝ աղաղակէր մանուկ մի, առանց քո ես ոչ լինէի։ Ո՛վ որդի դից, զի բարերարք մարդկան են իրաւացի որդիք դից, ո՜րքան գոհունակ եմք զքեզ, քանզի շնորհէին մեզ զուրախութիւն զքեզ տեսանելոյ վերստին, համբուրելոյ զձեռս քո որք խորտակեցին զշղթայս մեր, յանձինս կալոյ 'ի դէմս դիւցազին միոյ որ փրկէ-

նէ

նիրել ։ Ո՛հ իշխեա՛ մեզ՝ ընչից և կենաց մերոյ, ամ՟ ինչ քոյ է աստանօր, դու ես թագաւոր մեր՝ և ես, զի դու եղեր մեր փրկիչ ։

Ոչ զօրէ նուաճոյ ընել զբանս զայտոնիկ առանց առտասուելոյ և մոլորեցելոյ ։ Քաջ առաքինք իւր ես փրկծկէն նմանապէս, արդէն բարեկամութիւն քաղցր յօդէ զնոսա ընդ բարեհամբոյր ժողովրդեանս ընդ այսմիկ ։ Օրինակք և բնակիչք խառնին ընդ միմեանս, գիրկս արկանեն իրերաց, տան և առնուն ՚ի միմեանց զոր ինչ միանգամ՝ հիւրասիրութիւն և բարեկամութիւն մատուցանել մարթին ։ Տունք և խուղք զօրականօք նուաճոյլ խանլին, զմիմեանս ելանեն այլք կանայք և մանկունք ՚ի ծառայել նոցա, և յառաջին դնել զառաջածս իւրեանց ։ Ամբոխք և ռամիկք ոչ ևս են երկու այլ մի ժողովուրդ և ազգ մի ։ Սիրեն ամենեքեան և յարգեն զնուաճոյ, մի միայն այս նորատու սրտիւ զնա եղբայր ։

Օ՛ կնի մեղուցանելոյ ժամն ինչ ՚ի զուարճարձակս այն հանդէս, դիւրաւն նուաճոյ տայ նշան զմնայունս իւր գոհանալ, և ա՛մ բնակիչք ՚ի ձայն փողոյ գան յանդիման լինել ։ Իւրաքանչիւրոք փառեալ է որովք միանգամ՝ առաւելեալ է գտանել ․ մինն կրէ զբազմամթամանակեայ սուր մի ծանկահար, միւսն զմահան մի փոշոտեալ, այլ ոմն զխոփ մի արօրի, յորմէ կախեալ է զուէգ մի, մեծ մասն կրէ զբահեզս հատել ՚ի ծառոց ։ Ընդ քո փոխանակ կամիլք մարտնչիլ՝ ամեն ցնուաճոյ, ցանկամք մասն զօրայ քոյ լինել ․ եթէ շատ է յօժարութիւն սրտի առնել զք մարտիկ, ոչ իշխեսցես երբէք առաւել քաջաց քան զմեզ ։

Այնպէս խօսելով՝ իւրովքն դատակարգին, գան գործելով զառաքինեանս բերել զնուաճոյ ։ Տողին մի զէնս մեր անհեթեթ կարգաւ, և այս դիմադարձակ փաղանգ խմբէ յառաջ խաղալ յառաւել վտանգաւոր եալ տեղին ։

Գործակալքն Նումայ ընդ վայր ձեռնաց զերամանդն նոցին չէջուցանել ։ 'Ի զուր յուսային լինել 'ի վերանդմարտի արկանել՝ որոց չէ՛ք այլ ինչ պատճառ պատերազմելոյ բայց 'ի միոյին յորմէ առնոյին ։ Առաւել զօրէր սէրս այս քան զիշխանութիւն Նումայի · ընդ դէմ հրամանաց և աղաչանաց իւրոց՝ հարկեալ է որդին պանծալի լեառն զզօր իւր կրկնապատկել տեսանել ։ Բանայ նա յայնժամ՝ զմիտս իւր, յայտ առնէ նա թէ կամի տիրել գլխոյ լերանց և տեղեաց ստորին զթշնամին խորտակել կարասցէ ։

Արինհեալոյն ածեն ռեաւք զսաբինեանս 'ի նեղութս և 'ի հոսմս առաւել կեղակարծելիս · նշանակեն նա զվայրս զորս կալնուլ պարտին, անդրէն հատանանին ընդ նա, հատանեն զծառս, գլորեն զվէմս առ 'ի մտել կռճոպել զմարս, և խառնեալ ընդ զօրս բարեկամին իւրեանց՝ դէմ եդեալ կցորդ լինել մեծ վտանգաց նա սաստեն սադրանաց հռովմէականն զօրուն ։

Ահա վաղվաղակի հռոմուլոս ։ Հնարիմաց իմն նահանջմամբ եկեալ էր 'ի բանակէ իւրմէ, ծածկելով զգլուխ և յեսս մերկելով միշտ զմարս և զսաղմխս ։ Առաւել մերձենայր 'ի լերինս, առաւել քաջաջանայր հռոմուլոս յընթացս իւր կերպարանել զշփոթութիւն ։ Մերձաւորքն իւր հրամանաւ իւրով փախստական լինէր, և մուտն հռովմայեցւոց ընդ ծործորս լերանց պարտութեան իմիք նմանէր ։ Մոփանոր՝ նոյն ինքն լեօ՝ եւ առաւել գլխաւորք Սաբինեաց 'ի խառս անկան անդրէն ։ Այս զօր գաշնակցաց 'ի յաղթաբազուկ և 'ի քաջասէր պատերազմողաց բաղկացեալ առաւել, քան 'ի քաջավարժից, մերձեցաւ յանձուկս լերանց զգաղթական հալածել փախուցեալ ։

Օգտուցեալ հռոմուլոսի 'ի ձեռն առաքելոյն

'ի

ջինումոյք, եհան ինքնին զԹշնամիս 'ի կապանս լերանց յառաւել վտանգաւորս: Պաշարեցաւ յայնժամ 'ի խոյս տալոյ, և 'ի գլուխ ահագին սեան միոջ պնդի անյողդողդ սպասէ մարտաց, և զնա 'ի Ճակատու առաձայնէ: Առաքինագոյն Լէօ հրաւէ 'ի վեր Հռովմայեցւոց, Սամնիտք և Մարսք վիճեն ընդ միմեանս Թէ ով որդեօք զառաջինն յաղթակիցի · յորժամ յանպատրաստից անհնարին իմն կարկուտ քարանց և կոճեղաց ծառոց 'ի կախից լերանց հոսել գայ խորտակել զգունդս նոցա: Զարմանեալ զօրապետաց և զինուորաց կացին, զաչս 'ի վեր ամբառնային, և զբազկունս ամ՝ ոճիգօք զարգարել տեսանեն: Ի սոսկալի տեսլենէ սաստի ծընբեալ արձանանման պակուցեալք: Բայց մի ումն ոչ իշխեաց փոխել ընդ դէմ՝ հոսանաւորին, յետս ընդ. կրունկն դառնալ ոչ մարթէին · խորագէտն 'նուաճոյ հասեալ է զՃանապարհ 'ի նոցանէ: Փախեալք յետ՝ կողմանց յանձուկ իմն Ճակատամարտի, շփոթեալք յիւրեանցն բազմութէ, խորտակեալք և ջախջախեալք 'ի ներքոյ վիմաց, զորս ռեսաք և առլինք 'ի լերանց հոսեն անդադար, դաշնակիցք սպառեալք առանց մարթելոյ պատերազմել, 'ի բաց ընկենուն զզէնս իւրեանց և խընդրեն զհաշտութիւն խօսիլ:

Ոչ բաւական լինի նկարագրել զԼէօին զօրամուտն: Այդ յովազ մի Հիւրկանիոյ անկեալ յորոգայթ՝ եղեալ մերձ առ որջն իւր, զկորիւնս իւր յափշտակել տեսանէ առանց կարող լինելոյ պաշտպանել զնոսա, մինչ Թարթափի, խորտակէ ժանեօք իւրովք զքարինս զորս խլել մարթի, մայէ զնա կատաղութք, և պատառէ հրացայտ հայեցուածովք իւրովք զԹշնամին՝ յոյր վե՛ր յարձակիլ ոչ կարէ · սոյնպէս և լէօ զգայ կրկնապատկիլ զցաւսն իւր՝ 'ի լսելն զաղաղակ զօրաց իւրոց պարտելոց: Բա՛ւ՝ մի՛ լիցի ասէ ցնոսա

ահա

ուհայքին իմն ձայնիւ, մինչդեռ առակաւքն իշխէ ձեզ Լէօ, մի՛ ամենեւին յուսայք զի հաճ և հաւան եղիցի ես ընդ կնատուութի և փառասիրութիւն։ Մտօք և ամենիւք՝ նախ քան 'ի ծունկս անկեալ գողքաւոր ընկերն ձեր առ թշնամիս մի կենայ ձերոյ, զօրացարուք տեսանել զիս մեռանիլ։ Զայս ասացեալ խոնարհեալ ընդ դէմ զլեռանց և ժայռից՝ ոչ զանգիտեալ 'ի քարանց և 'ի փայտից վերուստ 'ի վայր 'ի լեռնէ անտի հասելոյ, առանձինն նկրոր մինչև ցայտուանս եղանել։

Ոտանօք և սրբինք հանդերձիւքն առօրին յայնմ վայրի ուրախօր ապաստանայ Լէօ 'ի մէջ դիւթել. անսպրէն հաւաքեն զկոյս մի քարանց 'ի մէջ նր գլորել։ Նայց նուամոյ ածապարէ հասանի առ նա և արգելու. խափան առնէ զայս հեղեղ որ հեղձամահ առնէր զԼէօ։ Ամբելիք՝ աղաղակէ՝ յարգեցէ՛ք զքաջայանդգնութիւն նորին զդխնդրութի. հակառակեցի ես զանձնդրականութի վայրին տառաւելութեն թռչոյն. բայց քաջութե միոյ միայնոյ զինն ընդ դէմ արկանեմ զուրոձագութիւն։ Այդ դու Լէօ՝ զամ ես անխնայել քեզ պէտս ձիրհին։

Ին ինչ զայս ասէրն՝ հանդարտօրէն 'ի վայր իջանէ, 'ի բայց մնէ յիւրմէ զարքինս որք կամին հեռանալ նմա, և պատահէ ախոյեանին իւրոյ 'ի վերայ հարթայատակ ժայռի միոջ շրջապատելոյ 'ի փախից, որ և այլ իմն ոչ թողու նոյա, բայց միայն զվայրն զերեւալս սատակելոյ։ Զտեղի առնուն անդր երկոքեան, հային ընդ միմեանս առանց խօսելոյ. այս երկաքանչիւրոց լռութի թուի պատճառեալ 'ի հաւասար զարմանայութէ իւերոյ։ Երկոքին ձանկաոք զօրոյ դադարին 'ի պատերազմելոյ, զայս 'ի Լէօ յառեն և 'ի նոմայ, իւրաքանչիւր մայրոնիկ զինքն զմնաւորութէ հարկանէ, առ 'ի նորօք և եթ զբաղնուլ, և փառացն՝ որ զերկու դիւցազինս զայսոսիկ հանէ յայս անձուկ և

բարձ

բարձրաբերձ հրապարակ, թուէր սեաւարան ընծայեցուցանել զնո՛ն երկրայնոց ժողովրդոց, որոց զվեհանձին զընամն նորա սահմանել :

Նքայ լէօ զառաջինն զլերան իւր • Երկնատառադդու քաղ՝ առէ ցնուածոց, յարգեալ զառաքինութիւնն զոր ցուցանեսդ, և խիստ է ինձ սահմանել զչափ անձին իմոյ առնուլ ընդ դեամ՝քո : Գուարձիր՝ ասաց ինձ, 'ի Ճակատամարտս.քո և թող ինձ թափել զթոյն սրբո մտուլթե իմոյ 'ի վե՛ր զօրականաց նոմայ ավխականաց քան զքեզ :

Չէք 'ի զօրս մեր զոր վարկանիմ՝ ասյ նմա պատասխանի նուագ, յետինն համեմայեցուոց ինձ հաւասարի, և զնոյ առդ Ճանաչել թէ պայտ իցէ ինձ զութարկանել 'ի քեզ : Օ՛ այս օրինակ պերճանաց, և առ անձկութե վայրին ոչ կարելով ձգել զսէզն իւր, կայնու երկդրուածք ձեռօք, և ամ՛ուժգնու՛ իւրով առխթէ 'ի լանջսն լէօի : Սաստիկ և զարհուրելի եղև հարուածն, բայց տայրատալին պղղձեալ տոկի պատասխեցը առիւծենւոյն յայնկոյս՝ ուր Ճիրանք զխեծանք ելեալ զեռապատկեալ իմն վարապամս կաղմէն : Նոր անձնելի ախոյեան բխէ զաւոյն նուաձայ, և սաստկութի հարուածոյն 'ի ձեռս նոր զնէզն ջախջախէ :

Գոդուճի սայթաքէ լէօ, ամէ սրտմտութի բարկութե իւրոյ : Ա երայցուցանէ զահեղական և սաստկատարուածն իւր զմնհամկ, պատուակէ զնխով իւրով և պշարուած մի սարսափելի ինչուցանէ 'ի վե՛ր վահանին նուածոյի : Զարաբեկ ջախջախեալ վահանին 'ի հազարաւոր հատուածս ցնդի • 'ի վե՛ր միոյ ծնկան յերկիր զլորի նուածոյ, և համննգամայն յառնէ վերստին : Չգէ զառաւելն իւր՝ առաւելն պանկզկոլի, զոյլ իմն 'ի պաշապանու թի բայց անտի ոչ ունի : Սակաւ լէօ պհարուածն երկրորդել, բայց շուտափոյն նուածոյ 'ի դերև

հա

համէ : Երկիրքն եւ ջուրս յառեալ 'ի գետս իւրեանց , ուշատտ ան շարժմունս , պայծառ գեղեցկութիւնք առնլով՝ հարկաւորեալք չերմնել 'ի վայրէն պարագրելոյ 'ի վախից , պայծառն և կծկին , բղխ՝ ընդաւանայն հարուածս ընդունելին , վերակեցութեան զանհամար՝ մահաբեր դիմեցմունս . զօրէն երկուց հզօր ոխից յանձնակ իմն անօթարկելոյ՝ որք պատառոյն և լուծանին անդադար , առանց մարթելոյ զերեսս խայթել շեշտիւ իւրեանց :

'Ի վերջոյ զչարեաց Լէօ յընգերկաք իմն մեքսամնէ , երկոքումբք ձեռօք կալեալ զվիրգն իւր , և խիզախելով 'ի վր̃ ախոյեանին իւրոյ՝ զմեռն 'ի վր̃ գլխոյ նր̃ հովանի առնէ : Այլ եւ սաստէ նումայ 'ի դերեւս առնել , անփոփի 'ի ներքոյ սուսերին իւրոյ՝ անզօր պահպանութ̃ , որոյ ոչ էր կարացեալ բնաւ զկեանս իւր ապրեցուցանել , եթէ չէր Կերեսայ խնամակալու լեալ 'ի վր̃ իւր : Հայէր Կերես 'ի բարձանց ողիմպոսի ընդ այս գուպար սոսկալի : Տեսանէ զվիրգն վերացեալ՝ սատանի՝ խոյանայ՝ և նախ քան զիջանելն մահաբերծակ հարուածոյն 'ի վր̃ նումայի՝ հասանէ : Աներեւոյթ բազուկն իւր խորտակեցուցանէ զհարուածն , և Լէօ ցնցեալ յաժգնութե̃ և 'ի ծանրութե̃ մահակին , տախտապարի մեծն Լէօ իբրև զմայր մի հարիւրամեայ արմատախիլ եղեալ 'ի շանթից : Անկանի նումայ 'ի վր̃ նր̃ տագնապաւ , միով ձեռամբ կալեալ զփողէ նր̃ , և միւսովն եդեալ զծայր սուսերին իւրոյ 'ի վր̃ սրտի նր̃ , 'ի ձեռս իմ է կեանք քո՝ ասէ ցնա , այլ ես ոչ մարթիմ 'ի մահ մատնել զշահատակ մի այնք̃ քաջագուպար , եկ հաստատել զհաշտութի̃ , առաւել ըղձալի է ինձ բարեկամ քոյ լինել քան ստմանօղ :

Յարեան զայս յառնէ նումայ , և զսուսերն իւր 'ի պատեանս արկանէ : Այն ինչ յարուցեալ կանգնի Լէօ՝ զվիրգս արկանէ առաստաղիս ախոյեանին իւրոյ , երկոչին ես ունելով զձեռնամուխ իւրեայ իշխանեն դէմ 'ի զօրանալ մարմնաց պատրաստելոց սրտէն յընտրութենէ ծերոց` առ 'ի գնալ զհաշտութենէ խօսիլ ընդ հաւատացելոյն ։

Նուաճեալ 'ի միասին ընդ էօր ածէ զնն առ քաղաքանցն Հռոմկլայ ։ Նուաճեալն ողոքանօք լեալ մն մարտաց, հաւանի հաւատացելոյ ընդ հաշտութեան ։ Նորին յազատութենէ դարձուցիք` ասէ մեր, զդաշնակիցն իւր` զօրքային կամակարոյ, զգանձս իւր և զկալանաւորս մնալիքն տալցէ նմա ։ Իսկ մն աշխարհին Հռոմկլայ կոյ թագաւորս այս յետոյ պահանջէ 'ի ձեռն, կամ` 'ի ձեռս նր կամ` ձեր` եղելի հնազանդ և մշտանա իմն առաջնոյ սահմանափոխութեան 'ի մէջ ձեր ։ Նմանէ այս ընդ իշխանութեանց իմոյ ։ Նա 'ի փոխադրնել ձեզ ընդ այս ձեռս աշխարհ կամակարոյ թողցէ ձեզ զսուրբնակոյ քաղաք և ոսկին իւր կայսր ծառայէ առ ձեզ 'ի պատանդ մինչև 'ի կատարումն պայմանին ։

Լաւել յաղթել մարմնոյ այսու հաշտութեամբ քան պատկառելին կամակարոյ, ընդունելին անխորտակելի առանց կռուելոյ, և հաւատացեալ որ լինի որ տիրոյ երկրի միոյ, առ ոչ ինչ գրէ փոփոխութեան դաշնակցի միոյ զոր արհամարհէ ։ Նոյն նուաճելի կամի փոխադրնել ։ Երկրատեառ դու քաջ` ասէ ցնա, փոխանակ ընդ իմ` դու յաղթանակեսցես, մինչես 'ի հաւատ 'ի կամս իմ` բաղձալ 'ի գլուխ փորձոյ իմոյ, լեօ նախաշաւիղ երեսաց քոց երթայցէ, և դու առաջի սեղանոյն սրբամատղայ զգուշաւորին իմ` ածցես կնութեան ։

Լուքայ քաջ` պատասխանէ նմա նուաճող, քեզ միայնոյ վայելէ յաղթանակն ։ Հեռացիլիւ և եթ շնոր է ինձ առ 'ի բարեգաւաձիլ 'ի փառս ։ Այ ամն առաքինութիւն լեօ` չեմ ես յաղթող նորոյն ։ Հաճեսցէցիք` ոչ նմաձեցաւ սա 'ի զօրութեան բազկի իմոյ, կերպես էջ 'ի բարձանց ողորմածի շնորհել ինձ զյաղթութիւն ։ Դարձ առ ժողովուրդ քոյ՝ լէօ․ ազատական ես դու և անպարտելի․ զի դիւց միայն տեղի ետուր ։

Մինչդեռ զայս ասէր՝ հռովմայեցիք և մարսք համարէին լսել չէր ուրումն խօսիլ ։ Գիրկս արկանէ Նումա լէօ, և փարելով զնովաւ՝ առ զարմացմանն յարտասուս լուծանի ։ Կամի ժխտել Նումայի, և ցանկայ յաղթել զանձն յայտնել ։ Բայց Նումայ զընկալեալն օգնութիւն 'ի կերեսայ ստուգուք՟ պատմէ զօրաց երկոցունց՝ անբաւ գոհունակութիւնս ա՟ծուհւոյն մատուցանէ վասն զկեանս իւր փրկելոյ, և մեծի պարծանաց և փառաց գրէ հրաժեշտ տայ՝ որում միանգամ չէր արժանաւորեալ ։

Յայնմ վայրի հաշտութեան պայման հաստատի ։ Ազատ է արքայն կամերինիոյ․ պատանդէ հռոմուլոս մարտայ զԱալիս․ խաղան արդէն գունդք պայազատել զերկիրն աւրունկիոյ ։ Նումայ և լէօ ոչ տան միմեանց հրաժեշտ՝ առանց երդնլոյ առ իրեարս զյաւերժական բարեկամութիւն․ յառաջ քան զանջատիլն իւրեանց՝ երկոքեան դիւցազնեայքս զընծայս ուղերձեն միմեանց ։ Վերընծայէ Նումայ բարեկամին իւրոյ զնըժոյգն թրակիոյ զոր 'ի տայկոսէ զձմնեալն ինքեան ։ Լէօ նուիրէ Նումայի զսաղաւարտ մի 'ի Վոլսկեանց յօրինեալ՝ որ ընկալեալն էր 'ի զօրապետէն սամնեաց ։ Պահեա զայդ յամենայն ժամ՝ ասէ ցնա․ և 'ի վեր քան զամենայն պահեա առ իս զքոյդ բարեկամութիւն․ խոստանամ քեզ երդմամբ զկեանս իմ դնել 'ի վ՟ր քոյ 'ի դէպ ժամանակի ։ Զայս օրինակ եղեն ողջոյնք հրաժեշտի երկուց դիւցազանցս այսոցիկ ։

Հանդերձեալ կազմեալ պատրաստել հռոմուլոսի դարձ առնել 'ի հռովմ, նստուցանէ զհերսիլիոյ և ըզ Նումայ 'ի միասին 'ի կառս իւր, և կամի զի խաղասցեն երկոքեան 'ի գլուխ զօրաց իւրոց ։ Անել Նումայի փա-

փա

փափագանաց իւրոց զկատարումն, առ ցնծութեան սիրտ իւր պալպատի ։ Բազմեալ կայ առընթեր տենչալւոյն իւրոյ, ոչ երկուճանայ սասանալ զնա ։ Մտաբերութեամբ այս բերկրալի՝ խափան առնէ ստէպ զհագագ բանի նր և յիմարեցուցանէ ։ Նումայ՝ բարգաւաճեալն փառօք՝ մտերիմն Հռոմուլոսի՝ փրկիչն զօրաց՝ դողայ տակաւին առ Հերսիլեայ ։ Ակնարկէ ընդ նմա՝ և ոչ իշխէ խօսիլ ընդ նմա. ՚ի զուր ստացեալ՝ ոչ հաւատալ մարթի լինել իւր նմա արժանի ։

Զօրքն Հռովմէականն անցեալ էր արդէն վերտոլին զլերին, յորժամ սուրհանդակ մի ծածկեալ փոշւով ՚ի ձայն բարձր խնդրէ զնումայ, և արտասուալիր դիմօք մատչի առ նա ։ Սառուցեալ Նումայի հարցանէ զնա, և կասկածէ զաղետալի իմն դիպուածոյ վն տատիոսի ։ Ոչ գամ ես ՚ի Հռովմայ՝ ասէ ցնա սուրհանդակն, գամ ես ՚ի դիւցանուէր անտառէ՝ ՚ի մեհենէ անտի կերեսայ ։ Ծերունին Տուլլոս ոչ կարաց տոկալ բացակայութեան քո, և գլուխ ամի մոռացութեան քո. պատուեալ է զոտիւք և զձեռօք նորա օրհասն մօտալուտ. խնդրէ ՚ի շնորհս միւսանգամ ևս տեսանել զքեզ՝ յառաջ քան պկէտս հոգւոյն վճարել ։

Առ այս գոյժ աղետալի՝ գոչէ Նումայ ցաւագին, ՚ի վայր ոստնու ՚ի կառաց, և առանց պարապ առնլոյ տալ զհրաժարականն ողջոյն Հերսիլեայ, և խօսելոյ ընդ Հռոմուլոսի, առնու զերիվար մի, և վազս առեալ տագնապաւ ՚ի սաբին դիմէ ։

ՎԱԽՃԱՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴԻ ԳՐՈՑ

՛ՆՈՒՄԱՅ ՊՈՄՊԻԼԻՈՍ

ԳԻՐՔ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

[illegible]

ՄՏՐԱԿԷՐ ՆՈՒՄԱՅ ԶԵՐԻՎԱՐ իւր, և գնայր արտասուելով յափնկոյս գետոյն Անիոսի, փախչէր՝ ջանայր՝ թողուլ ըզբամբիշ մի պաշտեալ՝ ՚ի վայրկենին յայն նորա լինելոյ · հրաժարէր ՚ի շքոյ և ՚ի փառաց յաղթանակին : Բայց ոչ այսոքիկ զոհքս էին որք տային նմա արտասուել, այլ փոփոխումն տուղղայի, կսկծումն զմտայուզութիւն գուցես հարկանելոյ զնա, առ ՚ի զանկանիլ զհետ սիրահարութեան : Յարուցեր և ըողայր ՚ի թշնամանացն՝ զորս գընայր ընկալնուլ, եւ առաւել կսկծէր ոչ եւ գտանել զնա կենդանի : Ո՜հ ցաւոյս՝ ասէր ՚ի միտս իւր, թէ չէր իմ՝ թողեալ զնա, թերեւս երկայրէի զաւուրս նր, զննեալ արգահատէի ցաւոյ նր, խնամ անկ և պաշտշած էր զայն սպաս և պէտ ալեաց նր առնել, զոր նոյն ալար մանկութե իմյ : Ես եմ ապաշնորհ՝ այս նախատինք ամիք թունաւորեսցէ զաւուրս կենաց իմոց . ոչ երբէք կարասցէ փառքն զիս մխիթարել: Ո՞հ և զի՞նչ օգուտ 'ի գովութենց համայն աշխարհի, մինչ խիղճն մեր յանդիմանէ զմեզ:

Զայս օրինակ խօսէր Նումայ . արդէն էանց ըզ դաշտս Ապուլէացւոց: Առանց ընդ վայր անցուցանելոյ զվայրկեան մի՝ 'ի վերջ կոյս իւր թողու [illegible] զՏիբուր, զհոսանս Անիոսի, զամրապատն Երետաւմոյ, և սկսանի նշմարել զանտառան գիւղանուէր և զդէմն տաճարին: Ո՞վ թէ զիարդ յարուցանէ այս տեսուն 'ի սիրտ նր՟ զախտականս և զքաղցր խորհուրդս . զիա՞րդ գուարթին աչք նորա 'ի [illegible]՝ տեսանելն զտեղին ծննդեանն իւրոյ: Այլ փոյթ իմն և այլ առաւել հզօր յինքն ձգէ զմիտս նր՟ . փոյթ առնել փութայ հասանել 'ի տուն քրմապետին, խնդրէ զնա, հարցանէ զնմանէ, գտանէ զնա 'ի վախճանի 'ի մահիճս ցաւոյ իւրոյ՝ պաշարեալ 'ի քրմաց և 'ի ռամկաց:

Առ այս տեսիլ՝ գոչէ Նումայ յառաջին, 'ի ծունկս խոնարհի սաստկապէս, կալնու զձեռանէ տուղղոսի, համբուրելով համբուրէ և թանայ արտասուօք: Ծաղկեալն աչօք ծերունւոյն տուղղոս, որոյ անպատակ արտեւանունք աչաց խոնարհեալ էին, ամբառնայ զոյնս և տեսանէ զնումայ: Առժամայն երկնային իմն լուսոյ ճառագայթ թուէր իջանել 'ի դէմս նորա, աչք նորա զօրանան, և երեսք նորա զգոյն իւրեանց գունաւորին: Որդեակ իմ՛ գոչէ, մանկիկ որդեակ իմ, տեսանեմ ըզքեզ վերստին, լուա՞ն դիք ձայնի աղաչանաց իմոց: Ե՛կ 'ի գիրկս իմ, եկ՝ փութա՛, երկնչիմ՝ մեռանիլ առ ցնծութէ նախ քան զընկալնուլն զքեզ 'ի գիրկս իմ: Մինչդեռ զայս ասէրն՝ 'ի վեր կայ տարաժամանանք, և զդողդոջուն ձեռս իւր ձգէ առ նումայ: Առնու զնա՝ և սեղմէ 'ի վր՟ լանջաց իւրոց, ոչ ևս մարթի ոչ խօսել ընդ նմա, և ոչ թողացուցանել զնա 'ի գրկաց իւրոց։ Նախատարդն նորին՝ որ առողջին պատասխանեցք վերկայնաձիգ մորուան ծաղկեալ հօր իւրոյ, հեկեկանօք միայն պատասխանի տայր նմա։

Ցնցումն ցաւոյ զոր կրէ տուզղա, խառաւ նորողեցուցանէ զլքեալ զոգիս նր։ Անկանի վերստին՝ անշարժ և գրեթէ անկենդան. բայց 'ի ձեռին ունելով միշտ զձեռն նուանոյի։ Փոյթ 'ի մէջ առնուն ամենեքեան շուրջ զծերունեաւ, 'ի ձայնէ որդւոյ իւրոյ զգաստանայ, բանայ զաչս իւր, և հազիւ առայել վերստին զհոգւոյ բանին, հրամայէ թողուլ զինքն միայն ընդ որդւոյ իւրում։ Յայնժամ գիրկս արկանելով նմա դարձեալ, եկի՛ր դու ուրեմն առ իս վերստին՝ ասէ ցնա։ Ո՛վ բարեբաստութիւն, տրամադրեցէն դիք զորդիս զաւուրց իմոց, հատցէ մահն անողորմ գերանդեաւ իւրով զթելս կենաց իմոց. տեսի զքեզ միւսանգամ՝ մեռանիմ շատացեալ։ Եթէ վերամնայցին ինձ աւելի րոպէք վայելել զքոյդ տեսութիւն, միթէ էր ինձ խուն ինչ կշտանալ զքեզ. բայց սակաւ ժամքն որք մնան ինձ, չեն բաւական խանդաղատանաց իմոց։ Բայց աստի և 'ի քէն զայլմէ իրէ մի՛ խօսեսցուք։ Պատմեա՛ ինձ որդեակ իմ՝ պատմեա՛ զոր ինչ միանգամ արարեր. երջանիկ պատահեցար աւուրց աներկեան, զի չեղեն քեզ պէտք ազդ առնելոյ քո ինձ զվիշտս քո։ Ցանի՛ ինձ զաջողութիւն քո, զի զեկուցումն այս արգելցէ զոգին փախստական, կամ գոնէ քաղցրագոյն եղիցի մահ իմ՝ եթէ վերջին բանք քո զոր լսեմ ապահով առնեն զիս թէ թողում զքեզ երջանիկ։

Ո՛հ հայրիկ՝ պատասխանէ նորա, չի՞ք ևս ինձ երջանկութիւն՝ եթէ դիք ոչ երկարեն զկեանս քո, եթէ ոչ լսեն ձայնի հեծութեան զղջման և ցաւոց իմոց, յորում տառապիմս մի՛ զօրելոյս զքեզ լքանել 'ի մոռա-

ցման

կծեա արկանել զհայր իմ, և .....

Խօսիս դու ընդ իս միշտ զինէն, ընդմիջեայ ծերունին, մինչ զքէն միայն է ինձ փոյթ: Դու ոչ երբէք մոռացար զիս, քանզի սիրես դու զիս և սիրես միշտ: Շա՛տ է ինձ սեւմութեի սրտի քո. մի՛ եղիցի տառապել ի ժուժորահած քան զխախնի տոնի քո: Խօսեա՛ց ինձ զորդւոյ իմմէ, աւասիկ կարեւորագոյն պիտոյք ոգւոյ իմոյ: Եթէ յանցուցեալ է քո ինչ` մի՛ զանգիտեր ՚ի յայտնելոյ ինձ. քաջ ճանաչես դու զհայր քո, չէ նա ՚ի պայմանի թողացուցանելոյ քեզ, զի խստագոյն պատանիցես զնա:

Յասելն զայս` ձգէ զձեռն իւր առ Նումայ, և` թէպէտ անձնայրին էին խէթք յաւուց զորս կրէր, նայէ առ նա կաթոգին ժպտմամբ: Շառագնութին երիտասարդ դիւցազին տակաւ առ տակաւ ՚ի բաց փարատի, դէմք նր վերազգենուն զկուրեանսն զպայծառութիւն, աչք նր արտասուալիր` դառնան քաղցրութե և վստահութե առ ծերունին. հանգունատիպ կարմրերփեան վարդի, որոյ կորայցեալ անկոյն ՚ի մրրկէ, վերամբառնայ քաղցրաբար զգլուխ իւր դալարագեղ` առ առաջին նշոյլս ճառագայթից արեգական:

Յայնժամ պատմէ Նումայ զհասանելն իւր ՚ի Հըռոմ, զընդունելութին քաջի արքային Տատիոսի, զեռաբորբոք սէրն յորմէ խարուկեալ տոչորի, և զոր ինչ միանգամ սէրս այս գործել նմա թելադրեաց: Ճշմարտութին պարզ` փայլէ ՚ի պատմութե իւրում. Նումայ յանցաւոր զանձն ճանաչէ վն ոչ հետեւելոյ խրատուց քրմապետին, և բարձի թողի առնելոյ զատայիս. ոչ ջանայ զփառս իւր ծածկել, զմռայութե հարկանէ մանաւանդ զշահատակութին իւր:

Ունկն դնէ Տուղղոս, և ոչ եւս զգայ զցաւս իւր. խանդաղատանք իւր կասեցուցանեն զցաւս իւր: Նայց
՚ի

՚ի լուծն թէ հերոսկլայ հուր բորբոքէ ՚ի սիրտ Նումայի, զայս յերկինս ամբառնայ՝ սէր անողորմ՝ և անպատրոյն՝ աղաւաղէ, քանզի ձանձրացեալ զհայրենածս քո․ մոռացուցանես դու զայս երիտասարդ աւուրքն՝ ՚ի մէջ դատերն անօրէն պատկառոտս այսպիսիկ՝ որ բռնադատեցին զմեզ առաւել անմաքրոյն անխոհութեան դաշնակից նորա լինել․ որ զերկին վայրէ զանուանս առ ՚ի փակել զմեզ ՚ի ծուղակս, առ ՚ի ընկղմել ՚ի յորձանս նախատանաց և ցաւոց զբաբին։ Ո՛վ ազնիւ որդեակ իմ՝ յորոց վտանգաց կորստեան զքեզ տեսանեմ՝ պաշարեալ․ դու զքեզ ՚ի կատար երջանկութեան ամբարձեալ վարկանիս, վասն զի խօսեցեալ է քեզ Հռոմուլոս զդուստրն իւր․ և ես ողբամ զզարհուրելի չարիսն՝ զորս ունի պատրաստել նոյն հարսանիք։ Այն ինչ փեսայացիս դու Հռոմուլոսի, խոկոյն կորուսցես զսէրն առ Սաբինացիս․ կեղակարծելի եղիցիս յաչս իսկ Տատիոսի, թերևս թշնամի նորուն յեղափոխեսցիս։ Ո՛հ ոչ մարթիմ յուսադրել զքեզ տեսանել միշտ տևել համակամութեանն որ ՚ի մէջ երկուց թագաւորաց, հուր ատելութեանն է կենդանի ՚ի խորս սրտից նոցա, փոքրագոյն կայծն բորբոքեսցէ զհրդեհ․ հարկաւորեսցիս յայնժամ՝ ընտրել ընդ մէջ հօրն ամուսնոյն քոյ, և ազգականի և բարեկամի հօր քո, ՚ի մէջ օրինաւոր թագաւորին քո արդարադատունին, և առաքինագունին ՚ի մարդիկ, և իշխանին աւազակաց ոճրակցից՝ որ բայց ՚ի բռնութենէ զայլ իրաւունս ոչ գիտաց երբէք, զայլ առաքինութիւն բայց ՚ի քաջութենէ ոչ ծանեաւ, որոյ առաջին գործն զեղբայրն իւր սպանանել եղև, և որ զիւրն ուխտակցութիւն ընդ Սաբինացիս արեամբ պրունսիլլիոսի կնքեաց։ Արամոնին դու․ տես սիրդ․ աւաղիկ ո՛վ է այս, զոր դու պարտիս հայր քո կոչել։ Դիք անմահք, յեղաշրջեցէք զայս խոր աղետալի պսակութենէ, կամ խլեցէք յանմեղ սրտէ աստի

զմա

զմահադեղեալ կապանօք , որք աղարտեալ են զառաքինութիւն ՚ի նմա , առեղծանեալ են զբարեպաշտութիւնն և զսէրն որ հայրենեաց :

Այսօրինակ խօսէր ծերն · Նումայ կորակնեալ՝ ոչ իշխէր պատասխանել , անուանն և եթ հառաչելովն ապաբանէր ապաքեալ զնա : Գթացեալ առողջոյն ՚ի վերայ տառապանաց ն՟ր , երկնչի ՚ի յոյժ մխիթարութեանց զնա խօսս և ահացուցիչ ճշմարտութեամբք իւրովք , և խափանելով զայս ցաւալից խօսակցութիւն , յայլ ժամանակ ապառնոյն առնէ զճշմարտութիւնն , զոր ասելոյն կամի ասել նմա : Այնպիսեակ աշակերտն Նեկտորապիոսի ողջունէ զառողջարար դեղ՝ բայց հզօրագոյն , որք առողջացուցանել ունին զհիւանդն իւր ապիկար :

՚Ի ժամէ աստի յարաժամ՝ փոյթ յանձին կալեալ Նումայ իւրովի և եթ խնամ տանել և սպասաւորել քրմապետին : Օ ցայգ և ցերեկ առ ընթեր նորա միշտ , յարաժամ վախճանեալ յուսով ապրեցուցանելոյ զնա՝ և երկիւղիւ կորուսանելոյ , արթնի և հսկէ ՚ի վ՟ր ա՟մ փոփոխութեանց ն՟ր · ա՟մ ցաւոց ն՟ր լինի հաղորդակից · մայրն գորովալիր որ ակն ածէ որդւոյ իւրում ՚ի մահճին մահու անկելոյ՝ առաւել փոյթ՝ առաւել ըզգուշութիւն՝ և առաւել հանդուրժութիւն քան զՆումայ ոչ ունի : Եթէ ստուգիւ առնու ինչ ՚ի յարբուածս , այն է ձեռամբ որդւոյ իւրոյ , եթէ քուն ինչ առէ ստուգիւ՝ միշտ որդին իւր է որ պատասխանէ : Ողբայ և քաջալերէ զնա , հեղձամղձուկ առնէ զարտասուս իւր՝ զուարթերես նմա երևիլ , կերպարանէ անդադար զցնծութիւն իմն և զյոյս՝ զոր ոչ ունի : Յաճախ կատարէ առ նա զպաշտօն բարեկամի՝ որդւոյ՝ և ծառայի · մի միայն բաւական է առ այս պաշտօնս ա՟մ · և յաղթօղն Լէօի ոչ եգիտ երբէք ՚ի յաղթութեան անդ իւրում հեշտութիւն իմն այնքան քաղցր՝ այնքան հաճոյական

որ

ոգւոյ իւրում, որքան 'ի սպասահարկութեան բարերարին իւրոյ առնու զճաշակ :

Բայց 'ի միջոցի սակաւ աւուրց աճէ զօրանայ ախտն • գայ ժամանէ զի հաս մահուան Տուղղոսի 'ի դուրս մտեր : Սոսկալի է ժամն այս • յարգելի քրմապետն եկեալ մերձ մահուան յիշատակաւ : Յիւրաքանչիւրում բոպէի աւուրց կենաց իւրոց ցանկ 'ի պատրաստի եղև յանդիման լինել առաջի ահեղ դատաւորին • Համմանեալ են ամենայն աւուրք նորա, և վայրկեանն՝ որ տայ զրաւ ցաւոց նորա, սկսանի զհատուցումն վարձուց նորա :

Օ՛ այլ ինձ ոչ հոգայ բայց 'ի Նումայէ • Մեկուսացուցանէ զմերձաւորս ամենայն, կալնու զձեռանէ Նումայի և սեղմէ 'ի ձեռին իւրում, և տայ նմա զբանս զայսոսիկ • որդեակ իմ՝ աւաղիկ մեռանիմ ես : Սպասքն զոր դու ածեր ինձ՝ գեր 'ի վերոյ եղեն քան զերախտապարտութիւն քո առ իս • արդ Տուղղոսի կայ փոխանակ և հայրաբար լինել առ քեզ, և կարի քաղցր և ընդունելի է նմա 'ի գիրկ հանգստեան տանել ընդ իւր զքո յիշատակ : Բայց յետ միոյ ժամու ոչ եղիցին ինձ պէտք Նումայի • և Նումայ թերևս առօրին պէտս ունիցի զՏուղղոսէ : Ով որդեակ իմ՝ որքան դառնացուցանէ ինձ զմահս այս զմտաւածութիւն : Սէրն քո առ Հերսիլեայ՝ զայս իմ բոպէս յետինս լցուցանէ դառնութեամբ և զարհուրանօք : Զորաշար վարել է սիրտ քո՝ ոչ ընդ իս թերահաւանիմ • անկեալ 'ի հարկէ սիրելոյ, փառաւորեալ բարերարեալ է յառաջին առաքինութիւնս որ մերձեցուցին զմեզ, և 'ի սակաւատև վայրկենէ արբեցուցիչ հեշտութեան, վրիպանս երկարատև գործեաց :

Երկու են սէրք՝ ո՛ Նումայ, ծնեալք փառս երջանկութեան և թշուառութեան աշխարհի : Մինն՝ առաւել հաստատուն՝ և առաւել բարերարեալն գոյէ է այն որ տագնապեալ տանջէ զքեզ: Զօրութիւն այսր և խղճմտութիւն հիմնեալ է 'ի զգայութիւնս, ծնանի 'ի նոցունց մտաց և կեայ նոքօք• ոչ բնակէ 'ի սրտի մերում, ճապաղեալ տարածանի ընդ երակս մեր, ոչ համբառնայ զոգիս մեր, նուաճէ՝ ընթադրէ՝ և առ ոտն հարկանէ• չե՞ն ինչ պէտք նոցա հանդերձանաց և պատրաստից, ցանկայ միայն զհեշտութիւն և զփափկութիւն վայելել: Այս սէր արհամարհելի՝ չունի ինչ հաստատակայ ընդ ոգւոյ մերում• դառնեաց արդ եթէ Տէր իցէ երջանկութեան ծագիլ յայնմանէ: Դո՛ւ՝ որդեակ իմ, ոչ ետուն նոքա դիք զխղճմտութի 'ի վերայ մարդկան, բայց եթէ առ 'ի խոնարհեցուցանել զամբարհաւաճութի նց:

Միւս սէրն՝ պայծառ պարգև երկնային՝ ծագեալ 'ի համբուրոյ, և կեայ նովաւ: Նուազ կերք տան նմա, քան առաքինութի• չի՛ք այնմ՝ շարժումն եռանդնոտ, զայլ ինչ ոչ ճանաչէ բայց 'ի գործոյ և զթուէ: Բնակէ այն 'ի հոգի, ջեռուցանէ առանց ծախելոյ, պայծառացուցանէ զայն և ոչ բնաւ բոցակիզէ, պաճարէ հայթայթէ նմա զՔ· միայն կերակուրն մնացողական որ անկ և պատշաճ իցէ նմա, զցանկութին զհետ կենաց անմ՝ կատարելութեց: Հեշտութիւնք այնորիկ մաքուրք հանապազ, նոյն միշտք այնր բերկրեցուցանեն: Ի մէջ մեծագոյն փառաւորութեց վայելէ զխաղաղութի ինչ քաղցր, և այս խաղաղութի է այն, որ միայն երջանիկ առնէ: Այես դու զճաշակն՝ որդեակ իմ, և տեսցես՝ զի պատիւք, ճոխութիւնք, փափկութիւնք, նոյն փառքն ոչ երբէք զխաղաղութեանն այնորիկ զուեղէն յաջորդեն, զոր շնորհէ անմեղութիւն միայն• ծերունին որ առեղծանէ զամ՞ թուի անձեցուցանել զքաղցրութին:

Դեղ տայ՝ որդեակ իմ, ասել ցիս ո՛ւմ՝ արդեօք յերկուց սիրոյս յայսցանէ հանդիպանայ զոր դու զգաս: Ո՛ նուանյ՝ հաւատամ հօր միում, որ սիրէ զքեզ•

որ ոչ ցաւի մի ՚ի կենաց ելանելոյ, բայց եթէ վասն զրկելոյն ՚ի հեշտութենէ անաւի սքնելոյ ՚ի մէջ երջանկութեան քոյ։ Ո՛չ երբէք հասցես դու այսմ՝ երջանկութեան, մինչև ոչ ժամանեսցես դու հրաժարել անձին քում, մինչչև է քո ստացեալ զիշխանութիւն մեծագոյն ՚ի մէջ կրից քոց։ Նա՛ զլուխ ամենայնի զգո՛յշ լեր ՚ի խորհելոյ զի այս իշխանութիւն անհնարին իցէ տկարութեան մերում։ Ամփոփեա զխոհս քո ՚ի քեզ, գտցես դու միշտ զխոնարհութիւն մի կազմ և պատրաստ ՚ի դիմի հարկանել մոլութեանն որ կամի մոլորեցուցանել զքեզ։ Եթէ գեղեցկութիւն բորբոքէ զզգայութիւն քո, զգօնութիւն լինի քեզ անդ ախոյեան. եթէ երկք ծանունք աշխատասիրաց լքուցանեն զքեզ, արիութիւն կազդուրէ զքեզ. եթէ անարդարութիւն ըմբոստացուցանէ զքեզ, սէրն բարեկարգութեան հլու և հպատակ առնէ զքեզ. և թէ չարակնութիւն տառապէ զքեզ, համբերութիւն ՚ի թիկունս հասանի քեզ։ Սոյնպէս յամենայն պայմանի ուղւոյ քո, պարգևեալ և զօրացուցեալ է զքեզ բարձրեալն մխիթարչաւ իւրք, կամ՝ նպաստովն։ Յարգեա՛ ուրեմն զպարգևս բարիս արարչին, և դադարեա՛ ՚ի համարելոյ զքեզ անզօր առ ՚ի պահել քեզ զիրաւունս գործելոյ։ Այլ զգամ՝ զի մահ մերձենայ, և զի ձայն իմ՝ խամրանայ։ Ո՛վ որդեակ իմ՝ ազնիւն՝ երդմնեցուցանեմ զքեզ, հեղձո՛ զկիրդ վասն ցաւոր և աղետալի, որ խապառ թշնամանացուցանել ունի զքեզ։ Մի միայն բան մնայ ինձ ասել քեզ, դու ինքնդ խոստովանիս՝ զի կիրքդ այդ ընդ ծնանիլն ես քեզ մանուանալ զուգելս, ո՛վ է որ երաշխաւոր լինել քեզ կարասցէ՝ զի նա ոչ բարձցէ յուշոյ մտաց քոց և զառաքինութիւնս։ Տեսի զի դու այնքան սիրէիր զնա որքան զիս։

Այսոքիկ եղեն վերջին բանք տուղղոսի։ Համնն միանգամայն ՚ի գիրկս նուաղելի մահու գրաւեցաւ մինչդեռ տակաւին բանք ՚ի բերան էին պէտղոմափոխելի իւրոյ խլալէ առ նաւամյ, և մինչդեռ առնաս ողջէր զյետին թաւալչի խոր :

Ո՜չինչ և իցէ նախատեսութեան պատճառեալ ՚ի մահուանէ աստի, թուեցաւ փոխանակել զկեանս որդւոյն պատանեկութեան : Հայրն եղև հանել զնա ՚ի նեղքսուս անշնչացեալ մարմնոյ քրմապետին . Հայրն եղև աքսորել ՚ի վերայ յուսաբեկութեան նորա : Պարտասեալ ՚ի հեծծանաց՝ ՚ի ցաւոց սրտի, հեղձամղձուկ եղեալ յարտասուս և նքթեալ, կամի նաւակայ ունծանձն ստանիլ դնել ՚ի վերայ փայտակուտին զմարմին բարեկամին իւրոյ : Տեսանէր յառաջել ՚ի գլուխ քրմաց և ամ՝ բնակչացն սաբինոյ՝ գունատեալ՝ ծնդեալ՝ արտասուաթոր՝ ստանձնեալ զայս բեռն պերճանի : Դնէ ՚ի վր̄ փայտադիզին, հորդաստ մի յառեալ ակամբ նկատէ զնա, հազարիցս գիրկս արկանէ նմա, և ոչ կարէ բաժանիլ յայնմանէ :

Ո՛վ հայր իմ՝ աղաղակէր հեկեկանօք և ասէր, ուրեմն ոչ եւս տեսից զքեզ, և ոչ տեսից յաւիտեան : Բերանդ այդ ոչ եւս հաւաստի արասցէ զիս զմխիթարս, աչքդ այդոքիկ ոչ եւս դարձցին յիս ակնարկել խնդագատանք : Ո՛վ դիք՝ որք արդէն հանէք յինէն զպատճառս աւուրց իմոց . զի՞ է զի տայք ինձ կրկին ճաշակել ըզդառնութիւն այսց տանջալի աղէտից : Այո՛ այսօր է զի կորուսանեմ՝ միանգամայն զպաշտպանն՝ զորդին իմ, և զվարդապետն իմ, և զբարեկամն իմ . ամենայն բարիք՝ զորս բարձրեալն պարգևէ ՚ի նպաստ և ՚ի սփոփանս մարդկան, բարձան՝ հատան՝ կորնչեցան յինէն ՚ի սուղղոս : Թշուառ և ամայի է վասն իմ՝ երկիր, զի ոչ եւս գտից անդրէն զուղղոս : Եկայք՝ եկայք միացէք ընդ իս դուք սահմանեալք՝ դուք վտարանդեալք որք որբս

յայք

ցոյք այսմիկ, զի ցաւ մեր հասարակաց եղկելացուցանէ զմեզ. եկայք՝ եկայք համբոյր մատուցէք այսմ անշնչացեալ և անկենդան մնացորդաց բարւոք հօրն զոր կորուսաք :

Առ այս բանս՝ ա՟մ կարօտեալք մերձենան, և ա՟մ ամենք աղաղակ բառնան : Ո՛չ եւս որոշեալ մարթին բառք, այլ մինչ ոչ են, բայց եթէ խառնաձայն գանչեմք, և ՚ի խորոց սրտէ գոչեմք և հեծեմք : Կրկնապատկեցին զկական ողբոց իբրև տեսին զբոցն վերանալ բարձրանալ ծօծան ամպով : Նուանկ յակամայ իմն յուզմանէ տոխալեալ՝ ՚ի հրդեհէ հրոյ զմարմինն ամբողջ անտի, բայց կասեցուցանեն զնա, և հուրն գաղախացոյց իսկոյն զապականացու զմարմինն արդարուցանէ ՚ի մարդիկս : Յայնժամ զցաւալին աղաղակս ողբոց յաջորդէ խորագոյն իմն լռութիւն : Ամենք՝ բոլորք՝ նոյն մինչ Նուանկ որսամերձ ակամբ ՚նկատեն զմոխրակոյտ զայն՝ մի միայն մնացորդ այնր զոր ողբան . գխոտեն ա՟մքն ըմն ցաւագնութեամբ ՚ի յամփոփն ամն պատուականի :

Այսու ա՟միւ շիջուցանեն գինեաւ զկայ մնաց հրոյն կայծակաց, հաւաքեն զաճիւն տաղղոսի և ՚ի տապան մի ամփոփեն : Տանի Նուանկ զայն ՚ի նոյն ներքնատունն, և դնէ ՚ի վերայ նոյն շիրմի, ուր հանգչի տապան մօրն իւրոյ : Ախայէք՝ ասէ, աճիւնք խնկելիք, ընդունիք միացեալք զնոր մահուան, որպէս ոգիք՝ ոյք զձեզ կենդանագործէին, էին միացեալք մինչդեռ տակաւին էիք կենդանիք : Հանգեսցին մաքուր և բարեբաստեալ ոգիքս այսոքիկ ՚ի դաշտին Եղիսեայ՝ եթէ ոչ վ՟ն առաքինութեան որդւոյ իւրեանց, գոնէ առ խանդաղատանաց և բարեպաշտութեան իւրոյ : Յայնժամ ըզշիկագոյն երկայնաձիգ հերս իւր կտրէ և նուիրէ ըստուերաց ոգւոյն տաղղոսի : Հանէ զօհս ոչխարս տասն սևագոյնս՝ Երեբեայ դից, և այս զոհագործու՟ն կնքէ զայս ցաւագին հանդէս ։

Ոկնի լցուցանելոյ զայս ուխտական պարտաւորութի, յուղղի անկանի Նումայ զնաւ վերստին 'ի ծով, մոռաքերելով զխրատս տուղղոսի ։ Բայց 'ի զուր Լուտոփան լինի և ընդունի զճշմարտութի խրատուցն, զվտանգս որովք զնոյ շրջապատէր, զխլիշան զոր պատճառելոց է տացիոսի և ժողովրդեան իւրոյ․ ընդ վայր 'ի ներքս սրտի իւրոյ զգայ զսարսափումն ինչ՝ 'ի խորհիլն թէ փեսայանալ ունի այնմ որ 'ի մահ մատնեաց ըզծնօղս իւր․ պատկերն Հերսիլեայ՝ կատարածն տեսանելոյ 'ի գիրկս ուրուք հակառակորդի՝ եռանդն սիրոյ՝ ամ տառապանք և լլկանք նախանձու համախմբէին կոծոպել՝ շոգուել՝ և 'ի բաց կորզել զբարեպաշտութիւն նորա և զխառ ։

Հեծէ Նումայ հեռանել վերջին պատուիրանացն քրմապետին, երդմնեցուցանէ ողբալով զպատուէրս նր՝ ներել նիքեան զայրքան տկարութ․ զի զկնի մահուն տուղղոսի, Նումայ փարկա միշտ՝ թէ ստուէր նորա ամենայն ուրեք վկայ էր ամ գործոց իւրոց, սուաւել գաղտնածածուկ խորհրդոց իւրոց․ և այս երկիւղ փրկաւէտ շահեցոյց նմա նորոգ առաքինութիւնս ։

Ակնածէր Նումայ զբալկիշ զօրայն 'ի սահմանս հերնիքեայ գտանել․ բայց լուր եղև նմա 'ի արբեռայ՝ թէ Հռոմուլոս առեալ զկէս գնդից իւրոց՝ գնացեալ էր յարձակիլ յանկարծօրէն 'ի վր պրենեստոյ, մինչև հերնիքեայ մեւս կիտանք խաղալ ընդ դէմ սաբինացն հերնիքեայ ։ Զկամութիւնն՝ զոր իշխանս այս ցուցեալ էր, թողոյ հռովմայեցւոց ընդ երկիրս իւր անցանել՝ մինչ զնոյին յանել 'ի վերայ մորայ, անզգամին անարգութեն էր թուեալ անհնարէր և անհաշտականին հռոմուլոսի ։ Պատուիրեալ էր դառէր իւրում զօրավարին իմն հանել զքլեմսն վէժ, բանիւքն անզգամ և ապատում՝

ռաւմ՝ կարի քաջ ճանաչեալ էր նմա ։

Նուսայ՝ որ ՚ի յառաջնումն անդ Հերակլեայ փռանգառեւանել վարկանի, վասն բորբոքի լինել առնմթեր կայծակին նորա, զայս և զայլեւս ընթանայ առ ՚ի հասանել նմա վաղվաղակի ։ Որ ապշութիւն և որ յապշութեանց զնա ՚ի գետնի զատ յերկիրս Հեռնիքայ ։ Արկեալ է Հերակլեայ զանձն իւր անարգանօք և ամենուք ։ Ընդոր թշնամիք իւր լեալ են փոխադարձաբար յերեսաց իւրոց ․ զհետ սպանեալ է նոյն Հերակլեայ զոսկր և զհուր ՚ի ձեռին ։ Հասկաք զերկիր ատամնեալք լեալ են սքանչելիք յերկնաւորաց ․ հատեալ են ծառք ՚ի բարձրութեան մարդոյ, ուրք նոյն ցրուեալք պաղոյք իւրք մեծայեն զնախնին պղղաւէտութենէ իւրեանց ․ չէնք ՚ի յածխուն գտանեալք ծխոյն տակաւին ։ Ճարակեալ է ուրն զամենայն զենակինչ, զոր մնացեալ կարացեալ է ունել ․ գետք մշակաց անկեալ կան առ ոտս ջախջախեալ ասյլոց իւրեանց ․ մարք մերկացուցեալք և սրախողխողք ուղղին զմեռեալ մանկունս իւրեանց ՚ի գիրկս իւրեանց ․ ամուսինք փողոտեալք մին առ միւսն անկեալ կան գլխատակատ ․ բազումք նոյն որխանայեղց և պատեալք փորել կան զմտաւմբք ։ Ընծայրին վասնք արեանց ճապաղելոց զնոսա խորտակեալն ՚ի մնխարակոյտս ․ և արծուիք ոմնեալք՝ միայն հայցեալք կենդանիք յոյժ՝ անմայուէ, ճանչմանբ մեծաւ մինչեւ ընդմխեան ՚ի մէջ տակաւին նոչիրայն Հերակլեայ ։

Ո՛վ դիք անմահք՝ գոչէ նուսայ, և այս է ուրեմն որում՝ լինելոց էր՝ այլ ․ և այսոքիկ են հանդերձեալք չքոյ հանդիսի խնդ հարսանեաց ։ Ո՛վ Հերակլեայ ճանի է թէ քո կցէ գործեալ զայս ոճիր աղաղակելի ։ Հասանելոյ հրամանեալ էր, բայց ամ և վայել էր գտանելն կատարել յանձն առնուլ ։ Ո՛հ զինչ և իցէ անկանելութիւն զոր պարտի որք հօրն և արքային իւրոյ, տուեալ պայրոյն խորում ինքեան և մարդասիրութ̃ ․ և մինչ թագաւոր ոք զապիրատութ̃ի հրամայէ, մեռանիլ դիւրին է մանաւանդ քան հրաժարիլ ։ Այլ ես որ գայի պաշտպանել զնա, որ յօգնութ̃ի նմա ժամանել ձեպէի, ընթանամ՝ ՚ի վ̃ր զոհից նորա, կոխեմ ես զերկիր մի ոռոգորեալ արեամբ զոր նոյն ձապաղեաց ։ Միանգամայն դժնդակութե̃ իրաւանց պատերազմի, ահա այս է ուրեմն զոր դուք հրամայես, աւանիկ արդիւնք շահատակութեանց իմոց, և հետևանք փառաց այնոցիկ՝ վ̃ս որոյ թողի լքի զամենայն ։ Այժմ մտաւորայս ես զտուղղս, ՚ի բաց ընկեցի ընդ վայր հարի զասպարս՝ առ ՚ի ընկերանալ ընձուց ոյք զայսքան արիւն հեղին, հաւասարեցոյ մոլեգնութե̃ ն̃ց ՚ի մարտս պատերազմի, և զիս զոհն դիւցազն կարծեցի ։ Ո՛վ տուղղս թող ինձ զայս սոսկալի մոլորութիւն ․ ՚ի բաց ընկէնում խայտառակութեամբ յոգւոյ իմմէ ։ Ճշմարիտ դիւցազն է այն որ զվտանգն ՚ի թշնամեաց զհայրենիս պաշտպանէ ․ բայց թագաւորն՝ բայց պատերազմն՝ որ զմի միայն շիթ արեան հեղու, յոր մարթ էր նմա խնայել, չէ այլ ինչ՝ բայց եթէ գազան չարախնծիթ՝ զոր մեծացուցանեն մարդիկ, փառս զի ՚ի շղթայս արկանել ոչ զօրեն ։

Յայնժամ խորշելի վճարի ուծանայ Նումայ ՚ի տեսարանէ սատի հարուածոց, հրաժարի ՚ի պնդելոյ զկնի հետախլոյ՝ առ ահին մի՛ գուցէ շառագունեցի տակաւին առ կաթոսն իւր ․ յետս ընդ կրունկն դառնայ, ելանէ յերկրէն Հերնիքացւոց, և բեկեալ զամօթի հարեալ սրտիւ վ̃ս լինելոյ իւրոյ զօրական, կալնու դարձեալ զճանապարհս Հռովմայ ։

Արդէն մնեալ էին դարձեալ ՚ի Հռովմ զօրք ն̃ր ։ ՚Ի ժամու յորում եհաս Նումայ՝ Հռոմուլոս զոհութ̃ մատուցանէր դիցն ՚ի Կապիտոլիոն ընդ փառս ամենայն չարեացն զոր արարեալ էր մարդկան, և առ ՚ի փառաւորառնել զելս անպատրուանէ , զուր կցորդել ջնջայք :

Ողջունէ նուանց ’ի կապետողինն , ուր տայիս գըլ տերացն հանդերձ , և բագինք աստուածոցն զոհագործութե : Որքայն քաջ տեսանէ ’ի հեռուստ զնուանց , վազս առեալ փութայ առ նա այնու երագութբ որքան զօրէ հասանէր իւր , և գիրկս արկանէ որդւոյն պանդխտալի : Ուրախութեանն տեսանելոյ զնա մերձաւորին արտասուէ ծերունին . և լռելով զուր մնհոյն տաղզղոսն ցնծութեան արտօսր նորին ’ի տխրականսն փոխարկի : Ո՛վ թշուառութեան ծերութեան՝ գոչէ , կեանք ուրեմն առ ’ի տեսանել զնուաղութիւն մերոյ սիրելեաց : Նոցա՝ բայց ’ի պատուէրէ խմբէ և ’ի քէն՝ զայլ ինչ ոչ ունիմ զարդս , ’ի վՐ ձեր երկոցունց բոլորեալ կեամ զիմ պչտորով և զխնամ՝ ոգւոյ իմոյ , ունիմ ես գոնէ զլոյս երջանիկ առաջի քո զհանգչելոյս զաւուրսն վճարել :

Յառեալ զայս կալեալ զձեռանէ դատաւորն իւրոյ և միաւորէ ընդ ձեռին նուանցի , և զերկոսեան սեղմէ ’ի վՐ սրտի իւրոյ : Տայիոյ շառաչմամբ զգայր զդողումն ձեռին իւրոյ ’ի հպելն ձեռին նուանցի , խանդաղատեցուցանէ զաչս իւր յերկիր , և ոչ իշխէ ընդ դիւցազն հայել :

Բայց դիւցազն զհերակլեայ խնդրէր . տեսանէ ըննա առնթեր հռովմեայ : Տեսանէր այս հաստատեցանէ սիրոյն իւրոյ զանձնայն զօրութիւնն զնա՝ առաւելութբ իւր , և հրաշ ’ի վեր տապալէ ’ի միում վայրկենի ըններգործութբ խրատուց տաղզղոսի : Աճապարէ նուանց փոխարինել բարի արքայն զխանդաղատութեանս իւր և թափելով զանձն ’ի գիրկս նորա , տալով յայտաբար զողջոյն հրաժեշտի զատեր նորա . առաջնապէս հասանել հռովմեայ :

Բաջարայն հռովմայ գիրկս արկանէ նմա , յանդիմանն առնէ զնա ժողովրդեան իւրոյ , և լռութիւն հրամայէ :

Հուլ

Հռովմայեցիք՝ ասէ մեծաձայն․ տեսէք դուք զիս յաղթահարեալ, բայց Նումայի մին էր յաղթահարել փոխանակ ընդ իմ․ Նումայի պարտիմ ես զիմս յաղթութի․ և շնորհեմ նմա փոխարէն զայն՝ զոր այնքան թագակալք ՚ի զուր խնդրեցին, զայն՝ որ յոչինչ համարեցաւ զայնքան դիւցազնս՝ զդուստրն իմ:

Առ այս բան՝ ձայն աղաղակի ցնծութե արկանէն Հռովմայեցիք․ Սաբինք ՚ի խորս տխրական լռութեան ընկղմին․ Տատիոս կամէր կոչել իւրն զայն՝ որ զշանթս առ ոտս իւր անկանիլ տեսանէ․ Տարպեայ մերձենալով առ հայլն ոչլադունի․ Հերսիլեայ նկատէ ՚ի նա և ախդօք ուշայ խաղոյ ՚ի վերայ նորա: Նումայ պատեալ պատկառանօք՝ զխռովեալ հայեցուածս իւր յածէ ՚ի վերայ Տարպեայ՝ Հերսիլեայ՝ Սաբինացւոց՝ և Տատիոսի:

Հռոմուլոս անխռով՝ հետեւի սմա․ ՚ի վաղիւն այս օրոստափառ հանդէս հարսանեաց կատարեցի ՚ի մէջ սեղանոյս այսորիկ աւարօք խառնելոյ բեռնաւորելոյ․ նուիրեցից հանդիսաւոր խաղուք, որք տեւեսցեն զաւուրս տասն:

Առ բանն խաղուց՝ ակնարկեն Սաբինք առ միմեանս կնձռեցուցանելով զյօնս․ Տատիոս զաչս յերկինս ամբառնայ․ Նումայ զերեսն յերկիր կորացուցանէ:

Հռովմայեցիք՝ յաւելու սա․ զկնի վճարելոյ ըզպարտս շնորհապարտութե, պարապեցայց վերստին յօգուտ ձեր: Պայազատեցի զերկիրս ալբանացւոց, բայց այս յաւելուածն կալուածոց ձերոց սակաւ օգտել ունի ձեզ, ցորքան ժամանակս անճրկեսջիք ՚ի փողդայ: Մի ճար օգտակար առնելոյ զայն, և է նուաճել զՎոլսկս․ զկնի տասն աւուրց խաղացից ՚ի վր նց: Հռովմայեցիք՝ ծնեալ էք դուք վասն պատերազմի, ոչ իւիք մարթ է ձեզ մեծացուցանել պահպանել ինչ ըզձեզ բայց եթէ սովաւ: Խաղաղութիւնն եղիցի վասն ձեր.

ձեր հարուած մեծագոյն, մեղկացուսցէ նա զքաջասրտութ՟ի ձեր, տկարացուսցէ զանյաղթելի զբազուկս ձեր ։ Պահեցէք զգերազանցութ՟ին զոր ունիք դուք միշտ ՚ի վ՟ր այլոց ազգաց, մինչ՝ ոչ երբէք ՚ի բաց թողլով զզէնս՝ և զձեզ ներհմտացուցանելով անդադար յամենայժուճար արուեստին դիւցազանց, յարձակեսջիք ՚ի վերայ թշնամւոյ միոյ ընդերկար խաղաղութ՟բ խամրեցելոյ. թէպէտև՝ որ յանճարիցն է՝ քաջարտութ՟ի նորա ձեռամբ հաւասար իցէ, ոչ կարասցէ ընդդէմ ունել ձեզ՝ ոչ զօրութ՟բ և ոչ հաւասար հմտութ՟բ ։ Յառաջ քան զվարժիլն անզօր հակառակորդացս այսոցիկ մարտնչելով ընդդէմ ձեզ, յառաջ քան զուսանիլն նոցա ՚ի ձէնջ զարուեստն սարսափելի՝ յորում եղիջիք դուք ճարտարք, վանեսջիք խորտակեսջիք նոքա և նուաճեսջիք ։ Այսպէս դիմելով մի զկնի միոյ ՚ի վ՟ր ամենայն ժողովրդոց Իտալիոյ, պառակտելով զնոսա առ ՚ի դիւրաւ յաղթել նոցա, միաբանելով ընդ ակալոյ, և ծառայեցուցանելով զնոսա, ժամանեսջիք ՚ի սուղ ժամանակի տիրապետութ՟ե աշխարհի խոստացելոյ Հռովմայ ՚ի յԱրամազդայ ։ Ամենայն հանգամանք օրէնս են առ ՚ի կատարել զկամս դիցն. և յաղթութիւնն արդարացուցանէ զեղանակս ամ՟ որք ծնան զայն ։

Զանխնայեցիք՝ զայլ ինչ մի՛ ածէք զմտաւ բայց ՚ի պատերազմէ, մի միայն գիտութիւն և հպատակմունք ձեր մարտն լիցի ։ Թողէք՝ թողէք այլոց ժողովրդոց մշակել զերկիր մի ապերախտ, զոր քրտամբ իւրեանց առոգանեն. թողէք նց՟ պարապիլ ՚ի հոգս զպանծս տնանկոյ վաճառաշահութեամբ՝ արուեստից և ամենայն կնատութեան հնարիւքս այսոքիւք. հնձեսջիք դուք զցորեանն զոր նոքա սերմանեն. կրեսջիք զպանծս նոցա զոր նոքա մթերեն ։ Ծնունդք երկրի են նոքա՝ նոցա անկանի գործել զայն. դուք էք որդիք մարտ չայն մի միայն արհեստ ձեր յաղթելն է ։ Հռովմայեցիք միանձնականն կռիւ ընդ դէմ՝ ամենեցուն նոցա՝ որք խորշեսցին 'ի լծոյ ։ Տիեզերք ամենայն ժառանգութիւն ձեր է, ամենքն նոքա որք ունին զայն՝ են յափշտակօղք բարեաց ձերոց • մի՛ խափանէք ընաւ զաշխի՛ն պատճառանս այսրէն առնելոյ զոր միանգամ ձեր է ։

Զայս օրինակ խօսի Հռոմուլոս • զօրքն գովեն, ժողովուրդն քրթմնջէ ։ 'Ի խմբի անդ խօշխան իմն լսի իբրև զբզզումն մեղուաց՝ յորժամ ելանեն խմբովին 'ի փեթակէ՝ մինչ հանել կամին զխորիսխ նոցա ։

Տացիոս խուռն մի զմիոս իւր յինքն ամփոփէ, առ ժողովուրդն ակնարկէ խանդաղատանօք, և յոտն կացեալ յատենի անդ ուր նստէրն դէմ՝ յանդիման Հռոմուլոսի, 'ի վեր ամբառնայ զոսկեղէնն իւր զգաւազան, զունկնդրութիւն հայցելով ։ Դէմք իւր յարգոյք՝ աչք իւր ծաղկեալք՝ բարութեամբ՝ քաղցրութեան յաչս իւր նկարեալք տպաւորեն զակնածութիւն նորա ։ Հռոմուլոս խռովեալ և պակուցեալ՝ խեթիւ և դժնէութեամբ հայի 'ի նա • յօնք նորա սևաթոյրք կնճռին, սրտմտութիւն բարկութեան 'ի վեր երևի արդէն 'ի դէմս նորա ։ Սոյնհամագունակ՝ 'ի ժողովս չածոյ ահագնատեսիլն Լուկումոնդ ակնարկէր առ դիմակալն մեծաց իւրոց առ սատուրնոս ։

Ո՛վ արքայ քաջ՝ հաւասար իմ և գահակից, ասէ ցնա բարեբարոյն Տացիոս • չի՛ք ոք և ոչ մի 'ի Հռովմայեցւոց՝ որ առաւել քան զիս հիանայցէ ընդ քոյդ քաջութեան՝ ընդ զինուորական հանճար և զուշիմութիւնս քո, և ընդ աջսն քո որ առ փառս ։ Խնդամ՝ ընդ յաղթանակս քո որքան դու ինքնդ • և ցանկալի է ինձ յիշել եթէ յերկայնաձիգ ընթացս աւուրց կենաց իմոց չէ իմ տեսեալ ընաւ զդիւցազն ոք զոր համեմատել քեզ մարթացից ։ Բայց գեղեցիկ անունս այս դիւցազին չէ բաւական այնմ՝ որ թագաւորէ, այլ իմն քաղցրագոյն և տաւել փառաւոր գոյ որ է ամենայն Հայր։ Ձայնեմ յայս մասն հպատակելոյ քոյ՝ զաստահիւք զինուք և ափգօք վառելոյ. ամենեքեան որդիք քո են սոքա, և դու իսկ համարիս զնս իբրև զորդիս սիրելիս. այլ ձայնեմ 'ի միւս մասինս այս տառապականի տաւել բազմահամար թուով քան զառաջինսն՝ զմերկս ցնցոտիս զգեցեալս, մեք զի փոխանակ զանձն զգեցուցանելոյ, տուժեալ են զինչս իւրեանց 'ի պէտս վշտակրութեանցս վարաւղամանացս այսորիկ. սոքա ևս որդիք քո են, և դու վարես զնոսա իբրև զթշնամիս, դու շորթես 'ի նոցէն հաց իւրեանց, յափշտակես զորդիս և զարտս նոցա. վաստակք քո ոռոգեալ են արտասուօք նոցա, և իւրաքանչիւր յաղթութիւնք քո գնեալ են կենօք և արեամբ նոցա։ Ճանաչեա՝ ժամ է արդ թողուլ նց շնչառել, ժամ է զի թողուցուս նոցա կեալ, որոց հարք զանձն ընդ կենաց փոխանակեցին մերոց։ Պատերազմեցայ ուրեմն որոց ձայնակ տալ գնացողին, պատերազմեցայ 'ի վեր քան զամենայն յաւելոյ թէ զայս առնես առ 'ի կատարել զհրաման գիշերս վճռոյ։ Դուք զոյլ իմն բայց 'ի յերջանկութենէ մարդկան ցանկալ ոչ կարեն, առաւելն պարգև նչ եղև տալոյ ոսկեղէն, և յորժամ ողորմած ժողովեցաւ ես զյաղթութիւն աթենացւոց, այս եղև մեր բաւուցանելոյ նոցա զծխթենիս։ Մի միայն 'ի դէպ իւրոց ամառն սատակութիւն թշուառաց յիշելոյ. յիշեա զհետս թշուառաց. նմանեաց նոցա, և մի ևս բարբառս հնել 'ի վերայ ամենահից՝ տալով թէ նոքա հրամայեն զխաղաղած։

Դու համարիս թէ հռովմայեցիք ոչ կարեն կեալ եթէ ոչ պատերազմաւ։ Ցոյց ինձ ուրեմն մի միայն ազգ որ կեայ սակայն այլով այսուհետև, և տուր ինձ որոյ արդեաց կարեւոր ժողովուրդք որք անհետ եղեն յերեսաց աշխարհի։ Պատերազմաւ թերևս ողջ այլն թերևս սպա-

հեաց

հեայ գիւղին մեծութիւն ։ Նուաճեաց նա յայնմ միջոցի վեհօրհն թագաւորս արգողիդեայ, և յաղթութի իւր եղև պատճառ իւրն կործանմանն ։ Այլ թէ պատերազմաւ նախանձք քո սրբոյդ պաշտեցին զզօրութի իւրեանց յաւելոյ ։ Պատերազմն է ախտն տէրութեանց, որք մեծանալով՝ յաճախակի ախտանան նովաւ՝ կատարած նոյն կործանումն է ։ Արքայ աթոռակից իմ՝ երդմնեցուցանեմ զքեզ յանուն ժողովրդեանս այսորիկ՝ որ այնքան առատութ̄ եհեղ զարիւն իւր վս̄ քո, թողցե՛ս արիւնս այսմիկ զժամանակ դառնալոյ 'ի ծորեալ յերակս իւր ։ Ոչ որք գիտեցէ 'ի վե̄ մեր, մեծ են յոյժ տիրապետութիւնք քո • պատրաստեսցուք երջանկացուցանել զժողովուրդս զոր նուաճեաց բազուկ քո ։ Ո՛վ ցաւոցս՝ ո̄մ՝ արժանութ̄ և փութով խնդրել ոչ բաւեմ պատմել զամենայն անիրաւութիւնս, և ամփոփել զպատուաւորեալս ամենայն • ձեռն մանուկ ինձ յայսմ գերագոյն պաշտօնի ։ Օրհնեսցուք 'ի միասին ընդ տէրութիւն մեր՝ արդէն այնքան ընդարձակեալ քաջութ̄ քով, և յորժամ զուարթացուցեալ լիցի մեր զէնշատեսան ա̄մ՝ և փարատեալ զունդ նոյին, յորժամ լցուցեալ լիցի մեր զա̄մ զէնս կարօտելոյ, յորժամ 'ի մախձանի ոչ ևս զուցի որք տառապեալ և վշտագին 'ի տէրութե մերում, յայնժամ թողից զքեզ խաղալ զնոյն զսահմանս ընդարձակել ։

Զայս օրինակ զբանէ զբանս իւր տայցիս • Հաւանեալ շանթէ • ժողովուրդն համայն աղաղակ հաճութեան բառնայ • նոյն զօրն իսկ յօժարամիտ ։ Հաւանելով 'ի պատասխանատուութ̄ պատերազմի • բայց մարթ է մակաբերել 'ի դիմաց իւրոյ անտի, թէ չէ այս վասն զխաղաղութ̄ շնորհելոյ ։ Յանկարծ քթթել համախուռն ամբոխի ժողովրդեան, խռնի զնովաւ, և ոչ թողցուցանէ սկիզբն առնել բանից իւրոց ։ Ապայք՝ ծերք՝ ման

Մանկունք ամենեքեան 'ի դուռն խորանին, ամենեքեան տարածեն առ նա զբազուկս՝ աղաղակելով մեծաձայն՝ խաղաղութիւն՝ խաղաղութիւն՝ որդիդ աստուծոյ՝ շնորհեա՛ մեզ զխաղաղութիւն։ Շնորհ խնդրեմք 'ի քէն, առ զինչս և զգոյս մեր՝ եթէ կամք են քեզ, բայց տուր մեզ զխաղաղութիւն։

Որդեակք իմ՝ ասէ ցնոսա Նումաս՝ արտասուալից և մեղմացեալ ձայնօք. ունիցիք զխաղաղութիւն՝ խոստանամ ձեզ։ Խնդրեցի 'ի հռոմուլոսէ յանուն գթութեան և բարերարութեան, զորդիս իբրև դաշնակից իւր՝ իբրև հաւատարմակից իւր 'ի կարողութեան և յիշխանութեան պահանջեմ 'ի նմանէ։ Եթէ ժխտեսցէ ինձ զայս՝ հալամոյեսցիք, դնասցից՝ գնասցից ընդ ձեզ զոհելի առնուլ առ դուռն հռոմայ. անդրէն սպասեսցուք նմա զօրու իւրով հանդերձ, փարեսցուք զերկրաւ, և տեսցուք եթէ բարբարոսքս այսոքիկ իշխեսցեն առաւթուր հարկանել զծնողս իւրեանց՝ զմայրս և զորդիս իւրեանց։

Առ այս բան զօրքն ամենայն՝ աղաղակ բառնայ, ոչ բնաւ՝ ոչ բնաւ՝ ասէ։ Իւրաքանչիւր զօրական զզէնս իւր ընկենու, իւրաքանչիւր մարտիկ խառնի ընդ ժողովրդեան, 'ի ծունկս անկանի, գիրկս արկանէ մօր և որդւոյ իւրում, և միաձայն ընդ նոսին խաղաղութիւն աղաղակէ։ Ամեհին հռոմուլոս սովորեալ զիջանիլ յայս առաջնումն նուաճի 'ի կեանս իւր, պատրուակէ ըզցասումն իւր, յօժար դիմօք թողացուցանէ նոցա զպարապումն 'ի զինաշարժութենէ, և մեկուսանայ տագնապաւ 'ի պալատ իւր։ Արբանեկեալ էր միշտ 'ի թիկնապահաց իւրոյ՝ քաջարշաւ անուանելոյ, զորս կարգեալ էր զի անդադար առ իւր եղիցին։

Այն ինչ եթող զբազմութիւնն՝ ժայթքելով զթոյնն սրտմտութեան որով մղձկէր սիրտ իւր, ցնդի յանխղճագիտութիւն և 'ի նզովս ընդդէմ տատիոսի, և 'ի մոլեգնութեն անդ. խլրտումն թողու ելանել ՚ի բերանոյ իւրմէ զբանս զայսոսիկ՝ որք այնքան չարեաց առիթք եղեն : Մինչև յե՞րբ՝ ասէ, սատակացուցիչ դատաւոր այս խոժ և խուժ ՚ի մէջ անկման փառաց իմոց, չի՛ք ինձ ուրեմն ոք բարեկամ՝ որ կարասցէ թափել զիս անտի : Սոսկալի բանքս այսոքիկ յոյժ լսելի եղեն քաջարշաւոյ իւրոյ :

Հերսիլեայ գնացեալ էր դէպ Հռոմուլոսի, Նումայ չէր յանձնապաստանեալ հետևել Հերսիլեայ : Յեցեալ ՚ի սիւն մի կողմանէ՝ մնայր՝ բաղդատելով ՚ի միտս իւր զառաքինութիւն տատիոսի ընդ խժական բարուց և մոլեգնութեանց այնր որ հայր իւր լինել ասէր, կայր ընկղմեալ ՚ի խորս յորձանաց մտախոհութեան : Մերձի առ նա տատիոս՝ փեսայն Հռոմուլոսի՝ ասէ ցնա ձգելով ՚ի նա զձեռն, կամի՞ս դու ևս յարուցանել զպատերազմ՝ ՚ի վերայ իմ :

Բանքս այսոքիկ յարտասուս շարժեն զՆումայ, անկանի առ ոտս քաջին արքային . ո՛վ հայր իմ՝ գոչէ, ոչ իշխեմ հայել յերեսս քո, ներեա՛ . . . .

Թողում քեզ զնա՛ ընդմիջեց ծերոյն, եթէ խոստանաս սիրել զիս յարաժամ : Տրամադրեալ է քո զանձնէ քումմէ առանց ինչ ասելոյ ինձ . գուշն իմն կռեալ է քո Նումայ հաճելի մեզ սաբինացւոց . երկուանամ զի յարգելին աստղուս առնեալ իցէ քեզ զայս խորհուրդ . այլ գիտակն տայցին՝ զի թէ դուստրն Հռոմուլոսի երջանկացուցանէ զքեզ, պարտ է ամենեցուն մեզ հաճ և հաւան լինել : Ո՛րչափ կամէր ինձ հայր քո լինել . այլ Հռոմուլոս վայելեսցէ զայս բարեմասնութիւն, ոչ կարեմ ծածկել ՚ի քէն՝ թէ նախանձիմ ընդ բարեբախտութիւն նորա : Ո՛հ՝ թէ նա ոչ բարուք կատարէ զգովելի գործս հօր, թէ սիրտ նորա ոչ բաւական զգայ զյարգ անուանն՝ որ այնքան քաղցր եղև ինձ, ՚ի

նու

Նումայ՝ գիրկ իմ հայրական պատրաստ եղիցի վ՟ս քո միշտ, և դստերս խորհրդապահ լիցի քեզ, եթէ զնա մխիթար քո ընտրես ։

Լսելով զբանս զայսոսիկ մեկուսանայ, և թողու զնումայ շուարեալ՝ լի ծփանօք և տագնապաւ սրտի ։

Նումայ յայսմ անհաստատութե՟ զհանդարտութի՟ անձին առ հերսիլեայ գտանել, աճապարէ տագնապաւ ՚ի պալատն հռոմուլոսի, տեսանէ զհանդերձանս հանդիսի իւրոյ հարսանեաց ։ Այս տեսիլ զուարթացուցանէ զնա, այլ զուարթութիւն այս չէ պարզ. զի երկիւղ իմն լքանէ զսիրտ ն՟ր ։ Խօսի ընդ սիրելոյն իւրոյ, և ՚ի բերանոյ ն՟ր լսէ զխոստովանութի՟ գոլոյ սիրեցեալ նմանէ. և այսու ամ՟ին՝ զոր պատճառաւ նորա խոստումն այս, ոչ մարթի փարատել ՚ի սրտէ իւր մէ զգաղտնի տարակուսումն ինչ, յորմէ քստմնի և սոսափի ։ Հայի ՚ի հերսիլեայ, յաչս ն՟ր գտանէ զսէր՝ այլ ոչ զխաղաղութի՟ ։ Տանջի տագնապի Նումայ. հարիւրիցս կրկնէ և վերակրկնէ ՚ի միտս իւր թէ վաղուի՟ն է օր իմոյս երջանկութե՟. ձայն իմն լսի ՚ի խորոց սրտի իւրոյ որ աղաղակէ առ նա՝ հեռի՛ է ՚ի քէն երջանկութի՟ ։ Ձայն այս կշտամբէ և յանդիմանէ զնա. ընդ վայր ջանայ Նումայ անպարտական կշտամբանաց զանձն կացուցանել, զի սիրտ իւր ոչ տայ տեղի իրաւանց զոր առաջի դնէ նմա ոգի իւր ։

՚Ի վախճանի՝ պարտասեալ ՚ի ծփանաց, պակուցեալ ՚ի կասկածանաց, հիւծեալ ՚ի սիրոյ՝ դիմէ յանտառն եգերիայ, ուր յառաջնում նուագի եգիտ զայն, որում հանդերձեալ է լինել այր ։ Կամի վերստին տեսանել զտեղիս զայնոսիկ զախորժելիս ոգւոյ իւրոյ. յուշ առնէ անձին զերազն խորհրդաւոր զոր ետես, յուսայ զի տանելով զուխտս իւր առ տաճարն աթենասայ՝ չա՟ծուհիս այս տայցէ անդրէն նմա զխաղաղութի՟ն զայն, որում այնքան զգայ կարօտիլ։

Ընթանայ, և օրն սկսեալ էր տարաժամիլ։ Այն ինչ հասանի 'ի մուտն անտառին, լսէ Նումայ զաղեողորմ ձայնս ողբոց․ Թուէր ինքեան ճանաչել զայս ձայն մեռօրինակ, և սուսեր 'ի ձեռին փութայ առ ցաւագին վանկիւնս այսորիկ։ Ո՜վ զարհուրելի և ցաւագին տեսարանին, տացիոս անկեալ 'ի ձեռս չորից աւազակաց սրախողխող լինի։ Նումայ աղաղակ բարձեալ յարձակի 'ի վ̃ր ն̃ց և զերկուս սպանանէ, այլոց երկուց ահաբեկեալ 'ի փախուստ դառնան։ Բայց կարեվէր խոցեալ է տացիոս, արիւն ն̃ր իբրև զվտակ հոսի, այլ իմն ոչ վերամնայ ողորմելի ծերոյն առ 'ի տեսանել ըզլոյս՝ բայց եթէ պահ մի։ Նումայ կական բարձեալ 'ի գիրկս իւր ընկալնու զնա, քննէ զվէրս նորա, պատառէ զհանդերձս նորա, արգելու զըղխումն արեան, թևարկէ քաջի արքային, բառնայ զնա և կամի տանել մինչև 'ի հռոմ։

Վա՛յ՝ որդեակ իմ կա՛ց՝ ասէ ցնա տացիոս․ ընդունայն են խնամք քո վասն իմ։ Օ գամ՝ զի յոգւոյ պարզել ապաստան լինիմ, և գոհունակ եմ զդից՝ զի զշունչն իմ վերջին 'ի գիրկս քո սպառաշնչեմ։ Նումայ՝ մեռանիմ ես 'ի հարուածոց սնոտի հռովմայեցւոց։ Օտանեայ զոհկարեան՝ են 'ի թուոյ քաջարշաւիցն հռոմուլոսի, և 'ի հարկանելն զիս՝ ասէին ցիս, այսոքիկ են երախայրիք խաղաղութեանն, զոր հայթայթեալ էր իմ հռովմայեցւոց։ Սէրն քո առ հերսիլեայ՝ պայման ուխտի քո ընդ արիւնապարտի իմոյ՝ արգելուն զքեզ հանել զվրէժ արեան և մահու իմոյ․ բայց ակնկալ եմ 'ի քէն զշնորհ իմն առնել մեծագին։ Ս՛նայ ինձ դուստր մի՝ ո՛ Նումայ, վատաբախտն այն զայլ արեան առու՝ զայլ յենարան ոչ ևս ունի բայց 'ի քէն միայն։ Քաջապարանութի նորա, խրատուցն նորա առ գաշն

սա

առաքինեանց՝ փառաւորապէս առնէին զնա յայս հանդիսի, եթէ դու ոչ պաշտպանեսցես զնա կորնչի ՚ի միջոյ : Երդուեա՛լ ինձ ուրեմն՝ մինչ ողջ էակ իմ, հրակել ՚ի մէջոյ աւուրց գաւառ իմոյ՝ լինել ողն, պաշտպան և փառաւորութեան նորա, և եղբայր : Ո՛հ՝ յուսացեալ էր իմ՝ զի նա այլով անուամբ յորջորջելոց էր ըզքեզ · անդամոյն յաւուրցն փոքրկենէ տեսանելոյ իմ՝ ըզքեզ, հաստատեալ էի ՚ի միտս իմ՝ տալ քեզ զաւակս, նստուցանել զքեզ յաթոռ իմ, ծերանալ ՚ի մէջ ձեր երկոցունց առանց այլոյ իրիք պատուոյ, բայց ՚ի կոչելոյ հայր ձեր : Բանակ յաջողութեան կայր փողդերև եղեալ, որ և զինչ իմ անդորր առնէր, եթէ տակաւին պատրեալ էր զիս : Ո՛հ մի անգամ առնէր զաղաչանս իմ, գթա՛ յաղեապատ ծեր մի որ եղեն ազգականք՝ բարեկամք՝ բարեկամ տղայոյ և հօր քո : Նոյնպէս ողբեամ զքեզ լեր պաշտպան գաւառ իմոյ, խոստացի՛ր ինձ ազդեցութեամբ զկեանս նորա,
ակն ածել....

Երդնում քեզ՝ ընդ միջեաց նուաճոյ յարատապցնդելով, և զատամբն մօր իմոյ և տաղղատին երաշխաւորս երդմանս իմոյ կացուցանեմ, երդնում քեզ զաստղձն կամս քո կատարել, լինել այդ տայիս, կեալ մեռանիլ ընդ նմ, եմ արկածից նորին կցորդ լինիլ և առնել խնդրութ զարթնահեղին քո զատմ :

Մաւան էի՝ պատասխանէ տայինս ցնծութ մեծաւ · գիրկս ածի ինձ՝ մաքրամաղտ երախտաւորդ, տապահով եմ ՚ի բանս քոյ · մեռանիմ շատացեալ :

Արիշղեռ բանք ՚ի բերան էին, գիրկս արկանէ նուազի և արձակէ զհոգին · նուաղ թաղման ՚ի վեմարմինոյ նորա :

ՎԱԽՃԱՆ ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԳՐՈՑ

ՆՈՒՄԱՅ ՊՈՄՊԻԼԻՈՍ

ԳԻՐՔ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Նումայ [illegible] [illegible] պահէ ՚ի [illegible]։ Ընդհանուր սուգ և կոծ [illegible]։ Նումայ [illegible] [illegible] [illegible] էր, զոր [illegible] [illegible] [illegible] էր։ [illegible] [illegible]։ [illegible] [illegible] [illegible]․ [illegible] և [illegible] [illegible] ոչ [illegible] [illegible] [illegible]։ Հանդերձեալ [illegible] [illegible] [illegible]։ [illegible] [illegible]։ [illegible] [illegible]։ [illegible] [illegible] ՚ի [illegible] [illegible] էր։ Տարագրի ՚ի [illegible]։ Պատահէ [illegible]։

ԱՐԴԷՆ ԱՂՋԱՄՈՒՂՋՔ ցօղս ունէին, յորժամ զգաստացաւ Նումայ։

Տեսիլ սքանչելեաց մարմնոյն սաստիկ զարհուրեցուցանէ զնա վերստին, և յիշեցուցանէ նմա զերդումն զոր արար։ Առանց զղջմանալոյ առանց տրտնջելոյ՝ զայլ ինչ ոչ խորհի, բայց եթէ զոր միանգամ՝ պարտի բարի [illegible]։ Զանգիտելով՝ զուշէ մարմին նորա ոչ լինէր բարձեալ, եթէ պահ մի և եթ թողեալ էր անդրէն, զթիկամբք առնու, և մեղմաքայլ դառնայ ՚ի քաղաք։ Հասեալ առ առաջին պահապանսն՝ կոչէ զզօրականս սաբինացիս, յանձնէ նմա զկեանս իւր, հրամայէ նմա տանել ականատուք մինչև ցպալատն սացեայ․ և սրտադողաւ մեծաւ յառաջէ քան զնա առ ՚ի պատրաստել զայս ապերջանիկ թագուհին ՚ի գոյժն սոսկալին զոր լսել ունէր։

Ո՛վ աղէտից՝ [illegible] [illegible] վիճակեալ առ հօրն իւրոյ բարեկամութե՟, նախատնանել թուէր վաղուցս իւր ։ Միայնակ նստեալ ՚ի լոյս լապտերի միոյ՝ նկաթելով զհամարեալն մի ՚ի ծխլմանսոյ՝ վա՛ ազնուագունին ՚ի Թղթոյս . Հարիւրիցս թողու զգործն իւր՝ առ ՚ի համարել յոգւոյ հանելով զժամս անցեալ՝ յետ որոյ չէր տեսեալ զտղայն ։ Ուխրաւոր ցաւագին գուշակութիւնք գուսմարէին ահացուցանել զնա, ապափութոյ ինչ գաղտածածուկ քաղցրացուցանէր զոգի ն՟ր . այլք ն՟ր սրտմտեցուցք եւ խռովութիւնք յերկնէր ՚ի կոր-անկանելին ։

Յանկարծուստ երեւի նուժոյ առաջի ն՟ր ։ Յամնկարեալ ՚ի դէմս իւր՝ արտասուք իւր՝ եւ արինաշաղախ համբերձք իւր՝ այս ա՟ծ կերկնաւպատկէ զերկիւղն տասցեալ ։ Յաւն կայ տողալով, ոչ իշխէ հարցանել զնա ։ Պիւսոր տասցեալ՝ առէ զնա դիւցազն ընդմիջեալ ձայնիւ, այսօր է յորում դու պէտս ունիս այնր զօրութե՟ ոգւոյ, այնր անդրդուէլի ժուժկալութե՟, զորոյ ասացեալ է սիրտ քո զմնակութիւն ։ Պահեա բաղխել զզօրութի՟ ոգւոյ քո անձկալին հարուածով . բայց յիշեա՛ զի առ ՚ի տանել չարեաց տխրական կենացս այսորիկ պարգեւեալ են մեզ դիք զառաքինութիւնն եւ զբարեկամութիւն ։

Այն ինչ ասայր զրաւ բանիւս այսոցիկ, ժամանեն ասքինք բերելով զմարմին արքային իւրեանց ։ Տացիս ծիրչ բառնայ եւ անկանի ապաշնապաւ ՚ի վերայ հօր իւրոյ եւ թակմանայ ։ Զանաչմար լինին՝ սթափեցուցանեն զնա ։ Ոսնայ տասցիս փոռծաղէլ զաչս իւր՝ յածէ ՚ի վերայ տասցիսոփ, հայի ընդ անձնարին վէրս նորա, եւ չիք մի արտասուաց ոչ հեղու . լեզու իւր կցեալ ՚ի քիմս իւր ոչ բարբառի արտածնք եւ ոչ մի . ծանրութի՟ իմ՟ն սռկայլի ծնչէ զսիրտ իւր . ընդարմացեալ՝ անշարժ ոչ արտասուել մարթի եւ ոչ ճնչառել ։

Նր

Երկուցեալ Նումայի 'ի թմբրեալ ցաւոյ սաստի, տայ մեկուսացուցանել զմարմին տայխոսի։ Յայնժամ կական սաստիկ բառնայ տայխոյ և հեղու վտակս արտասուաց· այս էր ակնկալութ̃ի Նումայի։ Հաւաստի լեալ 'ի միտս իւր՝ զի արտասուքս այսոքիկ սփոփեն ըզնա, թողու զբամբիշն 'ի ձեռս նաժշտաց իւրոց, և երթայ հրամանս կարգել՝ զի զկնի լուանալոյ անուշահոտ հիւթովք զմարմին արքային, դնիցի 'ի վերայ ծիրանի մահճի· ինքնին պահապանս կարգէ շուրջ զապարանօքն տայխոյ։ Յետ վճարելոյ զայս տխրական պարտաւորուէ̃, հանդերձի կատարել զայլ իմն յոյժ արժանաւոր քան զա̃մ· այն է՝ գնալ ազդել հռոմուլոսի՝ թէ ոչ ևս կամի լինել փեսայ իւր։

Ո՛վ թէ զկարգ բազմադիմի զմտաւածութիւնք ծփեն և տագնապեն զնա մինչդեռ ընթանայ առ ապարանս արքային։ Գնայ կորուսանել իւրով զայն՝ որում խանդակաթն է, զայն՝ զոր ոչ ոք բաւէ հանել յիւրմէ, բայց յինքենէ, երթայ կամովին հրաժեշտ տալ նմա, հանդիսանալ յաչս նր̃ իբրև զուխտադրուժ ոմն, կրել զա̃մ զցաւս կորստեան և զա̃մ ձաղանս անկայուն երևելոյ։ Խոկումն այս սակայն տայ աւեղծանել զառաքինուէ̃ իւր· բայց զօրանայ վերստին։ Սառնէրքն տուղղոսի և տայխոսի ընթանան ընդ նմա 'ի միասին, կապդուրեն զնա, աղաղակեն առ նա թէ այս պատարագ այդքան ցաւալի է հարկաւոր, թէ զայլ իմն բայց 'ի նախատանաց ոչ շահէր յուխտակցութ̃է անտի ընդ արիւնահեղի արքային իւրոյ, ընդ թշնամւոյն տան իւրոյ, ոչ այլ ինչ բայց 'ի բարբանայ՝ 'ի հարսանեաց անտի հիմնելոյ 'ի վր̃ երդմնազանցութ̃ե, և սկսելոյ 'ի զարհուրելի գուշակութ̃եց սատի։

'Ի փութանակի մտանէ յապարանս հռոմուլոսի· գտանէ զինքնակալն զայս բազմեալ 'ի սեղան՝ պատռեալ 'ի պաշտօնակալաց իւրոց ։ Խոստովանեալ կըրծինք պաշտեցուցանէին զծանկատ նորա, սուտասպանք և սպառնալ նկարեալ էին 'ի դէմս նր, աղօթնաձայն և առաջին պատիժ յանցանաց իւրեք ։ Տեղեկացեալ էր արդէն Հռոմուլոս զպաշտօնէութենէն սատրապի, երկնչէր գուցէ կատաղեսցեն զինքենէ ։ Տանջեալ և լլկեալ տառապեալ յերկիւղէ սաստի, քան 'ի տառապանաց խղճի, անմռունչ լռէր և եթ կայր ոչ և պաշտօնակալք իւր իսկ ։ Հերսիլեայ կանգուն առ ընթեր արքային, ջանայր 'ի ձեռն նուագի քնարին իւրոյ փարատել զվիշտ սրտմտութե նր, և երգէր զերգս յաղթութեց Հօրն չնծոց ընդ դէմ ոսոխանեաց ։

Նումայ յանդիման լինի առաջի Հռոմուլոսի և ոչ կարէ զսպել զցասումն իւր ․ տեսեալ զարիւնահեղն յանձնարարեան զանմտութեան վարանէ զնա ։ Այսու ամ ժուժկալէ՝ կորականի որպէս թէ ինքն լեալ իցէ մասնապարտն ․ և յիշելով զակնածութիւն՝ վր և յանցանք իսկ իշխանաց ոչ մարթին համարձակեցուցանել զատրուկ մի, ուղղէ զբանս զայս առ ինքնակալն ։

Հռոմուլոս՝ որք արբեանց կարճեցին զկեանս թագակցին քո ։ Աչօք իմովք տեսի զՏատիոս անկանել 'ի Հարուածոց սրոյ չորից ոխակալեաց ։ Այս ձեռամբ սպանի զերկուս 'ի նոցունց ․ այլ միւս երկուքն փախստական եղեն զերծեալ 'ի ձեռաց իմոց, և գուցէ մնացեն անպատիժ, մինչև դուք տայցեն զվրէժ ։ Քաջ դիտես զկապանս արեան որք յօդեն զիս ընդ արքային սաբինաց, չես թերևս յոյժ Հասու լեալ գորովալիր ակնածութեան զոր ունէի առ նորին առաքինութիւն ։ Նորոգին աղաղակք այսոքիկ զվէճ և զարտմտութիւն պատրաստութիւն զնեն 'ի վր իմ, ակնունիմ կատարել զնմ ։ Ա՛րքայ Հռովմայ՝ կաթողին եմ ես Հերսիլեայ, կեանք իմ առանց նր ոչ ինչ են վս իմ, այլ խստտացայ երդուայ եւ տայցիսն՝ մինչ յոգնիս պարգեւն ապառնոյն՝ լինել այլ դատելն իւրոյ, կատարեցից զերդումն իմ։ Գիտեմ ես յետ առ քեզ զխոստացեալ նութիւն քո, հրաժարել 'ի մի միայն բարւոյն որ ցանկալի է ինձ, եւ խնդրել 'ի քէն զհանճարութիւն քո առ 'ի լինել ապերջանիկ մինչեւ իսպառ։

Զայս օրինակ խօսի Նումայ եւ կորակնի։ Ապշացեալ Հռոմուլոսի՝ մնայ պահ մի առանց պատասխանելոյ. հեղձխեղեալ ընդդիմամարտեալ՝ թողու 'ի ձեռաց իւրոյ զքնարն անկանել. պաղատանօք անշարժ սպասէ յայտնութեան խորհրդոյ մնացին Հռոմուլոսի՝ առ 'ի ուրախանալ կամ տրտմել։

Յառնէ 'ի վախճանի արքայն ահաւոր, եւ հայեցեալ 'ի Նումայ զի յասմանն՝ Երիտասարդ դու՝ ասէ ցնա, արդ լեալ էր ինձ զմահուանէ աթոռակցին իմոյ, արդէն հրաման հանեալ է իմ կալնուլ եւ դատել զյանցաւորսն։ Որ եւ իցէ անձն քո առ տայցիս, մարթ է քեզ զհօր վրէժխնդրութիւն սպանմանն թագաւորի միոջ՝ 'ի թագաւոր ոք առնել ապաստանս։ Բայց՝ եթէ զխոստմ՝ ես պատուհասել զյանցանս, ոչ Նումայ զխոստմ՝ ե զիշխանաւէրս նուաճել։ Նումայ՝ արդեւ լեալ քեզ սանուցք կին զդուստրն արքային Սաբինաց, զի խրատուցք նորա առ զաւակն հայրենի, կարասցեն յաւուր միում՝ հասուցանել ինձ չարիս, փոյթ ոք ընդ քո փոխանակ հատոս տեղիք 'նմա այլ։ Արքան առ արհամարհութիւնն որով ահաձեցար ընդ դուստրն իմ, փոյթ մի բայց յորդորեալ մարտի՝ կարասցէ վճարացուցանել, բայց կամ է ինձ բարւոք նկատել զհասակն քո, զանչափ քաջասրտութիւն որ զմեզ անջրպեաց, եւ զկռիւն ամի յիշել զի օգնական եղեր դու զօրաց իմոց։

Զկնի արտասանելոյ զբանս զայսոսիկ բարբառով ինքն զոր նկատէր մեղմացուցանել, արտաքս ել նէ Հռոմուլոս առանց պարտելոյ պատասխանատուոյն Նումայի ։ Ապերջանիկ սիրահարս այս կամի խօսիլ ընդ Հերսիլիայ . բայց անողորմն ամեհի խեթիւ և արհամարհանօք հայի ընդ նա , անցանէ մերձ առ նա առանց պատասխանելոյ և ոչինչ , և ապաստանեալ 'ի համայն զօրականաց գնայ առ հայր իւր ։

Այս յոխորտութիւն՝ այս արհամարհութիւն Հերսիլիայ 'ի խոր խոցեցին զսիրտ Նումայի , բայց առաւել գրգռեցին զառաջին զպատուական զոր առնէր ։ Յառուցել ընդ դէմ Հռոմուլոսի , պչարել ընդ դէմ զօրեր նորա , հաստատելով 'ի միտս դիւցազնաւ լինել ամենայն արկածից առ 'ի կալ մնալ հաւատարիմ՝ արքային իւրոյ , առաւել հաստատուն և առաւել յեղամիտ դառնայ Նումայ առաքինապաշտ յապարանս սաբինեայ ։

Ո՛վ դուստր երանեալ Տատիոսին 'ի պատկառելոյս՝ ասէ ցնա առ նա մերձեցեալ , ներեա՛ եթէ 'ի մէջ դառնագին ցասուց քոց և արտասուաց գամ՝ ես խօսիլ ընդ քեզ զհարսանեաց ։ Հայր քո 'ի մեռանելն զքեզ ինձ աւանդեաց ։ Ակրոնի Հոգի նորին երդմամբք իմով մխիթարեցաւ , զոր երդուայ նմա առնուլ զքեզ կնութեան . և Հռոմուլոս արգելու ինձ , չանի ինչ իրաւունս Հռոմուլոս ։ Գիտեայք սաբինացիք ես և դու , ընդ իշխանութեամբ արքային սաբինացւոց ամենեքեան , Տատիոսիւ նման զկնի մահուան նորա է պարտաւորութիւն իմս յոյժ առաւել խնդրել ։ Ո՛չ կամիմ՝ ծածկել 'ի քէն զի կոթոտանէի 'ի վերայ Հերսիլիայ . բայց յետ մահուանն սորայ՝ փառաւորութիւն ամենաջանն քեւ հանդերձ նախատանելի երեւի ինձ , քան զպաշտօն ընդ դասեր արիասանաց նմ ։ Եթէ շնորհ է քեզ այս իմն յօժարութեամբ , պատրաստ եմ առ ոտն հարկանել և սարսափա ասնել ընդ իս զպարսաւանս Հռոմուլոսի , հանդերձեալ տեսանել զերծ փայլակնացն մարմնոյ հօր քո լինել մեզ փոխանակ ընդ ջահի հարսանեաց ։

Առէ նումայ , և տայցես յանձնիւս կայծել սրտանայ ։ Ցուցեա՝ որ ՚ի վաղուց հետէ սածէր ՚ի սրտի խորում՝ զսէր իմն թաքուն և ապերջանիկ առ դիւցազն , պատասխանէ նմա հառաչունելով՝ թէ նա է սէր միծակլին իւրոյ ։ Նումայ խոստանայ նմա , և լնուլ առաւել աներկեան զնմանէ ՚ի պատմանալեաց անուանի հռոմուլոսի , որ զամենայն ճարս ՚ի գործ եդեալ էր վասն խոչընդոտան լինելոյ նմա , յայլ ինչ ոչ զբաղի նա առաւել քան ՚ի յուղարկաւորութեան մարմնոյ քաջին արքային ։

Այն ինչ առաւօտն ՚ի գիշերոյն մերկանայր , գօտի ընդ մէջ ածէ նումայ յուղի անկանիլ հանդերձ գնդաւ միով սաբինացւոց՝ գնալ ՚ի բարձրաբերձ լերինս հատանել զմայր ՚ի պէտս փայտակուտին • ամփոփեալ են ցաւք սրտի իւրոյ ՚ի բարեպաշտական հոգոց նմա , զոր ոչ առնէ ումեք յանձն ։ Բայց մինչ ուղւոյ լինէր , յանդիման լինի նմա Հերսիլեայ , և խնդրէ լռելեան խօսիլ ընդ նմա ։

Չէ ևս խորհեալ առանձինն այն , որոյ մեղմնչաւուն հայեցուածք խուժապեցուցանէին զյանդուգն որ համարձակէր պշնուլ ընդ գեղ նր • չէ ևս դիւցազնուհին այն , որոյ բազուկն անյաղթելի զխատապաստ յերկիր կործանեաց զայնքան թշնամիս , է նա խանդակաթ ոմն յուսաբեկութիւն մատնեալ , որոյ այտք լեալ են ակօսաբեկք յարտասուաց յորդելոց անտի • որոյ աչք նուաղեալք ՚ի լալոյ՝ փայլեն տակաւին ՚ի միգէ անտի թախծութե̄ , որ ծածկէ զնա • հերք նորա սփռեալք , հանդերձք անյերիւրք , և ներգործութիւն ցաւոց՝ որ աղօտացուցեալ է զհրապուրանաց նորուն զփայլիւն , տայ նմ̃ անկոյն տակաւին վայելչութիւն իմն առաւել ներգործակ ։

Նումայ՝ առէ ցդիւցազն , տեսանես յոր սահման-

հա

հատուցանէ զիս սէրն. Հեռախլեալ գամ խնդրել զքեզ յապաստանս քո. Հեռախլեալ ողբքաւոր՝ գամ թերեւս ընկալնուլ ՚ի քէն զսփոփութիւն ինչ։ Ո՛հ՝ եթէ գիտես դու զխորտակութիւն իմ, պարտ է քեզ խորհել զիարդ տենչալի ես դու ինձ, պարտ է քեզ գիտել.... Եւ դու կարի քաջ խելամուտ ես, ապաշնորհ. ոչ կամիմ այնքան խոնարհիլ ասել քեզ՝ գուցէ ՚ի զուր. կամ՝ է ինձ առանց ճապաղելոյ զինե, խօսիլ ընդ քեզ զքէն միայնոյ։

Գիտեմ՝ զքեզ՝ Նուամայ, վստահ եմ՝ զի խափանումն հօր իմոյ առնիցէ զքեզ փութացուցանել ըզհարսանիս քո ընդ դստերն տայխաւի. բայց դու ոչ ճանաչես զհոգի իմ, եթէ խորհիս զի թողու քեզ զայդ։ Մեր հաւաստի՝ զի ՚ի նմին իսկ ժամու, յորում իշխեսցես դու ստորանալ հրամանաց նորա, գլուխ քո ընդ մրճով սակրաւորայ անկցի։ Նման երկուանաց սպառնալիքս այս ոչ կասեցուցեն զքեզ, այլ ոչ սասանեսցես դու միայն. արիւն տայխոյ ընդ արեան քո պարտի ճապաղել։ Նա փոքկանիս դու՝ թէ սացեան այս, յիշատակն որոյ յարգի է քեզ, ոչ առ ոտս անկեալ խնդրէր ՚ի քէն զկեանսն իւրոյ զեղեանս առրէյութեան։ Յորժամ եւ քեզ խոստանամ այլ նորա լինել, սոսկմամբ վարկաւ զպաշտպան մի, հանդերձեալ անգութ եւ զերծ կացուցանել զնա յամենայն վտանգաց. բայց եթէ այս հրամանք առին ինձ մահու է վասն տայխոյ, եթէ կորանեան նորա լինի պատճառ հաճառուլնութիւն քո, զանցանես դու նախ զգխոմամբ հօր նորա, երկրորդ մօրին առ տայխոյ իսկ։

Ո՛չ խօսիմ ընդ քեզ զինէն. զինէն՝ ով սպեքախտ, որ սիրեցեր զոլ վարկանելի. զինէն՝ վա՜յ հեղեր մոռացիր զայրն քո։ Նախ երջանկութիւն թերութիւն, չէ իմ՝ պարապեալ ինչ մի նուամայի. բայց այնքան իրաւունս ռամա ումի՛ նա առ իմ երախտագիտութիւն, զի համարիմ՝ զյատուկ բարերարութեն և զշնորհս նր̅ իբրև զյաւերժական յուշս, որք զիս կապակցել պարտին ընդ նմա ։ Այո՛ նուամիյ, վ̅ն հերախիլայ միայն եղէր գիւցազն, նմա պարգևեցեր զայս վահանս երկնային, որ զնա արար անյաղթելի, զնոյնս տպրեցուցեր զարև՝ զքեզ նուիրելով նիզակաձգութեան լեօի, քեզ պարտիմ՝ զփառս իմ, քեզ պարտիմ զկեանս • և դու կամեցիր բարձի թողլ առնել զիս՝ զկնի հարկադրելոյ և պարտաւորելոյ զիս սիրել զքեզ ։ Ա ո̅ էր ուրեմն փրկէիր դու զկեանս իմ, ընդէ՞ր վ̅ն իմ միայն լինէիր դու առաւել մեծն և առաւել սիրելին գիւցազանց ։ Տուր ինձ պատասխանի, խօսեա՛ց, չեղէ՞ քեզ հաճոյ • ուսեա՛ ինչ թշնամանել զիս • իցէ՞ թէ ոչ ցուցի զբաւականն սէր առ քեզ ։ Ա՛հ ներեա՛ զառերս հառաչելոյս, այսմ՝ որոյ չէ խոստովանեցուցեալ երբէք զայս առ թագաւորս՝ որք պաշտեցինն զնա • ներեա՛ նմա վ̅ն կամելոյ նր̅ թաքուցանել զհօրն զառաջինս որովք փառաւորեալ խաբուկեցաւ ։ Արդ, կրեցի ես յոյժ առաւել քան զքեզ, հարկն՝ զոր առնէի և տագնապն տառապանաց՝ յոր ընդ սիրտ իմ արկանէի, բաւական յուսահատէր զիս զերայոնութ̅ ։ Ո՜ այս զառաջուն տեսանես լինի՞չ է յեղանակել • հայեա՛ց ընդ իս, անկեալ եմ՝ առաջի քո՝ աղաղակեմ՝ առ ոտս քո ։ "Նուամիյ՝ խոստովանեցայ զայս քո, ճանաչեա՛ զհերախիլայ • և իշխեա՛ սրտմտել զամեհութ̅ նր̅ ։

"Նուամիյ գրեթէ յոգնի ատամանամն եղեալ՝ երկնչէր ի պշնլոյ ընդ հերախիլայ, և ի մի միայն հնչմանէ ձայնին նր̅ զգայր կթոտիլ յոյժ և լքանիլ ։ Տեսանէր Նուամիյ առ ոտս իւր զայն՝ զոր սիրէին առաւել քան զկեանս իւր • ընդ նմին կրկնէ՝ բայց ի քէն յայլ ոք չեմ՝ ես խոստովանեալ ։ Մինչդեռ նա խօսէր՝ յառաջադրութիւնք գիւցազին տակաւ առ տակաւ ի բաց փառաւորէն, ըստ օրինակի ձեանց՝ որք ծածկեն զլեառնս մի, լուծանին և չքանան ըստ չափու արեգականն ներգործելոյ 'ի կատար նորա ։ Նուաբ՝ գլխաւորն Նուաբ սկսանէր ճաշակել զքաղցրութիւն անբախտան պայծառաբանութեանց Հելախկլայ · սիրտ իւր արդէն 'ի հրոյն սիրոյ տոչորեալ, աղիք իւր փլեալք, կարեվէր խոցեալ 'ի վերջին բանից Բամբշին, գրեթէ մերձ էր 'ի գլորումն, այն ինչ ծերունին մեծիտ զօրագլուխն ապրինացեալ գայ խափանել զայս փոխանպաւար թարթափումն ։

Որդի պանդխտի՝ ասէ ցնա ցաւագին և իշխանական իմն ձայնիւ · մեք առաջինքս 'ի սուտ դառնութեանս խնդրեսցուք զքեզ, այս ժողովուրդ՝ որ զհայր իւր կորոյս, կամի տեսանել զառաքինութեանցն նորին զժառանգ ։ Ո՛վ իշխան՝ եկ սփոփել զվշտացեալ սուգապրանութեն և ցաւոց նոյ, խոստանալով նոց սիրել զնոսա սիրելին տացես, երդնուլ նոյ թեւարկել և պաշտպանել զարժանի ռուսայն լաւագունին ազգայնոյ ։

Նոյնժամայն առ դուրս ապարանից լսին ձայնք հեծութեանց ողբոց նաև ժողովրդեան ։ 'Ի միջոյ ցաւագին կականմանց անտի նոցա լսի անունն Նուաբի ։ Ողբացէ՛ք առաքինիք զայս Նուաբ՝ աղաղակէին նոքա · երևեցի՛ դիւցազն մեր՝ բարեկամն մեր, մի միայն յաջորդ իշխանաց մերոց, մի միայն յոյս անապաստանն և ամայի ժողովրդեան մերոյ ։ Ո՛վ Նուաբ՝ եկ ծանո մեզ զվերջին կամս բարի արքային մերոյ · տեսցես դու ըզմեզ հետևել նմին ուղւով չափ ։

Ունէքս այսօրիկ՝ աղաղակէք՝ յանդիմանութիւն մեռելոյ որ լսէր աղէտալով՝ արիւնն ասացեալ որով տոչորեալ կայր դեռեւս պատմուճանն Նուաբի, այս նա՛ ողջախոհացուցանէն զդիւցազն 'ի պահուն՝ յորում այլ թաքէին ։ Հեռախկլայ՝ աղաղակէ Նուաբ, բարով մի սիրոյ.քո ճենճերիմ՝, բուրիցս առաւել ցանկալի ես դու ինձ քան զկեանս իմ՝, բայց ախորժագոյն է ինձ քան ըզքեզ պարտաւորութիւն իմ՝։ Դիք որք զաչս արկանեն զինեւ, ժողովուրդս այս որոց պիտոյ է ինձ լինել ուղեցոյց, միայն իմ՝ զոր պատրել ոչ մարթիմ՝, այս եմ՝ անձնայինս օրինակէ ինձ զերդմունս զոր երդուեայ կատարել։ Ա՛ կայ կարողացի պատուէրս մօր իմոյ. որքան դառն և ցաւագին իցէ զոհն՝ ճենճերելոցի։ Գիտեմ զի մեռայց, բայց....

Ո՛չ անագորոյն, ո՛չ, դու ոչ մեռցիս, ընդ միջեաց հերքելոյ ցաւանակք, առ այլ որք դարձուցից ըզսրտմտութիւն բարկութեան հօր իմոյ. ցուցից նմա զդապանդն զոր պարտի հարկանել. իսկ որքան առ քեզ՝ կեցցես դու, և կեցցես առ ՚ի լուծանել զընդերկար պատիժ քոյոց յանցանաց, առ ՚ի տալ ինձ ժամանակ և զառիթ հանելոյ ՚ի քէն զարդարին վրէժ քինու իմոյ։ Ա՛նօրէն, ո՛չ իշխես տալ զերդմունս զոր երդմնեցոյց քեզ ասացիս։ Ա՛ռ ո՛չ ինչ համարիս զոր միանգամ՝ արարեր ինձ։ Մի՛ թէ խնդրեցի ՚ի քէն՝ ուղղաշնորհ, զի ընդ կերպարանաւ առաքինութեան թագուցանիցես զխաւարամիտ նախանձ քո՝ լինել թշուառ սաբինոյցւոց, և յափշտակել զաթոռ հօր իմոյ։ Մոռացեալ ՚ի վիճակէն որ քեզ սահմանայ, դողա՛ ՚ի չարեացն զորս դու քեզ պատրաստես։ Մի՛ ակնունիցիս ձողոպրել յայսցանէ, մանաւանդ եթէ հեռանալոյն շուրջ պատեալ զքեզ զթշնամիս։ Մոլորեալ և դանդաչուն, հալածեալ և գաղթական, փարատեալ և տարաշխարհիկ, ամենայն ըզթշուառութիւն քոյ և զկեղծաւորութիւն առաքինութեան առ անձանձն ժողովուրդս խոտալից, որք յիւրեանց անտի մերժեսցեն զքեզ։ Մատնեալ յանձնարին և սակայլի տառապանս սաստկագոյն տարաձգութեան խաղճի վասն զինահանաց քոյ պատճառելոյ, վասն բաղձի

թո

թողլ առնելոյ զկաթոգինն քոյ , լայցես և ողբասցես յամ ժամ զքոյս անհաստատութիւն քոյ ։ Սրտակէզ և հեղձամղձուկ լինիցիս անձկով տարփման Հերսիլեայ ․ ձգեսցես առ նա զձեռս ողորմուոր ․ այլ Հերսիլեայ առաւել զչարեսցի հալածել զքեզ ։ Մինչև ցապառումն ընչոյ խոյ հուր ՚ի ձեռին զհետ քո մտից ․ և թէ լքումն քո զմահ ինձ հատուսցէ , սաստեր խմ՝ զնմայէ յարիլ յանհնի տագնապս տարակուսի , առ ՚ի սաստկացուցանել զդժնդակութիւն քոյ տանջանաց ։

Զայս ասելով թողու զՆումայ և ՚ի բաց մեկնի ։ Նումայ որ զամօթի հարեալ յոխորտ դերձուեցներ , ոչ իշխէ հայիլ ՚ի մեռելս , և փութայ մխիթարել զսաբինացիս ։ Բայց առկային խռովեալ ՚ի սպառնալեաց Հերսիլեայ և զանգիտելով ևս յոձոէ խնդրէ ՚ի դիմաց հանդիսաւորի , հրամայէ ծեր սպարապետին զգուշանալ պահապանօք ապարանացն տաճարին ։ Համանգամայն ՚ի չու անկանի հեռացեալ ՚ի խալէէ պնդելոյ , գնալ հասանել ՚ի լերանց զմայրս նոցա փութերեալս չքծուհեալս կիսեղցոյ , զհայեցեալս , յորոց կապեալք առ դրաս տաղորէին յարեան մահկանացուաց , և զբարձրաբերձ հագանիս , և զայլ հատանէս փայտս ։ Ամենեքեան ձայնս արձակեն ՚ի կրկնակի հարուածոց տապարին ։ Տիրասեռակ նոճիք թաւալգլոր հոսին ՚ի հովիտս , և ընդ այլ փայտոց գահավիժեն դղրդմամբ ։ Հատանին կանաչագեղ և սաղարթապաճոյճ սոճիք նոցա , և տառալից կոճեղք գլորին յափունս Տիբերոս գետոյն , ուր ոչ հեռի ՚ի քաղաքէն ամբարձեալ դիզանին փայտակոյտն որ այրելոց է զմարմինս տարերոյն ։

՚Ի փողէն ժամանէ՝ տեսանի մարմին այս փառքայական զգեցեալ զծիրանին , և բարձեալ ՚ի նախարարաց ատենացս ։ Պատանիկք հազար նորահասակք գնան առաջի ․ խաղան հակադարձեալ զինուք խոնարհեալ գլխովք․ ընթանան յամր ընթացիւք ՚ի տխրական ձայն սրագոչ փողոյն ։ Նարդահատանելն տայիս զգածեալ սգաւորական քօղով, պսակեալ թաւոստովք տրտմական ՚նոճւոյ՝ արկանէ ՚ի վր դագաղին զծաղիկս ոռոգեալս արտասուօք իւրովք ։ Նման ՚նմա ՚ի սուգ. մտեալ ՚նումայն՝ Թեկն ածէ դանդաչուն ընթացից նր, մխիթարէ զնա լալով ընդ նմին, և հոգտանի յուսարեկութե նր ։ Ի ձայնէ աղաղակի ողբոց և կականմանց ամ սաբինեան ժողովրդեան որք խռնին զնովօք՝ որոտ ընդ որոտ հնչէ բայասխայլն ։

Լայր քան զամենեսեան մետիոս՝ ծերունին մետիոս անդադարն ՚ի վախճանն ամաց հեռէ բարեկամն և մտերիմն ալքայլին իւրոյ, բաղխէ զկուրծս իւր մետիոս, ցեմէ զալիս իւր, և անկանելով յերկիր՝ ո՛վ տր իմ գոչէ, ո՛վ ամենագոհայրդ ՚ի սպասակաւորս՝ անողորմ մահն ոչ խնայեաց ՚ի յիս ուրեմն, եթէ ոչ առ ՚ի տեսանել զքեզ ՚ի գերեզման իջանել, առ ՚ի կորուսանել միանգամայն զբարեկամ՝ զհայր՝ և զթագաւոր իմ ։ Ո՛վ տատիս տատիս, դու էիր այն՝ զոր յերկնատուրդութեան իմում այնքանիցս տեսի դիմադրաւ լինել մահու․ դու՝ զոր տեսի շուրջ պատեալ ՚ի թշնամեաց՝ փառաց պատահել միշտ, և ոչ երբէք մահու․ արդ ՚ի մէջ ժողովրդեան քո, ՚ի մէջ որդւոց քոց ՚ի հայրասպանից սրախողխող եղեալ տեսանեմ զքեզ ։ Սիրտ քո այն բացեալ անդադար թշուառացելոց ապաւէն՝ խոցեա՞լ եղև յապերախտից, և դիք ո՞չ հասին քեզ ՚ի թիկունս ․ Թողի՞ն դիք չարաստանջ խողխողել այսմ, որ էր ՚ի վր երկրի պատկեր բարերարութե իւրեանց ։ Ո՛վ տատիս տատիս՝ տակաւին ՚նոճայ ողբամ ես քան զամենեսեան որք լան ՚ի վր քո այսօր, ակնունիմ ոչ յետ բազմաց գալ և ես զկնի քո ։

Այսպիսիք էին ողբերգութիւնք մետիոսի․ ամ

Ի ժո

ժողովուրդն որ կայր 'ի լսել նմա , յողբս և 'ի հեծեծանս ձայնակցէր նմա :

'Ի վերջոյ դնեն զմարմինն 'ի մ̄ջ փայտակուտին. հանեն զպղոհս : Նուման հեղու 'ի վերայ երկրի զերկուս անօթս լի գինւով՝ զերկուս կաթամբ՝ և զերկուս արեամբ. Ընծայմունք ընդունելիք աստուծոյ : Զկնի կարդայ մեծապէս բարբառով զհոգին տատիոսի , և դարձուցեալ զերեսս յածուցանէ զլուցկին հուր արկանել 'ի փայտակոյտն : Բորբոքի հուրն առժամայն , ծառանացեալ 'ի մէջ հատուածս փայտից : Ժողովուրդն սաստկացուցանէ զաղաղակ իւր , զօրականք 'ի վեր ամբառնան զվահանս իւրեանց . բայց Նումայ հրամայէ ն̄ց լռել . և ակնարկելով բարեպաշտական յարգութեամբ յետին ողջունեալ զդէմն տատիոսի՝ որ չէր տակաւին հարեալ 'ի բոցոյն :

Ո՛վ արքայատոհմդ Թագաւորաց՝ աղաղակէ , 'ի վերջին փայլակնի աւուրց քոց խոստացայ քեզ լինել այր դստեր քո . Երդուայ քեզ կեալ առ 'ի սիրել զնա՝ պաշտպանել զնա . արդ կատարեմ զերդումն իմ : Այս փայտակոյտ սեղանն մեր եղիցի , 'ի մ̄ջ այսր սեղանոյ մեծոյ՝ առաջի աստուծոյ քոյ՝ առաջի ժողովրդեանս այսորիկ որ ողբայ զքեզ , 'ի լոյս աւոյ ջահիցս այսոցիկ , առաջի աչաց դից ահաւորաց առ երդմնադրութեան՝ առնում կին իմ զտատիայս : Այո՛ սիրելեայք , պատուհասեսցեն զիս դիք վրէժխնդիրք՝ դուք ինքեանքդ՝ ամենայն բարեկամք տաթիոսի , եթէ յընթացս հոլովման աւուրց կենաց իմոց ոչ փոյթ 'ի մէջ առեալ պարապեսցիցի երջանկացուցանել զամուսինն գերադաժան զոր ետ ինձ տաթիոս : Ընկեսցի 'ի վերայ գլխոյ իմ՝ արիւն պատուհասականութեանն թշուառոյ , եթէ ոչ ջանասցիմ եղէց հատուցանել [illegible] դստերն իւրոյ փոխանակ մեծամեծ՝ երախտեացն զոր պարտիմ հօր նորա :

Յանկըն զայս՝ յորէ զձեռն իւր 'ի ձեռն տացիայ և կամի ձգել զերկաթեան առ փայտակոյտն ։ Բայց տացիա զինքն ամփոփել ոչ կարէ, դանդաչէ, անդամք նորա Թմբրին, ցուրտ իբր քրտունք հոսին 'ի դիմաց նորա, լեզու նորա Թանձրացեալ բան մի ևեթ արտաբերել ոչ մարթի, շրթունք նորա կապուտակեալ անճարին խիթից դառնութեան են նշանակք. տացիա անկանի յերկիր, Թարթափի, Թաւալգլոր լինի 'ի զուր ուժելով. և ոչինչ օգտելով նպաստից և օժանդակութեց նուանյի և սաքինայեաց զարհուրագին դառնալով ամենեցունց ։

Իւ այր սոսկալի ունոյ յուզի ժողովուրդն ամն Հատուածի են նշանք մահադեղին, որպէս շշուկն հրատարակի, քրթմնջիւն շփոթել իմ՝ հանգոյն ալեատար հողմոյ յորժամ սկսանի ամբոխել զծովս ։ Օ՛ խնամողք՝ քաղաքացիք առ իրեարս ակնարկեն, ցասումն երևի 'ի դէմս նց. սրտմտութիւնն բորբոքէ զսիրտս նոցա. անուանք հռամնուլոյ և հերսիլեայ անիծիւք և նզովիւք միշտակէին ։ Համանգամայն առ հասարակ ամ՝ սաքինայեաց խառնեալ պռուամնյին ձայն բարձել աղաղակեն՝ ա՛ռ զվրէժ մեր, հա՛ն զվրէժ քինուն տացիայի և դստեր նր. մեռան նոքա 'ի հարուածոց անոսի հռամնուլոյ. ա՛ծ զմեզ ընդ դէմ՝ անաստուածոյն Թգւորին այսմիկ՝ բնութիւնն և կրօնն հրամայեն քեզ ։ 'Ի նմին իսկ ժամու խաղացուք 'ի վր հաւկինց, քանդեսցուք աւերեսցուք տապալեսցուք զայս քաղաք անօրէն մինչ ապանակ ճատարքեր սաքինայեաց ։

‘Նուսայ՝ առաքինին նուանց պարապեալ՝ պնդեալ 'ի յուսակտուր ժողովրդենէ առնի, գրգռեալ 'ի տեսլենէ սարսափելի մահուն տացիայ, զչարեալ արդար իմն զարհուրանօք, զոր եղեռնութիւնն պատճառէ մաքուր հոգւոյ միում, նուանց զծառայութեամբ հարեալ թէ դիւն է միայն պատուհասել զթագաւորս, և յառաջին ոմն ներքնաշարժ յուզման կրից բարկութեան խաղաղ 'ի վերայ հռոմէից առաջնորդեալ ամեհի սաբինացւոց:

Բայց կորովամտութիւն Հռոմուլոս նախատեսեալ էր զայս մրրիկ ամբոխման: Ո՛ գայրացեալ՝ կը ընդդէմ արգելման իւրոյ կատարելոյ էր նուաճ զերդմտունս իւր, թելադրեալ յանգթականէն հերոսիզմոյ, կամելով առնուլ զվրէժ դատելոյն իւրոյ միանգամայն և իշխանութեան իւրոյ արհամարհելոյ, արքայն հռովմայ տուեալ էր խառնել զանհագեղ ինչ յոյժ հատու 'ի սակաւ կերակուրն զոր էր առեալ դուստրն Տատիոսի: Որպէս ոճիրք զոճիրս ծնանին, այսպէս մինչ եղեռնունն ինչ առաջին ածէ առ այլ եղեռնունն մեծագոյն:

Հռոմուլոս որ զանգիտէր 'ի խռովութենէ խմբէն, ոչ կամեցաւ պատմել 'ի հանդիսի անդ յուղարկաւորութեան, առ 'ի ապահովացուցանել զհռովմ: Դրունք քաղաքին փակեալ են արդէն, պահապանք զգուշացեալք զօրականօք: Սպառնամբ Հռոմուլոսի սաստել ամբագոյն ամբոխեան եւս ճարէ առ 'ի կասեցուցանել զխռորանջութիւնս, հրամայէ ունել 'ի բնակութեան անդ իւրեանց զկանայս զմանկունս զծերս սաբինացիս, որք չէին կարացեալ գնալ 'ի յուղարկաւորութիւն մարմնոյ արքային իւրեանց, դնէ զնոսա 'ի վերայ պարսպաց, և ծածկէ ներքոյ զզօրականս իւր:

Գան հասանեն սաբինացիք առաջնորդեալ 'ի ցասմանէ՝ վրէժխնդրութիւն գոչելով և ցնցելով ըզնիզակս իւրեանց: Բայց կասեն կասեցեալք առ զարհուրանաց ընդ նշմարելն զծերսն զայնոսիկ զմարս ըզտղայս, զորս հարկանել ունէին անմիջապէս՝ յառաջ քան զյարձակիլ դիմելն 'ի վերայ զինուորաց արքային հռովմայ: Ինչոյն հետևի խորին լռութիւն ձայնի

աղա

աղաղակաց նոցա, ակնարկեն առ միմեանս, նման արձանացեալք՝ բերանաբացեալք և բազկատարածք, անկանին յերկիր զէնք 'ի ձեռաց նոցա :

Այս միայն վայրկեան զգաստացուցանէ զՆումայ : Տեսանէ զձախողումն չարեաց զոր պատճառէ իւրն յանձնապաստանութիւն, զայրանայ վասն վտանգին յոր եթող արշաւել զայս բարեմիտ ժողովուրդ, և 'ի տագնապ փութոյ յամենայն դասս արշաւելով· սի՜րելիք՝ աղաղակէ առ նոսա՝ առաւել քան զվրէժխնդրութիւն խաժառ եղկելի սրտից ձերոց : Ապրեցուցէք զհարս և զտղայս ձեր, այս պարտաւորութիւն է ևս առնելի, քան զառնուլ զվրէժ արքային ձերոյ : Ընդէ՞ր զինելոց էք հայրասպան վասն սիրոյն որ առ Տատիոս · վասն է՞ր Ծերքս այսորիկ և մատաղ մանկունքս եղկելին զոհք, զորս առաքեսջիք 'ի դժոխս : Ո՜հ դուք որ ծանուցեալ էք զնա, խորհեցարուք եթէ առաջէր նորա ընկալցի [illegible] վասն մխիթարութեան : Սաբինայք սաբինայք՝ յամենայն ուրեք փառքն եղիցի 'ի յաղթութեան, այլ առ 'ի յաղթելն : Մետիոս՝ առ զոստ մի ձիթենւոյ և երթ 'ի գլուխ արքային հռովմայ, ասա նմա՝ թէ եկեալ ես դու 'ի դիմաց սաբինացւոց խօսել զհաշտութենէ նոցա, ասա նմա զի պատրաստ են տալ զպատանդս, ճանաչել զինքն միայն [illegible] վեհագոյն՝ միայն թէ երդնուցու ներել նոցա : Եթէ պահանջէ զոհ մի՝ է 'ի պատրաստի, որ ես եղէց : Այս միայն զանձնիմ պարգեւոր ծերոտեաց սաննեցուն կացուցանեմ, զիս միայն բարեպաշտեմ՝ 'ի յետկարէ թողութեան : Արդ փութա, մի՛ կորուսաներ ըստ վայրկեան մի · [illegible] զհաշտութիւն · խոստացիր զգլուխ իմ եթէ հարկ է նմա · քաղցր է ինձ մեռանել վասն փրկութեան ժողովրդեան իւրոյ :

Զայս օրինակ խօսի Նուման : Մետիոս կամի պատասխանել նմա, բայց դժկամակէ դիւցազն ընդ նմա ·

մինչ

մէջ զնա դեռ 'ի պալատականն հանդիսից: Գնոյ մեծափառ՝ սայ բանալ նկըեանն զդրունս: Առօրէն դառնայ ընդկրունկն աւետել զհաշտութիւնն եւ զխաղաղութիւն, միայն զի Նումայ առժամայն եղեւ 'ի սահմանացն հռոմէացւոց:

Առ այս պատրաստեալ աղաղակ բարձեալ սաբինացւոյ՝ վերստին անդրէն կամին զէն առնուլ զանձամբ: Այլ հրահանգէ զնոսա Նումայ, ողոքէ զնոսա, հրամայէ նոցա հնազանդել. ցուցանէ նոցա զանհնարին չարիս, որոց ինքն միայն առիթ է լինելոյ. սպառնայ նոցա 'ի մահ մատնել զանձն իւր առաջի աչաց նոցա, եթէ ոչ ընդունիցին զայս պայմանս հաշտութեան. եւ մեկուսանալով համանգամայն ընդ Մետիոսի՝ որում գիրկս արկանէ. գերապանծն սիրելի իմ՝ ասէ ցնա, ընթե՛ռ զպալատօր աչաց քոց, այս ստորագրութիւն որ փրկէ զազգն իմ, պատճառագոյն է անդորրութեան իմոյ: Մարթ էր ինձ միւսանգամ զՀռոմուլոս սպանանել. Պարտ էր ինձ հանդուրժել զժխտեաց երեսաց այնր ապառում՝ Հերսիլիոյ, չամբշութիւն որոյ առանց երկնչանաց կցորդ է յետին եղեռնութեանս վասն որոյ 'ի սրտմտութիւն բարկութեան վառեալ է մեր: Ո՜հ Մետիոս, ապաքինեալ է սիրտ իմ յանհնարին ախտէ իմմէ, որ թունաւորէր զկեանս իմ՝, բայց զինքեան ժամանակս տակաւին վէրք իմ բղխելոց են զարիւն: Սիրելի՛ մեծագոյն թշնամւոյ, առաւել զգայլն 'ի չարիս՝ է հարկիլ զգենուլ զամօթվն կերպ որք եղեն մեզ առաւել ախորժելիք: Ներեա՛ արտասուացս զորս հեղում՝, եւ սոքա յետինք զորս ընծայեմ սիրոյ, զայլս իմ՝ ապաշաւանաց ողբերգեցից: Յանձն առնեմ քեզ՝ Մետիոս իմ ազնիւ, ամփոփել զաճիւնս արքային մերոյ՝ եւ նորին ապերջանիկ դստեր, պարտ է նոցա հանգչել 'ի միասին 'ի վերայ դամբարանի մօր իւրոյ առընթեր շիրմին Տուղղոսի: Խոստացի՛ր ինձ դու ինքնդ անձամբ առնել զայս, եւ մի՛ յայլ

ոք

որք առնել տարապատում փոյթ հոգ, մի՛ որոց նոցունց նախանձի ընդ քեզ: Այ՛ց բարեաւ գերապանծ սիրելի իմ, դի՛ք երկայնամտութեան զքոյդ ծերութի: Յիշեա՛ զի դու միայն մնաս մեզ ապաւինացոյս, չէ՛ք ես քաջ ալքայն նոց, մահուանն առհամանեցուն տայցես, նոցունց երկթայ վարել զաւուրս տարաշխարհիկ 'ի նոցունց, մետիստ պարտի սփոփել զնս 'ի տղայ կորստեանն իւրեանց: Յանձնեմ քեզ զնս՝ գերապատւոյ սիրելի իմ, յուսամ փոխարինել քեզ յաւուր միում ընդ բարեաց զոր արարեալ իցէ քո նոցա:

Ընդվայր կամէր Մենտոր հեռանալ նմա եւ յարել 'ի վիճակ նր: Այնժամ տայր ժողովրդեանն այնմիկ մնացելոյ հանապազ: Յասեն զգանս գայլոյն 'ի սադնալ փութով զերբեւեալ վտարանի անաւի, եւ կալաւ զճանապարհ երկրին մերոյ:

«Նոյն ձանձրապատճառ էր՝ ընդ որ սակաւ տանել յառաջ անցեալն էր. մեծագոյնքն նուաստաց զկայլակցանայն զկապանօս մնայոյ զանձանց արկեալ յառաջոյ սփոփանացւոյ՝ արբեալ սիրով՝ կշկաթելով ընկնել զիւ ցասումն ամն, եւ հաւատայր եղով թէ փառքն առաջնորդէր նմա յերջանկութի: Աղօթեալ էր զկառս զոյս . անցանել դարձեալ ընդ այն տեղիս՝ անոք՝ սարսափելի՝ պատառեալ 'ի ցաւոյ, փախստեայ յերեսաց այլեւայլն որում ծառայեաց, ընթանալ յանօթոյ մն այնորիկ՝ 'ի ձեր որոյ այնքան զսկսասեցաւ, եւ տեսանել 'ի հայրենի գնալ 'ի ժողովրդեանն յաղթահարելոյ յիւրեան՝ խնդրել զպատուէն:

Գնայ՝ երանէ համանմանութեան բառս առհեմնման հար մուրաբի . եւ թուէր նմա ամենայնին խնդի ծանրաբեռնութէ գոլ թեթեւացեալ: Հասանել 'ի խաւաւարենս մեծանեղիս, մինչ 'ի ծործոր մի՝ ընդ որ գնայր առաւաւակաղաքս հեզեղաւ մի ահագնակի՝ յայսկոյս յայնկոյս ուռենեօք եւ բարտեօք զարդարեալ: Հեռանէր նոցա ընթացից փը-

սաւ

սակին, խուցոյն յանձուկ բլրոյ միոջ նշմարէ զայր մի խոր-խորշին:

Զգեստ ՚ի խոտախոջմանէ համադարահաս ծառոյն վըտաշին, մտանէ Նումայ ՚ի յայրն: Յէր զարմանս գրաւի ՚ի գառամեալն անդրէն զինուորական մարտիկ ամս զառիւծենի զանձամբ արկեալ, և ՚ի նմին խոնարհեալ ՚ի վերայ մահակի իւրոյ: Հայի ընդ նա Նումայ և ճանաչէ. քանզի ծերն է այն՝ զոր գնայր նա խնդրել յաշխարհին մարդոյ, այն է որոյ քաջութեան էառ զչափ, զորոյ զբարեկամութեանն առնել ունի զճաշակ:

Զարթուցեալ Լէօի տեսանէ զՆումայ, և ՚ի սաստնապ վարութոյ անկանի ՚ի գիրկս նորա: Երկոքեան դիւցազունքն գիրկ ընդ գիրկ խառնեալք խանդաղատանօք: Ո՜վ որդեակ իմ՝ ասէ ծերունին, գնայի ես ՚ի խնդիր քո: ՚Ի հռոմէ գայիր դու՝ հարցանէ ցնա Նումայ: Այո՝ պատասխանէ նմա ծերն համարձակ և զուարթացեալ. փորեցայ՝ ասէ, չիք ես լինէ առաջուէն, գնայի խնդրել զայն՝ յաղթահարողէն զիս:

Ո՜վ աղեկոյս՝ մի՛ ևս խօսեսցուք զյաղթութէ, յորում եղբայր Նումայ, խօսեսցուք զիրերաց զմիմեանս: Ծանի թէ կամի բաղդն անլուծանելի պահել զհանգոյց մերոյս բարեկամութեան, վիճակեցուցանելով զմեզ մի և նոյն փորձ: Տարաահման եղէ և ես ըստ քեզ, գնայի նմանապէս զազատութիւն խնդրել ՚ի քէն: Քաջ յիշես զորինչ մինչ օրինակ յարոյն վը բարերարինն հաւատոյ. ես միայն ապրեցուցի ըզքո անձն. ընդ փոխարինի ծառայութեանց իմոց ես սպանանել սրով զարեանն թագաւորին իմ, զիւրաքանչիւրն տեղակալ սպայ, և եթէ համարձակէի ՚ի հռոմայ մտանել՝ հայի կեր ողողել զայն արեամբ, կամ զգլուխ իմ դահճաց նուիրել: Նասին՝ սիրելի, արդարութիւն գառածամանի թագաւորաց, ահա զմորդգիտեն նոքա առ զկշռն մասնակոյ:

«Որդեակ՝ պատասխանէ ըեօ, ծառայելի ես հաստատակայութեան, առեալ դու զիս մինչ զմարտ պատերազմի մասն նորա, թէպէտ չէ.քո մտացեալ ըզհրճուանս բանականին հաւանեցելոյ, և զառաւելն քաղցրին աւետարանին. զայլ խեն ոչ յիշեցին մարք, բայց եթէ զօրն արտաքսնեան լերանց: Երբե կնքեցաւ հաշտութեանն պայմանն, և դարձաւ զօրն ՚ի ընակութիւն մեր, յխորան ծերակոյտ՝ որ զիշխանութիւն զօրուն ինձ էր աւանդեալ, ես զիս յանդիման կացուցանել առենին պահանջել յինէն զհամար իրակութեանց իմոց: Համին յիշխանութէ կորանօք զծերն ստիանոր. տարամերժեցին զիս յերկրէ իւրեանց, մի պատրելոյ իմ ՚ի հարից հօմանըրամ, մի արկանելոյ իմ զզօրն յորդայթ, զոր լարեալ էր.քո ինձ: Արեղի՝ ահա դատաստան հաստատակայեւութեանց, կամ յանէրս այս է դատաստան մարդկան, ամենն երախտակորոյս են և ապաշնորհ. անարժան են սիրելոյ ամենն: Սակայն չէ նուազ կարելի ծառայել նոյս առ ՚ի հաճոյանալ դիից և բաւական առնել զախտ մեր:

Արտաքեցուք մեք զայս պաշտօն՝ ասէ ցնա նումայ. հեղցուք մեք զարիւն մեր վս՟ հայրենեաց: Անդժեն զմեզ հայրենիք յերեսաց իւրեանց, դարձուցանեն մեզ յետս զխրատուսն կելոյ վս՟ մեր: Ո՛վ ըեօ՝ եկ ընդ իս յանապատն մի ապենսինոյ. վարեսցուք զայն ձեռօք մերովք. մշակեսցուք զերկիր և առաւել չնորհաւատոյց քան զմարդիկ. կեցցուք հեռի ՚ի նոցանէ, և բարեկամութիւնն շնորհեսցէ զմի միայն հրճուանս ոգւոյ մեծի արժանիս:

Զայս խմն գոգցես երկնային՝ յասեն զքանս զայսոսիկ, բոցափայլէր յաչս նորա: Եօ զպարանոցանն անկանի՝ զցնծուն հեղով զարտասուս: Ո՛յր՝ ասէ ցնա, եկից զինի քո, ոչ ևս թողլոյ զքեզ․ քեզ նուիրեմ զսիրտ իմ և զկեանս։ Այսր ընդ երկար ելից անձն դառնութեամբ զաւուրս իմ; ժամ է արդ վարել զժամանակս վասն բարեկամութեան։

Ո՜վ աղէտից՝ աղաղակէ նուագս, դու խօսիս ընդ սիրոյ, փորձ ես դու ուրեմն տանջանաց նր, չի՞ք ոք մահկանացու, զորոյ չիցէ խռովեալ զաւուրս այս չափ ահաւոր։ Յոր զանգս չարեաց զորս պատճառեաց ինձ նա, և հաճեաց աւանդել ինձ 'ի կողմանէ քումմէ զաղէտս սիրելւոյ միոջ, առանց որոյ հաստատեալ եմ՝ զի ոչ ևս կարայցից կեալ։

Առաքինին լէօ ունիս դու յայնժամ մտադիր, և նուագս վկայէ նմա զպատմութիւն իւր անդստին 'ի ծննդենէ իւրմէ մինչև ցայս օր։

Այս ճառ պատմաբանեալ մաքրամտութեամբ և համեստութեամբ զմայլեցուցանէ զխանդակաթն լէօ, և յարէ զնա ևս քան զևս 'ի գերարժան սիրելին, զոր ընտրեաց սիրտ իւր։ Ողբայ զմահն տաղերգուի և քաջի արքային տաբինացւոյ, և նզովէ զչար պարսաւադիր լինի յամեհին Հռոմուլոս, երանէ զնուագս վն բաւելոյ յաղթահարել և սանձել զվէրն իւր որ առ չարեաց-պարան հերախլեայ։

Սիրելի՛ ասէ ցնա, կսկծագին լեալ է զոհն, հարկն ստիպեալ է ընտրել ընդ մէջ սիրոյն և առաքինութեան․ և նախապատիւ մեծարեալ է քո զառաքինութիւնն, ահաւասիկ դու վտարեալ 'ի Հռովմայ, թափառական, փախստեայ, անապաւէն, կրելով տակաւին զսլաքն որ թափանցեաց զսիրտ քո։ Բայց համարձակիմ հարցանել ցքեզ ինքնդ, թէ զմոռացութեամբ հարկանելով զերդումն քո, եթէ կոխան առնելով զաճիւնս տարփոսի լեալ էիր այր հերախլեայ, զի՞նչ թուէր քեզ՝ վայելէիր դու արդեօք զերջանկութին․ քա՛ն՝ խիթք խղճի անճարինք բնակէին յոգի քո, և փեսայն Հռոմուլոսի, ժառանգորդն զօրութ՟են ն՟ր, ստացօղն չքնաղագեղ բամբշի միոջ, եւս ողբալի եւս տառապեալ լինէր, քան առաքինազարդն Նումայ տարագրել։ Նումայ Նումայ՝ ես ինքնս զչափ առեալ եմ, քանզի բարձրեալն՝ որ ստեղծ զերկոսին զմեզ առ՚ի սիրել, թուի եղեալ գոլ յաղէտս մեր զհանգիստութ՟ին որ է ՚ի հոգիս մեր։ Ո՜ ոչհեցի ես զն՟մ՝ իմոյս պարտաւորութեան. առանց երկուճանաց կորուսի զմեծամեծ բարիս, բայց այս եմ բարիք ՚ի մի հաւաքեալք ոչ արժեն զխաղաղութիւնն՝ զյեցամնութիւնն՝ զոր անդադար կրեմ ընդ իս։ Մաքուր է սիրտ իմ իբրև զայս ականակիտ վտակ, աւասիկ եղանակն առաջին լինելոյ երջանիկ. երկրորդն է ունիլ զբարեկամ ոք, յօրէ սատորի յայսմանէ գտի զայն։ Լուր զպատմութ՟ի անցից իմոց. բաւեսցեն այնք ներգործել ՚ի քեզ զխանդաղատական ցաւակցութ՟ին որով ես ցաւակցեցայ ՚ի լսելն քեզ։

Առ այս բան՝ գիրկս արկանէ Նումայ վերստին բարեկամին իւրոյ. և դիւցազն Մարս հաւէ զպատմութիւն իւր՝ օրինակ զայս։

ՎԱԽՃԱՆ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ԳՐՈՑ

ՆՈՒՄԱՅ ՊՈՄՊԻԼԻՈՍ

ԳԻՐՔ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Լէօ պատմէ Նումայի զպատմութիւն առաջին կենաց իւրոց . [illegible] իւր առ մայր իւր [illegible] . [illegible] իւր ընդ [illegible] . [illegible] իւրոց , և զոր [illegible] 'ի մահիճս մահու : Նումայ [illegible] ընդ Լէօի 'ի [illegible] նորա : [illegible] 'ի [illegible] : Նումայ [illegible] ծերունւոյ [illegible] և [illegible] : Տեսանէ զնա [illegible] :

ԾՆԱՅ ԵՍ ՅԵՐԿՐԻՆ ՄԵՐՁԱԿԱՅ Ի լերինս ապեննինեայ : Մայրն իմ՝ մերատալ անուժացեալ սնանկ և ախտաժէտ՝ ունէր ընդամ՝ հօտ մի փոքրիկ , գիւղ մի և զպարտէզ մի : Զկնի սակաւուց ամաց ծննդեան իմոյ կորուսեալ էր զհայրն իմ, սիրէր զիս որքան հնար է մօր միում՝ սիրել զմիամօր իւր :

Մինչդեռ 'ի մատաղ հասակի իմում՝ զգայլենի մի զանձամբ արկեալ՝ զոր մայրն իմ՝ մերատալ ըստ չափու իմ էր յօրինեալ , զինեալ փոքու աղեղամբ՝ զոր վարժեալ էի ձգել , գնայի պահպանել զհօտ մօր իմոյ , մինչ հետևեալ յերկուց ահարկու շանց պատրաստելոց 'ի պաշտպանութիւն խաշանց և հովուին : Ոչ զանգիտէի բնաւ 'ի գայլոց . նա զի ըղձանայի 'ի գործ դնել ընդդէմ նոցա զնոյն նորաբողբոջ արիութիւն : Նստէի 'ի վեր ընդ քարաժայռս և ընդ ապառաժուտս կարի դըժնեայս , 'ի լող անցանէի ընդ գետս առաւել սրընթացս առ 'ի փոյթ յանկարծուստ ըմբռնել զուլս այծեմանց , և 'ի բարձանց մայրից զձագս վայրի աղաւնեաց Կրթունայ նոյ իւրեանց։ Այս ամ մի մօր իմոյ առնէի, այս նորատակ դիւրացուցանէր ինձ զամ՝ դժուարութի, և յորժամ՝ զննու անձի թէ այս կերակուր փափուկ կարէր երկայնել զաւուրս իմ, կամ՝ հաստատել յառողջութե, առաւել երջանիկ զիս վարկանէի յաղքատանայն իմ՝ զաղանձիս, քան զԹագաւոր որ ՚ի տիրելն գաւառոյ։

Յերեկոյին անձի զխաշին ՚ի խուցն մեր, բերկրապատար սրտիւ ցուցանէի ՚ի հեռաւոր զաղաւնիս՝ կամ՝ զոլթն երամս, զոր բերէի ինձ ՚ի յաղթանակ։ Այլ իմ՝ գործակիցք յանախանձու առնէր ինձ, սպառնայր փարելով զինև՝ չթողուլ ևս զիս երթալ արտաքս ՚ի տանէ, ոչ հաճէր մերթ ընդ ընծայս իմ՝, կամ՝ ոչ ընդունէր մինչև խոստացեալ էր իմ՝ նմա հայրենեաց չարկանել զիս մասնակցամ ՚ի վիճակ։

Սիրելի որդեակ իմ՝ սէր ցիս, աւա՜ղ զի ոչ զօրեմ՝ գալ ընդ քեզ ՚ի լեառն, յորմէ վիճակեալ երկնչէի կորուստ քեզ լինէի։ Բայց անզօր՝ ծնդեալ՝ կարկամեալ ՚ի ցաւոյ ՚ի խաղս յայսմիկ, որ յայս իմ՝ ընդարձակն իբրև ապականիս դու առողի. սիրտ իմ՝ և միտք սրտանս զինի քո։ Մանկաբերեան մեք իցեն արդեօք զարհուրանք իմ՝, մերթ մնայ աչօք ՚ի կախ տեսանել զքեզ ՚ի սպառնածոյ շեղածայր մայրի մեռջ, մինչև ծառն ողջոյն կարի անզօր թուէր ինձ, առ ՚ի կարօղ լինել ՚ի վէր ունել զքեզ. մերթ տեսանել զքեզ հանել ընդ հեղեղատ մի, զորմ քո գթել ՚ի վէր բարձուն վլխի, ձգես դու զբազուկս քո՝ և յորձանք փրփրահանք ընկլուզանեն զքեզ։ Ո՛վ որդեակ իմ՝ սիրելի, շատասցի արհամարհել զհօտս մեր. կաթն խաշանց մերոց՝ բանջարք պարտիզին մերոյ հերիք է մնացեան մերոյ։ Մի կորզել յեղանց և ՚ի տառապանաց զանեն չալի ձայնս իւրեանց, մի՛ դուցէ կինք և որջք յափշտակեսցեն յինէն և ոչ զորդին իմ։ Ո՜հ խոստացի՛ր ինձ զմանկոյ չմնանել երբէք ՚ի յայլս,

ուր

ւոր ամենհի գաղափարս սրբուհիք պահեն զկուսութիւնս իրեանց ։ Երդուիր ինձ լեօ իմ աղջիկ, զի թէ ոչ վա՛յ քո գոնէ վա՛յ իմ հոգւոյ ։ Յիշեա՛ զի ոչ կեամ ես, եթէ ոչ որդւով իմով. զմտաւ ած՝ զի յաւուր յորում ժամ մի յամեցուցես զսովորական պահն դարձին քո, գտցես զմայր քո 'ի սաստկապէս սոսկալուսի և 'ի ցաւոց յոգւոց պարզել տապաստան եղեալ ։

Օ՜ այս օրինակ խօսէր ընդ իս մայրն իմ միրտաւ ։ Աներկեան առնէի զնա ողջագուրելով. խոստանայի նմա խորշել 'ի վտանգաց յորոց զանգիտէր . յայնժամ փարէր զինև, հարցանէր ցիս զոր ինչ միանգամ արարեալ էր իմ յաւուրս, պատմէր ինձ 'ի կողմանէ իւրմէ՝ 'ի պատրաստելն զընթրիս մեր, զպատահմունս առանձնութեան իւրոյ ։ Անցանէր երեկոյն համանգամայն յայսմ զուարճալի և քաղցր խօսակցութե ։ Գաղտագողի մայրն իմ՝ նախ քան զննջելն պատրաստէր ինձ զպաշտօն յաղագս վաղուեան աւուր . պատուիրէր ինձ վերստին զգոյշ կալ, գիրկս արկանէր ինձ բիւրիցս, փայփայէր զերկու հաւատարիմ շունս իմ, իբրու թէ յանձն առնէր նոցա հսկել 'ի վերայ որդւոյ իւրոյ և պաշտպանել զնա ։

Գործնական կեանքն զոր վարէի, վաղ աճեցոյց յիս զկարիս իմ. 'ի տիս մանկութեան իմոյ զարգացեալ էի արդէն և քաջակորով ։ 'Ի հնգետասան ամն իմ ոչ ևս զանգիտէի ոչ 'ի վայրագաց և ոչ յարջոց . նիզակ իմ թաթաւեալ էր յարիւն նոցա, և ծածկեալ էի զայս 'ի միրտուէ մօրէ իմոյ ։ Շունք իմ՝ որոց պաշտպանեալ էր զմանկութի՛ իմ, ծերացեալ էին և անզօր, վա՛յ ինձ անկանէր պահել զնոսա ։ Յեցամիտ երջանիկ՝ 'ի պահելն զհօտն իմ հարկանէի զսրինգն իմ, կամ զհետ մտանէի անտառաբնակ կենդանեաց ։ Իմիք ոչ ցանկայի, զայլ ինչ բայց 'ի մօրէ իմմէ ոչ ուրէի ։ Մի միայն վիշտ իմ էր տեսանել զամենն որ ըստ օրէ եւս քան զեւս ՚նուաղեցուցանէր զառողջութի՟ն նորա հիւծեալ եւ մերձ յանկումն ։

Յաւուր միում՝ մինչ նստէի ՚ի վ՟ր քարաժայռի միոջ՝ ուստի գահավէժ հոսմունք հարիւր ոտնաչափ ՚ի խոր անկանէր հեղեղատ մի ՚ի ներքոյ իմ՝ զարհուրագինս շառաչելով, յանկարծուստ տեսանեմ՝ զեղջերու մի նետահար, որ փախչէր զարիւն իւր ճապաղելով, եւ գայ անկանիլ ՚ի գետոն զհովացուցեալ ՚ի ջուրսն հոսմանէ ՚ի փախուց քարաժայռին ։ Նուօրին երեւի ամենագեղն մի մատաղատունկ՝ զառիւծենի մի զանձամբ արկեալ՝ կապարճ ՚ի յուս՝ աղեղն ՚ի ձեռին՝ խթելով զկողս օդապարիկ երիվարի միոյ, որ ՚ի թեւս հողմոյ խոյանայր ըզհետ վիրաւորեալ եղջերուին ։ Գիտնայ եւ էթ է այսքան գեղատեսիլ ։ Երկայնաձիգ սեաւթոյր հերք ծածանէին զթիկամբք նր՟ . արոճարութ՟ին եւ աշխուժութ՟ի յաչս նորա փայլէին, եւ քաղցրութ՟ին փայելչակերպութ՟ե նորա չէր բնաւ այլայլեալ ։ Մինչդեռ յապշումն պարտեալ՝ դրեթէ անշշունչ պշուցեալ հայիմ ընդ նա, տեսանեմ զամեհի երիվար նր՟ ՚ի գետոյն հրոսիլ, որոյ սրընթացութ՟ին անհնարին յափշտակեալ տանի զնա ։ Ընդվայր ջան դնէ ամենագեղն յանկարծ անցուցանել, փրկածին յորձանք դիմակալէն նմա ։ Համանգամայն դերեւ լինի երիվարն ՚ի տորէ նր՟, եւ թաւալի ընդ յորձանաց, նոյն ինքն ամենագեղն յափշտակի ՚ի ջուրց եւ աներեւութանայ յաչաց իմոց ։

Արդէն ՚ի մէջ կոհակաց էի ես ։ Հարուստ մի լուղիս տամնց գտանելոյ զոր միանգամ փրկել կամէի, յուսկ յետոյ ձեռն իմ կալաւ զերկայնաձիգ հերաց նորա, ածեմ՝ զնա ՚ի ցամաք ամենեւին զգայազիրկ եւ անհագագ ։ Յուսահատուր լինելով ՚ի տեսանելոյ զնա անկար զգալ եւ ուշաբերիլ, տանեմ զնա ՚ի խուղն մեր, ուր փոյթք եւ խնամք մօր իմոյ ըղձմնեցուցին զնա, եւ սան նմա 'ի վախճանի զաչսն բանալ ։ Ո՛հ՞ զի հրաշագեղ և քաղցրահայեաց ակնարկքս այսոքիկ հուր իմն վառեցին 'ի սրտի իմում՝, որ ոչ ևս դադարիւր շիջանել ։ Ինչևէ ապշնուլ ընդ այս գեղեցկութիւն ճոխաշխարհիկ, զոր գունաստութիւն նորա և քան զևս սխրալի առնէր, և զգացի 'ի յիս զվրդովումն ինչ և զտառապանս, զոր ոչ գիտէի ։ Այսու ամենայն ոչ կարէի յագել 'ի հայելոյ ընդ նա, ոչ մարթէի անջատիլ 'ի նմանէ, և յորժամ՝ արձակեաց զեղանակն՝ բացեալ զբերան իւր չորրհակաղ ընէր զինէն, շառաչառաչունէի և կարկաչունէի, եհարց ցիս զանուն իմ՝, մինչզի իմ՝ հարկաւորեցաւ պատասխանել ։

Այսպէս անմահադրմն գեղապանծ՝ զկնի ժամու ինչ հանգստանալ առնլոյ, հանդերձէր կազմել թռչուլ զխրձիթն մեր՝ առանց յայտնելոյ մեզ զի՛ լինելն իւր ։ Սակայն զոսկի մօր իմում՝, այս նուէր ուրախացոյց զմեզ ։ Գիտաց նա, հանմանազանայն յետս առնել զոսկին իւր, ընծայէ 'ի սպասաւորս իւր զբաւականն մի ասնուածքն, և արկանէ զպարանոցաւ միորոյն ։ Այսու ես անկարելի եղէ կալուլ զիմ շնորհակալութիւն, մերկանայ զոսկեմանեակն, զոր ունէր զանձանակ 'ի վզի ծիրանաւորն զգեստոյ, և մատուցանէ ինձ ասելով, մեծն Ալկիդէս զգեցաւ զայս, և վերընծայեաց հաւան իմն 'ի շնորհակալութիւն աստուածականութեանն զոր Ալկիդէս տուեալ էր առ նա ։ Զնոյն առնեմ զոր արարին Հերքիլէս, ընծայեմ զայս զվերանս իմ փրկողին ։ Եթէ հաւատս ընծայեմ նախապատուութեան իմոյ, այս մնիցէ 'ի համար որ սխրալեաց զորդին արամանղութեան, յանարժան 'ի ձեռս ոչ անկցի ։

Յետ բանիցս այսոցիկ՝ գիրկս արկանէ մօր իմոյ, յիս արկանէ զհայեցուած իմն քաղցր և վեհերոտ, արգելու զիս զձայն զհետ իւր, տասնապատիկ եռանդմամբ սպասել 'ի մենջ ։

Մայր իմ և ես առ իրեարս ակնարկէաք ։ Հանգամանք անձին՝ յորում տեսաք մեք զնա , մեզ միայն տալ խորհիլ կարէին՝ թէ չէր օտարականս այս աստուածութիւն իմն ։ Յապշութիւն պարտեալ և արձանացեալ սխրանօք զառիւծենին նկատէի , որ տակաւին խոնաւ էր ՚ի ջրոյ հեղեղատին , յիշատակն ՚ի կեր արկանելոյ զայն աստուածանմանի ուրուք ՚նուազ քաջաւէտ յաչս իմ հանդիսացուցանէր , քան զոր տեսեալն էի զԹիկամբք սանազգունին ։ Աղերսանք նորա՝ ձեռնաշարժութիւնք նորա և ամենայն շարժմունք նորա քանդակեալ էին յոգի իմ․ բանք նորա հնչէին ՚ի լսելիս իմ․ զառաջին նուագս ՚ի կեանս իմ՝ ունկն դնէի մօր իմում՝ մերացեալ և մոռացեալ․ Թագուցի ՚ի նմանէ զխորոյն ներգործութիւն որ լնոյր արդէն զսիրտ իմ ։

Ի վաղիւն ընդ մերկանալ այգուն էի ես ընդ խաշանց իմոց ՚ի վերայ ջրհոս քարաժայռին , արկեալ էի զինև զառիւծենին չքնաղադիտա , յետ որոյ սպառացուցեալն էր զնա՝ զգացեալ էի յանձին իմում զզօրութիւն իմն նորագոյն հեղանիլ՝ և զարիութիւն ինչ աննուաճելի , և գլուխ ամի զհուր իմն այրատուիչ , տապն որոյ բորբոքիլ Թուէցաւ , իբրև եղէ ՚ի նմին վայրի՝ ուր տեսեալ էր իմ զանծանօթն հրաշագեղ ։ Իջանեմ յափն գետոյն՝ որոնեմ զտեղին ուր էի ապրեցուցեալ զնա , անխորժիմ նստիլ ՚ի վերայ նոյն դալարագեղ սիզոյ՝ ուր էի եղեալ զնա Թալկացեալ ։ Յոգւոց ելանեմ՝ տագնապիմ՝ հայիմ շուրջ զինև , և լերինքս այդոքիկ՝ զառ ՚ի Թափ կարկաջասահ հոսանս այս ջրոյ՝ այս տեսիլ զուարճալի որ երբեմն զմայլեցուցանէր զիս , ոչ ևս ձգեն յինքեանս զակնարկութիւն իմ ։ Ամայացեալս գտանեմ զժայռս զայսոսիկ , ամայաստան այս Թուի ինձ զարհուրելի․ անփոյթ լինիմ զխաշանց իմոց , տաղտկացուցանէ զիս որսորդն իմ , ՚ի մռայլսն արկանեմ զանձն

ԻԲ իմ

իմ․ այլ ոչ կարեմ՝ լքանել զվէպս զայսոսիկ անխորժելի լեալ անխրութեանս իմոյ ։

Ի գաղտնարանս առ մայրն իմ, ոչ ևս ճաշակեմ ըզքաղցր խաղաղութիւնն զայն, զոր գտանէի միշտ առ նա ։ Ծառայքն՝ զորս ՚ի խորհս նորա անցուցանէի, երևէին ինձ երկրպագելիք , հազիւ հազ տայի պատասխանի հարցմանց նր․ բիւր հազար հայթհայթէի տալ բարբառել զօտարականն անձի, եւ ինքնս ոչ իշխեմ խօսել ընձէն․ Մեհենականն այն՝ զոր մերուստ կրէ զպատանուշս իւրով, յինքն ձգէ անդադար զհայեցուածս իմ․ յանձնականի գիրկս արկանեմ՝ մօր իմոյ՝ առ ՚ի կարել զքաղցն զայն պաղատանել ։

Արդէն աւուրք երեք էին անցեալք․ յիւրաքանչիւր առաւօտու՝ ընդ մերկանալ այգուն, դարձ առնէի ՚ի ժայռն ջրաբուղխ, անդրէն սպասէի արևուն մտանելոյ, զաչս յառեալ ՚ի ճանապարհ լերինն, ընդ որ յառաջնում նոճայի անմաքրին էր երևեալ ։ Հուսկ յետոյ ՚ի չորրորդում աւուր տեսանեմ զնա վերստին ։ Նստեալ էր որպէս յառաջն, աշտանակէր զերկնայ մի ոսկեթել մարմիւք սխնապարեալ․ շառաւիղունքն զդէմսն նր ծածկեալ ՚ի նշմարելն զնա ՚ի վերայ ժայռին ։

Սակայն առ նա երագեմ ։ Իջանէ յերկիւղածէն՝ կաայէ զնա զծառոյ միոջէ, նստի ՚ի վր քարի միոյ, և հրաւիրեալ զիս նստել, հանդէպ քաջ՝ առէ ցիս, գիտ հաւատացի էի գտանել զքեզ աստանօր, ՚ի պատճառս քո գամ եւ աստ ։ Ապրեցուցեր դու զկեանս իմ, եւ զքոյդ կամիմ երջանկացուցանել, այս է աղագն վն որոյ եկի ։ Սու ինձ ուրեմն համարձակ, զի՞նչ ինչ պիտոյ է քեզ ՚ի վայելել զերջանկութիւն, որո՞յ իմիք կարօտի մայր քո ։ Գիտեմ զի անչափ է շնորհապարտութիւն իմ, և կամքն իմ՝ հաւասար է գրեթէ՝ շնորհապարտութեան իմոյ ։

Պատասխանեմ նմա ակնկորեալ, ձեր դու՝ զոր

զի

զխորդ. սնոտեանեցից ոչ գիտեմ, դու՛ որ զայս պատկառուկս յանձին իմում՝ արկանես, զոր ոչ ունէր զգայի բայց միայն դէպ, հանեցայր յիշել զհոգին մի, և գալ տեսանել զնա մերատոյն: Ո՛վ սքանչելագործ մեծի, մեծագոյն է այս մարդասիրութիւն քան զօձանն զոր քեզ մատուցի, 'ի ժամէ տարի յայտնանէ անել և պատշաճէ ինձ լինել քեզ երախտապարտ: Հարցանես զիս զորոց պէտք են ինձ լինել երջանիկ. Նախ քան զտեսանելն իմ՝ զքեզ՝ ոչ իմիք կարօտէի: Ո՛չ եւս մեք՝ ես և մայր իմ. ունիմք մեք զխուղ մի, որ 'ի լեմանաց օդոյն զմեզ պաշտպանէ. զպարտէզ մի՝ որ զմեզ բուծանէ. հօտ մի՝ որ զգեցուցանէ. ևեւ՝ գնամ ես յաճախ 'ի շէնս մերձակայս զգեղմն խաշանց մերոց զյաւելորդն վաճառել, և բերեմ առ մայր իմ՝ զհատորս արծաթոյ թէ և անպիտանս վն̄ մեր, սակայն ցնծութբ̄ շնորհեմք զայնս ծերագոյն տնանկաց, որք ընդ ժամանակս ժամանակս գան խնդրել 'ի մէնջ զօժանդակութի̄: Արի միայն եղանակ մնայ քեզ ուրեմն առնելոյ զաւուրս իմ՝ առաւել երջանիկ, և է զոր կանուագ այսօր. զի ահա վայելչագոյն օրն կենաց իմոց:

Օպոտէր ամաղրմն 'ի լսելն ինձ: Ո՛չ է՝ պատասխանէ ինձ, որովհետև տեսութե̄ իմում՝ և էթ կարօտիս, եկից երբեմն յայցելութե̄ քոյ, երախտապարտութիւնն պարտաւոր առնէ զիս: Բայց ոչ տայից քեզ ո՛ եմ ես, շնոր լիցի քեզ գնալ զի կամիլըս կոչէ անուն իմ, և ո՛ և իցէ ազգատոհմին իմոյ խորհուրդ, հաւատամ զի քաղցր է յոյժ կամիլըյ՝ զկեանս իւր լեօի
պարտիլ:

Օ՛ կնի առնելոյ զյետին բանս զայսոսիկ կաթոգին իմն ձայնիւ, յառնէ՝ լուծանէ զերիվարն իւր, աշտանակէ 'ի նա, ակնարկէ առ իս, և անհետ լինի:

Մնամ ես արբեալ ցնծութբ̄: Տարփալի յիմաստն զոր ցուցեալն էր ինձ, հայեցուածն աչաց՝ զոր ՚ի չոգելն իւր ՚ի վերայ իմ էր արկեալ, խոստումն իւր դառնալոյ վերստին, այս ամ՝ յիշեցուցանէր և բորբոքէր զսէրս իմ։ Կրկնէի զանուն Կամիլլայ, հանդերձէի կազմէի ամենայն արձագանգաց լերանց ուսուցանել վանկել զանունն այն անձկալի, քանդակել կամէի զայն ՚ի վերայ պատենից ամենայն ծառոց։ Կամիլլա միայն զուգէր իմ՝ յոգւոյ, ոչ ևս տեսանէի զայլ ինչ բայց ՚ի Կամիլլայ յամենայն արարածս բնութեան։

Ի ժամէ աստի յայսմհետէ ոչ ևս որսամոլն, ոչ ևս տաղտկութիւն. անապատքս այսոքիկ երևեցան ինձ տեղիք աղանդեալք, ծառաստանքս այսոքիկ՝ պարտէզքս՝ և հոսանքս այսոքիկ ամենեքեան նորահրաշ վայելչութիւն զգեցեալ յաչս իմ, ամենեքեան գեղով սիրոյս պայծառանային։ Թուէր ինձ թէ բնութիւն էր հաւաքեալ ՚ի մի յարկ զմայլեցուցիչ առանձնութեան զվայելչութիւնս իւր զամենայն, երկնչէի մի՛ գուցէ վրիժեսցի ինձ յումեքէ, ցանկայի զօրել փակել զայն ամենայն մերձակայն։ Առաւել զուարճալի թուէր ինձ խրճիթն իմ, դառնամ՝ առ մայրն իմ՝ առաւել խնդամտութեամբ, զոր չէր իմ՝ երբեք զգացեալ. առաւել քաղցր եղեն գրկախառնութիւնք մեր, ևս օրհնելի և կաթոգին խօսակցութիւնք մեր։

Ուխտակատար եղև Կամիլլա, եկն դարձեալ յետ երկուց աւուրց։ Ո՛վ թէ զիարդ փութանցիկք եղեն բոպէք զորս շնորհեաց ինձ նա։ Հարիւրիցս առ ձեռն եղև ՚ի բերանոյ նմին ուսանել սիրոյս խոստովանութիւն, մինչ ՚ի շրթունս իմ՝ եղև շնչասպառ։ Յորժամ հայէի ընդ Կամիլլա՝ սթափ կայի ՚ի խօսել, իբրև Կամիլլա առ իս ակն արկանէր՝ պատկառանքն զլեզու իմ՝ պապանձեցուցանէր։

Զօր ամ՝ գայ փութով Կամիլլա ՚ի հօտանան։

Առանց ասելոյ իմ՛ նմա թէ սիրեմ՝ զքեզ, առանց լսելոյ ՚ի բերանոյ զխոստովանութիւնն սիրեցեալ լինելոյ իմ՛ նմանէ, զգուշացութիւնք մեր էին երկուց տարփածուաց ։ Յարաժամ՝՝ նախ քան զանջատիլն մեր յիրերաց, ժամանակ կարգէաք անդրէն զմիմեանս տեսանելոյ, և իւրաքանչիւր ՚ի մէնջ կանխէր յառաջ քան զժամն սահմանեալ ։ Ո՛վ թէ որով ցնծութեամբ գտանէաք զմիմեանս, որով ախորժանօք և բերկրապատար սրտիւ պատմէաք միմեանց զոր ինչ միանգամ խորհեալ էր մեր ։ Կամիլլս ոչ այլ ինչ բայց եթէ զինէն խօսէր, և ես զկամիլլայ պատմէի նմա ։ Քաղցր խօսակցութիւնք այսորիկ՝ նոյն էին հանապազ, և երևէին միշտ զանազանք ։

Ոչ այլ իմն թագուստ ՚ի լէօէ չունէր կամիլլս, բայց ՚ի յազգատոհմէ իւրոյ ։ Ոչ ի՞նչ փոյթ քեզ՝ ասէր, զատոհմէ իմմէ, մինչ քաջ ճանաչես զսիրտ իմ, մինչ սիրտս այս խանդակաթ չունի ինչ յօժարութիւն որ չիցէ վասն քո ։

Փարելին կամիլլս պարապէր ևս ՚ի կրթութիւն և ՚ի հրահանգումն ոգւոյ իմոյ ։ Ուսանէր նա, և ուսուցանէր ինձ․ պատմէր ինձ զանցս թագաւորացն Յունաց, զաւաքումն Արգոնաւորդաց, զպաշարումնս Թեբայ և Տրովայ, ուսուցանէր ինձ զտաղանաւորս Հեսիովդայ և Հոմերոսի ։ Ո՛րքան բարւոք ՚ի միտ առնուի զաւանդեալսն առ ՚ի նմանէ զգրականս ուսմանս ։ Այն ամենայն որ ՚ի բերանոյ նորա ելանէր տպաւորէր յոգի իմ, ոչ ևս մոռանալ կարէի, զոր կամիլլոյ գամ մի էր ինձ աւանդեալ ։ Ո՛վ թէ որպիսի քաղցրութեամբ ՚ի նմա լսելն առնուի զճաշակ․ զի մերթ զգայի սիրտ իմ բորբոքիլ ՚ի պատմելն նորա զշահատակութիւնս Աքիլլեայ, և յորժամ Հոմերոս զփրփրածինն նկարագրէր զԱնահիտ, գտանէի զկամիլլս ևս գեղաւոր ։

Այնգունակ անցանէին աւուրք իմ։ Զտիւն ողջոյն 'ի սէր զբաղեալ, և զգիշերն ողջոյն յորդիական խանդաղատանս էին պարապեալք. զի սէրն իմ որ առ կամիլլա՝ փոխանակ նուաղեցուցանելոյ զհպատականս իմ առ մայրս, կրկնապատիկ զօրացուցանել թուէր։ Ոչ բաժանիւր սիրտ իմ բնաւ ընդ մէջ մօր իմոյ, և նշանեալոյն իմ, իւրաքանչիւր 'ի նոցունց անտի ունէր զայն ողջոյն և անթերի. և այս աներկեան շնորհ իմն էր դիյ, զի սէրն ևս սաստկագոյն՝ յորժամ է առաքինի, ևս քան զևս յորդորէ առ ամենայն առաքինութիւնս ոգւոյ մերոյ։

Ոչ տևեաց ընդերկար իմս երջանկութ̃ի։ Օր մի ողջոյն էանց առանց երևելոյ կամիլլայ։ 'Ի հետևեալ յաւուրն՝ կիսահագագ 'ի ծփմանց անճարին մտայուզութեանց, սպասէի հեծեծելով երևելոյ նր̃ աչաց իմոց։ Գայ ժամանէ՝ բայց այլագունութիւնն զդէմս նորա ծածկէր։ Սիրելի իմ ասէ՝ 'ի մերձենալն առ իս, բարեբաստութ̃ի մեր վճարեցաւ. գնալք մեք ողբալ և պատասխանօք մերովք չափել զանդրադարձն կարի սուղ ժամանակին որ տևեաց։ Մինչև ցարդ ծածկեալ էի զոր լինելն իմ 'ի քէն, երկնչէի գուցէ գիտելով քո զազգատոհմն իմ՝ զահի հարկանէիր սիրել զիս. և ախորժելի էր ինձ լինել սիրեցեալ 'ի քէն, առանց հասու լինելոյ քո տոհմականութեան իմոյ։ Ժամ է այդ զծածկութիւն խորոցն բացերևակ առնել քեզ. առ վատաբախտութ̃ի իմոյ՝ դուստր եմ թագաւորի միոյ։

Առ այս բան հերք իմ դիզացան, ցուրտ իմն քիրտն հոսեցաւ ընդ անձն իմ բոլոր, ծունկք իմ դողդոջուն 'ի գուճս խոնարհէին, լեզու իմ կարկեալ բան մի ևեթ ոչ մարթանայր բարբառել։ Այնու զձեռանէ իմմէ կամիլլա, նստուցանէ զիս առընթեր իւր, և ըզկնի ջանաջնար լինելոյ փարատել յինէն զյանկարծադէպ

դէպ զարհուրանօք յորմէ կալեալ էր, դառնայ 'ի կարգ բանին՝ օրինակ զայս ։

Հայրն իմ՝ է Թագաւորն վեստինաց․ սակաւ հեռի է աստի կինդեղիայ՝ մայրաքաղաքն նր․ ըղձանքն որդորդութեան պատճառանք են ինձ առ 'ի տեսանել զքեզ զօր ամենայն ։ Ակնածէի հարուստ ամանակս փոխել զայս երջանկութիւն, բայց դուստր միածին եմ՝ հօր իմոյ, Թագաւորութ̃ն նր ընկալելոյ է պարտքն իմ․ և ամ՝ իշխանք Իտալիոյ խնդրել են զիս առնուլ կնութ̃ ։ Գեր.քան զամենեսեան սպառնան մեզ զմարտ պատերազմ՝ եթէ ոչ արարից ես զխնամութիւն ինչ ։ Մի յերկուցն է արքայն մարուկայ․ տէրութիւնք նորա սահմանակից են մերայնոց․ Թշնամի է միշտ ժողովուրդ նր մերոյս ժողովրդեան ։ Գրաւելն իմ որդւոյ նր՝ շիջուցանելով մինչև իսպառ զհուր մարտի պատերազմացս այսոցիկ, զտէրութիւն մի հզօր արասցէ ։ «Քաջախոհութիւն՝ իրաւունքն՝ մարդասիրութ̃ն են 'ի կոյս իշխանին մարուկայ, որ անդադար 'ի մանկութէ իւրմէ բազմակայեալ՝ շրջի ընդ կողմս յունաստանի, ոչ ունելով զայլ ոք ընդ իւր. բայց 'ի զգօնամիտ դաստիարակէ միոյ՝ առ 'ի ուսանել և հրահանգել 'ի մեծի արուեստին վարելոյ զԹագաւորութիւն ։ Նա 'ի ճանապարհի դարձին իւրոյ առ հայրն իւր ։

Առաւել ահաւոր ընդդիմակին նր է Տելեմնոս արքայն Սալենտինացւոց ։ Զօրութ̃՝ ճոխութիւնք՝ մեծանձնութ̃ն նր (սերի նա 'ի Տելեմաքէ և յԱնտիոպայ) այս ամենայն ընձեռէ նմա զգերակայութ̃ 'ի վերայ իշխանին մարուկայ ։ Բայց սակաւ երկնչիմք 'ի սալենտինացւոց վասն կարի տարանջատ գոլոյ նոցա 'ի մէնջ բազում աշխօք և ժողովրդովք․ և դեսպանք արքային տելեմնացւոց դժուարաւ նախապատուեցին արքային մարուկայ, որ եկեալք են յարքունիս հօր իմոյ խնդրել զիս վասն որդւոյ իւրոյ ։

Յիւրաքանչիւր կողմանց հաւաստի է վասն իմ տղայն, որովհետեւ հայրն առաքեաց հրաժեշտ տալ անձնիշխանութե̃ իմք, զոր պահել կամէի մ̃ն զքեզ սիրել մարթելոյ հանապազ ։ Բայց դու քաջ խելամուտ ես՝ ո՛ չէ՛ քան զայլ ոք, զոր միանգամ՝ պատուել մի պարտի հօր իւրոյ. յեցեալ է հայրն իւ՛ յալիս ծերութեան, զինքն պաշտպանելոյ անկար, առաքէ զիս ընտրել ընդ մէջ երկոցունց, երդմնեցուցանէ զիս յալիս իւր ծաղկեալս մի՛ ձգել 'ի վերայ իւր զպատերազմ մի, որ առիթ թշնամութեան իւրոյ և ամ̃ ժողովրդեան է լինելոց ։ Ո՛ր ինչ պա՛րտ է ինձ առնել, քեզ հարցանեմ ։

Կամիլլա՝ պատասխանեմ նմա, (քանզի վեհութ̃ և երջանկագործութիւն քո ոչ մարթեն ներգործել 'ի յիս առաւել ակնածութիւն քան զանունն միայն Կամիլլա) սիրտ մի՝ որ հնազանդեալ է սիրել, սիրոյն պարտի զոհել զամենայն, այլ սիրտ մի առաքինազարդ զտէրն պարտաւորութե̃ իւրոյ պարտի ընձեռել ։ Արդարեւ իմ հաւաստէ ինձ թէ պաշտպանեսցիս զտէրութեան քո զսահմանս, թէ զինեալ մահականս սպառնիք՝ ծածկեալ առիւծենեաւս նումիդիոյ վանեսցիս հարից հալածեսցիս 'ի պարսպաց քոց զնորուկս զաղէտաւորս և զամ̃ ժողովուրդս իտալիոյ ։ Բայց յորժամ վեհագոյն դիցազանց հանդիսացոյց, յորժամ՝ նահատակութիք հաւասարեցեն արութեանցն Ռոմուղեայ, կարացեն յայնժամ պահանջել ամուսին քոյ լինել ։ Նմա՝ և ամենեքին ոչ մարթիմ՝ տուեալ զքեզ՝ ասեմ՝ ցնա յորտասուս ցնդելով, դու ես դուստր արքայի՝ և ես խաշնարած մի եղկելի ։ Ո՛վ անմտութեանս մեծի . . . . Կամիլլա Կամիլլա, զիա՛րդ լուծանեմ զպատիժ անգիտութեան իմոյ ։

Մի՛ թէ նուաճ̃ղ յաւիմ՝ ես քան զքեզ, ընդ միջնէց կա կամիլլա, Թուի՞ քեզ արդեօք թէ սիրտ իմ՝ թախծեալ ոչ այնքան մորմոքեալ ճնշելի որքան քոյդ : Բայց մնայ ինձ տակաւին նշոյլ իմն յուսոյ. գիտեմ՝ ես զարքայն մարուկայ, թագաւորութեան իմոյ և ոչ կամիլլայ փափագէ վասն որդւոյ իւրոյ : Կանայցից յոյժ պահել նմա զամենայն, երդուեալ յանդիման նր թողուլ նմա զթագաւորութիւն իմ՝՝ յետ մահուան հօր իմոյ, եթէ կամի կծկել յինէն զձեռս և ոչ բռնադատել զկամս իմ. եթէ կամի ողն լինել մեզ ընդ դէմ տեղեմանայ : Անկարութիւն թագաւորելոյ ՚ի վերայ երկուց ժողովրդոց մխիթար ինչ արասցէ փառասէր և շքասէր սրտի նորա, և կարի երջանիկ համարեցից զիս թագի միոյ գնել զայնքան քաղցր իրաւունս սիրելոյ զլեօ :

Ի զուր ներհակեցայ այսմ առաջադրութեան. հաստատեալ կամիլլայ ՚ի միտս իւր ամի դիմադրու լինել, եթող զիս և չոքաւ : Ի ցաւագին տագնապ տարակուսանաց ընկղմեալ՝ ապաժոյժ սպասեմ դարձի կամիլլայ նազելոյն իմոյ :

Յետ երից աւուրց դառնայ վերստին, ցնծութիւն փայլէր ՚ի դէմս նորա, ժպիտն քաղցր՝ էր զերանովնի : Ժառանգեսցուք զերանին՝ աղաղակէ, ժառանգեսցուք զերանին : Պատմեցի զամենայն արքային մարուկայ, ոչ բնաւ զանգիտեցի յայտնել նմա թէ քո էր սէր իմ : Սխրացաւ թագաւորն ընդ իմն յանձնապաստանութի, նուիրումն թագին իմոյ ՚ի հաւանութի էած զնա փափագանաց մերոց տալ զհաստատութի : Լուր զոր ինչ միանգամ միահեծանս այս առաջարկէ : Որդին իւր՝ որ դարձ առնէր ՚ի կղզեաց սնաւ յունաստանի միայն ընդ դաստիարակի միոյ, գրաւեալ է մահու ՚ի կրետէ. և զի յանծանօթս շրջէր, աշխարհ ամենայն անգիտակ է մահու նորա : Դաստիարակն նորահասակ իշխանիս այսորիկ՝ զկնի ազդ առնելոյ խորհրդաբար ապերջանիկ հօրն զայս գոյժ ցաւագին, չէ իշխեալ միւսանգամ երեւութանալ առաջի նր՟, կայե՟լ մնացեալ է 'ի դաշնաւորոյ : Արքայն մարուկայ ողբայ զորդին իւր, բայց ցաւի եւ վասն վրիպելոյ 'ի հարսանեաց աստի, որ ապահովէր զանդորրութիւն ժողովրդեան իւրոյ, եւ կրկնապատկէր զսահմանս թագաւորութե՟ իւրոյ : Արգահատէր եւ փարատէր սուգն դառնութե՟ 'ի սրտէ իւրմէ, եթէ լցանէր քաղցն փառամոլութեան իւրոյ ․ բայց՝ զի մի՛ տեսցէ փոխադրիլ զթագն իւր 'ի գլուխ ատելեմնաց, մի միայն եղանակ մնայ : Որդին նորա անծանօթ էր յարքունեաց նորա զի անդրանիկն 'ի մանկութե՟ իւրմէ թողեալ է նորա զտուն հօր իւրոյ ․ որդի նորա հանդերձեալ է կենդանի, եւ սպասեն ամենեքեան պալատեան նորա ․ արքայն մարուկայ գրէ զքեզ յորդիութիւն իւր փոխանակ ընդ նորա :

Զուեսցէ՛ նա՝ ասաց ցիս, գնասցէ՛ 'ի դաշնատիրոյ պսակել զդաստիարակն որդւոյ իմոյ, եւ ստանա զարքայականն իմ զինաւորն, եւ զոսկեղէն յոյսվէ գօտեցից զծիրանիս իմ : Նա եկեսցէ ընդ նմա, ընկալցի զնա իբրեւ զորդին իմ հարազատ ․ ժողովուրդք իմ անծանօթք իւրն՝ համարեսցեն զնա որդի իմ, դու ընտրեսցես զնա այր քո, եղիցիս երջանիկ, եւ հաշտութիւնն երկուց ազգաց, երջանկութիւնն ձեր, անդորրութիւնն իմ զինք անսասանելի սատութեան լինիք եղիցին, փոխանակ զի առանց ժառանգ իմ ումեք առնելոյ, կայիցեն բարձր տալոյ սպառնանել :

Նամակն լուր երանաւէտ զոր բերեմ քեզ : Միասցուք մեք 'ի միասին ծո՟վ լեօ ․ թագաւորեսցես 'ի վր՟ երկուց թագաւորութեանց ․ ոչ եւս անջատեսցուք 'ի միմեանց, բարեբաստութիւնն եւ սէրն միայն զառաջս մեր վայելչացուսցէ : Ո՟ւ է զի ոչ յանձառ եւ

տա

ուրախ լինիս դու, ընդէ՞ր ոչ 'ի ծածուկ խոնարհիս գոհանալ զդից ։ Ո՛վ թէ որով թմբրութբ̄՝ որով խաժամութբ̄ զերջանկութեանս մերոյ ընկալնուս զհաւատալիս ։ Ո՞ր խելք մնայ դեռևս մարթի խռովել զկեանս քո . . . .

Զի՞նչ խորհիս ։

Զմտաւ ածեմ՝ զմայր իմ" պատասխանեմ՝ նմա ։ Հնա՞ր է՝ կամ՝ զքեզ կորուսանել, կամ՝ կորզել յաւէժ զկեանս այնորիկ որ ետ ինձ զորև ։ Ցքեզ ինքեանս հարցանեմ, ցքեզ՝ զոր տեսի յօժար և պատրաստական զանձն մեր անդորրութե̄ հօր քո զոհել ․ արժա՞ն է ինձ բարձի թողի առնել զմխիթար, 'ի ձա՞հ է ինձ զրկել զնա 'ի մի միայն յենարանէ որ նմա մերձաւորայ ։ Լցցուք զնա բարեգք՝ ընդմիջեաց կամիլլա ։ Այլ դու հաւատացես անտի զորդւոյն նորա՝ աղաղակեցի ․ այլ ատիպես զորդւոյս զայս ուրանալ զմայր իւր ։ Այս և եթ խորհուրդ զիս քառանեցուցանէ ։ Բա՛ւ՝ կամիլլա, չի՛ք բնաւ թագաւորուհի, չի՛ք ամենևին բարի յաշխարհի ատա որ կշռէ զայս խորհուրդ՝ առաջին պարգև բնութե̄, առաջին հեշտութի̄ զոր սիրտք մեր ճաշակեն ։ Ո՛չ կարեմ յանձն առնուլ 'ի բաց մերժել զայն 'ի սրտէ իմմէ, և կեղծել իսկ թէ հանեալ իցէ ։

Այլ ո՞չ այս և եթ լինէր ոճիրն զոր գործէի առնլով իմ՝ զանուն իշխանին մարուկայ ։ Զի ժողովրդք Ֆրագանսուէին ինձ միջնորդութեամբ խարդախութե̄, լինէի ես թագաւոր ստութբ̄ ։ Ո՛վ անտանելեացս, եթէ օրինաւոր թագաւորք զոյնքան մեծագոյն պարտաւորութիւնս ունին կատարել, եթէ համարս տալոց են Ա̄յ ամենայն բարեաց զոր ոչն արարին, և ամենայն չարեաց զոր թոյլ ետուն առնել, ո՞րքան առաւել ստակալի եղիցի համարն զոր ես տալ ունիմ, ես՝ ամբարձեալս 'ի գահս արքայական՝ առանց [illegible] կոչման ․ ես՝ զո՛ր օրինակ, յափշտակիչս մեծութե̄ իմոյ, վասն որոյ

իս

իւրաքանչիւր յորգանք յետնագունին 'ի հալածանաց իմոց յանդգնութիւն իմն լինէր պատրանաց իմոց ։

Բաւ մի' լիցի կամիլլա. դու ես նախամեծարն 'ի բարիս. վկայ են ինձ երկինք և սիրտ իմ՝ զի զկեանս իմ՝ ողջոյն նուիրէի առ 'ի կեալ զօր մի և եթ առաւել քո ։ Այլ այս երանութիւն մեծագոյն, այս երանութիւն՝ որոյ մի միայն յիշատակն արբեցուցանէ զուշ իմ, ոչ ևս լինէր վասն իմ՝ երջանկութիւն, եթէ սիրտ իմ՝ 'ի տառապանաց ազատէր ։ Ոչ ինչ քաղցրութիւն վասն առաքինութեան ճաշակիլ մարթի առանց խաղաղութեան սրտի զոր նա միայն շնորհէ ։ Ազդեալ ընդ քեզ 'ի գահոյս՝ 'ի խնթմանէ խղճիւ խոցոտեալ լինէի եղկական. առաւել ցանկալի է ինձ լինել յեցամիս ։ Իբր զիս յանապատի աստ. լի է քև վայրս այս, կարայցից վարել առանձինն զժամանակս իմ ։ Առէն ողբայցից զքեզ միշտ, բայց զայլ իմն ոչ աղաղակեցից բաց 'ի քէն, առաքինութիւն հրամայէ ինձ ։ Ո՛ղջ լեր՝ կամիլլա, գո՛րծ յապաղումս հօր քո. հա՛ր զհեռացութիւն զառատեալ մի. և քաղցրութիւնն զոր ճաշակէ ոգի մի մեծ՝ կատարել զիւրն պարտաւորութիւն, նուազ զգալի արասցէ 'ի քեզ զկթութեանն՝ զոր ապերջանիկ մի ներգործէ 'ի քեզ ։

Յաւելս զայս անկորեկի, և զարտասուս իմ թագուցանել ջանայի ։ Ուշի ուշով ունկն դնէր ինձ կամիլլա, յառեալ ակամբ նկատէր 'ի յիս, և եկաց հարուստ մի առանց պատասխանելոյ ինձ ։ 'Ի վերջոյ կալեալ զձեռանէ իմմէ՝ զոր սեղմէր ուժգին, յարգեմ և մեծարեմ զքեզ՝ ասէ ցիս, անձնարին սիրոյս եռանդիդ, և առաքինութիւն քո շնորհէ զլրումն վերջին սիրոյ՝ յաւերժական սիրոյն, որով սրտացուցեր զիս ։ Այլ հաւանիմ բանից քոց ո՛ լէօ, և 'ի ժամէ աստի յայսմանէ հրաժարիմ 'ի քէն ։ Այո՛ սուրհիմ 'ի քէն,

կրկնե

կրկնելով և երդնլով քեզ՝ զի ածից 'ի գերեզմանն զսէրն որ միաւորեացն զմեզ, զի պատկեր քո կեցցէ 'ի սրտի իմում՝ ցորքան ժամանակս տրտմահաղորդ սիրտս այս տրոփեսցէ, և թէ յաղթիմ 'ի ցաւոց իմոց՝ ոչ ակնունիմ՝ ոչ մաղթեմ 'ի դէից, առ քեզ ուղղեցից զհառաչանս իմ վերջինս:

Զայսոսիկ ասելով թողու զնա, մատնու 'ի յուս երիվարին իւրոյ, որոյ զհրաժարականն ողջոյն խամրեալ բարբառով, երիցս կրկնէ զբազուկս առ 'ի ձգելով, յաղի անկանի՝ և ընդ կրունկն դառնայ առ 'ի յանկանել միւսանգամ՝ ևս արտասուաթոր աչօք զայս քարաժայռ՝ զհոսանս զայսոսիկ՝ զայս տեղի ուր յաձախ նստեալն էաք, թուէր բարբառս մնալ ասել այսոցիկ: 'Ի վախճանի՝ ձգելով 'ի յիս զվերջին հայեցուած մի ևս խանդաղատանաց և ցաւոց պարզի յինէն.... Ամբելի՝ յետ դառնագին աւուրս այսորիկ՝ չե՛ք իմ տեսեալ երբէք զկամիլլա:

Իստամբօր լռէ Լէօ. փոքրկք երկու արտասուաց յաչաց իւրոց հեղանեին. անձկալին իմն ծանրութիւն թախծութեան ճնշէ զնա: Նուանոյ ընդունի զնա 'ի գիրկս իւր. երկոքին դիւցազունքն մնան գրկախառն առանց բանս ինչ խօսելոյ: 'Ի վերջոյ փոխն գործեալ Լէօի հեղձամղձուկ առնէ զթառանչս իւր, զհեկեկանս խափանէ, և դառնայ 'ի կարգ բանին իւրոյ:

Կամեցայ թագուցանել 'ի մօրէ իմմէ զվիշտ զոր արարեալ էր իմ վն՟ նր՟, ոչ կարէր նա առաւելուլ ըզգորովալից սէր իւր, առաւելոյր զտանջանս իւր: Ջան եղի ծածկել անտի զցաւս իմ: Յողբս և յարտասուս զօրն անցուցանէի 'ի վ՟ր սոյն այս քարաժայռիս, 'ի նոյն տեղւոջ ուր տեսանել էր իմ զկամիլլա: Իբրև 'ի խըրճիթն դառնայի, նկարէի զպարզ դէմս զգենուլ, յօրինէի զերեսս իմ. և յորժամ ոչ առոյգէի զօրութիւն

՚ի պայծառատես աչաց մօր իմոյ թաքուցանել, պատճառանս ինչ հայթհայթէի որ ոչ վշտացուցանէր յոյժ զսիրտ նորա, Ցաւէի զայնպիսի ողորմելութիւն, զոր մարթ էր նմա փարատել յինէն։

Զայս օրինակ ամիսք երկու անցին առանց ըղ զուր ինչ ընկալելոյ ՚ի կամիլլայ, առանց նուաղելոյ սաստկութեան չարակրութեանց իմոց քան զաւուրս առաջնոյ։ Ո՛վ աղէտիցս՝ այլ աղօտք ևս առաժամեայն հատին ՚ի վր իմ, մնացին իմ խօթանայ։ ՚Ի կիր արկի ապաքինել զնա զնոյն զբժշկականս ճարանց մերոց, բայց օրհաս մահուն անդրէն մօտակայրուա պատեալ էր զոտիւքն։ Զգայ զժամանելն ՚ի վր իւր անհրաժեշտ մահու օրհասին, և կոչեալ զիս առ ինքն աղօտաձայն իմն բարբառով՝ ասէ ցիս զբանս զայսոսիկ, զորս տակաւին թուի ինձ լսել։ Պատրեցի զքեզ՝ ով լէօ, ոչ եմ ես մայր քո։ Խնդրեմ ՚ի քէն ՚ի մահճիս մահու թողուլ ինձ զսուտ մի որ եղև քաղցրութիւն կենաց իմոց։ Մոլորեալ ըղ խորհրդին իմ՝ լքանել առ ՚ի տարադէմ գնալ յերեսաց ամէհի պեղլիգենաց, ուր պատերազմ տային մեզ յայնժամ, հասանիմ յեզերս ատեղնոս գետոյն ՚ի գիւղն ավլայ, զոր հրձիգ առնէին բարբարոսքս այսորիկ. ՚ի մէջ տակալի աւերածոյն հրդեհին և սրածութեան, ՚ի մէջ շեղջակուտի գիականց մնկելոց նշմարեմ զքեզ յօրոցի քում՝ զռմաստել՝ արիւնայեղց՝ խոցեալ ՚ի սրոյ որ էր ՚ի գիրկս քո մեռեալ։ Քոյդ գեղաւորութիւն շարժեաց զիս, դնեմ զձեռն իմ ՚ի վերայ սրտի քո, ըղ գամ զի տակաւին տրոփէր։ Առնում զքեզ անտի յօրոցի քում. բժշկեմ զքեզ ՚ի վիրաց քոց, խնամ տանիմ տկար աւուրց քոց. դու կոչեցեր զիս մայր քո, և ես ոչ կարացի երբէք հրաժարել ՚ի քաղցր անուանէ սորին։ Լքցէ զիս՝ ասէի ՚ի միտս իմ, եթէ խելամուտ լինի թէ չէ իմ որդի. ոչ գիտեմ ո՞յք իցեն ծնօղք նր ոչ կարէին նոքա սիրել զնա առաւել, Թողցուք ուրեմն տխրութե իմիք, որ առանց առնելոյ զնա ապերջանիկ մխիթարք միայն լինին ինձ 'ի կեանս իմ: Աւասիկ ա-ղագն իմ: Ներեա՛ տկարութե իմում. այնքան սիրելի դու զիս՝ անգին որդեակ իմ, մինչ զի դու ինքնդ՝ ան-ծայրին առնէիր ինձ զխստասրտութի մի, որ խնամ առնելոյ էր ինձ զխանդաղատանս քո:

Առ այս բանս գիտեա արկի նմա, թողի զնա ար-տասուօք իմովք: Անգին որդեակ իմ, առէ ցիս, հարկ է անջատիլ 'ի միմեանց. ընծեա՛ զպարտատուս քո, ա-ռաւել կսկծագին առնեն զայս հրաժեշտ: Յիշեա՝ 'ի մխիթարել զքեզ, զի դու միայն երջանկացուցեր զիս. յիշեա՝ զի քո միայն յերկար ձգեցան աւուրք իմ: Աւա՛ղ զի ոչ կարեմ հաւասար լինել զպատուարժանութե ա-ւուրց կենաց քոց: Որքան ժամանակս կեցի, դողացից մի՛ գուցէ հարազատ մայր քո եկեալ հանիցէ զորդին իմ յինէն. զգալիս զի մեռանիմ, ցանկայի մեռանել ա-ւանդել զքեզ նմա: Առ զայս քարս մեծագին, յորս վ͞ր է քանդակեալ անուն մի յինէն անծանօթ տառիւք: Այս գոհարն էր 'ի պարանոցի քում յաւուր յորում ապ-րեցուցի զկեանս քո: Թաքուցի 'ի քէն մինչև ցարդ, զի թէ կարասցէ քեզ այդ տալ ճանաչել զծնողն բարե-բաստ՝ որ տարաւ զքեզ յարգանդի իւրում: Ո՛հ եթէ տեսցես դու զնա երբեք՝ ասա՛ նմա՝ զմայրդ նախանձե-ցոյց ես յոյժ բարեբաստութե նորա, ասա՛ նմա՝ զի թերևս գորովն իմ այժմ մահացուցանէր զիս, և ներեսջի՛ք ինձ երկո-քեանդ վ͞ս զքեզ որդի իմ կոչելոյս: Ողջ լեր՝ որդեակ իմ, անգին որդեակ իմ, թողացո՛ ինձ բարբառել առա-ւել ևս զայս քաղցր անուն: Մոռասցիս զիս դու իսկ, զի ձե-ռին քո զաչս իմ կափուսցէ, և զի յառաջ քան զար-տաշնչելն իմ զամ մի ևս լուիցից կոչել զիս մայր քո:

Ո՛վ մայր իմ՝ աղաղակեցի, մայր իմ կաթոգին, միշտ սրտի քո եմ, և եղէց 'ի կեանս իմ բոլոր : 'Ի նուաճիլ են բողբոջք աղաղակի իմոյ, փչեալ էր արդէն ընդ հոգւոյն . արդէն մահու անողորմ՝ յափշտակեալ էր զորմն իւր :

Ոչ իմ՛իք նկարագրեցից քեզ զվիշտս իմ, սիրածք մեր հանգստեան մեռեալսց՝ ո Նումա, և չէ քո մոռացեալ՝ զոր միանգամ՝ կրեցերդ 'ի մահուան Տուղղոսի : Ձեռք իմ՝ կազմեցին զփայտակոյտ մի սոսկալի, ուր մարմին Միրտաղեայ յածխուն փոխարկեցաւ : Ամփոփեցի զմոխիրսն 'ի սափորան մի զոր ես ինքնս փորեցի, թաղեցի զայն 'ի գերեզմանի միոջ 'ի հողաբլրոյ զոր ես ամբարձի ոչ հեռի 'ի խրճիթէ իմմէ . և գրեցի 'ի վերայ վիմի միոջ՝ որով ծածկեցի զայն հանգստեան նորա, ԱՅՍ ՀԱՆԳՉԻ ՄԻՐՏԱՂ, Ո՛Վ ԱՆՑԱՒՈՐ ԴՈՒ՛ ԵԹԷ ՍԻՐԵՍ ԶՄԱՅՐ ՔՈ ՅԻՇԵԱ ԶՆԱ ԵՒ ԼԱՑ ԱՅՍ :

Այսպէս փակեալ զխուցն իմ՝ զոր 'ի խնամս շնորհեաց մարդկաց սրտալի աղօթատանն, և բարձի թողի առնելով զհօտն իմ, եկի 'ի լերանցս յայսցանէ, և յոչ կամաց զգնացս իմ՝ ուղղեցի առ մայրաքաղաքն Սաբինաց :

Հասեալ 'ի Կինդիղոյ՝ լուայ զի զուարթածաղիկն Կամիլլա զկնի ընդ երկար հակակայելոյ հօր իւրում, հուսկ յետոյ յանձն առեալ էր ամուսնանալ ընդ արքային Տատեայ, և զի էր եղեալ 'ի նմա [illegible] հանդերձ իշխանին այսորիկ : Խռովեալ 'ի լրոյ սորա՝ իբրու թէ չէր ինձ օրէն անդրէն դեգերիլ, 'ի տագնապ փութոյ դառնամ յապենինս : Թափառելով աստ և անդ՝ առանց ունելոյ զճանապարհ հաստատուն, հասանիմ 'ի ճակատ զօրացն մարսաց յայնմ պահու, յորում ժողովէին ընտրել զզօրագլուխ մի : Տեսի զօրսն այնոսիկ ծնոյց 'ի յիս [illegible] սէր . հատատանեյի ՚ի միտս իմ կորնչել կամ դիւցազն ոմն լինել։ Յանգիտանս եղէ զերջանկութիւն վիճել, բարեբախտ պատահումն ինչ՝ շնորհէ իմն զերջանկական պատիւ։ Գիտակ իսկ ես զկարգ թագաւորութեան մարդոց, և ուսանեա զի՞նչ իցէ անդրադարձ փոխարէնն։ Աստանօր տայ զբաւ լեօ պատանութեան իւրոյ։ Ո՜ ժամանակն ողջոյն պատանեկանութեան լեօի, անշարժ յակնդիրս կացեալ էր նումայ։ Ամենայն խանդաղատական բանք՝ զորս դիւցազն մարս բարբառէր թափանցէին յոգի սաբին դիւցազին. յորժամ նկարագրէր լեօ զաստիս մանկութեան իւրոյ, և զհանգամանս գորովախնութեան իւրոյ առ մայրն իւր, քաղցր իմն ժպիտ զդէմս նումայի վայելչացուցանէր, իբրև խօսէր լեօ զկամիլլայ և զսիրոյ նորա, նումայ յարտասուս լուծանէր։

Բայց ընդ մուտս լինէր արևին, երկոքեան բարեկամք զգիշերին յայրիս յայսմիկ անցուցանել կամեցան։ Գնացին ժողովել զպտուղս ինչ ՚ի հովիտս, և դարձան քնոյն սպասել։ Ճանապարհ մեր վճարեցաւ՝ ասէր նումայ, որովհետև գտաք զվիմեանս։ ՚Ի վաղիւն բացորոշեսցուք յոր կոյս ունիմք զգնացս մեր խոտորել։ Էր ինձ ցանկութիւն իմն զյունաստանաւ շրջելոյ առ ՚ի հասու լինել բարուց զանազան ժողովրդոց, և գիտութեամբս այսորիկ առաւել զգօնագոյն լինել և առաքինագոյն։

Սիրելի՛ պատասխանէր նմա լեօ, եթէ սիրէին մարդիկ զառաքինութիւն, աներկևան օգնէր նոցա ճանաչել, և ես քեզ ասէի, շրջեսցուք ընդ ոլորտս տիեզերաց, լուսագոյն եղիցուք ՚ի դարձի մերում։ Այլ զի՞նչ ունիմք տեսանել ՚ի յունաստան, զի՞նչ գտացուք մեք յայլ ամենայն տեղիս. զթագաւորութիւնս ՚ի ծառայից բաղկացեալս, և վարեալս ՚ի բռնակալաց, զհասարակապետութիւնս պառակտեալս, և որոց քաղաքացեք՝ 'ի ցուցանել թէ արդարք են , զկրեալս կոտորեն , զոմանս երեւելի եւ մեծահամբաւ անձինս հալածեալս՝ վտանգեալս տարագրեալս , եւ որ նուա՜զ ցաւէին 'ի վերայ հայրենեաց՝ քան 'ի վր̃ մեծութեանց զորս սիրէին առաւել քան զհայրենիսն · զարուեստս՝ որք զանձինս առ իմաստունս ուսմին , եւ որք լլկեն եւ նեղեն անդադար զկեանս իւրեանց ամայի եւ ունայն բանիւք զորոց եւ ճոխեանք խել երկրաձանանս · զհրաւէն ասացից ծմ՝ ուրեք տեսցուք զժողովուրդս հարստահարեալս , զառաքինութիւն ընդ վայր հարկեալս , եւ զփառասիրութիւնս կամ զսնապարծութիւնն թագաւորել յաւագանիս 'ի վր̃ այնոցիկ որք առաւել սխրանան ընդ այն ։ Օ՜ ի՜նչ օգուտ եղիցի մեզ՝ նուագս 'ի ձայնապարհոց մերոց ։ Պարծեսցուք մեք թերեւս յառաւել ախտս վարակեալք ։ Ո՛ն անդր՝ ապարինչն ոխերերաց ոչ կամեցաւ զի առ 'ի լինել իմաստուն պէտս ունիցի մարդն շրջելոյ ընդ աշխարհ , եւ ծախել զկայտառագոյն կէսն աւուրց կենաց իւրոց՝ ճգնութբ̃ մեծ յանձին բերելով տաժանաւ զառաքինութիւն վասն անհաւատ ծերութե̃ ։ Իւրաքանչիւրում 'ի մէնջ անդադար 'ի ծնանելն տուեալ է զգէր եւ զբնաւոր մի՝ զմերն խղճմտութիւն ։ Կեցցուք ընդ նմա խաղաղութբ̃ , եւ մեր եղիցի ծմ՝ ։

Յոյժ բարւոք՝ ասէ ցնա նուագն , մի՛ ամենեւին թողցուք զխաղաղեայ , դարձցուք 'ի լերինս քո , գնասցուք բնակել 'ի խուղ քում , երթիցուք 'ի գիւղ հօտին քո ։ Աշխեցից զմանապատ քո , զզուշացայց խաշանց քոց , ողբացից ընդ քեզ 'ի վերայ գերեզմանին միրտոլայ , զոր ամենայն խօսեցայց ընդ քեզ զկամիլայ 'ի գիւղս հասանայ սորաւիկ զոր ձմնաշեմ արդէն , եւ եթէ դորոծ՞ մայրակեան եւ քեզ վայելել զերջանիկ աւուրս յայսմ ապաւինի , բարեկամութին մխիթարիչ զուարճութի վշտաց քոց անքէն մարթի ։

Օ՜ այս

Ո՛չ այս ատացեալ՝ զիրկս արկանէ նմա լծօ, և երկոքեան 'ի միասին յուղի անկանին ։ Նոյնպէս ընդ աշխարհքն Սաքեաց ընդ երկայնութիւն այնր համայն, անցանեն ընդ որընթաց գետոյն տղմնոտ, մնասնեն յանապատս աղբենկաց, և հուսկ յետոյ յայլենին ժամանեն ։

Երկոքին դիւցազունքս՝ որք ճարակէին ևեթ որսովք իւրեանց, թիւրաշաւիղ հետոց պատահեն 'ի զհետ մտանելն անտառաբնակ էրէոյ ։ Նոյնպէս զանցանեն զառապարիւք և զդժուարաժայռիւք, ընդ մըտանեն 'ի վայրս առաւել ամայիս, և 'ի վախճանի նըշմարեն զհովիտ մի զուարճալի շուրջ պատեալ յանմատոյց լերանց, ուստի 'ի վայր հոսէին վտակք յոլովք, որք գնային զհովիտն առոգանել ։ Դիւրազգի և յոգնատեղեն սաղարթագեղ տունկք յեզերս առուակաց այսոցիկ մերձաբուսեալք, էին խառնեալք ընդ ձիթենիս ընդ հացենիս որթոց սաղարթիւք պսակեալս, և ընդ այլ ծառս մրգաւէտս ։ Դաշտք ծաղկաւէտք ձեւանային յամ՟ տեղիս ակումբք կիտոճածազարդք ։ Ամենայն ինչ զխաղաղութիւն, և զլռութիւն շնչէր ։ Օդն էր մաքուր, վտակք ականակիտք, այլ իմն ձայն ոչ լսիւր մարդկան, բայց 'ի խոխոջմանէ ջուրց և 'ի դայլայլէ անհամար թռչնոց, որք թրթռելով 'ի մէջ տերեւախիտ ոստոց ծառոց թուէր ելևելս առնել 'ի նուագելն զերջանկութիւնն զոր վայելէին ։

Երկոքին բարեկամքն զմայլեալ այսու տեսութեամբ փութան անձապարեն 'ի ծործորն իջանել ։ Գնան՝ սքանչանան՝ կայտառան ևս մաքրագոյն ցնծութեամբ զոր շնորհեալ են մեզ դիք, տեսարանաւ գեղաւոր բնութեան ։ հետևին ընթացից յաղթ հեղեղատին առանց պատահելոյ ումեք 'ի մարդկանէ ։ Հասանեն 'ի վայր մի ուրանօր գետն յերկուս առաջս տրոհի ։ Յետ խոս-

տա

տուամնալոյ իւրեանց 'ի նմին վայրի դարձեալ գումարիլ, անջատոլին 'ի միմեանց գնալ իւրաքանչիւր զհետ միոյն 'ի
ջրատարձից հեղեղատին :

Հարուստ մի լինիթայու լէօ, բայց զայլ իմն ոչ եգիտ՝ եթէ ոչ զծառս՝ զծաղիկս՝ եւ զպտուղս :

Նումայ առաւել գեղեցկագոյն նշմարեց զհետ մի՝ որ անցանէր առանց շանց եւ առանց հովուի՝ մերձ առ փոքրագոյն պուրակ մի դափնեաց : Յնդումանէ հանդարտաքայլ 'ի պուրակս այս, դիտէ՝ վինէ՝ եւ տեսանէ զաղբիւրիկս մի վայրի յանկի, զկուսան մի քաջառողջ զգեցեալ սպիտակ՝ նստեալ 'ի վ̃ր դալարագեղ թմբի : Յառէր օրիորդն յոյժ զբաղեալ յընթերցուածն գրոց միոջ, զոր 'ի ծնգաց իւրոց վերայ ունէր : Մազք ն̃ր խարտեաշք՝ որք զծոծրակաւ եւ զթիկամբք իւրովք անկանէին, 'ի սիւք հողմոյ ամբարձեալ լինէին մեղմաբար, եւ երեւեցուցանէին զերեսս նորա, ոչ երբէք տեսաւ քան զայն գեղաւոր : Այլ այս գեղապանծուհի՝ զոր բնութիւն էր նմա պարգեւեալ, զիւրն նախապատականն պայծառուէ̃ 'ի մաքրուէ̃ անմեղ եւ 'ի սեռնուէ̃ ընկալեալ, ուր նկարագրեալ էին 'ի դէմս նորա : Այս քաղցր եւ պարզ տեսիլ շնչաւէր թուէր զերջանկութեան զհանդարտութիւն, զառաքինութեանն զխաղաղութի̃ . էր իմն երկնային ունէր՝ որ 'ի բացեայ առնէր զամենայն զհեշտութեանն զխորհուրդ, եւ ինքն զոգին առաւել մաքուր, եւ առաւել զուարթագին խոկմանս, ոչ բնաւ ներգործէր զցանկութիւն . զոր իմն պատկառանաց ծնուցանէր՝ զհիացումն ինչ առաւել գիրգ, եւ առաւել եռանդուն քան զայն իւրն ցանկութիւն :

Տեսանէ զնա Նումայ, եւ զկայ առնա : Ոչ բնաւ սխրանայ եւ ոչ ամփոփի, ոչ ամենեւին առաւել ձեռին սիրտ իւր թրթռայ . 'ի քաղցր իմն հեշտութե̃ առնազճաշակ, որ ոչ շնորհեցուցանէ զքան իւր, պատկերակեր կերպութիւն սիրոյն հեռի է 'ի մտաց իւրոց ։ Ոչ համարի զհովուուհիս զայս չքնաղուհի ոմն ․ զգայութիւնք իւր խաղաղացեալք և մեղմացեալք զոչ ինչ մեծացուցանէին յաչս իւր , բայց 'ի ճշմարտութեան զայլ ինչ ոչ նկատելով՝ տեսանէ յանձին այսր անծանօթ պատանուհւոյս զչքնաղագեղն 'ի մանկահասակս , և առանց երկուանաց զեւս առաքինագոյն ։

Ընդմիտանէ մեղմօրէն ընդ մայրս , մերձի առ նա , և կամի յակամնել զգիրն զոր ունէր նա 'ի ձեռս իւր , այլ տառք անծանօթք են նմա ։ Ամփոփի նումայ զգուշութբ՟ ։ Բայց մինչ կայր ողջեալ յետաստթիւոյ , գալ տեսանէ զծերունի մի յարգելի՝ յեցեալ 'ի ցուպ մի ստորոտք փայտակէլ ․ ունէր զալիս ծաղկեալս , և երկայնաձիգ մօրուք 'ի վր՟ լանջացն իւրոց իջանէին , դէմք նր՟ խորշոմեալք պահէին զկերպարան իմն մեծութեան՝ զոր աղէտք և ծերութիւնն չէին տակաւին առեղծեալ ։ Դուստր իմ՛ ասէ ցհովուուհին , ահա մտանէ արեգակն ․ գնասցուք ընդ զարատոճիրան անծայրին օրհնաց մերոց ։ Ըստ այս բան յառնէ աղջիկն , և տայ տեսանել նումայի զխնամախառն իւր դիտակ ։ Առժամայնեալք նորա առ հայրն նայրին , ժպտելով կարկառէ նմա զձեռն իւր ․ յեցեալ ծերունւոյն 'ի բազուկ դստերն իւրոյ՝ դարձ առնէ յանիրնթայ 'ի խուղ մի շինեալ 'ի մէջ անտառին ։

Նումայ՝ որ ոչ իշխէ հեռանալ նոցա , 'ի զինինն արկանէ զամենայն զշարժմունս նոցա ։ Տեսանէ զնոսա լուանալ զձեռս իւրեանց յառու մի անապակ ջուրց , յետ այսորիկ մտանեն 'ի խուղն , և ծերն առժամայն զայլ տարազ զգեցեալ արտաքս ելանէ ։ Երկայնաքղանց հանդերձն նր՟ փոխարկեալ է 'ի բաճկոն մի կարճ ․ ածեալ ընդ մէջ գօտի մի բազմանշուան , երեւք նորա կիսով չափ են ագուցեալք ։ Ունի 'ի ձեռին զանօթ մի

այլ

պղնձի, յորում վառի հուր ինչ բորբոքեալ, դնէ զայն ակնածութեամբ ՚ի վ̅ր սեղանաքարի միոջ : Դուստրն նորա գնայ զհետ նր̅ բերելով զծխամանելիս՝ զարմանս՝ և զթելեթև սոլյակ մի խառնոց : Երկոքեան ևս ՚ի ծունր իջեալ զխնճերս զայսոսիկ ՚ի հուր արկանեն, բորբոքելով զայն ոսկեղէն գործեօք, և ասելով զաղօթս ինչ օտարոտի բարբառովն իւրեանց :

Համանգամայն յառնէ ծերն վերստին, նովին պատկառանօք տանի զանօթն : Հովուուհին մանուկ գնայ ժողովել զհօտն ցրուեալ ընդ մարգս, փակէ զայն ՚ի փարախս մի վանդակապատ, և դառնայ զհետ հօր իւրոյ, մինչ Նումայ լի զարմացմամբ և բերկրանօք փութայ դառնալ առ Լէօ :

ՎԱԽՃԱՆ ՈՒԹԵՐՈՐԴ ԳՐՈՑ

ՆՈՒՄԱՅ ՊՈՄՊԻԼԻՈՍ

ԳԻՐՔ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

Նումայ և Լէօ [illegible] : [illegible] , և [illegible] : Լէօ [illegible] : [illegible] : [illegible] և [illegible] : [illegible] : [illegible] : [illegible] : [illegible] : [illegible] : Լէօ [illegible] :

Ն[illegible] բեկեալն իւր , և պատմէ նմա զոր ինչ միանգամն եղեալն : [illegible] նմա 'ի խուղն , [illegible] : [illegible] զայն [illegible] , և [illegible] 'ի վեր ոչ : [illegible] ասէ [illegible] , զի [illegible] : [illegible] , [illegible] ընդ [illegible] , [illegible] :

[illegible] : [illegible] 'ի [illegible] 'ի վեր [illegible] 'ի [illegible] իւր [illegible] և [illegible] զոր [illegible] իւր [illegible] : [illegible] և [illegible] , [illegible] , [illegible] ինչ [illegible] [illegible] [illegible]

ձո

Ճոխութիւնք նահապետագոյն բնակարանիս այսորիկ:

Ընդ ուսանելն ծերոյն զհիւրսն՝ յառնէ իսկոյն ընդ յառաջ լինի նոցա, և հրաւիրէ զնոսա առնուլ զհանգիստ: Ա՛նայիս՝ ասէ ցդուստրն իւր, ջեռմնայ՛ զջուր՝ պատրաստեա հիւրից մերոց զոր ինչ միանգամ է մեզ ընտրելագոյն: Պարկեշտագեղն անայիս անսայ 'նմա, զարթուցանէ զհուր կրակարանին, գնայ որոնել զանօթ ինչ աղբերի, լնու զայն ջրով, և փութայ 'ի պարտէզն՝ մինչև բոց հրոյն պատեսցէ զամանն:

Անայիս դառնայ վաղվաղակի բերելով զողկոյզս խաղողոյ՝ զձիթապտուղս՝ զայլ մրգս՝ զխորիսխս մեղու, և զծաղիկս. զորս խառնեալ ընդ պտղոց 'ի մէջ սեղանոյն, երթայ 'ի խնդիր փայտեայ նուագայ, լնու զդորակ մի նոր գինեաւ, և զջուրն ջեռուցեալ 'ի փայտեղէն կոնք մի մեծ հեղեալ՝ մատուցանէ հօր իւրում: Ծերունին՝ յակամայից կամս հիւրոց՝ լուանայ ինքնին զոտս նոցա, զկնի բազմի 'ի սեղան ընդ նոսա:

Ապշութիւն՝ յոր պատրանեալն էին երկոքին դիւցազնքն, հազիւ հազ թողացուցանէր նոցա չնորհ ունել զծերոյն: Անքթիթ նկատմամբ յանայիս՝ սքանչանայր Նուամինայ ընդ գեղ երեսաց նը՝ ընդ բնածին վայելչանսն՝ ընդ քաղցր և պարզ քաղաքայնութիւն նորա. բայց 'ի վեր քան զամ հիացեալ էր ընդ ողջախական երկիւղածութիւն, ընդ սեռնութիւն իմնկելի, որ տուանց երևեցուցանել ջանայոյ՝ հանդիսանայր՝ թէ և խաշնարած մինչև 'ի նորա գործս մանունս: Ո՛վ թէ որքան մեծ երանութիւն է եղբայր նը լինել՝ ասէր ընդ միտս իւր Նուամինայ: Ակնածութի իւր առ անայիս ոչ ներէր ինքեան զայլ ինչ խորհուրդ:

Առաւել 'ի ծերն քան 'ի դուստրն նը յառեալ էր Ըէօ. զգայր քաղցր առ նա 'ի պաշտմանի ինչ զօրութէ զոր ոչ կարէր ծածկել. ծաղկէր այտքն նը՝ խնկաւոր

տե

տեսիլն դիմաց յորում տեսանիւր ոխակալն վշտակրութեան միանգամայն և առաքինութեան, ծանրութիւն այն չքեղապանծ որ զխստութիւն իւր ոչ ունէր, այս եւս ներգործէր 'ի Լէօ զէլիս յարգանաց խառն ընդ սիրոյ։ Ծերունին եւս աչուցեալ անզօր տեսանելեօք իւրովք հայէր ընդ նա. մտադիւր իմն նկատէր զնա, ապայ ակնարկանէր յանմայիս, և թուէր բաղդատել զմտակէր զխնամս նց։ Ի մէջ այսր կշռութեան յոգւոց եւլանէր. պտուղն զոր ունէր՝ անկանէր 'ի ձեռանէ իւրմէ. աչք իւր լնուին արտասուօք, և ծերն պալարաղի դուռն գնէր զայնուսիկ ընչել՝ առ 'ի տեսանել և եւս զղիւցազն մայրս։

Անայիս՝ որոյ չէր երբէք և ոչ ժամ մի լքեալ ըզհայր իւր կարօտ 'ի խնամոց անտի իւրոց, տեսանէ զխղճկութիւն սրտի նորին, և ցաւագին յիշատակութեց զայն գրելով՝ առնու զառաջաւորականն իւր վարժանել զմէջ թախծութն 'ի սրտէ հօր իւրոյ։ Փափկիկ ձեռք նր ներբողաչանակութեն զայն առժամայն, կիջէ ձայն նր աղաչական և սրտոցուցիչ. նուագոյ՝ Լէօ՝ և նոյն ինքն ծերունին յակնձիւս կամ բերանաբացեալ։

Գեղապանծն Անայիս նուագէ զերգս ստեղծմանն աշխարհի յարանմանցեալ՝ զարփւոյն շնչով նորին լուսաւորելոյ 'ի բեղմնաւորել զերկիր՝ բուսուցանել պտուղս զատունս զբոյսս՝ զայլ ամենայն առողջարար դալարիս, զստեղծման մարդոյն անախտ անմահական, զնորուն անկանմանէ յայսմ երջանիկ վիճակէ, և զապականելոյն նր յարփիմանելոյ հեղինակէ ամ՝ չարեաց որք են յաշխարհի. այս թշնամի ազգի մարդկան հին աւուրց հասարակ արարածոց թշնամութեամբ էր զուգեալ երջանկութեան՝ խառնակելով զանհամար չարիս ընդ բարերարութիւն ամենայն՝ Այն մեհագունի, և սփռելով 'ի վերայ երկրի զմեղութիւնս ցաւովք հանդերձ.

Հուսկ յետոյ՝ զնուաճ օրինադրին յերկնից 'ի վերուստ առաքելոյ մարտնչիլ և յաղթահարել զարբեանս, պատսպարել զմարդն լքեալ և ընկճեալ՝ դարձուցանել 'ի պաշտօն ճշմարիտ, և կենդանացուցանել 'ի հոգի նոր զշառաւիղն առաքինութե՟՝ զոր հեղձուցեալ էր յանցանաց ։

Յայտ՛նուաճապերդութեան մասին այն արկանէ ծերունին առ Անայիս, և Անայիս ոչ բարբառէ զանուն օրինադրին ։

Նումայ և Լէօ ակնարկեն առ Մետիանոս, զարմանան ընդ սքանչելիսն զոր լուան, Ճանաչեն զմասնս վարդապետութի՟ հասարակաց կրօնին իւրեանց ։ Բայց սիրտք իւրեանց եւս առաւել շարժեալ են յազդողական պարզութե՟՝ 'ի վեհագոյն բարոյական խրատուց Անայի ; զոր գիտաց Անայիս շարամանել ընդ իւրն պատմութեան. Ձայն նորա անուշ և քաղցրաբարբառ, պատկառելին նորա՝ ակնածու դէմք նո՟ր՝ կրկնապատկեցին եւս զպաշտութե՟ նոցա ։ Նումայ փոխադրեալ վարկանի զինքն 'ի դիցն իսկ յապարանս, թուի ինքեան լսել զԱթենաս, զնորոգ խորհուրդս գուշակել ։

Իսկ երկոքին Ճանապարհորդք գնան 'ի ննջել, և 'ի վաղիւն յառաւօտու հանդերձին կազմին յուղի անկանիլ ։ Գաղտնի իմն փոյթ և բարեկամութե՟՝ տխրութե՟ արկանէ 'ի սիրտս նոցա վասն թողլոյ զխուցն զայն. կամէր նոց մտադիւր զաւուրս անդրէն անցուցանել. զնոյն յանկբարէին Անայիս և հայրն նորա ։ Անայիս ընթանայ 'ի պարտէզն քաղել զպտուղս առ 'ի տալ Նումայի. ծերունին պատրաստէ զԼէօ տանիլ զհատադաղակ մի գինւոյ ։ Երկոքին եւս հայրն և դուստրն ցուցանեն ուղևորաց զշաւիղս դիւրագոյնս, և զլուխ ածեն յանձն առնեն նոց գալ միւսանգամ 'ի հովիտս յայս ։ Նումայ և Լէօ խոստանան նոց. Հուսկ յետոյ հառաչանօք յուղի

ան

անկանին ։

Երկոքին դիւցազունքն առանց ընդ իրեարս խօսելոյ դարձուցանեն առէպ զգլուխս իւրեանց առ խրճիթն զոր ոհանձին թողուլ ։ Իւրաքանչիւր յերկոցունց անմռունչ ազդ առնէ անձին զոր ինչ միանգամ ետեսն եւ լուաւ ։ Օտարոտի եւ անծանօթ կրօնն այն՝ զորոյ անայիս նուաճեաց զամենայն խորհուրդս, աղօթքն այն պաղատանաց առաջի հրոյն ՚ի տուրս իմն բարբառ՝ այսմ չփոթէ զմիտս եւ շնորհէ զմխիթարութիւն նոցա ։ Յապուշ կրթի Լէօ ընդ հակառակութիւն ներքին զոր կրէ առ ոմն անծանօթ, որ ոչ թուէր ծնեալ յատելոյ ։ Նումայ զգայ զբարեկամութիւն ինչ առաւել կաթոգին քան զնոյն սէրն ։

Հուսկ յետոյ քան ՚ի բերան առնու Նումայ եւ առաջարկէ բարեկամին իւրոյ անդրէն ընդ կրունկն դառնալ, առ ՚ի կալ մնալ առընթեր անայիսայ ։ Լէօ եւս մտադիւր իմն յօժարի, այլ կամի տեսանել միւսանգամ զնախնին իւր դադար եւ ողբալ զամ՝ մի եւս ՚ի վերայ գերեզմանին միրասալոյ ։ Նումայ ողջունէ զտենչանս զայսոսիկ ։ Ամբոխութիւն սրտի զոր կրէին երկոքին եւս, յուշ առնէ նոցա զտխրական զմտածութիւնս ․ Լէօ խօսի զկամիլլայ ․ նումայ զհերսիլեայ ընդ համեստին անայիսայ բաղդատէ ։ Փղձկեցուցիչ իմն տխրականութիւն պատէ զնոքօք, լան ՚ի միասին եւ սրտապնդեն զիրեարս ։ Ո՞վ սխրալի զօրութեան բարեկամութեան, որ խառնէ զքաղցրութիւն ՚ի վիշտս որոյ միանգամ կարեկիցն լինին, եւ որ ՚ի նոյն իսկ յաղետից զհեշտութիւն իմն ընծայեցուցանէ ։

՚Ի վախճանի յետ երից աւուրց ճանապարհի նշմարէ Լէօ զխուղն իւր ։ Ընդ տեսանելն զկայ առնու, եւ զօրութիւնք իւր քաղեն ։ Նոյնհետայն օժանդակեալ ՚ի նումայէ՝ յառաջ խաղայ ․ եւ իւրաքանչիւր ծառ՝ իւրաքանչիւր վայր՝ իւրաքանչիւր առարկայ զոր ճանաչէ,

յի

յիշեցուցանէ նմա զյիշատակ մի ախորժելի ։ Ընդցնծայր եւ զուարճանայր ընդ միրտալայ ․ անդանօր լեռէր խորատուսց նորա ․ աստէն տնկէր զծաղիկս առ 'ի զալ մատուցանել նմա ․ բովանդակն նկարագրէր նմա վերստին զժամանակ մի խանդաղատանաց եւ երջանկութեան ։ Աչք իւր արտասուաթոր ոչ յագեցին 'ի դիտելոյ յայն՝ որք այնքանիցս տեսեալ են ։ Օդն զոր շնչառէ նեղէ զնա , յիշատակութիւնք՝ զորս 'ի միտս նկարէ՝ տաղտկացեն զնա , մաշեալ է սիրտ նորա , այլ սակայն թախծութիւն նորա չէ թափուր 'ի ծածուկ իմն զուարճութենէ ։

Ընդ հասանելն առ դուրս տաճարին՝ 'ի գուճս իջեալ անկանի 'ի վերայ երեսաց իւրոց յերկիր , ապա ամբարձեալ զձեռս իւր ուղղէ զբանս զայս առ դիս դաշտայինս ․ ողջո՜յն ձեզ չնծուհիք ծաղկանց եւ մարգաց , որք պաշտպանեցիք զմանկութիւն իմ , եւ զորս այրքան հրճուանօք տեսանեմ վերստին՝ ողջո՜յն ձեզ ։ Հաճեցուցէք շատանալ յաջողիլ վայրկենի կաթոգին ուխտիւքս զոր ձեզ ուղղեցի ․ վաղվաղակի հանից ձեզ մասն 'ի դաշտահանդս 'ի կաթանէ զոր արարից 'ի վերայ գերեզմանի մօր իմոյ ։

Յետ բանիցս այսոցիկ յառնէ , եւ մտանէ 'ի տաճարն իւր ։ Ո՛ր զարմանալիք 'ի վերայ նորա լինին , 'ի գտանելն վերստին նոյնպէս ամենայն եթողն ։ Մեհեանն իւր է 'ի կարգի եւ 'ի տեղւոջ իւրում ․ տեսանէ ըստ զնախնի նկարս իւր , զմանկութեան զանօթս իւր , զառաջին երգեհոնափողն որով նուագեաց զերգս կամիլլայ ։ Տեսանէ դարձեալ զայն եղեգնափողն , համբուրէ կաթոգին ։ Ապա թողու զնա՝ փութայ գնալ 'ի գերեզմանն միրտոնայ , եւ գտանէ զարդարեալ նորոգոյն ծաղկաք ․ բազում այլ ծաղկիկք թարշամեալք վկայեն զի բարեպաշտին ձեռն ոք նորոգէ զնա զօր ամենայն ։ Նա 'ի ծունր

իջեա

իջանէ, ոռոգէ արտասուօք զսէզն զդալարագեղ և խոտաբուսեալ 'ի վ՟ր այսր գերեզմանի . օրհնէ զձեռն անծանօթ, որ փոյթ 'ի մէջ առնու վայելչացուցանել զայն ։ Նուման լուռ կեցեալ կայ, աղօթէ առընթեր բարեկամին իւրոյ, և լինի հաղորդ ամ՟ ըղձանձկութեանց նր ։

Ի ժամանայն ձգէ առ նա Լէօ զձեռն, կարդայ զանունն Կամիլլայ, ածելով զնա դէպ 'ի քարաժայռն և 'ի հասանս յայնտեղիկ բաղձալից յիշատակի իւրոյ ։ Այլ զայս առնել փութայ և ժամանէ 'ի տեղին տենչացեալ, և առաջին առարկայն զոր տեսանէ, այն է Կամիլլա 'ի վ՟ր ժեռին ։

Առ այս տեսիլ աղաղակ բառնայ Լէօ, և 'ի տագնապ շտապոյ անկեալ երթայ առ Կամիլլա ։ Այսթուռ այս հայի 'ի թիկունս կոյս՝ տեսանէ զԼէօ, և յառաջ քան զպատահելն միմեանց՝ երկոքին ևս ուշաթափ լինին ։

Նուման յօգնութիւն նց ժամանէ, և թափէ 'ի նոցանէ զթմրութիւն ։ Նոյն ինչ բացին զաչս իւրեանց՝ խնդրեն զմիմեանս և գտանեն ։ Դու ես այն՝ ասէ Լէօ, դու ես՝ վասն որոյ այսքան ընդ երկար սուգ առեալ ողբայի ։ Ո՜վ անմահք՝ եթէ երազ իմն է այս՝ քաղեցէք զհոգիս իմ 'ի սթափիլն իմ 'ի քնոյ ։

Կամիլլա՝ խանդակաթն Կամիլլա գիրկս արկանէ նմա և հաւաստէ ասելով, այո՛ ես եմ այն, ես եմ կաթոգինն քո այն հաւատարիմ, զոր ոչ ինչ մարթի ևս հանել 'ի քէն ։ Ընդ քեզ եմ միշտ անընդհատ՝ ընդ տեառն սրտի իմոյ, ընդ այնմ՝ որ փրկեաց զկեանս իմ, որում միայնոյ պահեալ է իմ զայն ։

Զայս ասելով՝ գիրկս արկանէ նմա կաթոտն Կամիլլա, կրկնէ ասելով՝ ես եմ այն . մի՛ լար՝ ասէ ցնա, զգուշանօք ժպտի ընդ երեսս նր՝ և 'ի ծիծաղելն իւրքն ևս արտասուէ . երեսք նորա թէև արտասուաթոր, սակայն զխնդութիւն և զերանութիւն ընծայեցուցանեն զպատկեր, համայոյն ոսկեխափայլ ամպոց այնոցիկ, որք

յօ

ցօղէն 'ի վ՟ր ծաղկանց զանձրև իմն քաղցր, մինչդեռ արեգակն խառն մի նուաղեցեալ յայնցանէ՝ Թափանցէ ընդ այնս ճառագայթիւք իւրովք՝ և փայլեցուցանէ ևս զհեղանուտ մարգարիտս, զորս անեղան նոքա ։

Ո կնի առաջին բոյսեկից ցնծութեն և սիրոյ նուիրելոյ, ածէ չէօ զշքեղապանծն իւր զկամիլլա 'ի նմին կոյս 'ի նոյն վայր, ուր երբեմն խօսէին 'ի միասին զսիրոյ իւրեանց ։ Աստանօր աստանօր՝ ասէ ցնա, կամիմ լսել զոր ինչ միանգամ՝ անոյշք ընդ պղուխ քո անցին ։ Խօսեցայ առաջի բարեկամիս այսորիկ, խելամուտ է սա ամ՟ գաղտնեաց մերոց, գիտէ զսէր իմ՝ որպէս ես ինքն, և դու իսկոյն տայցես նմա զքոյդ, յորժամ ծանիցես զհաւատարմութիւն սորա ։

Յայնժամ՝ կամիլլա արկանէ 'ի նուագս զհայեցուած մի լի քաղցրութ՟բ ․ բազմի 'ի մէջ երկուց դիւցազանց, և շատացուցանէ այնօրինակ զփափագ նց ։

Աջողեցին ինձ դիք, պատճառեցին զիս յամուսնութէ միոջէ՝ յորմէ զարհուրէի առաւել քան 'ի մահուանէ ։ Արդէն անսացեալ էի հօր իմում, փրկեալ էի զնա 'ի պատերազմէ միոյ՝ որում ոչ զօրէր 'ի գլխի հարկանել ։ Թագաւորն մարտակից խոյս տուեալ էր 'ի սահմանս իւր, չոքեալ էի և ես ընդ դեսպանս տեղեմենոսայ արքային սաղենտինացւոց՝ նաև միով զօր առաքեալ էր վ՟ր իմ՝ պատգամաւորս այս ։ Ո՛չ բնաւ ասացից քեզ՝ չէօ իմ՝ ազնիւ յոր արդեօք խորհուրդս որոճէի ․ զի սիրտք մեր կարի քաջ հասու են իրերաց, որոց չէն պէտք ծանուցման այնր ամի զոր միանգամ կրեցին ։

Աւաղ աստուածազարդապատ հողմնոյ նաւէաք հանդէպ սաղենտինեայ՝ այն ինչ մերձ 'ի մեռանել թուխպք թանձրամածք համախմբեալք 'ի վերոյ մեր ծածկեցին զերկինս յաչաց մերոց՝ և զաւուրն նսեմացուցին զլոյս ։

Ամ

Ամենայն մանկունք Եօղէի՝ արձակեալք ամբոխեն ըզծովս և զամեհի փրփրածին կոհակս յարուցանեն. զարհուրելի խաւար իմն գիշերանմանն պատէ զերեսօք ծովու. փայլատակունք զամպս պատառեն. շանթք սարսափելիք՝ բուռն հողմունք՝ ալիք անհնարինք՝ ամ՟ միահամուռ յանդիմանն առնեն մեզ զպատկեր անհրաժեշտ մահու։

Օ՜, այլ իմն ոչ զինաս ածէր յայնժամ բայց 'ի քէն ժվլէօ, օրհնէի զդիս, գոհութի մատուցանէի ծփանաց ծովու, երանի կարդայի ինձ զի ձողոպրէի 'ի ձեռաց ատելեմնաայ, և ոչ ես այլոյ իմիք սպասէի, քան վայրկենին տեսանելոյ զինդ մէջ խորտակումն լաստին մերոյ։ Ահա ժամն այս. զօրագլուխք՝ զօրականք՝ նաւաստիք ամենեքեան ծովահեղձոյց կորեան։ Ես իսկ ընկղմեալ 'ի ջուրս ծովուն. բայց ոչ լքանէի սիրտ իմ, և ոչ ակարանայ զօրութի իմ։ Մերաորին անդրէն մակընթացն 'ի վր միանաց ծովու, կալեալ զբեկորս մի նաւուն, համարձակիմ նոխա յուսադրել զիս ազրեցուցանել զկեանս իմ վն քո։ Յարել 'ի ծովածուփ փայտս յայս կոծեալ 'ի հողմոց և 'ի կոհակաց, մինչ յաղջամղջին խաւարին՝ մինչ 'ի ժանիս մահու՝ ասէի ցիս, չէ՛ք ինչ զանգիտել, քանզի հաստատեալ եմ մեռանիլ՝ կամ կեալ վն առնելի լէօի իմոյ։

Աւուրց երկուամսոց օգնէր սէրն յիմն պահպանութ։ Տակաւ առ սակաւ հանդարտի ծովն, որոյ ալիք զփրփրամբք անկանելով մեղեխն մինչ յափն կղզւոյ զերայոն զոր ոչ թողուլ ընտա 'ի բայ։ Մեր ուրեմն զկանխ նշմարեմ, երանեմ անտաշխարհ. և 'ի ծունկս իջեալ գոհութի մատուցանեմ՝ դիցն առաւել վն ձողոպրելոյ 'ի տելեմնաաց քան 'ի մահուանէ։ Զայնժամ շուրջ զինև՝ տեսանեմ զբարձրաբերձ լերինս։ Զողագործ ուն ծանոյց ինձ լինել իմ յապաւէնս առ սարսափելի հաշակաւոր լերինն դարձմանս : Այս մշակ տանի զիս 'ի հիւղն իւր · երեք աւուրք հանգստութեան կազդուրեալ հաստատեցին զիս : Մնացեալք ոսկի դահեկանօք զորս ընդ իս տանէի՝ հայթհայթեցի զաղեղն մի և զնետս, և վարձաւորեցի զերկրագործն :

Միայնակ՝ առանց այլոյ իրիք օգնականի բայց յաղեղանէ իմմէ, դէմ դնեմ՝ փնտռել յապեննինս գտանել զխրճիթն քոյ : Երկայնաձիգ լինելոյ էր ճանապարհն, շաւիղք անծանօթք էին ինձ · բայց նպատակ ճանապարհի իմոյ դու էիր, ինչ ոչ կարէր զիս վհատեցուցանել : Տեսանեմ զիս 'ի ճանապարհի՝ առանց առաջնորդի՝ առանց ուղեկցի, գնալով 'ի գիշերի առ 'ի հասանել վաղագոյն, անցանելով ընդ գետս՝ ելանելով ընդ ժայռս, և ոչ երկնչելով զպատառօղ գազանս պարթուցանել : Ընդ հակառակն խնդրէի զանտառս առաւել մթագոյնս, զանապատս առաւել անկոխս՝ առ ահլին ծանուցել լինելոյ, կամ՝ պատահելոյ ապենինացւոյ ուժէք փրծելոյ իբրև զիս 'ի նաւաբեկութենէ անտի :

Երկիւղն իմ չէր վարկպարազի : 'Ի սահմանս սամնիտացւոց, յերկրին փրենտանեանց՝ այն ինչ ընդ մոյգն ընդ առաւօտն ելանէի յայրէ միոջէ՝ ուրանօր անցուցեալ էի զգիշերն, լսեմ զբարբառ ձայնս մարդկան, և որոշեմ 'ի բանս նոցա զանուն կամիլլայ : Ահ և դողումն կալնու զիս · ղօղեալ յայրին՝ ուշի ուշով ունկն դնեմ, համանգամայն ճանաչեմ զնա լինել բազում զօրականս նաւուն մերոյ, որք խօսէին ընդ միմեանս զմահուանէ իմմէ, և որք անտրտունջ և անկասկածօր դարձնելով զինքեանս յերկիր օտար՝ խորհէին յելուզակութիւնս պարապիլ :

Յոյժ ապաստան լինէի 'ի լսելն զնոսա, էի նման եղջերու մի վհերամ՝ որ թագուցեալ 'ի մէջ մացառաց տեսանէ 'ի կողմաց խուրոյ անցանել զխաղանք մի սովալըլուկ շունչ: Թողում` զնաւ զզօրականս զայսոսիկ, և 'ի ծածկս խոնարհեալ ընդ ելանելն իմ` յայրէ սնոտի, ո՛վ Արտեմիս` աղաղակեմ, չաստուածուհի կախթողին սրտից, դու ես որ փրկեցերն զիս յաղեաց ծովու. այլ առ ի՞նչ պիտոյ է ինձ բարերարութի̅ քո մինչ հեռի եմ անտի` զոր սիրեմ: Ո՛վ գեղապանծդ 'ի դիս` յիշեա՛ զարտասուս, զոր ետ քեզ աչերն հեղուլ. արդար է սրտի քում հասու լինել ցաւոյ իմիք, զորոյ առնել է զփորձ: Ուղղեա՛ զգնացս իմ` առ տարփալին իմ, հաճեա՛ց ցուցանել ինձ զճանապարհն ընդ որ 'ի ձահ է ինձ գնալ: Դշխո՛յ դից և մարդկան` եթէ անսայցես ուխտից իմոց, խոստանամ քեզ` այո՛ երդնում քեզ կանգնել զսեղան մի 'ի նմին իսկ վայրի ուր գտից զէօ, և առաւել կայտառն 'ի խոյոց նորա քեզ ձենձերեսցի:

Մինչդեռ տակաւին բանք 'ի բերան իմ էին, աղաւնիք երկու օդահերձիկ խոյանալով գան դադարին առաջի իմ: Ողջունեմ` զայս աջողակ գուշակութի̅. դիտեմ 'ի թռչունս Արտեմեայ և գնամ` զհետ ն̅ց յուսով: Երկոքին աղաւնիքն անանջատ 'ի միմեանց մերթ սրավար թռուցմամբ քերեն զերկրաւ, մերթ նստին 'ի վ̅ր գալարագեղ թփոց յուզելով անդրէն զճարակ իւրեանց, բայց ոչ երբէք այնքան անդրանեան` մինչև վայրկեան մի ևս աներևութանալ յաչաց իմոց: Հուսկ ապա` յետ ինն աւուրց ճանապարհի, նշմարեմ 'ի հեռուստ զհիւղն քո, տեսանեմ զաղաւնիս դադարել 'ի տանիս: Անդրէն թռչի տրտնջել նոցա և ճիչեն տրտամաձայն, և համանգամայն ճախր առեալ ծածկին յաչաց իմոց:

Սակաբերեան` Լէօ, մանկաբերեան իր արդեօք եղև ցնծութիւն իմ. շնորհակալ լինէի զարտեմեայ, գոհանայի զաղաւնեաց, գոհաբանէի զդիս ամենայն:

Այլ աւա՛ղ, հաստատիմ 'ի հիւղն քո, և աչք իմ խնդրեն զքեզ, ձայն իմ կոչէ զքեզ 'ի զուր: Յածիմ տագնապաւ շուրջ զխղճիւ քով, ամենայն ուրեք զամայութիւն տեսանեմ: Առժամայն նշմարեմ զգերեզման մի, տապանագրին որոյ զեկուցանէ ինձ ըստ հովանեաւ նոր հանգչել միրտալեայ: Ո՛հ սիրելի իմ՝ նուաղ ինչ ընդհատ 'ի փչմանէ շնչոյս լինիմ առ այս աղէտ վերջին: Ամենայն ինչ վճարեալ է. գոչեմ յարտասուս ցնդելով, աներկեան սլանէ զհետ իմ, երթայ խնդրել զնա 'ի սաղենոյն, ուրանօր լռեսցէ զնաւաբեկութիւն իմ, մեռանիցի 'ի ցաւոց:

Ոչ երկուճանայի, զոր ամենայն կրկնէի 'ի միտս իմ, և յամենայն աւուր շրջէի ընդ երկիրս յուսով գտանելոյ զքեզ: Եթէ տակաւին կենդանի է՝ ասէի ցիս, եկեսցէ դարձեալ անշուշտ, եկեսցէ միանգամ 'ի գերեզման մօր իւրոյ, 'ի յառաջին ապաւէնն սիրոյն մերոյ: Թէ լեալ իցէ նորա թագաւոր՝ թէ ծառայ, յետ որոյ կարասցէ լինել ազատ՝ դարձուսցէ զգնայս իւր յայսկոյս: Գիտեմ ես զլէօ, վայելքս այսոքիկ բաղձալիք բարեպաշտութեան նորա, ապարոյն առանց երկուճանաց սպասել նմա:

Յուսովս այսորիկ բնաւորիմ 'ի խղճի քում, ժողովեմ զհօտն քո, պէտ յանձին կալնում որոց միանգամ քո էին: Այս հոգարկութիւն ամենաքաղցր զբօսեցուցանէր զիս 'ի տաղտկութիս իմ. մինչքան ուրախ էի զայլ իմն, բայց 'ի քոյ ոչ ունիլ ճոխութիւնս, մինչքան բաղձալի էր ինձ խորհիլ՝ թէ 'ի դարձին քում համարս տալոյ էի քեզ բարեաց քոյ: Հանապազօր ածէի զխաշինս քո յարօտ, զոմն աւուրս զարդարէի ծաղկամբք զշիրիմ մօր քո, կարդայի զատուճեր նորա ազնիւ, և հայցէի 'ի նմանէ ածել զքեզ առ իս: Ուխտք իմ լսելի եղեն, տեսանեմ զքեզ վերստին՝ ո՛ լէօ, զոր ինչ միանգամ՛ կրեցի ոչ ինչ են ։

Զայս օրինակ խօսի կամիլլա ․ լէօ ողջագուրէ զնա , մինչև բարեպաշտիչն նումայ կանգնէ զսեղան մի 'ի կոշտից , և փութայ ընտրել զխոյն զոր ուխտեալն էր կամիլլա ափրոդիտեայ ։ Բերէ զնա 'ի վ̄ր սեղանոյն , երեքին ևս 'ի ծունր իջեալ պտ̄րագեն զձեռսն ։ Ապա դառնան 'ի հիւղն , և 'ի վաղորդենէ անտի այսր վայելչագոյն աւուր՝ երկոքեան սիրահարք պսակեալք ծաղկամբք գնան 'ի գերեզման միրտալայ ։ Նումայ առաջնորդէ նց̄ , նումայ՝ որ անդստին 'ի մանկութենէ իւրմէ հրահանգեալն էր 'ի պաշտօն զոհագործութե̄ , հանէ զոհս ստուերաց զերկուս խաշինս , և Կերեսայ պաշտպանին իւրոյ զգառինս չորս ձենձերէ ։ Կարդայ առ նա՝ հայցէ 'ի նմանէ 'ի բարձանց երկնից օրհնել զամուսնութի̄ն կամիլլայ և լէօի , յարէ զձեռս նց̄ , միաւորէ ըն̄դ յանուն կերեսայ և միրտալայ ․ ապա 'ի պատիւ նց̄ ողջակէզս առնէ զպանդումն , և դառնայ ընդ փեսային և հարսին երգելով զերգս հարսանեաց ։ Ո՛վ քաղցր և պարզ հանդէս՝ կարի ընդհատ 'ի դղրդարձակ և ցաւալի հարսանեաց իշխանաց ․ զուգաւորութի̄ սրտացուցիչ՝ որ զայլ ոք վկայ ոչ ունի բաց 'ի դից , զայլ երաշխաւոր բաց յառաքինութե̄ , զայլ քրմապետ բաց 'ի բարեկամութե̄ ։

Բարեբաստութի̄ն երկուց զուգակցաց ուշ առնէր նումայի զհովիւն զուարճալի , զայլոյ ումեքէ ոչ խօսէր՝ բաց 'ի յանայիսայ , զայլ իմն ոչ խորհէր բաց 'ի հովուհւոյս աստի , և տայր զանձն 'ի խանդաղատանս անխառն , զորս ոչ վարկանէր ծագեալ 'ի սիրոյ ։ Զոր միանգամ զգայր վասն անայիսայ , էր կարի ընդհատ յայնմանէ՝ զոր զգացեալն էր վասն հերսիլեայ ․ այս առաջին կիրքս յայն սահման թշուառութե̄ հասուցեալ էր զնա , մինչ զի նումայ յանուանէ և եթ սո-

րոյն

քոյն զգուշանօք հարեալ տախտակէն, կերպարանէր բարեկամութիւն անուանել զմխիթարականն այն հակուածն՝
որ ձգէր զնա առ Անայիս:

Յետ աւուրց ոմանց նուիրելոյ հրճուանաց նորոգ ամուսնացելոյ, առաջարկէ Նումայ զչուն առ հովիտն վայելչագեղ: Ապշի Լէօ. Նումայ զամօթի հարեալ՝ ջանայ յուշ առնել նմա՝ զի՛ նոյն ինքն էր ծերոյն խոստացեալ: Դիւցազն մայրս յանձն առնու ցնծութե՟, և Կամիլլա եւս յարի ՚ի նմին: Երեքեան եւս զինուվառեալք ՚ի չու անկանին, և թեթեւացուցանեն քաղցր զրուցաբանութե՟ իւրեանց զծանրութ՟ն տաղտկանաւոր
ճանապարհին այնորիկ:

Տագնապաւորութիւն Նումայ յառաջէ միշտ քան զԼէօ և զԿամիլլա, առաւել մերձենայ առաւել վաղվաղէ. և այն ինչ տեսանէ զհիւղն՝ սրտավառ փութով երագէ յընթացս իւր:

Անշուշտ դիք զնա վարեն: Ընդ հասանելն ՚ի հովիտն՝ լսէ զձայն աղաղակի դողման, երագէ փութայ մտանել, տեսանէ զծերն ՚ի ձեռս յորդւոց աւազակաց որք ընդ երկիր քարշէին զնա, և բարձրացուցեալ են զսուր ՚ի վ՟ նր՟: Առաւել ՚ի տապ՝ զսուսեր նր՟ Անայիս, զոր յափշտակեալ տանէին ոչ գթալով ՚ի կականմունս նորա, թաւթափի ՚ի մէջ այլոյ բազմութե՟: Ո՛ ինչ սրտացէ Նումայ, Անայիս և հայրն նորա են ՚ի մէջ հաւասար վտանգի, զո՞ յերկոցունց փրկեսցէ զառաջինն, առ ո՞ փութասցէ: Առ եւս ապիկարն: Հրոսէ ՚ի վերայ եղեռնաւորաց՝ որք առաւել նեղեն զծերն, սրախողխող առնէ զերիս, յարձակի ՚ի վերայ այլոց, բուռն զօրութեամբ սրտմտութեան իւրոյ վարէ զնոսա, մեծագոչ ձայնիւ աղաղակէ առ ՚ի յինքն ձգել զայնոսիկ որք յափշտակեալ տանէին զԱնայիս: Նեղուցեալք այնոքիկ կան առ ձայն աղաղակի իւրոյ,

մին

մայրայրին ամենեքեան ընդ դէմ Նումայի ։ Յայնժամ ոգի առնու Նումայ, վասնզի իւր է միայն՝ յորմէ ոչ զանգիտէ բնաւ ։ Անայիս է առ հայրն իւր, Նումայ ախոյեան առնէ երկոցունց զանձն իւր, միայն 'ի դիմի հարկանի աւազակաց բոլորեցունց, զայրին նոցա ընդ հարուածովք իւրովք ճապաղէ, այլ իւրն զելարապանակ իւր նեղելէ ։ Հինգք 'ի թշնամեաց դիտապաստ յերկիր մածանին, այլ որք միանգամ՝ կան մնան կամին ըզՆումայ յոգնոյ պարտել առնել ապաստան ։ Նումայ՝ քաջակորովին Նումայ վեհերոտի ․ և այն ինչ մերձ էր 'ի վատթարել, մահակն Լեօի իբրև զշանթ իջանէ 'ի մէջ եղեռնագործաց այնոցիկ ։ Կամիլլաս՝ որ ճանաչէ զնա գոլ զօրականս աւէնախնայցիս փրծեալս 'ի նաւաբեկութենէ իւրմէ, թափանցէ նետիւք իւրովք զամենն առ որս միանգամ՝ մնայրթի նշանադէտ լինել ։ Նոյն իսկ հայրն անայիսայ յառնէ յերկրէ և կալեալ զսուսերն միոյն 'ի թշնամեաց պաշտպանէ նովաւ զպաշտպանօղս իւր ։ Համանգամայն որոց ճարակ լինին աւազակք ամենեքեան ։ Անայիս գիրկս արկանէ հօրն իւրոյ ։ Նումայ և Լեօ ոռոգանին շնորհակալութեան արտասուօք ։

Նումայ է վիրաւորել ։ Նրկք ընդ երկար միջութեան, արիւնն զոր եհեղ յիւրմէ, փոխարկութիւն միանգամայն յերկիւղէն կորուսանելոյ զանայիս 'ի ցնծութիւն ապրեցուցանելոյ զնա, այս ամենայն թափեալ էր զամենայն զեղայ մնայց կարեաց նորա ։ Տանին զնա 'ի հիւղն, ծառայողին 'ի հպատականս զնովաւ ։ Ծերունին և Լեօ քննեն զվէրս նորա, դնեն 'ի վ̄ր առ ժամն կղեղ ինչ պատրաստական ։ Պատարաղին անայիս մերձի, սեղմէ մեղմաբար զձեռն Նումայի ․ դու փրկեցեր՝ ասէ ցնա՝ զկեանս իմ, և ապրեցուցեր զհայր իմ յաւաջ քան զիս, կրկին կենաց պարտաւոր եմ քեզ ։ Բանքս այսոքիկ երկնային իմն սպեղանիք են վանա

դիւ

դիւցազին, զճար պատասխանելոյ նմա ոչ ունի, բայց աչք իւր զուարթացեալք դառնան առ անայիս, և կուսական սիրալիր հայեցուածովք զոր ինչ միանգամ լեզուն ոչ զօրէ բարբառիլ:

Վէրք Նումայի խորհրդոյնք էին, այլ ոչ վտանգաւորք, միայն հարուստ աւուրց պէտք էին առ 'ի բժշկել զնոսա: Անայիս և հայր իւր, Կամիլլա և ամուսին իւր՝ փարէին անդադար զմահճօք նր̅: Բարեկամութիւնն սիրայորդոր՝ որ սկսեալ էր արդէն ընդ մէջ ծերոյն, և մաւր դիւցազին, օր ըստ օրէ աճեալ զօրանայր: Անհանգիստ էր Լէօ առ 'ի ճանաչել զայն, որ արդէն էր այնքան իւրն սիրելի, որպէս և Նումայ տենչայր լսել զպատմութի̅ հօրն անայիսայ: Յաւուր միում՝ մինչ էին ամենեքեան ժողովեալ առ հիւանդն, երկոքին բարեկամք միաբան աղաչեցին զծերն վասն պատմութեանս այսորիկ, և ծերունին՝ զկնի ամբառնալոյ զաչս իւր յերկինս, սկսաւ զայս օրինակ:

Ծնայ ես 'ի բակտրիա 'ի սահմանս նախնի թագաւորացն պարսից, և անուն իմ՝ մեծահռչակ յաւէտ թերևս է հասեալ մինչև առ ձեզ. զրուան յորջորջի անուն իմ:

Առ այս անուն բարգաւաճ՝ Նումայ, Լէօ և Կամիլլա ակնարկեն առ միմեանս հիացմամբ, և պատկառանօք յարգանաց հայէին 'ի ծերն: Վաթոռն անայիս՝ որ ընթեռնու 'ի սիրտս նոցա զակնածութիւնն զոր ունէին նոքա առ հայրն իւր, քաղցրաժպիտ դիմօք զշնորհակալութիւն իւր ցուցանէ նոցա:

Զրուան հետևի ասել: Հայր իմ ընկեցեալ յաթոռոյ 'ի թագաւորէն ասորւոց, թափառեցաւ ողոքաւոր յամենայն դիմանս ասիոյ, և եթող ինձ ժառանգութիւն զթշուառութեանցն հրահանգութիւն և զիրաւունս առ գահն պարսից: Հնարեցայ աջողել

զիրա

զիրաւունս իմ, գումարեցի զոմանս գունդս զօրաց, դարձայ 'ի թագաւորութիւն հաւուց իմոց : Գտի ըզպարսկաստան երջանիկ ընդ իշխանութե՟ իմաստնոյն Փուլոյ թագաւորին նինուէի . այլ այս մեծանուն թագաւորէր արդարութե՟ : Տեսի զի ժողովուրդք իմ ոչ բաւէին ժամանել փոխել զաւէրն : Ի ժամէ անտի յայնմանէ հրաժեշտ առի 'ի նպատակէ իմմէ, յանցանք իմն համարեցայ խուզել զերջանկութի՟ ժողովրդեան միոյ ողջոյն՝ 'ի պատճառս ընդունայն խրատուանց որ յօգուտն իմ՝ և եթ հայէին, և ոչ կարացի հաւանիլ ընդ կոտորած բիւրաւորաց առ 'ի յաջորդել զմիապետս մի, զոր ոչ կարէի գերազանցել յառաքինութե՟ : Արձակեցի զզօրս իմ, թագուցի զգուշութեամբ զազգատոհմն իմ . անձնահարեցի զխլրտմունս ամբարհաւաճութեան, յորմէ եւ մարդկային ոգին չէ թափուր, և զիս բոլորովին գիտութե՟ բնութեանն նուիրելով, սկսեցի առաւել իմաստուն ոք լինել քան թագաւոր :

Շրջեցայ ընդ ասիայ ողջոյն, խնդրեցի առքուրմն, առ սինէացիս՝ առ իմաստասէրս գանգէսի, զայս իմաստութի՟ որոյ կաթոգին էի . Ամ՟ ուրեք գտի զունայնապաշտութիւն առաւել հաճոյ մարդկան՝ քան զճշմարտութիւնն : Ճշմարտութիւնն՝ որոյ ազնուութիւնն ողջոյն է լինել պարզ, ոչ կուրացուցանէ ամ՟ մոլորութիւնն . յուսակտուր եղեալ պատահել այնմիկ 'ի վերայ երկրի, ցանկայի մեռանիլ :

Մեծն՝ արամազդ 'ի բարձանց աթոռոյն իւրոյ խոնարհեցոյց զաչս 'ի վերայ իմ, ճառագայթեաց 'ի խոնարհ 'ի սիրտ իմ զմաքուր շող մի լուսոյն իւրոյ : Խորհեցայ յընթացս հոլովման ամաց քանից յանապատի միոջ, և միտք իմ՝ վկայեցին ինձ՝ թէ ոչ կարէր լինել բայց մի Ած՟ միայն, և այս Ած՟ տուեալ էր ինձ զհոգի մի, որ զկնի ապականութեան մարմնոյս մնայր

կեն

Կենդանին առ 'ի լինելութեան զմարմնս, կամ զպատիժ ։ Սիրտ իմ՝ ասէ ցիս՝ թէ ա՟ծ բարի է, թէ չարն՝ զոր տեսանէի 'ի վերայ երկրի, ոչ կարէր լինել գործ նորա, թէ ծածկեալ էր այն 'ի չարաչար ևսէ մինչէ թշնամւոյ ա՟յ և մարդկան ։ Ատեցի զայս ևս ։ Երկրպագի արարչին իմոյ, պաշտեցի զնա յեւս գեղեցկագոյն 'ի գործս իւր՝ յարեգական, լուսափայլ պատկեր կատարութեան՝ վեհութեան՝ և 'ի վեր քան զամենայն՝ բարերարութեան նորա ։ Նկատեցի 'զի լուսաւորս այս բուսուցանէր զարմտիս վասն օգտութեանց պարարից ասորւոց, վասն ամենայն ժողովրդոց երկրի տարբերելոց եղանակաւ զա՟ծ պաշտելոյ ․ եզրակացուցի թէ այս ա՟ծ վեհափառ 'ներող՝ սիրէ զամենայն մարդիկ, համբերէ որոց միանգամ՝ զբարեացն վնասեն, 'ներէ տկարութեան, և պատժէ զհալածանս ։

Ներքեւան լեալ զ յաւիտենական ճշմարտութեայս այսոցանէ, զմտաւ ածի զի չէր ինձ անկ զայնքան մեծագոյն բարի վայելել առանձին ։ Պարտաւոր վարկայ զայնս տարածել ․ եկի յանապատէ իմմէ, ասացի ժողովրդոց՝ սիրեցէք զաստուա՛ծ և զմիմեանս, պաշտեցէք զարարիչն յարեգական՝ 'ի ջահս աշխարհի, 'ի հուր՝ յոգին ամենայնի ։ Եղերուք մաքուրք 'ի խորհուրդս 'ի բանս և 'ի գործս ձեր ։ Արարէք զբարիս ամենեցուն յորմէ և իցեն կրօնք, կեցէք և մեռարուք հաւատարիմք թագաւորին ձերոյ, հատուցէք զհարկս առանց տրտնջելոյ, գործեցէք զերկիր զի վաստակիցն է ծառայել ա՟յ ․ և յորժամ՝ բարժամինէք 'որդեօք այս ինչ գործ բարի է կամ չար, 'ի բաց կացէք յայնմանէ ։

Ահա այս էր վարդապետութի՟ իմ, զոր տարածանեցի յեփրատայ յինդոս ։ Ժողովուրդք լսէին և հաւատային ինձ, աշակերտք իմ օր ըստ օրէ բազմանային ։ Եթէ կամեցեալ էր իմ՝ զինու վառել զնոսա, մարթ էր ինձ նուաճել զատխոյ. բայց մարդասիրութիւն 'ի սրտի իմում գերազանցէր քան զսէրն իմոյս օրինաց. մնադիւր տեղի տայի յուսոյն տեսանելոյ Թագաւորել օրինաց այսոցիկ, եթէ արեան ճապաղման պէտք լինէին։ Ես ինքն ցրուէի զաշակերտս իմ, աղաչէի վ̄ն Թողուլ զիս. ասէի նոցա՝ սիրեցէ՛ք զխաղաղութիւն, մնացէ՛ք առ ընտանիս ձեր. Ած̄ն՝ զոր ես աւետարանեմ արգելու զձեզ 'ի դժնելոյ զանձինս ձեր վ̄ն իմ 'ի կշիռ։

'Ի մէջ աշակերտաց իմոց էր օրիորդ մի, որ ընդդէմ ամենայն անձնայրին ընդդիմութեանց իմոց՝ ոչ երբէք զերկբելիլ յինէն կամեցաւ։ Էր նորա անուն Ովքսան՝ սիրտ իմ՝ ճմլի 'ի բարբառելն զայս անուն ցանկալի։ Ովքսան սիրէր զզրուճան եւ առաւել քան ըզտոգամանաւորն։ Ամենայն ուրեք զհետ իմ՝ էր ովքսան, եթէ դէպ լինէր ինձ խօսիլ՝ նա զմտադրեալ յականջս կայր, ուր նորա էր յաչս իւր, դէմք նր̄ զերանութեան ունէին զոխպար. եթէ լռէի՝ կամ խուռն ինչ մէգ տխրութեան աղօտացուցանէր զզուարթութիւն դիմաց իմոց, առաւել քան զիս ծանրէր ովքսան, եւ անկանէին երեսք նորա, ոչ իշխէր հարցանել զիս, բայց հայեցուածք նորա սիրալիր եւ ցաւագին նշմարէին ինձ ըզտագնապ նր̄։ Ողոքէի զնա զոր ամենայն 'ի բաց դնել յինէն. ո՛վ հայր իմ՝ պատասխանէր ինձ, կամէի մեռանիլ վ̄ն օրինաց քոց. Թող ինձ կեալ վ̄ն զրուճանոյ։ Որքան առաւել տեսանեմ՝ զքեզ, այնքան խանդամ զքեզ՝ այնքան սէրն իմ բորբոքի առ Ած̄ն քո։ Երկնչիմ գուցէ հալածեսցիս, այս կասկած յարէ զիս 'ի պայման ելից քոց։ Ահա՛ւ ոչ ընաւ լքցէ զքեզ Ովքսան, մինչեւ գտեալ իցէ քո զկին՝ զոր հատանել է քեզ տրամադրել։ Կամիմ տեսանել՝ կամիմ պատահարկել գեղեցկանախն կնոջ այնմիկ, որ խանդաղատանօք եւ խնամօք իւրովք, եւ երջանկութբ զոր տայցէ քեզ վայելել՝ փոխարինելոյ է բարերարութեանց զոր պարտի քեզ երկիր։

Այնքան սէր, այնքան հաստատութիւն ծնողաց յուզի իմ՝ զգայութիւն ինչ՝ զոր վարկանէի պարտիլ անգիտանալ, զհուսկն առաջին՝ լինիմ այր ողբանայ։ Արամազդ ՚ի բարձանց անտի աթոռոյն օրհնէ զմերս միայնիր ընծայեցուն, Արամազդայ շնորհելով ինձ զկին մի առաքինագոյն և կաթոգին փոխարինեաց ինձ ընդ ամի զոր սպառեալ էր իմ վասն նր։

Ո՜վ աւուրց փառաւորութեան իմոյ՝ որք ոչ տեւեցին ընդ երկար։ Նա և ողբան քաղաքաբնակեալք զծննդեանս կենաց մերոց ՚ի պատմութեան, աշակերտք իմ՝ որք մոգք անուանէին, սփռեալք ընդ բնակութիւն իւրեանց պաշտէին զհուր՝ գործէին զերկիր՝ և առնէին զառաքինական գործս։

Արքայն նկատէր փառս՝ ներբողանօք երով ով զամենայն մեծահամբաւ պատկառոյս, ՚ի չուեալ լինել զաղանդին միով, որ ոչ ՚ի վատարանչութիւն ածէր ըզ ժողովուրդս իւր և ոչ յապականութիւն բարուց։ Նայց զգօնամիտն փառս հասեալ ՚ի խոր ծերութիւն, զկէտս հոգւոյն վճարեաց, և եթող զանթառամ սարդանապալոյ որդւոյ իւրոյ։

Նշկեալն իշխանս այս՝ թագաւոր հեշտասէր թուլամորթութեան, պարառեալ և խորտակեալ ՚ի մարդահաճոյ շողոմարարից իւրոց, ընկենու ՚ի նոսա զերամանակ կառավարութե թագաւորութե իւրոյ, զմտացութեանն հարկանէ զխրատս հօր իւրոյ՝ զժողովուրդ իւր՝ զպարտաւորութիւնս իւր, առ ՚ի զհետ կրթել անձնային և զարհուրելի զեղխութեանց։ Անառակութիւնք որք ճապաղեալ վարէին զարքունիս նր, զհոգին ապականել և շաղախել զմիտսն, և անտի ըզ ատելութին համայն։ ՚Ի վախճան երկուց ամաց թա-

գա

գաւորութեան՝ քաղաքն արքայանիստ և գաւառք առ հասարակ ամենեքեան աղաւաղեալ էին և աղծեալ ։ Արքայն խաղալիկ եղեալ աւագանւոյն իւրոյ՝ գերի ներքինեաց իւրոց՝ բռնակալ ժողովրդեան իւրոյ ոչ ևս յիշէր լինել իւր արքայ, բայց եթէ անզիղջ հրովարտակս հանել, տուգանս հրամայել, շատացուցանել մաքրագոյն արեամբ ժողովրդեան իւրոյ զչարահամբաւ և զեղծ հեշտութիւնս իւր, կամ՝ զմնացորդ սուտակապաս մարդահաճոյս իւր ։

Ամենայն ինչ արծաթոյ տուեալ լինէր ՚ի նմանէ, պատիւք՝ պաշտօնք՝ դատաստանք, ամենայն ինչ էր յաճուրդ արկեալ ։ Պալատականք կուսակալք էին ընդ տէրութիւնն, հրամայէին զուարթութեամբ զաղարտութիւն նահանգի միոջ, պարծանս անձին մատուցանէին ՚ի միում՝ խրախճանի զկեանս հարիւր տանց վատնել ։ Գուսանակալք վատք և անագորոյնք՝ թշնամիք տէրութեան և ժողովրդեան՝ արհամարհողք տեառն իւրեանց և արհամարհելք՝ ՚ի տուրևառս արկանէին զիշխանական պատիւն իւրեանց, վաճառէին անպատկառ պժառանգութիւն որքոյն, և զազրութեան չքմեղէին ։ Օրականք առատանային ՚ի միտս ՚ի պատճառս հեշտասիրութեան, դատաւորք ոչ ևս պատկառէին յանիրաւութեանց իւրեանց, յամենայն դասս քաղաքացւոց յափշտակութիւնն և եթ պարծանս ինչ բերէր ․ և ժողովուրդն կթուցեալ և ճլատեալ ՚ի տուգանաց՝ զոհ եղեալ մեծամեծաց՝ գործակալաց՝ դատաւորաց՝ գերեաց իսկ արքային, ժողովուրդն ամեն՝ տառապեալ և առ ոմն հարեալ՝ կողկողանօք զձեռս տարածեալ՝ զերկինս յօգնութիւն կարդայր ։

Անզօրութիւն և անողորմութիւն յարակցէին գրեթէ զօրհանապազ ։ Սարդանապալոս՝ ՚ի զրկոց անտի դժնդակ հեշտախտութեանց իւրոց եհան հրաման

հա

հալածանաց ընդ դէմ մոգուց ։ Տայր պատերազմ աջ պանելի · զի լու իւր ցասուցեալ վարկանելով, խորհեցաւ դիւրագոյն վրէժխնդիր լինել նոցա կանխիւք, քան զկիջուցանել զնա ատաքինագործութեամբ ։ Հրամայեաց հանմիջնոջ կորուսանել մինչև զյետինս աշակերտաց նոցա, խստագոյն տանջանաւս ամենայն որում միանգամ զնա կենդանւոյն ձևանէր 'ի ձեռս իւր, և յառաջնմէ դատապարտեաց զնա 'ի տանջանս ոչ ծանուցեալս ցայնժամ ։

Նորին սուրբ և հուր աղաղա վարեալ անհնացուցին զմնակութիւնս մոգուց, առանք նոցա բոյակեց եղեն, որին նոյ արգեաց զնայանն նոյ ։ Պաշտօնախեաւ և ժամանաժամ զխոճորք սարդանապալոյ, որք այնքան անարի վատասրտութեամբ 'ի դիմի հարեալ էին Թշնամեաց իւրեանց, հանդիսացան ընկախանձու զքաջաքականս իւրեանց հալածել ։ Սուսեր 'ի ձեռին զհետ կլթեցան սակաւուց մոգուց որք ապրեալքն էին, սրոյ ճարակ արարին զորս միանգամ 'ի ձեռս արկին, անդստին անդ յօշեցին զնոյն և զդուստր զնոցա ստամբակեցուցանելոյ զնոսա, և վարկան հրամանեալ զամենայն զծերս սակաւոր, վասն զի գործեն յանուն դից իւրեանց ։

Փախուցի ես կնաւ իմով հանդերձ ։ Հայրիւրից 'ի պատուհասի եղէ դնալ յանդիման ընթել բանակաւորն աւ. 'ի դատապարտեցուցանել զհալածումն, բայց անօգուտն սարդանապալոս դատապարտեալ էր զնոյն ծմ ուսոյն մաքս իմ ոչ զոք փրկեր, ես առաւել՝ զի այլքան կրէր 'ի ծոցի իւրում փառահասաչեալ մի մաքուր սիրոյն մերոյ, անուանն հօր սիրելի առնէր խնձ ըղկեանս իմ ։ Որդահատեալ յանուանն իմմէ՝ քաջալերեալ 'ի սրտապնդութենէ նորա, Թափառելով յանապատէ յանապատ, անդք՝ անօգնականն, առէպ առայտե տեղով, շրջէաք ընդ պալատս՝ ընդ ատենակալաց՝ ընդ բռնաւորաց, մինչ 'ի վտանգի անկանելոյ 'ի ձեռս հալածչաց մերոց, յորում ժամ՝ անտես եղեալ կամ՝ նենգեալ յորոց միանգամ՝ տեղի ապաւինի խնդրէաք : Բայց 'ի մէջ վտանգի կորստեան մերոյ՝ թէ և հիւծեալք և մաշեալք 'ի չարակրութեանց, խոկումն կրելոյ զնմ՝ վասն ճշմարտութե՛, քաղցրացուցանէր զվիշտս մեր ամենայն : Ոչ իւրաքանչիւր նորագոյն աղէտ տեսանէաք զհաստատութիւն ապաստանայ . յոյժ զօրացուցանէր զմեզ, և սէրն սփոփէր :

Յուսկ յետոյ մտաք յանապատս ապաքինոյ, մնատրաւք յայր մի խորագոյն, 'ի մէջ որոյ գոյր դամբարան մի : Թաւալեցուցեալ էր վէմն անտի, և էր դատարկն թափուր : Տեսի անդրէն տախտակ մի տակեղէն, առի զայն : Առ աղօտանշոյլ լուսոյն՝ որ ընդ մտանէր 'ի յայրն, ընթերցայ յայնմիկ զբանս փոքրիկ գըրեալս սրբազան տառիւք : Օ՛ րէճն թող ասա զանտեան օրինայն սրբոյ զաստուածեղէնս, զոր գրեցին աղէեցութե՛ սրբանկարչայ : Զե՛ է հասեալ ժամանակն, յորում գիրք այս ածանցեալ լինի պարտի ձեռանց էր 'ի մանկանսպաշոց . աղանդ. քո զեռևս ընդ եղևար առաքելայ տուեալ ժողովրդոց եղիցի : Բայց այլ ամեօրէնադիր՝ որ նախ անուամբ քո յորջորջեսցի, ծնանելոց է 'ի լուսն ամենակալ, եկեսցէ յայլոր յայս, գտցէ զմատեան քո նք . և ցուցանելով զայն աւերոյ դիցէ 'ի գահլին վր, ուր կանոն և կէտ ազգաց եղիցի : Իսկ վասն քո՝ վճարեսցի ճշմարտութիւնք քո, կոչ ըղձանապարհ քո դէպ 'ի վախճանն, զխնդրոյ ըստ ծաղուն վտանգաւորի, զնա խնդրեալ յարևմուտս պհայրենի մի ամողորը . ուրանօր անուն քո ևս անծանօթ ոչ ածցէ զ.քև հալածիչս : Այս են կամք արարչին, Տիադեանք և մի՛ բնաւ որմնձեր :

Ըն

Ընթերցայ երկիցս զբանս զայսոսիկ, ոչ թերամտեցայ բնաւ լինել այնց 'ի հրեշտակէ միոյ գծագրեալ: Այլ 'ի վերստին յարգանօք զսափորակն ոսկեղէն 'ի տապանի, զետեղեցի անդրէն զմատեանն ս՟բ, որ պարունակէր զա՟ծայինն օրէնսն. արկի անդրէն կափարիչ զվէմն, որ թաւալեցուցեալն էր, և անկեալ յերկիր 'ի վերայ երեսաց իմոց խոնարհ եղէ առաջի [illegible]:

Յետ երկրպագանելոյ անուան նորա, ելի 'ի յայրէն, և ուղղեցի զգնացս իմ դէպ 'ի մեծավաճառն Տիւրոս: Ընտանեօք աղխիւ կողակցաւ իմով հանդերձ ելի 'ի նաւ մի գնալ խնդրել զապաւէն մի առ հիւրասէր ժողովուրդս յունաստանի, կամ վրաց: Նաւն մեր վարեալ 'ի հողմոց 'ի ծովն ադրիական, եկն ընդհարկանիլ յեզերս փրենտանիացւոց: Արամազդ զոր յօգնութ՟ կարդայի, փրկեաց զամուսինն իմ. 'ի գիրկս բարձեալ տարայ զնա մինչև 'ի գիւղ մի մարսաց, ուրանօր ընկալան զնա: Այլ՝ ով աղէտիցս դառնութե՟, նաւելոյն իմ կողակցին անզօր՝ նուաղեալ՝ պարտասեալ 'ի տառապանացն ծովու՝ համանգամայն երկնեալ, ծնաւ երկուորեակ և արար զիս հայր ուստեր միոյ և դստեր միոյ միանգամայն: Հաստատեցաք 'ի միում մեր բնակարանի առ մարսս. ունէաք ամենայնիւ գոհարօք՝ մի միայն կայր մնայր նախկին ուրախութե՟ մերոյ, տապայոյ զկործիթ մի:

Հատուցեալ էաք առ դրունս երջանկութեան, զի նայաք զանդորրութիւն վայելել պաշտելով զա՟ծն մեր և սնուցանելով զմանկունս մեր, յորժամ ամեհի ազգն պելիգնեանց՝ որք ընդ ժամանակս ընդ այնոսիկ մարտ պատերազմի մղէին ընդ դէմ մարսաց զեղան 'ի վերայ գեղջն մերոյ, հուր հարին զնովաւ, և մտին 'ի խուղն ուր ննջէի առ կողակցին 'ի մէջ մանկանց իմոց երկուց:

Ս՛Կ

Ո՛վ զարհուրելի դաժանութեան նոցա, տեսի արախողխող առնել զկին և զորդին իմ, ոչ արտասուք իմ՝ ոչ աղաղակք իմ՝ ոչ բռնութիւն իմ՝ բաւական եղեն պաշտպանել զնոսա։ Իսկ 'ի դստերէ իմմէ զայլ ոք ոչ կարացի ապրեցուցանել, տխրական եղէ նմա, ընկալայ զամենայն հարուածս, զոր մարդադէմ գազանք այնոքիկ նմա պատրաստէին. 'Ի փախուստ անկանելով ընդ նմա 'ի մէջ հրկիզութեանց և գիակաց տապանելոց՝ ուղղելով զհետս իմ՝ արեւմտից իմն՝ ժամանեցի 'ի հովիտս յայս, ուրանօր ձեռք իմ՝ կազմեցին ըզհիւղս զայս, յորում մնացի զամայլիս իմ ատենչայք, միակ և յետին մխիթարութիւն զկնի աւերման սաստկից աղետից և թշուառութեանց։ Նա միակ է՝ վն որոյ կեամ՝ ես 'ի կենցաղումս, որոյ շնորհք՝ որոյ առաքինութիւնք յուշ առնեն ինձ զնմ՝ աւուրս զերջանկալիցն իմ զովքեան։

Յաւելու զայս բան՝ անկանի ծերունին 'ի գիրկս
ամայլիոյ։

Իսկ Լէօ՝ որոյ թանայէին աչք, 'ի վախճան պատմութեանն զրուցանայ, կախի զձեռանէ նորա, և արտասուալից և բորբոքեալ աչօք ակն արկանէ 'ի նա, և յոգւոց հանելով առէ ցնա՝ ո՛հ՝ ասա ինձ, աղաչեմ՝ յորում վայրի և յորում՝ ժամի կորուսեր զորդին քո։ 'Ի գիւղն ալէայ՝ պատասխանէ ծերն, առ ափն անտեղիս գետոյն։ Եւ որդին այս՝ զոր ողբաս, կրկնեաց Լէօ, ունէ՞ր արդեօք 'ի պրանոցի իւրում զխոտխա մի քանդակեալ։ Այո՛ պատասխանէ ծերն զարմացեալ, մայր նորա արկեալ էր զայն զպարանոցաւ նր, և անուանս արամազդեայ պարսկական նշանագծիւք էր 'ի վերայ նր քանդակեալ։

Ընկա՛լ 'ի գիրկս զորդի քո՝ գոչէ Լէօ, անկանելով 'ի վերայ լանջաց նորա, ես եմ՝ որդին քո, իմ է այս բարեբաստութիւն։ Ահա՛ զխոտխան փոխադրեալ, զայն գորին զնա յամենայ , ունիմ ՚ի ծոցի իմում զնշան սուսերին որով պեղեցնեանք հայրին զնա : Անդաստին յառաջնում աւուր տեսանելոյ իմ զքեզ , զգայի զոխս իմ յանդգնել ՚ի քեզ . հակումն ինչ և կարողութիւն իմն ակամայ զգայութեան իմոյ լինել քո ծնօղ իմ :

Ընդդարմացեալ և յապուշ կրթեալ ծերոյն ՚ի բանից լէօի , պատասխանել ոչ զօրէ . ընթեռնու ՚ի գոհային զանուն հօրն իւրոյ , գիրկս արկանէ լէօի , ոչ դադարէ ՚ի համբուրելոյ զնա , և ոգի նորա ընծեալ և վառեալ ՚ի կնճռութենէ իւրմէ , մերձ է մեկնել ՚ի նմանէ :

ԱՒԱՐՏԱՆ ԻՆՆԵՐՈՐԴ ԳՐՈՅ

ՆՈՒՄԱՅ ՊՈՄՊԻԼԻՈՍ

ԳԻՐՔ ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ

[illegible] [illegible] 'ի Հռովմ ։ Երջանկութիւն Նումայի ։ [illegible] [illegible] 'ի հօրէ իւրմէ [illegible] [illegible] բարեկամին իւրոյ Նումայի ։ [illegible] ։ [illegible] Նումայի ։ [illegible] [illegible] ։ 'Ի պատերազմի [illegible] [illegible] ընդ նմա ։ [illegible] [illegible] հռովմայեցւոց ։ [illegible] [illegible] [illegible] Հռովմայ , [illegible] [illegible] , [illegible] [illegible] , եւ [illegible] Նումայի 'ի [illegible] ։ Նումայ [illegible] հայ 'ի [illegible] ։ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ։ [illegible] Նումայի ։

ԸՆԴ ԺԱՄԱՆԱԿՍ ԸՆԴ ԱՅՆՈսիկ ծփէր Հռովմ՝ 'ի վարանս անձկալիս եւ 'ի յոյզս խռովութե՟ ։ Սաբինք առ սաստկութե՟ կսկծանաց կորուսանելոյ զտատիոս , եւ տեսանելոյ տարագիր արարեալ զնումայ , ստամբանային հպատակելն արհամարհելի արքային իւրեանց ։ Սոսկալի [illegible] , զոր Հերսիլեայի [illegible] , արարեալ էր զայս բամբիշ առարկայ նշովից եւ անիծանաց նց ։ Ընդ. քան զես սպառնացեալք 'ի Հռովմայեցւոց՝ խիթալով 'ի միմեանց՝ բացերեւակ [illegible] զատելութիւն եւ զոխ զոր առ իրեարս ունէին , յիւրաքանչիւր պահու կազմ՝ եւ պատրաստ էին որոյ ձայնի տալ զմիմեանս ։ Կեղակարծութիւն՝ թշնամութիւն՝ յամ՝ տունս թագաւորէին . եւ թէ չէր լեալ կորովախոհն մետիոսի , քաղաքականն պատերազմ՝ հուր հարեալ էր զՀռովմայ ։

[illegible] Հռովմուլոսի մոլեկան շամբշութե՟ն այնոցիկ՝ որ յամենամեծ եղեռնաւորս վտառապանաց խիթմանց խղճի կակղու պտեղի, ՚ի նուաճել զժողովուրդ իւր՝ ճնշէր զնն̃ նորանոր արքունի տուգանօք, հեղոյր զարիւն մեծամեծաց, եւ թագաւորէր միայն սարսափմամբ եւ պակուցանողական սոսկմութեամբ:

Հերսիլեա յոյժ արժանաւոր դուստր հօր իւրոյ, ոչ եւս մնայր իւիք՝ բայց եթէ ժահրիւք նախանձու եւ կատաղութեան: Բայց խելամուտ եղեւ թէ ընդդիմակ ոք տիրել ունէր սրտին Նումայի, յամենայն՝ աւուր զլրտեսս գաղտնիս արձակէր առ ամենայն ժողովրդախառնելոյ առ ՚ի ստուգել զընդդիմակէն զայնմանէ, տեղեկանալ զտարփածուէ իւրմէ, սպառնալ զահ եւ զսարսափումն զինուց հօր իւրոյ պատկառողաց այնոցիկ՝ որք տեղի տային նոցա, եւ գտանել զանձինս նոցա յորոց միանգամ կամէին վաճառել զնոսա ՚ի ձեռս իւր:

Յայսմ միջոցի անդորրամիտն Նումայ զանխլացեալ ՚ի խորս ապենինին լերանց, պարապեալ ՚ի սեան բարեկամաց, զարտասուս ցնծութե̃ հեղոյր վն̃ ծանօթս տալոյ զրուցանաց եւ լէօի միմեանց, հաղորդակից լինէր հրճուանաց նոցա, տեսանէր զգեղեցկանիշն զուարճան փայլել զորդւով իւրով: Այս ծեր գաբրաղն ոչ յագէր ՚ի տեսանելոյ՝ լսելոյ՝ եւ ՚ի գիրկս առնլոյ զնա: Ազնի՛ւ որդեակ իմ՝ ասէր ցնա, ուրեմն գտի զքեզ, դու ես այն զոր տեսանեմն միւսանգամ: Ո՛հ զի ոչ ՚ի պատրանս անկանէի, յառաջնում աւուր, յորում եկիր ՚ի հիւղն իմ, ոգի իմ՝ ընդ ոգւոյ քում կապեցաւ անընդդիմանալի իմն հակմամբ. ՚ի սկզբանէ անտի սիրտ իմ՝ ծանեաւ զքեզ: Ո՛վ թէ որքան ախորժեմ՝ հայիլ ՚ի քեզ, որքան գեղեցիկ ես, որքան զարգացեալ ես: Ե՛կ ուրեմն՝ եկ գիրկս արկանել ինձ, եկ կոչել զիս հայր քո, դու պարտիս ինձ զնոյն զգգուանս եւ զփայփայանս, զորս զկնի մանկութեան քո առնել

ու

տանէիր ինձ ։

Լէօ պատասխանէր արտասուօք իւրովք , կամիլլա լսէր անմռունչ ։ Առեալ լէօի զձեռանէ կամիլլայ յանդիման կացուցանէ զնա զրուանայ՝ ասելով նմա , հայր իմ ահաւասիկ սիրելին իմ՝ ահա վեհագոյն իշխեցողն սրտի իմոյ ։ Ընդ յերկար տարառեցաք 'ի միմեանց , հուսկ յետոյ լծակիցք եղաք միմեանց ։ Բայց՝ թէեւ կարի սաստիկ էր սէրն մեր , եթէ Փարին լեալ էր մեզ յառաջատես լինել՝ թէ տեսանելոց էի ես զհայրն իմ ; ո՜հ անշուշտ սպասէաք հայր իմ , այսմ՝ պահու , զի ձեռն քո միաւորէր զմեզ ։ Հաճեայ թողուլ մեզ զյարեմանանութիւն մեր , եւ յաւելուլ զայն հաստատելով ։

Զայս ասացեալ լէօի՝ կամիլլա 'ի գուճս խոնարհի , սիրտ նորա թրթռայ , աչք նորա զերկրաւ բեւեռին , գլուխ նորա յերկիր կորանայ , պատկառուելն շառագունէ զերեսս նորա , հազիւ ուրեմն իշխէ ակնարկել 'ի զրուան ։ Տագնապաւ մեծաւ սպասէ զի կոչեսցէ դուստր իւր ։ Ոչ երբէք այնքան փափագեցաւ լինել գեղաւոր եւ ոչ իսկ յաչս տենչալւոյն իւրոյ լէօի ․ եւ լռելովն թուէր ասել ցծերն , վայելչանք իմ՝ դուզնաքեայ իմն են , այլ սիրտ իմ՝ է քեզ արժանի ։

Դուստր իմ՝ ասէ ցնա յայնժամ՝ զրուան յարուցանելով զնա համանգամայն , երջանկութիւն իմ՝ առաւելու քան զվիշտս իմ , զի միայն որդի էր իմ՝ կորուսեալ , օրս այս երանաւէտ տայ ինձ գտանել զերկուս ։

Յասելն զայս՝ 'ի գիրկս ընդունի զգեղապաճոյճն կամիլլա ։ Այս բերկրապատար տեսարան նկքի պատմութեամբ անցիցն լէօի , փոյթն եռանդուն՝ զոր ներգործէ լէօ 'ի զրուան եւ 'ի դուստրն նորին , յորդէ եւս զսէրն զոր բնութիւն եդ 'ի սիրտս նոցա ։

Նուանց բաժանորդ հրճուանաց եւ զուարճութեանց

հա

հաստատակաց ։ Յետ որոյ Անայիս քոյր Լէօի ծանուցաւ, Անայիս եւ գեղանի երեւի յաչս Նումայի, յիւրաքանչիւր աւուր տեսանէ 'ի նմա զնորանոր առաքինութիւս, անդադար զնմանէ խօսի ընդ բարեկամին իւր, այս անուանակոչութիւն բարեկամի, որ այնքան յանկայն էր նմա, ոչ եւ կարի քաղցր թուէր նմա ։

Նուան ինչ բժշկութիւն գտեալ Նումայ համանգամայն աղաղաքս երանէ, եւ որոնէ հանապազօր զարօտս, ուր Անայիս ածէ զհօտն իւր, լինի հովիւ առ 'ի լինել ընդ նմա ։ Մինչ Կամիլլա եւ Լէօ երանեն յորս վայրս զբօսանաց, Նումայ պատմէ քեւ նմա զանցս վարուց իւրոց ։ Լսէ բերկրանօք զորոշմունս եւ զխորհուրդս Անայիսայ. սքանչանայ յայնմ` նորաբողբոջ հասակի զայնքան միտս զայնքան հանճար գտանել, եւ օր ըստ օրէ ստանալ նմին առաւել ուղղախորհութիւն կամ` առաւել առաքինութիւն ։ Երբեմն հաւաքեալ զեղեգունս ջոկատրէ զնոսա մանրիկ եւ քաղցրանուագ սրինգ կոչէ, եւ նոքօք եղանակակից լինի աւաչական ձայնի հովիւ աղջկանն. յաճախակի կրկնէ զերգս եւ զտաղս զորս 'ի պատանութեանն ուսանի ։ Ոչ խորհի բնաւ ըզնիրոյ, զգայ զհանգստումն ինչ առաւել զուարճալի առաւել խաղաղ ։ Ընդ մերկանալ առաւօտուն զգիշերոյ, երթայ Նումայ զհետ Անայիսայ ։ Տեսիլ նորա ոչ զարթուցանէ 'ի նմա զբորբոքումն կրից, այլ պէտս ունի տեսութեան նորա. յանդիմանութեն նորա ոչ խաւսէ ինչ բնաւ, բայց չէ երջանիկ առանց նորա ։ Խայտայ յԱնայիսայ, ոչ եւ ինչ խորհի, հեռի յԱնայիսայ 'ի կորուստ լինի ։ Ըստ այսմ օրինակի խանդաղակաթն կղետիւ անկանի նուաղեալ եւ թարշամեալ 'ի բացակայութե ջերմոյն արփւոյն, բայց յետ որոյ դարձեալ երեւի աստղն` կենդանւոյ ամբառնայ զգլուխ իւր, յառէ 'ի լուսաւորն առանջեան, հետեւի նմա յընթացս նորա որո-

տան

տանջալով 'ի վերայ բանից իւրոց, և ոչ դադարէ ակնկառոյց լինել 'ի նա մինչև մնեալ լիցէ նորա յորդանտի տեսեալ ։

Պարկեշտագեղն անայիսն՝ որ ոչ գտանէ ոչ 'ի տանի իւրում՝ և ոչ 'ի սիրտն նուաճելի ինչ որ կարասցէ զխորս իւր վշտովքն, թողացուցանէ զսանձ հակամիտնյումէ ձգի ։ Սիրէ զմիրկէլին իւր՝ զոյն՝ որ ապրեցոյցն զկեանս հօր իւրոյ, երախտապարտութիւնն պարտաւորէ զնա, առաքինութիւնք նուաճելի հեշտացուցանեն ։ Նայիս ախորժէ զուարճանել ընդ աշակերտին տուղղոսի 'ի վերայ սքանչելեաց բնութեանն՝ ընթացից աստեղաց՝ զանազան աշխարհաց՝ կառավարութեանց՝ կրօնից ընդ ամենայն տեղիս բազմազանից՝ բարուց ամենայն ուրեք նոյնատարածից ։ Իւրաքանչիւրք 'ի նոցունց ըմբռն կալեալ զվարդապետութիւնս իւրեանց, պարզաբանեն և ջատագովեն զնոսա ։ Տարբերք 'ի կրօնի՝ միաբանք 'ի պատուասիրութիւնս, սիրովք նոյա հաւախորհուրդք են յորժամ՝ միոք նոյա քննեն․ և նումայ որ ոչ դադարի 'ի սքանչանալոյ ընդ խորագիտութիւն անայիսայ, տեսանէ աճիլ օրըստօրէ զմինածութիւն զոր ունի առ նա ։

Լէօ զառաջինն ծանեաւ զայս հակումն նոցա փոխարինական․ տենչայր տեսանել զսիրեկամն իւր եղբայր իւր լինել ։ Սիրես դու զքոյրն իմ՝ ասէ ցնա յաւուր միում, պատասխանեա ինձ համարձակաբար ։ Շառագունի նումայ և խուսի ։ Ընդէր շառագունիս դէմք քո՝ ասէ ցնա Լէօ, տուեալ են մեզ դիք զսէր 'ի սփոփանս տառապանաց մերոց, 'ի հատուցումն առաքինութեանց մերոց ։ Եթէ սիրտ քո զերծ է խապայանարժան կապանաց մտօք հեռանալոյ, եթէ սիրես զանայիս որքան սիրէ զքեզ Լէօ, ընկալցիս զնա 'ի հօրէ իմմէ վաղվաղակի ։ Խօսեաց՝ ասա ինձ միայն, եր-

ջան

ջանկացուցից զքոյր քո ․ Եւ ես հաւատացից բանիդ այդմիկ իբրև պատգամի դից մերոց ։ Շնորհակալ՝ ասէ ցնա Նումայ , մանաւանդ Հերսիլեայ դեռևս սարսեցուցանէ զիս , և անուանն Անայիսայ ապահովէ ։ Չի՞ք ինչ հանգստութիւն սիրոյն՝ զոր քոյր քո ներգործէ ՚ի յիս ընդ այնմիկ , որ յայս սահմանս թշուառութեան էարկ զիս ։ Զօր ամենայն տեսանեմ զԱնայիս , վայրկեան մի ոչ անդրանամ՝ անտի , երբէք ոչ անկաւ ՚ի սիրտ իմ խօսիլ ընդ նմա զսիրոյ և զհարսանեաց ։ Սակայն քաջ խելամուտ եմ՝ սիրելիդ իմ , զի թէ հնա՛ր է երջանկութեան լինել ՚ի վերայ երկրի , պահեալ է այն առն քեռ քո ։

Յետ ասելոյ զայս Նումայի , Լէօ գիրկս արկանէ նմա , կալնու զձեռանէ նր̅ և ածէ առ զրուճան ։ Ոչ բնաւ երկմտանայ զհաւանութենէ նորա ․ խնդրէ ՚ի նմանէ զԱնայիս կ̅ն բարեկամին իւրոյ՝ ազատչին իւրոյ՝ վասն այնորիկ զոր սիրէ և յարգէ գեր ՚ի վերոյ քան զամենայն մահկանացուս ։

Յանկարծի ապշութի գրաւեցաւ Լէօ , և զիատանկաւ սիրտ նորա , յորժամ զրուճան՝ զինի լսելոյ նմա կնճիռս զերեսօք արկանելով , ասէ նմա զոլորական բանս զայսոսիկ ։

Սիրեակ իմ՝ սիրեմ ես զՆումայ , նմա պարտիմ՝ զկեանս իմ․ օրհնէի զօրն յորում բաւական լինէի ըզդարձ փոխարինին առնել նմա , բայց դուստրն իմ՝ մոգ է , ես եմ՝ հեղինակ կրօնի նորա , և օրէնքն զորս քարոզեցի , արգելուն զմեզ յամենայն ուխտակցութենէ ընդ հեթանոսաց ։ Փախստակ իսկ ես զի թողի զամ՝ յամէ հրաժարեցայ ՚ի պատճառս օրինացս այսոցիկ , զպատիւ՝ զձոխութիւն՝ զանդորրութիւն՝ զամենայն զհեշտին նոցա ։ Կամիցիս զի ՚ի վախճանի կենաց իմոց , ՚ի վայրկենին զայնքան չարակրութեանց զհատուցումն ընկալայց՝ վրիպեցայց ամուսնացանելով պատուոճիրա բանայն զոր ես ինքնա ուսուցանեմ։

Ո՛ւրեմն ուսուցեալ է քո զապախտաւորութիւն, ընդմիջեաց Իդօ յոխորտ իմն ձայնիւ։

«Զա՛ւ՝ ուրեակ իմ, պատասխանէ զրուցան, այլ օրինադրեցի զխորհրդականութիւն։ Ոչ կամեցայ զի մօտ մի անկանէր 'ի վտանգի զդեն իւր կորուսանելոյ ամուսնանալով ընդ այլազգեաց ումեք, յառաջատես եղէ զչխամութենէ սիրոյն՝ զընածին հակմանէ սրտի միոյ կաթոգնելոյ 'ի խորհիլ ըստ առաւելոյն սիրեցելոյ։ Դուստրն իմ՝ սիրեսցէ զնուանոյ, ողջունեսցէ ընդ դենն նորա, յուրասա կայցէ 'ի պաշտօնէ մերմէ, և ես եղէց մեծին արանոցզայ պատասխանատու։ Ցաւալի իմն է ինձ յոյժ՝ զի որդին իմ՝ ծնունդն զբուանայ՝ մուծեալ տարամերժս յինէն 'ի թերափիմաց պաշտօնէից, յինոյն տարօրէն կրօնի զհետ ընթանայ, կամիմ՝ զդուստրն իմ՝ դանէ պահել ընդ այնմիկ, մի՛ց փոխքան չարիս կրեցի, կամիմ՝ պահել զանձայիս 'ի վտանգէ հրաժարելոյ 'ի նմանէ։ Որքան առաւել խնկաւոր է նուամայ, այնքան վտանգս այս մեծագոյն եղիցի։ Ո՛հ՝ զի ոչ հալածիչք և ոչ դահիճք են որք զհաւատն դրդուել մարթեն, այլ յարացոյն առաքինութեանց յայլատես դենի։

Առաւել ևս՝ տակաւին դենն իմ՝ տանելի է ամենայն ազգաց աշխարհի, խոտելեաց ողջոյն առէր զնուամայ, եթէ լինէր այր կնոջ միոյ մտքու, դուստրն իմ թերևս նուաճաց սիրեցեալ լինէր . . . . «Երբեմն նուամայ՝ տրամեցուցանեմ և դառնացուցանեմ զքեզ, երևիմ՝ յուշ քո իբրև զծանծաղամիտ և ապաշնորհ ոմն, բայց հաւատամ՝ կրօնի իմում, սիրեմ զդուստրն իմ, ոչ կարեմ արկանել զնա 'ի վտանգի դենափոխ լինելոյ, կամ բերելոյ քեզ օժիտ զառնելութիւն աղջկի քո։

Դադարէ զրուցան 'ի խօսելոյ, առանձնոյ Իդօ և

Մնայ

Նումայ գումարեալ՝ զաչս անքթիթ զերկրաւ բևեռեալ․ վշտանայ վասն ոչ զօրելոյն ընդդիմանալ ծերունւոյն զփաստս հզօրագոյնս քան զնորայն։ Նումայ՝ որ մտադիւր իմն ունկնդիր լեալ էր նմա, հայի ընդ նմա պարզ իմն դիմօք, և պատասխանի առնէ նմա զբանս զայսոսիկ։

Զրոճան՝ անդստին 'ի ծննդենէ իմմէ՝ դիքն զորս պաշտեմ յայտնեցին վասն իմ՝ զզօրութիւն իւրեանց․ սիրեալ զնոսա և դողալ 'ի նոցանէ, ընտրէի մեռանիլ մանաւանդ քան թողուլ զնոսա։ Բայց եղուկ ինձ՝ եթէ ժամանէի առնել զմին 'ի դենից, որք են 'ի վերայ երկրի․ համբուրժեն նոցա դէք, և ես ընդդէմ նոցա ներողամիտ քան զդիս եղէց։ Ոլիմպեան արքս այսոքիկ արեանց, որք ըստ օրինակին սարդանապալոյ առնէր 'ի ձեռին հալածականս առնեն զորս միանգամ ըստ նոցա ոչ խորհին, առաքեն նոցա զմահ, կամ զդեն իւրեանց, և բազմացուցանեն զվկայս յաճախելով զապիրատութիւնս, մինչզի բարերարութիւն առնէին թերևս զեկամուտս։ Զի՛ ընաւ մեզ անկ ողորմելի մահկանացուացս առնուլ զվրէժ բարձրելոյն և զհոգս նոցին ըստանձնել։ Արքունք անդատաստանի միոջ ամենևին ոչ կտորեն զլրեալս 'ի փառս մն̅ անդատաստանի, վայելեն 'ի խաղաղութեան զբարիս զոր պարտին նմա։ Առաջին յաղթութիւն դից՝ է բարութիւն․ իսկական թշնամիք նոցին են հալածիչք, զի յափշտակեն 'ի նոցանէ զքաղցրագոյն վայելչութիւնս նոցա՝ ներել տկարութեան։

Այս է բարեպաշտութիւն իմ՝ զրոճան, քեզ Նումայ դատել արդեօք հաւատն դատեր քո եղիցի 'ի փանդե ընդ իս։ Յարգեցից զվարդապետութիւնս նորա, որ նոյն զիմն յարգեսցէ․ նա պաշտեսցէ զարամազդ, ես պաշտեցից զդիսս։ Այլ տրամադր և դիտս զնոյն հրամայեն մեզ, սիրել զքեզ՝ վերապատուել զալիս ծերութեան քո, սիրել զմեզ մխիթարել և սփոփել զտառա-

պեալս

գետայր. ահաւասիկ զոր մանգաղ՝ հրամցէ ձեռն քո, աւանիկ զոր ինձ պատրաստիցէ : Երկուքին սիրովք մեր ճաճանչելով՝ նոյնս եւ քան զեւս միասցին եւ յարախառնեսցին ընդ իրեարս՝ ըստ երկուց հաւասարապէս ականակիտ առուաց, որոց զանազան են աղբիւրք, բայց շաղախեալ են զջուրս իւրեանց :

Դու տես՝ զի առանձնութիւն ընդ կնոջ միոյ մնալու՝ ձգեսցէ առ իս զանելութիւն ազգին իմոյ : Չիք իմ եւս ազգատոհմ՝, չի՛ք իմ հայրենիք, կորուսի զառուղղս եւ զտոհմս, սիրելիք պարտահամանսն մն̅ իմ՝ ի հիւղն զրուծանոյ. սիրոյն իմ՝ մնայցէ ինձ թէ ոչ ամենեւին առեցայց առաէն : Ով հայր իմ՝ բա՛ց ինձ զիրկս քո, ընկա՛լ զիս ի համար որդւոյ քո, տո՛ւր ինձ ի միում՝ րոպէի զայն ամենայն զոր դիք յընթացս այսքան ամաց ի բաց առին յինէն, շնորհեա ինձ զքոյն անայլս. յայլ ինչ ոչ պաղատեսցուք, բայց եթէ երկարել զաւուրս քո : Բաղդաւորք վարեսցուք խաղաղութեամբ զժամանակս կենաց մերոց ի հովիտս յայս, ուր որդիք որդւոյ քո եւ իմքն արասցեն զժողովուրդ մի, որ դարուց ի դարս օրհնեսցէ զյարգելի անունն զերոծանոյ : Յաւուրս ծերութեան յեցցիս ի մէջ դեռաբոյս ազգիս այսորիկ, եղիցիս առարկայ խանդաղատանաց նոցա եւ աղաւ երջանկութեան : Օ դուստրն որ ծնանիցի ինձ՝ ովքան կոչեցից, այս անուն անենջալի եւս առաւել քաղցրացուսցէ քեզ զհայրիս նորա : Մեք հարքս՝ որդիքս՝ արքս՝ կանայքս ոչ կեցցուք եթէ ոչ ի սիրել զքեզ. եւ ընդ առաւօտս առաւօտս երկոքեան ընտանիք քո խումբ առեալ եկեսցեն սպասել յառնելոյ քո ի քնոյ՝ նովին բերկրութեամբ եւ նովին ակնածութե̃, որով դեռածին կալեալ սպասեն ծագմանն արեւու քոյին աշակերտք :

Օ այս օրինակ խօսելով նուամբ անկանի առ ոտս նր : Մոլորեցեալ տուլլոսայ՝ կամի այսու անձն ժխտել տակաւին . այլ աղաղակէ լեօ՝ յիշեա զի փրկեցի զկեանս քո և ապրեցոյց զանայիս : Իրաւունք է՝ պատասխանէ ծերն, եղիցի անայիս ալխոռուր նումայի, և նումայ որդի իմ լիցի :

Սա այս բանս աղաղակէ բարձրայ նումայ, և անկանի զպարանոցաւ տուլլոսայ, ոչ կարէ զսպել զցնծութիւն իւր, և ոչ բացատրել զշնորհակալութիւն իւր : Կամի նմանապէս գիրկս արկանել լեօի, բայց լեօ արդէն ի հապճեպ մնեալ փութացեալ է ի խնդիր քեռն իւրոյ : Դարձեալ գայ ընդ նմա : Սիրելի այր քո՝ ասէ ցնա տուլլոս, շնորհեմ զքեզ աղջկանն քում : Ի միջոյ ուխտին աւուրց միաբանեսջիք դուք . և աղաչեմ զմեծն Արամազդ զի զիս միայն սրտահատակոծ արասցէ, եթէ ոչ ընդունիցի զայս լծակցութիւն : Զայս ասելով սեղմէ ի վր լանջաց իւրոց զձեռս անայիսայ և նումայի :

Անայիս շառագունի ամչկորելով, և համանգամայն քաղցրաժպիտ դիմօք հաստատէ զպարգևն անձին իւրոյ արարեալ առ ի հօրէն իւրմէ նումայի : Ի ժամէ աստի յայտմանէ՝ գեղեցկանուագն նումայ՝ գերարժան սիրելին նր լեօ՝ և գեղապալողին կամիլլա ոչ ևս անուան այլոյ իմիք, բայց եթէ հանդերձանաց հարսանեաց այսոցիկ :

Արդէն կամիլլա և լեօ գնացեալ էին ի լեառն հաստատել զփոյթս, զի նումայ անձամբ անձին կերտեսցէ զհիւղն յոր բնակելոցն էր : Ընէ հօպ առ խուղն ծերոյն՝ յարևելս կոյս դարձուցեալ զհայեցուածն յի բարեպաշտուհի ամուսին իւր կողմանէ զնմ աւուրս ի զարթնուցն իւր առ լուսաւորն ամենքեան ուղղել զուխտս իւր : Ընծայէ զայն մրթոփք գաղանաց, որք յօդեալք ընդ ոստոյ կաղամբին զխոյեան մի անթափանցելի ընդդէմ արեւաչքան՝ անձրևայն՝ և ցրտոյն :

Նա

Ամենայն ազգ կահից և կարասեաց կարևորաց և ախորժելեաց՝ զորս ճարտարագործել մարթի, են 'ի ներքս կարգաւորեալք. վայելչացուցանէ նոցա զբնակարանս կայանս այնու ճարտարութեամբ՝ այնու արուեստիւք զոր ակն միայն մարթի ընձեռել։ Պարտէզ մի է առ երի խրճթին, այնու եղանակաւ տրամադրէ զայն նոցա, զի ծաղկազարդ հովանեաւն վայրի յասմիկին՝ ընդ որով յառաջնում 'նուագի եառես զամայլս, իջէ 'ի միջօրէի այնր պարտիզին։ Պարծուցանէ զառու մի հեղեղատին, զոր հոսեցուցանէ ընդ մէջ ծաղկանց։ Ծառք պտղաբերք ինքնաբողբոջք օգտակար առնեն զայս պարտէզ. և ցանգ մի կուռ ապահովէ յայծեմանց, որք գային քանդել զմատաղատունկ տաշտս։

Այսպիսի վերակացու լինի գործոյն, որոյ յանդիմանութիւնն խրախուսէ զնուամից։ Ըղձանայր առանձինն վճարել զգործն. բայց կամիլլա և լէօ ձեռնատու լինին յակամայ կամս նորա։ Ամենեքեան ապաժոյժ սատէնկալ 'ի հաշիւ արկանեն թէ 'ի զբօսանաց պայմաննել ութն աւուրք լծանալ ունէին յաւուրն հետագայ։ Արդէն յանգաւորեալ են գործք, արդէն կամիլլայ մերկեալ է զնօտաղուս մարգս 'ի ծաղկանց խուրեանց, հիւսեալ են պսակք, հիւսին նորակերպ զարդարեալ է ծաղկազարդ պճնութեամբ. մնաս արարեալ է արեգն, որոյ ծագումն վերստին լուսաւորելոյ էր զերկրագնդոյն երկուց սիրահարացն, յորժամ սնապանն՝ 'ի ժամուն յորում ժողովեալք 'ի խրճիթն զբօսանաց ամենեքին 'ի միասին բազմիլ կամին շուրջ զթեթևախորտիկ սեղանովք, լսեն բաղխել զդուռն։ Զգայումն ինչ գարնանի քաղցրութեանց զգալոյն նոցա։

Զարմացեալ լէօի յառնէ զառաջինն, առնու զմահակն իւր և ընթանայ առ դուրս։ Չէին նոքա թշնամիք որք զդուրս բաղխէին, այլ ծերունի մի յարգոյ ընդ երկուց զօրականաց որք զերեկօթս խնդրէին ։ Լեօ ընդունի զնոսա և տանի 'ի ներքս ։

Բայց հազիւ տակաւին բազմեալն՝ որ լուսաւորէր զճիւղն, երևեցուցեալ էր զերեսս նոցա, զի Նումայ 'ի զարմանս գրաւեալ աղաղակէ, և փութայ ընդգրկել զծերունին ։ Դո՛ւ ես ուրեմն իմ Մարինոս, դու մտերիմդ տայերոյն և հօր իմոյ, դու՛ մի միայն վստահարանդ՝ վերջին յոյսդ մեր սարքենացելոյս ։

Յաղուի՛ սրտանել Մարինոսի ճանաչէ զՆումայ, ոչ իշխէ հաւատալ անգօր տեսանելեաց իւրոց ։ Ո՛վ Տէր իմ՛ ասէ ցնա, իմ սիրելիդ իմ՛ ուր ուրեմն գտանեմ զքեզ, զքեզ՝ որոյ 'ի խնդիր յածիմ՝ ընդ խուզելոյ համայն ։ Ո՛հ թող զի նախ քան զհատուցանելն իմ՝ քեզ զյարգանս, դողդոջուն բազուկք իմ՝ գիրկս արկցեն քեզ տակաւին, զի սիրտ իմ՝ յագեսցէ զյետին րոպէս զայսոսիկ, յորս ներեալ է ինձ բարեկամ իմ՝ կոչել զքեզ ։ Զայս ասելով թեւարկեալ ընդգրկէ զՆումայ ։ Զկնի՝ դարձեալ առ երկուս զօրականսն որք զհետ իւր էին ։ Ընկերք և սիրելիք՝ ասէ ցնոսա, կատարեցաւ խնդիրն մեր, գտաք մեք զթշուառն մեր ։ Յայնժամ երկոքին հռովմայեցիքն, և նոյն ինքն Մարինոս 'ի ծունր իջեալ առաջի Նումայի՝ ասեն ցնա ակնածութեամբ, կեցցէ արքայն հռովմայ ։

Զի՞նչ խօսիք՝ ընդդիմէ Նումայ զբանս նոցա, առնելով զնոսա յոտն կալ, չեմ ես բնաւ թագաւոր ձեր, չեմ արժանի, և ոչ իսկ ցանկամ փառաց և պատուոյ ։ Դու ես՝ կրկնէ Մարինոս, ևս վայելչագոյն և օրինաւորագոյն իրաւամբք արքայն մեր դու ես, ժողովուրդն համաձայն և համախորհուրդ ընտրեաց զքեզ ։ Հռովմայեցիք և սաբինք զմիաբանեալ անկեալ և մերձ 'ի կործանել զերեալս 'ի խռովութեան հասարակաց զոր յաջորդ հռոմուլոսի, զայլ ոք բայց 'ի նմանէ ոչ ընդունին սին ճահաւոր երկուց ժողովրդոց , անուն քո և էլթ խաղաղեցոյց զմիրիկ ատելութեն , և վերանորոգեաց զհամաձայնութիւնն ։ Դու ես թագաւոր՝ նմանոյ , ժողովուրդք քո քեզ սպասեն ։

Նումայ փափաքեալ և տարակուսեալ՝ նստուցանէ զդեսպանսն ’ի սեղան զբօսանաց , և խնդրէ ’ի Մենտորէ զի պատմեսցէ զբօթալիր զանցս զպատահից ։ Զօրագլուխն ալեւոր հաճեցուցանէ զնա զայս օրինակ ։

Կատարեալ էին չարիք մեր ամենայն ։ Ահաբեկութիւն և սարսափումն սաբինոյ՝ և նպատակ ատելութեն ժողովրդեան իւրոյ եղեալ հասանելոյ , տագնապէր ճնշէր և ’ի հեծութիւնս արկանէր զհօտս՝ ընդ խիստ և անտանելի ծանրաբեռնութե բռնակալութեան ։ Զեր ես տիրապետեան այն միշտ յաղթանակօղ , և որ գոնեայ որոյ ճարակ առնէր միայն զթշնամիս ատելութե , ամեհի բռնակալ ոք էր , որոյ դաժան և փառամոլին եղանակն կառավարութեան խոշտանգէր և հարստահարէր զժողովուրդն առ ’ի ընդդիմանել և նուաճել ընդ իւրև , և չնչին պատճառանօք զարիւնն սպասարկաց ճապաղէր ։ Այսքիկ են հետեւանք անագին եղեռնութե միոյ , ընդ պղծիլ և խոնարհանալ ոգւոյն , ամենայն առաքինութիւնք հրաժեշտ տան և ձեռնթափ լինին , ամենայն ախտք չարք համագումար գան բնակին ’ի նմա ։

Վասն այսորիկ յառուցեալ դէպ ծանուցին մեզ զհատուցման արդարութե իւրեանց եւ զարհուրագին և աստուածապատուհաս հարուածովք , զի մահհարաժամն ապականեալ էած զաւեր ’ի մերոյ հասցին ։ Երբեք ոչ ծանուցաւ ժանտախտն առաւել սակաւ նշանօք ․ Հուր իմն ծախիչ փաղաղեալ տոչորէ համանդամայն զկուրծս և զփորոտս , աչք հրաբորբոք և արիւնայեղցք հոլովին տարժամանակ ’ի կապիճս իւրեանց ,

բե

բերանն լռելութեամբ արտաշնչէ զշունչ թունաւոր, լեզուն ապականեալ և թանձրացեալ կայ ՚ի քիմս՝ խափանէ զարտաբերութիւն ձայնոյն · գրգռեալ գալարին ջիղք, սօսափին անդամք · և ցրտութիւնն մահու՝ որ աստիճան առ աստիճան տարածի, ոչ բաւէ շիջուցանել զտապն տոչորին՝ յորմէ ունէրք և ես այրեալ:

՚Ի կարճոյ՝ ոչ բաւել մարթէին բժշկութիւք սարունակել զախտակին զոհն զայնուիկ · լցան փողոցք՝ վրացան հրապարակք՝ լի եղեն գիւղն տաժանք: Տեսանի խումբ մի յոգնի պարզել ապաստանս եղելոց աստանգիլ կիսամերկք՝ փախուցեալք ՚ի մեհենէ իւրեանց՝ ՚ի տանէ իւրեանց խուզելով և խնդրելով զջուր: Այլքն ՚ի տիբերոս ՚ի գետոն մերձնի՝ ընկեցին զանձն ՚ի ջրբուղխս և ՚ի ձախխիս: Ոչ անսան ումեք, ըմպեն զջուրն, և առանց զծարաւն իւրեանց շիջուցանելոյ անշնչանան ՚ի մէջ ջուրց: Յօդք քաղցրագոյնք բարեկամութեան, զգայմունք բնութեան հանդերձ են ՚ի մոռացօնս, և ամենեքին ոչ ճանաչէին · որդիքն կարծեալ առ ատելութեան յաւուրց դժկամանէ զհայրն իւր ընդ գրկել, եղբայրն յեղբօրէն խորշի, և երկնչի ՚ի փոխադրութենէ ախտին · մայրն օրհասական՝ հեռի ՚ի կենակցէ իւրմէ մատնեալ ՚ի տառապանս երկանց մահու, շրջէր աչօք՝ կոծկեալ առանձինն՝ ՚ի բաց վանէ կարկամեալ բազկօք իւրովք զանկար մանուկն՝ որ ձգէ առ նա զձեռս, որ կողկողէ՝ և կամի դեռևս գնալ դիել զստինս նր̃ ցամաքեալ: Ցաւն՝ մի միայն ցաւն է զգայունն որ տիրէն: Ամենայն ուրեք ախտակիրք, ամ̃ ուրեք մեռեալք: Մատաղ մանկունք՝ կատարելահասակք՝ անցեալք զաւուրբք՝ ամենեքեան կործանին, ամենեքեան անկանին ՚ի ձեռս մահու: Բոց հրոյն փայտակուտից բնաւին ոչ շիջանի, այլ վերանորոգի անդադար: Թէպէտև յոռելք իւրեն Թուռոլ սակայն բաւել ոչ ժամանեն, մինչև

վե

վիճել անդադար 'ի վերայ նր․ և որք միանգամ էին զայնս ամբարձեալ ստիպեալ էին 'ի հարկէ ոգորել, առ 'ի դըսանձել անդրէն զբուեղն մի վասն ծնողաց իւրեանց։

Զայրանալով՝ որ մորմոքէին 'ի վերայ զօրականաց իւրոց, առ 'ի պէճուցանել զյատուածս դից, հրամայեաց զոհ մի հանդիսաւոր եզուեր այծուն ճենճերել։ Ամենայն ժողովուրդ նր՝ կամ՝ մանաւանդ ամենայն անզօր կաց մնայց ժողովրդեան նորա եկեղեցականաց անդամոյն։ Աշտարակք՝ քուրմք՝ քաղաքացիք գումարեալք՝ հաշեալք՝ և ճղճմեալք յառաջ խաղան յանդիման ընթացիւք առ նեղման կոյս։ Օ՛րականն զշահատերկ մերձի մեղմաբար յեցեալ 'ի նիզակն իւր, հազիւ՛ ամբառնալ մարթի զգլուխն իւր դէպ 'ի յարծուէանշան դրօշակն գնդին իւրոյ։ Կանայք՝ ծերք 'ի ցուպս յեցեալք ունին զձեռանէ մանկանց իւրեանց․ մանուկն զգողի և յերկիւղ ձգէ ընդ իւր զմանգօրն իւր պյենարան։ Աշխատաւորք՝ ծերք՝ ախտաժէտք՝ կիսախօթք՝ ամենեքեան ընդ երկիր բերեն ռուռելքան ընթանան․ չէ՛ք ուրուք զօրութիւն ամբառնալոյ զձայնն․ և ժողովուրդն այն հաւաքեալ՝ այնքան հզօր՝ արշաւանքն խաղալոյ՝ նմանի խմբի միոյ շարժուն կմախից, զորս ուրուք մեռելակոչի թեսաղիացւոյ է արուեստ 'ի դժոխոց կոչել։

Սովորին պահանջմամբ՝ զենանին անասունք, քըրմապետն հանէ զփորոտիս նոցա, զայլադնի 'ի նկատելն զայնոսիկ։ Ելանէ 'ի վ͞ր եռոտանեան կառկարայի սրբոյ, ոգին դիւցական հարկանի 'ի նմա, մոլեգնութիւն իմն սուրբ ըմբռնէ զնա, բոցավառին աչք նորա, փրփրէ բերանն, տարածէ զբազուկս, շրջէ զգլուխ իւր, հերք դիզացեալք բարձրացուցանեն զպսակն դափնեայ։ Այլ 'ի զուր պայքարէ ընդ զօրուեն բարձրելոյն, զի զօրութիւնս այս զգետնէ զնա՝ ընդ ոտնէ՝ և նկուն առնէ ընդ իւրով իշխանաւ։ Յայնժամ քըրմապետն ձչեան հնչող բարբառէ զբանս զայսոսիկ : Ժողովուրդ՝ զարհուրելի ոճիր ինձ՝ որ է մնացեալ անպատիժ, իջուցեալ է ՚ի գլուխս ձեր զսոյն բարկութի : Մինչև ոչ քաւեսցի այս ապիրատութիւն, ցորքան ժամանակ եղեռնաւորք տեսանեն զարև, մի՛ յուսայք թէ հաշտեսցին դիք : Յաւեր դարձուցէ ժանտախտն զքաղաքս մեր, մինչև արիւնն....

Չեւևէր ասել քրմապետն՝ այն ինչ Հռոմուլոս ահարկու հայեցուածովք խաղայ ՚ի վերայ նորա, և խուճապումն անհնարին ապաձայն առնէ զնա : Եւ ՚ի նմին իսկ ժամու խաւարին երկինք՝ արեգականն լոյս ամփոփի՝ աղջամուղջք թանձրամածք պատեն զերկիր՝ բիւրաւոր սոսկալի որոտմունք լսին, թուի թէ շփոթեալ տարերաց մարտ պատերազմի յարուցանեն միմեանց, և թէ բնութիւնն ողջոյն ընկղմի վերստին ՚ի յանկարգութիւն :

Ողորմելի հարեալ ժողովրդեան ՚ի ծունր խոնարհի՝ յօգնութիւն կարդայ զդիս՝ և պաղատէ մանհուն : Բայց ՚ի զուր բողէից ինչ դադարին հողմք, փարատի աղջամուղջն, փայլէ արեգակն յանկարծ օդս, տեսանի կապուտակն երկնից, խաղաղութիւնն դառնայ յօդս, և համանգամայն ՚ի սիրտս իսկ վերանորոգի : Զարմացեալք ամենայն ակն արկանեն յիրեարս և գտանեն, Հռոմուլոս և եթ լեալ է աներևոյթ : ՚Ի սատարապարտուց ՚ի խոյզ և ՚ի խնդիր նորա ելեալ թիկնապահք և պաշտօնականք նորա : Քաջընթացք անուանեալ արբանեակք նորա՝ մի միայն նորա յարեալք ՚ի տեղ մի որ շնորհէր նոցա զանպատժութիւն, ծանր սպառնալեօք խրոխտան ՚ի վր պատրիկաց, զորոց չարախօսեն զպանութիւնն արքային : Հանդերձի՝ թղկի՝ փօսի ածէ ժողովուրդն զխռովարարս և [illegible] պաշտպանել, մերձ ընդ մերձ արեան ճապաղիք լինէին, յորժամ՝ պլոկղոս զոր տեսանէին՝ աւագամեծայն և ամենախնկաւոյն 'ի Հռովմայեցւոց աստիճանաւ՝ ծերութբ, և գլուխ ամենայնի ճգնազգեաց առաքինութբ իւրով, յառաջ մատչի, և օժանդակութբ մատածին և տապաճոյճ ելից ինչ փնտռուցանէ զամենայն զոգիս ։ Հռովմայեցիք՝ ասէ, լռեցէք 'ի խնդրելոյ զՀռոմուլոս ։ Տեսի ես աչօք իմովք զհայրն նր Մարս իջանել յերկնէ և յափշտակել զնա յարփինելուշտ 'ի կառս իւր ։ Պլոկղոս՝ ասէ ցիս թգւորն մեր, լցան կատարեցան պակեցան փառք իմ՝ յաղթեցի յաղթանակեցի ։ Շինեցի զքաղաք մի որ է լինելոց թագուհին աշխարհի, ետու զբաւ պարտաւորութն իմոյ ամի, դիք պատերազմաց ընկալնուն զիս 'ի հաղորդութի անանց պատուոյ իւրեանց ։ Ա՛զդէ այս Հռովմայեցւոց՝ ասաց ցնա, զի մարս և Հռոմուլոս առաջնորդեսցեն միշտ զօրաց իւրեանց, և զի այսուհետև կարիցեն զիս անուանել քուիրին ։

Զայս օրինակ խօսի պլոկղոս, և աղմուկ ամբոխին դադարի ։ Բաջընթացք ոչ իշխեն 'ի կեղակարծս արկանել զպատմութիւն մի որ ընծայուցանէ զթագաւոր մի զոր սիրեն. ժողովուրդն շատացեալ կորստեամբ բռնակալին իւրեանց, ախորժեն յերկինս զետեղել մանաւանդ, քան խնդրել և պատժել զորս միանգամ ազատեալ են զերկիր ։

Բայց հարկն պահանջէր ընտրել զոք յաջորդ Հռոմուլոսի ։ Հերսիլիայ 'ի զուր նկրտէր զթագն ժառանգել ։ Զչարեալ սաբինացւոց ընդդէմ նր, պարզապէս ծանուցին զի դարձեալ գնային 'ի կիւրէս, եթէ դուստրն Հռոմուլոսի յաթոռ թագաւորութե նստէր. Հռովմայեցիք իսկ նախատինս համարէին կառավարիլ 'ի կնոջէ միոյ ։ Մառճնեալ և արհամարհեալ Հերսիլիայ յերկոցունց կողմանց, ելանէ 'ի Հռովմայ՝ պատռելով փաղփաղակի ածել անդրէն զսուր պատերազմի. և ժողովուրդն եկեղեցւոյ վերստին յընտրութիւն վեհագոյն իշխանի միոջ ։

Պարսաւաբանիս ժողովուրդս այս եւս առ ձեռն եղեւ 'ի սայր սուսերի մաշիլ յիրերաց անտի ։ Հռովմայեցիք զհռովմայեցի կամէին, սաբինք զսաբինացի խնդրէին ։ Յետ մահուան Տատիոսի՝ ասէին սաբինք, թողաք մեք թագաւորել խաղաղութեամբ զձերն Հռոմուլոս, ժամ է արդ զի մին 'ի մէնջ քաղաքացւոց թագաւորեսցէ 'ի վերայ ձեր ։ Չեմք մեք 'ի ժողովրդոյ անտի պարտեցելոց, բարեկամք ձեր եմք եւ եղբարք • բայց երբէք ոչ եղաք մեք ծառայք ձեր ։ Ազգն մեր գոնէ հաւասար է ազգին ձերոյ յազնուականութեան՝ 'ի քաջութեան՝ յառաքինութեան • յառաջնմէ ոչ ընդունիմք զայն ամենայն որ կարէ պատճառել խռովն ինչ նախանձասութեան իրաւանց այսր հաւասարութեան ։

Այս օրինակ խօսէին սաբինք, արդէն սուսերաձիգ լինէին ։ Յայնմ պահու ազդեցին ինձ դիք, ժողովուրդք՝ աղաղակեցի, ունկնդիր լերուք ձայնի իմում ։ Մարք են ձեզ երկուց ազգացդ անուանել զթագաւորն ձեր, եւ զայն ընտրել 'ի միջի ձերում • իւրաքանչիւրոք 'ի ձէնջ տացէ միւս կիսոյ ժողովրդեան զիրաւունս զոր պահանջէ, եւ այն մասն երկուց ազգացդ որ անուանեսցէ զիշխանն, պարտաւորեսցի ընտրել զայն 'ի միջոյ այնր ժողովրդեան որ ոչ իցէ զնա անուանեալ ։ Հռովմայեցիք՝ ընտրեսջիք զտէրն ձեր, այլ զի տէրս այս սաբին եղիցի, կամ դուք սաբինք՝ կարգեսջիք զթագաւորն, այլ զի թագաւորն այն հռովմայեցի իցէ ։

Հաճոյ եղեւ խորհուրդն իմ ։ Ընդունին վերստին խաղաղութիւնն, համաձայնին ամենեքեան, եւ Հռովմայեցիք յանձն առնուն ընտրել զթագաւոր մի սաբինացի ։ Ամենեքեան համաձայն եւ համախորհուրդ ընտրեն զարդարն Նումայ ։

Ընդ արտասանելն անուանս այսոցիկ , զմտացութեամբ հարկանելով երկուց ազգաց զհեռ և զատելութիւն խուժանաց , շնորհաւորեն և խնդակից լինին միմեանց · Ամենայն քաղաքացիք գիրկ ընդ գիրկ խառնին , ամենեքեան յարտասուս ցնծութեան լուծեալ՝ աղաղակեն , ժուրեմն ծնանի անդրէն վերստին դարն ոսկեղէն՝ թագաւորութիւնն աստրեայ , Նուման թագաւորելոյ է 'ի վերայ մեր ։

Ծխին խունկք անուշունք 'ի վերայ սեղանոց , արիւն սպանդից ճարպալի , ամենայն մեհեանք արձագանգս գոհաբանութեան անդրահնչեն , վերօրհնին դիք վասն ամենայն բարեաց զորս հանդերձեալ են վայելել ։ Առատագոյն շնորհեն զայնս դիք , լուծանի ժանտախտն , հողմ՝ ինչ առողջարար բերէ զանցաւութիւն , տարափք օգտակարք յուսացուցանեն առատարից անդոց կրկնակի հունձս , դիք՝ և մարդիկ՝ երկին՝ և երկիր՝ թուի թէ խայտան և հրճուին ընդ առաքինութեան թագաւորութիւն ։

Նոյնհետայն հրեշտակուհիք առաքին առ քեզ , 'ի սակս որոց լինել խնդրեմ՝ ես ։ 'Ի տագնապ փութոյ գնամք 'ի կիւրէս , ուրանօր ակնունէաք գտանել ըզքեզ , և ոչ լուր իսկ ճար եղև մեզ անդստին գտանել զքեն ։ Խոտորեմք զտառս մեր յերկիրն մարսաց , ուր ըստ ոմանց վկայելոյ ածէր զքեզ անձուկն քո որ առ լեօ , անդանօր ևս 'ի դերև եղ ակնկալութիւն յուսոյն մերոյ ։ Հուսկ ապա գնացաք խնդրել զքեզ 'ի լերինս ռեհատայ , վայր հռչակաւոր վասն նահատակութեան և մարդասիրութեան քո , մինչ դիք ածին զմեզ աստ ։ Ո՛վ քաջարանցդ հռովմայ , ազգք երկու քեզ սպասեն , դու ես միայն յոյս նոցա , իւրաքանչիւր բոպէ վաղարկութեան յափշտակութիւն իմն է սիրոյ մերոյ և երջանկութեան հասարակին արարեալ ։

Դադարէ մեռանողն ’ի խօսելոյ · Նումայ քաղցրաժպիտ և անխռով դիմօք ակն արկանէ ’ի նա , և ասէ ։ Մերելի՝ ժամանակն վերջապականուէ եղանց , ժամանակն՝ յորում՝ մնոտի փառասիրութիւնն , պատիր փառքն , մանկական էին խաղալիքն պատուոյս իմ ։ Պաշտօն արքայական կամէր զառածանել զիս , յորժամ զակատեալ ’ի սէր հերախելոյ՝ սուր ’ի ձեռին արշաւէի լինել նման արժանի ’ի շահատակութիւն , յորժամ բըշակնեալ ’ի կրից իմոց՝ Ճգնութ̃ մեծ յանձին բերէի ներհմտանալ յարհեստս զարհուրելի ’ի սուր մանչերոյ զինորդիկ , և ըզքանչանայի ընդ հատմուրս լոռ չափու չարեացն զոր զնա առնել տեսանէի ։ Անկաւ պատրուակն , բացան աչք իմ , և գոհութիւն դից՝ որք ամենևին ոչ մատնեցին զիս ’ի թշուառութիւն իմ , որովք խրատեցին զիս , գոհութի̃ գորովալից բարեկամութեանն՝ մաքուր սիրոյն որք զիս արտաքաչաւն , ոգի իմ՝ և սիրտ իմ լուսաւորեալք ոչ եւս համարին և յարգեն զոր ոչ է համարելի , ոչ եւս սիրեն քան զոր միանգամ արժանի է սիրելոյ՝ առաքինութիւնն և հանգոյց ։

Ցասապատկան և անդէպ լինիցին ինձ գահոյք հռոմէական · ժողովուրդ նո̃ր խրոխտ և գոռոզապարտեր հազիւ ուրեմն սանձահարել մարթէր ’ի դիւցածին և ’ի մեծանուն զօրավար արքայէ միոյ ։ Որդի մարդոյ եմ ես և զհանդէս մարդոյ ասէ անձն իմ , ատեամ զայդ արհեստ անխիրաւ տարապարհելոյ զմտաւորս առ ’ի յաղթահարել զնոսա , յորդորանելոյ զանազօրն ընդդէմ հզօրաց առ ’ի հարստահարել և առ ոսոն հարկանել զերկուսեան , խելն հաւասարելոյ զոր միանգամ յանփշտակել մարթի ։ Քա՛ւ Մետիոս , տիրապետս ատեանն միոյ պէտք են քեզ ։ ’Ի զուր նուիրէի զկեանս իմ՝ երջանկութեան հռովմայեցւոյ , քամահեցայն և առ արհամարհս ունիցին զթագաւոր մի խաղաղարար , որոյ պա-

տաս

տաղանք դիք՝ օրէնք՝ և մշակուն անդաստանաց լինելոց ։

Հաստատեալ եմ՝ ՚ի միտս իմ՝ Մետիոս, հատուցել զպալատս իմ՝ Հայրենեաց իմոց, հեղձ զորին իմ՝ վճռէր, հարեցուցի զաւարինս վաստակութեան իմոյ. կատարեցան ձգնութիւնք իմ, վասն այսր ամենի զայլ իմն չխորհ ոչ խնդրեմ, բայց եթէ զխաղաղութիւն տարագրութեան այսորիկ ։ Ոչ ևս կամիմ վերստին ՚ի Հռովմ մտանել, կամիմ քաղաքավարել զժամանակս կենաց իմոց ՚ի հովիտս յայս՝ հարիւրապատիկ վայելչագոյն ևս քան ըզ կայսերութիւն, ՚ի մէջ հօր իմոյ՝ բարեկամի իմոյ՝ քեռ իմոյ և ամենապաշտ կենակցի իմոյ ։ Աստէն ևս երջանիկ ևս ապահով եղէց՝ քան հանդուրեալ ՚ի մէջ քաջութեանց իւրոց ։ Ամակեցայց ՚ի հիւղս յայս առաւել զուարճալի առաւել անդորր, քան զպալատս արքայից քոյ, անյուսից աստանոր զուարս սիրտս և անզգօսն՝ պատուելով զդիս և երջանիկ առնելով զհայր իմ՝ և զամուսին իմ՝ զաստնելով և զկին ՚ի նոցայն, և յորժամ ժամանեսցէ ինձ անհրաժեշտ օրհասն մահու, ոչ ունիցիմ՝ համարս ինչ տալոյ դից երջանկութեան բիւրաւոր անձանց, զոր յանձնարարեցին է զօգտես նման նոյ երանայուցանել ։

Տայես համարս՝ Նումայ, ընդմիջեաց անոյշն զբանս հաստատութեան իւրոյ ձայնիւ, տայես համարս՝ եթէ սէրն քո որ առ իս, եթէ հաճութիւն քո ընդ առանձնութիւն տան քեզ զոհել զպաշտս երկուս ։ Թողցի քեզ ուրեմն թէ վա՜ քո և եթ տուեալ է քեզ բարձրեալն զպարգևս առաքինութեան, թողցի քեզ հաճոյանալ նոյ կեալով վասն քո միայն ։ Նոյն վեհագոյն յուշս մնէ զունայն խոկմունս, զգործունեայ իմն առաքինութիւն կամի ։ Այլն բարեհամբոյր համարս տայցէ իւրաքանչիւր աւուր անցուցանելոյ աւուրց առնելոյ զբարի ինչ, և սահղծօղն աշխարհի ոչ մայրթե սիրեն՝ բայց եթէ զոր զորս միանգամ ծագէին վասն երջանկութեան աշխարհի ։

Դու տես զի գիւղացին ոք հանդիսաւէր լաւ եւ ընթանանայ հովանայեցուց , քան զթագաւոր մի խաղաղասէր ։ Այլ որքան առաւել ատաղձանէր է ժողովուրդս այս , այնքան եւ պէտս ունի զգօնամիտ խնամակալի միոջ , որ զսպէ եւ սանձահարէ զյոխորտութիւն նորա , եւ 'ի ձեռն արդարութեան [illegible] զայս խանդգուպաշտարանէր որ յամեհութիւն փոխարկէր ։ Այս մահեծան չէ՞ մարթ այլում՝ լինել բայց 'ի քէն՝ Նումայ , երկիւղածութիւն քոյ 'ի դից , ուրեմն քո վն խաղաղութեն պարտաւորեն զքեզ կառավարել զժողովուրդն , որում առաքինութիւնք այսորիկ կարեւորագոյն եւս են ։

Մորկանիս ոչ եւ ինչ պարտիլ ազգի քում , վն զի մայրանեայր վն նր ։ Ո՛ն անդր , զի՞նչ արարեալ է քո առաւել քան զյետինն 'ի զօրականաց անտի նորա ։ 'Ի վկայութի սրտի քո առնեմ աղաչանս , վն հռովմայ էր արդեօք , կամ թէ վասն հերախլեայ դնէին 'ի կշիռ զգլուխ քո ։ Թէպէտեւ հեղեալ իցէ քո զարիւնդ վն ժողովրդեն քո , ցորքան մի միայն շիթ վերամնայ քեզ , այն կաթիլ եւս նմա անկանի , ոչ երբէք վճարի հայրենեաց , զի միշտ ընդ մեզ է ։

Մի միայն բան մնայ ինձ ասել քեզ ․ եթէ սանձուկն զառանձնացեալ եւ զանշունչ կեանս վարելոյ առ Նայիս , եթէ կրօնն 'ի տարապարտուց հալածեալ պատճառանք են ժխտելոյ քո , 'ի սմին իսկ վայրկենի հրաժարիմ 'ի քէն ։ Աշտամբէի զիս զամենայն աւուրս կենաց խմոյ վն լինելոյ իմ խոչընդոտն երջանկութեան երկուց ազգաց , վասն վրիպեցուցանելոյ իմ զնն յառաւել վայելչագոյն պարգեւէ , զոր ձիր էր երկնի առնել աշխարհի՝ 'ի քաջ արքայ ասեմ ։

Այս զմտաւածութիւն թունաւորէր զաւուրս իմ , եւ այլայլէր գուցէ զսէրն կաթոգին որով սրտացուցերդ զիս ։

զիս ։ Նո՛ւամայ շատ լեալն քեզ բանք իմ, ձանձրացեալ ես պարտաւորութիւնս իմ՝ եւ զքոյս, եթէ ժխտեսցես դու լինել օգնական մարդկան, ես պատուհասակոծ ատեցից զքեզ:

Այսպիսի եղեն բանախօսութիւնք ամալիայ ։ Օրճան եւ լէօ միաբան եղեն ընդ նմա, կամիլա միայն եկաց 'ի կողմն նուամայի ։ Մեսափառ եւ դեսպանք հռովմայեցիք անկան առ ոտս նորա պատճառաբանելով եւ կրկնելով զոր ինչ միանգամ՝ բաւէր հաճեցուցանել զոգի նորա, կամ՝ շարժել զդիւրափղձուկ սիրտ նորա, այլ ընդ վայր ։

Նուամայ հանգոյն վիմի՝ ընդ որ բաղխեալ ալեաց խորտակին, կայ անդրդուելի ։ Հակառակ քաղցրութե̅ աղաչանաց եւ բանից նց̅ զհաստատուն կամս, եւ դադարելով 'ի գիրկս արկանելոյ մեսափառի, Հա՛յր իմ՛՛ ասէ ցնա, եթէ սիրես զիս՝ մի՛ եւս խօսիր զգաւահէ միոյ, յորմէ երկնչիմ՝ առաւել քան 'ի գերեզմանէ ։ Կամիմ՝ մեռանիլ 'ի հովիտս յայս, անարժէմ՝ կեալ 'ի հիւղս յայս ։ Ծնայ ես անհարկաւորի, վայելեսցից բնական զիրաւունս զոր ունի ամենայն մարդ ընտրելոյ զվայրն բնակութեան, ուր կարէ անցուցանել զոճարձութեան զաւուրս իւր ։ Ակնունիմ՝ թէ այսու ոչ վշտացուցանեմ՝ զքեզ, բայց եթէ այս լինէր թշուառութիւն իմ, նախադասէի տանջալին զձգնութիւնն մեղկացուցանելոյ եւ զլքուցանելոյ զհաստատումն նց̅ յորքան կենդանի եմ, առաւել քան կապել զթագ մի՝ յորմէ զարհուրիմ՝ եւ ատեամ: Օ՜ կին հաստատունս այսպիսի, խորհեա՛յ եթէ ընդունայն են արդեօք աղաչանք քո թէ ոչ. տրտմեցուցանեն զիս նք̅, խնայեա 'ի յիս ։ Ս՛կ հանգիր 'ի խղճի իմում՝, ոչ առ թագաւորն քո, այլ առ միաերլիմն քո. 'ի վաղիւն ընդ առաւօտս դարձցես առել հռովմայեցւոց՝ զի թէ դեռեւս սիրեն զնուամայ, ցուցցեն նմա զսէրն իւրեանց՝ թողով զնա յերջանիկ անշքութեան իւրում՝:

Յասելն զայս ելանէ 'ի խորհրդեն զրոճանայ: Ննայիս ընդվայր յետս կոչէ զնա, յառաջնում նոճանգի բնաւին ոչ պատասխանէ ձայնի նր: 'Ի խորս տրտմութեն անկեալ դեռապանաց գնան անցուցանել զգիշերն 'ի հիւղն նորանկերտ. կամելլա զնի ընդ երկար ջատագովելոյ ընդ դէմ անայխայ զհաստատութիւնն մտաց նուաճելի՝ գնայ 'ի ննջել առընթեր սիրեցելոյն իւրոյ լէսի, զրոճան և դուստրն իւր Ճնան 'ի միասին. առ 'ի խորհիլ զկատարմանէ կարևորագոյն առաջադրութեն իւրք:

ՎԱԽՃԱՆ ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ԳՐՈՑ

ՆՈՒՄԱՅ ՊՈՄՊԻԼԻՈՍ

ԳԻՐՔ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

[illegible] փայլուն երեւի Նումայի ։ Փախուստ անայիսայ եւ հօր նորա ։ Յուսահատութիւն Նումայի ։ [illegible] հրամանի , եւ [illegible] ։ [illegible] 'ի [illegible] ։ [illegible] Նումայի 'ի [illegible] ։ [illegible] ։ [illegible] Նումայի ։ [illegible] ։ [illegible] ընդ [illegible] , [illegible] , [illegible] , [illegible] , [illegible] , եւ [illegible] ։ Կառավարութիւն Նումայի ։

ԱՌԱՆՁՆԱՑԵԱԼ ՆՈՒՄԱՅԻ Ի ներքս խղճին իւրոյ ; ոչ կարէ 'ի բուռն մտանել անդրէն ։ Զոր ինչ միանգամ՝ ասացեալ էր անայիս յուշ լինէր 'նմա մեղաւորին ։ Սպառնացաւ նա ինձ՝ ասէր 'ի միտս իւր , հրաժեշտ տալ ինձ , եթէ 'ի մոռացօնս արկանէի վ՟ն նորա , զոր միանգամ՝ պարտիմ՝ աղջկին իմոյ , եթէ ժխտէի դիցն կանանց հպատակ կալ ։ Ո՞վ սոսկալի աղէտիցս՝ անհամաձայնեալ դից միանգամայն , եւ տենչալեացս իմոյ անայիսայ ։ Բայց եթէ ընկալայց զԹագն , ժամանեցից արդեօք փառաւոր առնել զվերջին աւուրս թագաւորութեան իմոյ ամուսնութեամբ իմով ընդ մոգուհւոյ միոյ ։ Միտք եւ խորհուրդք իմ՝ լինէին թագաւորել 'ի դեռնի ամկս , եւ ես սկիզբն առնէի նուաստուցանելով յաղթող իմ՝ զթըշնամին պաշտամանց իմոց ։ Ժողովուրդ իմ՝ դադարէր 'ի տեսանելն զայն , եւ անայիս թէեւ առաքինազարդ , լինէր նպատակ աւերութե՟ն հասարակութե՟ն ։ Քա՛ւ՝ ոչ

կա

կարեմ վաճառել զնա, և 'ի վեր քան զգին ոչ մարթիմ զոհել զսէրն իմ սնոտի յուսոյս բարուք կառավարելոյ զհաւմն : Մինչեւ ցայդ ոչ կեցի բայց եթէ գնել զանձն իմ 'ի վ՟ր այլոց, ժամ է արդ կեալ ի՟ն իմ :

'Ի մէջ այսց որոճմանց՝ մոլորիչն տառապեցուցանելոյ զժողովուրդ իւր, և երկիւղն զի խա փութացուցանելոյ յաւէտն ցրել զառաջնորդութիւնս Նիդիայի : Տագնապեալ 'ի խորհրդոց աստի, ձգեալ 'ի սիրոյ իւրմէ, յետս ընկրկեալ յերկիւղածութենէ իւրմէ . կայ մնայ 'ի դեգերմանս զի՞նչ արդեօք առնել պարտ իցէ . յարենման տապարահար ծառոյն այնմիկ, որ մերձ է յանկումն առ դուն ինչ ուժել, և որոյ անկումն սպառնայ հաւասարապէս յա՟մ կողմանց :

Մերձ էր առաւօտն 'ի գիշերոյն մերկանայր, յորժամ Նիդիայ բազմախոհիւք պարապեալ 'ի ննջիւն խոնարհի : Հազիւ առեալ էր զանձն ամենաքաղցր հադառեմանս այսմիկ, և ահա ուրուական ծերունեայ միոջ արփիանաթաթաւ ցնցոտի ծուէնս ինչ զանձամբ արկեալ ընծայի առաջի նր՟ : Զահի հարկանի Նիդիայ և գիջանան հերք նորա, բայց ծանուցեալ զնա գոլ Տայնիոս, 'ի բաց փարատի երկիւղն նր՟ : Ո՛վ հայր իմ՝ և թագաւոր իմ՝ ասէ ցնա, ո՞ ետ քեզ լքանել զելիսեան դաշտս զուարճալիս : Զի՞ է զի արկեալ ես զանձամբ զայդ ձորձ արհենայեղց, որ քաջ յուշ առնէ զմեծին Հոմերոսի : Զի՞նչ հրամայես ինձ, խօսեաց՝ առնէր աչաւոր և անենչալի, երդնու Նիդիայ հնազանդիլ քեզ :

Եթէ ուրեմն 'ի հաւմ՝ ասէ ցնա ստուերն խիդախելով, դիք հրամայեն քեզ թագաւորել, վ՟ն ազդառնելոյ քեզ զվճիռ 'ն՟ց, թողի զկայանն իմ խաւարազգած : Չեմ ես տակաւին յելիսեան դաշտս . Մինչ յառաջ քան զփոխարինելն ինձ ըստ դաւաճանեայ

բար

բարւոյն զոր սիրէի, պատժեաց զիս վ՟ն չարին զոր թողի գործել: Ինձ պա՛րտ է մեռալ 'ի [illegible], մինչև ժողովուրդն հռովմայ լեալ իցէ եւ երջանկագոյն ժողովրդոց· լե՛ր փրկիչ իմ՝ Նումայ:

Զայս ասելով աներեւոյթ լինի ուրուականն: Նումայ՝ ձգէ զբազուկս իւր առ 'ի ունիլ զնա, բայց կալնու և. ոչ ինչ:

Սթափի Նումայ 'ի ննջմանէ հարեալ 'ի ցուրտ իմն քրտամբ, 'ի ծունր խոնարհի, երկրպագանէ դից, մատուցանէ զջաշանս գինւոյ 'ի մէջ կայծականց: Ընդ ծագել արեւուն փութայ առ անայիս փարատել զտատամսութիւնն որ տանջէ զնա:

Այլ ընդվայր խնդրէ, 'ի զուր կոչէ զանայիս· անայիս բնաւին ոչ պատասխանէ: Խռովեալ 'ի լռուէ՟ աստի, մտանէ 'ի նինջարան զգուշանայ գտանէ թափուր զմահիճն: Տախտակ մի եւեթ մնացեալ է անդրէն, զոր առեալ Նումայի ընթեռնու զբանս զայսոսիկ:

ԱՆԱՅԻՍ ԱՌ ՆՈՒՄԱՅ

Զոհեմ ես՝ ոչ եւս տեսցես զիս: Ցորքան եղէց առ քեզ՝ կամ դու յուրաստ կացցես վ՟ն իմ՝ 'ի գահէ միոյ զոր շնորհէ քեզ ա՟ծ առ 'ի պէտս երջանկութե՟ երկուց ժողովրդոց, և ես ոչ կարեմ՝ ընդունիլ զայս պատարագ· կամ նստցիս յաթոռ թագաւորական՝ բազմեցուցանելով զիս առընթեր քո, և եղցես դու յանժամ յաչաց ժողովրդեան քո: Վ՟ն օգտի և փառաց քոց հարկ է փախչիլ 'ի քէն՝ Նումայ, փախչիլ այսօր, յաւուր իսկ .... Արտասուք իմ՝ թանան զայս տախտակ: Ո՛ղջ լեր Նումայ, գնա՛ թագաւորել· լե՛ր երջանիկ՝ եթէ հնար է· այլ մի՛ բնաւ մոռանար զանայիս: Յիշեա՝ զի յանփառունակ բնակարանի իմում անդադար զքէն խորհեցայց· ակնունիմ՝ զի ընծայց

օրհ

օրհնել զանուն քո · յայնժամ ցնծագոյն և ուրախ եղէց վ̄ն գտանելոյ իմ վաստաքախտութե̄ խնդոյլ զխառս յորս վայելեսցես, զերջանկութիւն ժողովրդեան քո, և զառաքինութիւն կեցոյ յարաժամ 'ի տաճարի քում:

Երկիցս ընթեռնու Նումայ զայս թուղթ առանց մարթելոյ հեղուլ զշիթ մի արտասուաց, դառնութիւնն՝ մորմոքումն սաստկանային և ճնշէին զնա: Ոչ արտասուէր բնաւ, ոչ տրտնջէր, անխօսս և շնչարգել ակամբ պշուցեալ զթուղթն նկատէր: Այնհանգունակ թռչունն, որ 'ի դառնալն բերելոյ ձագուց իւրոց զկերակուր ն̄ց գտանէ զբոյնն բարձեալ՝ մնայ անշարժ 'ի վ̄ր ծառոյ, թողու 'ի խածեաց իւրոց զկերն անկանել, և անքթիթ նկատէ զվայրն ուր էին ձագք իւր սիրելիք:

Ուր ուրեմն վտակք երկու արտասուաց հոսել սփոփիչն զնումայ, հեկեկանք խեղդուկն ելանեն 'ի սրտէ իւրմէ: Ա՜նայիս անայիս՝ գոչէ կողկողագին ձայնիւ, անայիս՝ բարձի թողի լքեր զիս: Համարիս զի կարացից կեալ, թուի՞ քեզ թէ ոչ շրջեցայց ընդ ամենայն երկիր առ 'ի գտանել զիմ անայիս: Ընդէ՞ր լքեր զիս յաւուր իսկ մերոց հարսանեաց · մինչեր զուարճեալ խորհս այսորիկ զուարճարելոյ զքեզ ընդունիլ, և ուրք քո ո՛չ զիոյ տեսին բնաւ, և մարթայր . . . . յուսաբեկութիւն տիրէ ինձ . . . . Ա՜յ տամ զողջոյն հրաժեշտի զգօնութե̄՝ փառաց՝ առաքինութեան՝ ամ̄ի որ միանգամ ոչ բաւեաց կացուցանել զանայիս: Ատեամ զկեանս, մինչ ոչ ևս կեամ վ̄ն ն̄ր · այլ ինչ ոչ գիտեմ՝ լինել այսուհետև, բայց եթէ յիմար խելայեղ և մտաթափի ոմն, որովհետև անայիս տանի զխելս իմ:

Յասելն զայս տառապեալ անկանի և թարթափի 'ի վերայ հողոյ: Գոչիւն աղաղակի ն̄ր ձգէ առ ինքն զկամիլլա և զլէօ · այլ աւա՜ղ՝ երկոքին ևս անզօրանան զշնչումն զրուճանոյ և դասեր ն̄ր: Զոհել է անայիս՝

գո

գոչէ Նումայ. ցաւագին ձայնիւ՛ համանմանութեամբս ընդ տեսանելն զնոսա, չուեալ գնացեալ է Անայիս, ոչ եւս տեսցուք զնա : Մամիլիոս կամի հարցանել, Նումայ կրկնէ՝ չուեալ է Անայիս : Լէօ նկատէ զթուղթն եւ տեսանէ 'ի միւս կողմն զխանդաղատանականն ողջոյնն հրաժարականն, զոր առայ նման զրուցան : Չէ՛ր քեզ հնար որոշել՝ ասէր նմա, ընդ մէջ հօր քո եւ բարեկամին քո, գորովալիր կամեցաւ պահել զքեզ 'ի ցաւագին մրցանաց աստի : Հա՛րկ եղեւ ինձ թողուլ զքեզ՝ ազնիւ՛ որդեակ իմ՛, այլ ոչ երբէք ուժէի առնել զայս, եթէ չէր իմ հաւաստի լեալ փութանակի վերստին միանալ ընդ քեզ :

Նումայ լուեալ զյետին բանս զայսոսիկ յարձակի 'ի վերայ տախտակին • ընթեռնու, եւ դարձեալ ընթեռնու զբանսն զայսոսիկ, որովք զիջուցանէ ըզ տագնապ յուսաբեկութեան խելոյ : Լէօ ողբայ ընդ նմա, կամելով յարգահատէ զնոսա • եւ ծերն Մետիոս, որ յոյժ՝ վայրկենի հասանէ, փարի եւ ընդգրկէ զերկուս դիեցաղսն, խոստանալով նց մնալ իւր թողուլ լքանել զամենայն, առ 'ի գնալ 'ի խնդիր զբուճանաց :

Ի նմին իսկ պահու չուել կամի Նումայ : Ոչ եւս յիշէ զթագաւորութիւնն, զայլ իմն ոչ խորհի, բայց եթէ ժամանել Անայիսայ նախ քան զհեռանալն նորա : Նոյց հագնի՛ յաղէ անկանի, եւ ահա շանթ մի իջանէ 'ի վերուստ, եւ պայթի առ ոտս նր, եւ ձայն մի ահագին իբրեւ զշաչիւն որոտմանց հնչէր 'ի բարձանց յամպոյ մինչէ լսելի առնէ նմա զբանս զայսոսիկ :

Նումայ յիշեա զՏատիոս :

Նումայ զահի հարեալ զկայ առնու, յամօթ լինի եւ շառագնի վս կամելոյն ընդ ոտն հարկանել զպարտաւորութիւնն 'ի պատճառս սիրոյ իւրոյ • 'ի ծունր իջանէ եւ օրհնէ զայն ձայն անկեալ յերկիր 'ի վերայ

երե

երեսաց իւրոց , հայցէ զթողութիւն յուրուականացն տապկեալ , և յարուցեալ առաւել անխռով դիմօք՝ Թագ[illegible]որ ձեր եմ՝ ասէ ցդեսպանսն , ածէք զիս առ ժողովուրդն իմ:

Առ այս բան մեռանի և երկու ընկերք նորա ոչ իշխեն յայտնել զխնդումն իւրեանց . զի քաջ տեսանէին թէ որքան խիստ էր Նումայի զոհել զսէր մի , որ քան զկեանս առաւել քաղցր է նմա , խնդակցին ընդ միմեանս անմռունչ՝ և պատրաստին ՚ի Հռովմ առաջնորդել զնա , ուրում սպասէին ամբոխն իբրև այ̄ փրկչի:

Լէօ դողդալով զմտերիմն իւր , ցաւի մտ̄ ոչ զնալոյն զհետ նր̄ , կամի աճապարել զհետ կրթիլ հօրն իւրոյ , կամի ՚ի խնդիր անկանիլ անայիսայ . կամիլլա պատրաստի զնալ ընդ նմա : Տիւրիկս ՚ի գիրկս ընդունի լէօ զնումայ , խոստանալով՝ երդմամբ նմա զկնի զամիս երիս խնդրելոյ զղրուճան դարձել միաւորիլ ընդ նմա : Նումայ որ ՚ի նմին աւուր կորուսանէ զատարփալին իւր , և անջատի ՚ի բարեկամէ իւրմէ , զի որոմնթէ̄ կալնու զձմնապարհն Հռովմայ առ ՚ի գնալ նստիլ յաթոռ մի որ ոչ մխիթարեսցէ զնա:

Երթայ առաջնորդեալ ՚ի դեսպանաց : Անցանէ զապենինեան լերամբք , գտանէ զկառս որք սպասէին նմա ՚ի սահմանս . որով փութով անցանէ ընդ վիճակն հռովմայ , և նշմարէ զհոյակապ ախոյանսն , զի էին սոքա յոգնախումբ բազմութեամբ երկուց ժողովրդոցն , որք զօր ամ̄ գային անդրէն սպասել գալստեան թագաւորին իւրեանց:

Հազիւ հազ տեսանէին կառք , զի բիւրաւոր աղաղակք ցնծուե̄ մինչև յերկինս ամբառնան . ահաւասիկ՝ ահաւասիկ դիւցազն մեր՝ հայրն մեր՝ սիրելին մեր՝ փրկիչն հռովմայեցւոց . կանայք՝ մանկունք՝ ծերք՝ զօրականք ամենեքեան խուժեն առ դրունս , ամենեքեան ծովացեալ լցուցանեն զդաշտավայրն , և արշաւանս առեալ՝ ընդ առաջ երթան ՚նուաճելի ձեռօք ։ Այն բերէ զծաղիկս ՚ի ձեռին՝ այլ ոմն զասաս ծի[illegible]նեալ , մատուցանեն նմա զայնս ՚ի հեռուստ և արկանեն զճանապարհս նր · խնամեն զկառօք նր և խափանեն զգնացս նր ։ Համեմատեցէք՝ ասէինք՝ զնոյն բերկրութի և հրճուանս ցուցանեն , հաւաստի է խուռնական ապականալի նոցա , երկոքին ազգն զմի և զնոյն սիրտ ունին ։

Նոյնպէս իջանէ ՚ի կառաց իւրոց · և յորժամ էր տեսանել զնա օրհնիլ յամ՛ բերանոյ , զձեռս և զհանդերձս նր ծածկել ՚ի բիւրապատիկ համբուրից · ո՜չ մի՝ ևս լքանէր զմեզ՝ ասէին նոքա , կամ ընդ մեզ յարաժամ, շնորհեն մեզ դէթ զհայր մի , որ անընդհատ ընդ որդւոց իւրոց եղիցի ։ Այս նոյնպէս և ձգէ զբազուկս իւր առ նս · ՚ի գորովանաց սրտի և դայլայլանաց աղեաց մղեալ ոչ զօրէ պատասխանել · բայց լռութի նր՝ քաղցրահայեաց դէմք նորա , արտասուք նր խոստանան ժողովրդեան իւրոյ զոր ինչ խնդրէին միանգամ ։ Նոյնպէս հանդարտահետ ընթանայ , անդուլ կոյդեալ յողջագուրանաց և ՚ի նորոգ աղաղակաց ցնծութե · այսմանիկ քաղաքէն արքայից պարառեալ պնդեալ ՚ի հպատակաց իւրոց՝ խառն ընդ նս մտանէ ՚ի նիստ իւր թագաւորանիստ , և հազարապատիկ ևս պերճապայծառ հանդիսանայ , քան զյաղթող մի շրջապարեալ ՚ի գերեաց՝ յաղթողական ՚ի կառս բազմեալ ։

Հասեալ ՚ի հրապարակ քաղաքին՝ զթագաւորական զարդս զանձամբ արկանէ ։ Պաշտօնեայքն՝ տարեալ զնա ՚ի կապիտոլին , ուրանօր կամի շնորհակալել ընդից · ծխին խունկք , ճապաղի արիւն զոհից , որոց փողք հնչեալք քաղցրադէպ գոհութիւնս ցուցանեն ։

Նումայ զգաստացաւ և զթագ իւր դնէ 'ի վերայ սեղանոյն դիցանց· ո՛րդիք Սատուռնոսի գոչէ՝ եթէ 'ի յոգնախումբ այսմ՝ բազմութեան հռովմայեցւոց, որք ընդ իս զուխտս իւրեանց մատուցանեն քեզ, մի միայն իցէ որ վառեալ է փափագանօք երջանկացուցանել զժողովուրդս զայս՝ առաւել քան զիս, ծանո՛ ինձ, զի 'ի նա տացից պատուական զայս պսակ: Բայց եթէ կամք են քեզ զի ես եղէց ստացօղ այնր՝ ո՛վ դիք, մի չեմ զաղաչանս իմ· զի յառաջնում՝ աւուր յորում զիրաւունս արքայութեան թիւրեցից, կամ ոչ լուայց ձայնի հեծութեան անանկաց, կամ՝ ընդ ոտն հարից ըզտառապեալս, անդստին շանթ քոյ զահավէժ արասցէ զիս յաթոռոյ անտի, ուր բազմեցուցեալ եմ: Ո՛չ ընդունիմ զայն՝ բայց եթէ սովին պայմանաւ: Հա՛յր դից և մարդկան՝ հաճոյագոյն եղիցի ինձ այս շնորհ, քան զյաղթութիւն մի ընդդէմ թշնամեաց իմոց:

Աւարտել Նումայի զմաղթանս իւր, կրկնապատկին ձայնք գովաբանական ցնծութե̃· Ճենճերին ջաշանցք բերկրութե̃ և հրճուանօք: Նումայ ելանէ 'ի տաճարէն, և որք երկոտասան զառաջեաւ նր̃ թևապարելով ուղեկից լինին նմա մինչև ցապարանս նր̃:

Յառաւօտուն նորին տայ բանալ զգանձս Ռոմուլոսի, զկէսն բաշխէ ժողովրդեան, և զմիւս կէսն պահէ վ̃ն անանկաց: Խորան եղծանէ և հետակորոյս առնէ զպահպանութիւն զգունդս քաջընթացին: Այլ թիկնապահս ոչ կամիմ՝ ասէ, բայց յանկեղծութենէ և 'ի սիրոյ, զոր ունիցին առ իս հպատակք իմ: Աներկիւղութիւն իմ անկեղծս առնէ զնոսա զմիով, առաքինութեանց իմոց անկանի կապել առ իս զմիտս: Անօգուտք են ինձ քաջընթացք, դարձցին նոքա լինել վերստին քաղաքացիք: Եթէ 'ի նոցանէ հեղեալ են զարիւնս սուրբ, 'ի ձեզ առնեմ զնա ապաստան:

Իբրև

Իսկ զի այս արիւն ըղձաւոր՝ եղիցի մի միայն արիւնն հեղեալ 'ի թագաւորութե՛ն իւրում՝ արտաքս արդարութե՛ն իւրոյ . Իսկ զի ամ՝ առաքինին հպատակք իւր՝ անխայեացեն 'ի կեա յառաւել արժանաւոր պիտանութե՛ն պաշտամանց իւրոց ։

Ձեռնի այնօրինակ կատարելոյ յառաջին բանիւս թագաւորութե՛ն իւրոյ զերկու կայսերագոյն եւ մեծ պատուաւորութե՛ն թագաւորաց , օժանդակել անձնակաց՝ եւ պատժել զչարեայապարտս , մեկուսանայ յապարանս իւր զաւուրս բազումն հեռաւորաբար , առ 'ի առնուլ զուղիղ համար կարեաց իւրոց՝ ճոխութեց իւրոց , եւ գլուխս ամենայնի հարկայն զորս մարթի խափանել . խորհի ընդերկար զփոփոխութեանց զորս կարեւոր վարկանի ։ Բայց յառաջագոյն քան զձեռնամուխ լինել յիմն , կամի գնալ յանտառն եգերիայ հայցել զօգնութի՛ն յաթենասայ , եւ ողբալ համարձակ եւ առանձին զտարփալին իւր զանայիս ։

Ելանէ 'ի Հռովմայ , թողու զարբանեակս իւր , մտանէ միայն ընդ միայն յանտառն դիւցանուհեր ։ Ժամանէ իսկոյն 'ի կանաչազարդ հովանին , ընդ որով զառաջինն եւս զդուստրն Հռոմուլոսի նիրհեալ ։ Այն ինչ ծանեաւ զտեղին ուր էրն անմայրին՝ կալնու զնա դողումն , թրթռայ սիրտ նորա ուժգին , զգայ քաղել զօրութեց իւրոց ։ Նկրտի խոյս տալ 'ի տեղւոջէ անտի , յորմէ ոչ ատակէ խորշել՝ առանց յոգւոյ ելանելոյ տակաւին . արդարեւ չէ 'ի սուտ՝ թէ սէրն առաջին թողու զհետս անջնջելիս ։

Հազիւ հեռացեալ 'ի հովանւոյ անտի , նստի յունջս ծառոյ միոջ առ 'ի առնուլ զոգի 'ի վրդովմանէ իւրմէ ։ Անդանօր զգաստացեալ՝ արկանէ զանձն յախորժելի տխրութիւնն յայն , որ ընդունայնէ առանց նեղելոյ , յիշեցուցանէ անձին զամսն իւր զառաջինս .

վըշտատանկ մերթ յուսացին, բայց միշտ յանկարծ մեղկացեալ գտան : Մտաբերէր Նումայ զառաջին ճանապարհ իւր 'ի Հռովմ, զերազն զոր ետես առ աղբերն Պամնոսի, զդիցուհին Եգերիայ զոր ոչ կարէր անտեսանել, որ և ուսուցանէր նմա զիմաստութիւն, զկիղկաթուածս իւր վասն հերկելոյ, նախնագոյն հաւակ աղէտից և չարակրութեանց իւրոց, զսէրն իւր առ Անայիս որոյ անուամբն և եթ յաղթահարէ զնա, առ Անայիս զոր կորոյս, այլ զի պատկերն որոյ հետևէր նմա, պաշտպանէ զնորա նր̃ յամենայն վտանգաց որք տակաւին կարասցեն նմա պատահել, և տպաւորէ 'ի խորս սրտի նր̃ զվըշտատանկ ինչ քաղցր խառն ընդ յուսոյ, որ սփոփելով զնա 'ի վիշտս իւր, յառաջքինութեան խրախուսէ :

Յառնէ Նումայ ևս հանդարտամիտ, կամի մերոքին անկանիլ յուղին, որ տանի 'ի մեհեանն աթենասայ, բայց թիւրաշաւիղ հետոց պատահէ, մինչ յառաւել անկախիտս վայրս անտառին, և հասանի համանդրատանոյն յաղբիւր մի ականակիտ, որ եռանէր 'ի փոքրագոյն բլրոյ միոյ՝ յանկարծաձիւք հաճենեաց հովանաւորեալ : Ոչ երբէք հօտ և ոչ հովիւ էին պղտորել զջուրն վճիտ առանձնացեալ աղբերն այնորիկ, ոչ երբէք թռչունք յըմպելն ամար, և ոչ իսկ ոստ անկեալ 'ի ծառոց խորշոմեցուցեալ էին զջրոյն մակերևոյթ : Ծառք որք շուրջ զնովաւ էին՝ աղխաղնէին ընդ միմեանս, շուրջ զբլրովն կազմէին զձաղուց մի անթափանցելի, անհատնար մացառք՝ բերելով վայրի վարդենիք ընձիւղեալք փակէին աղբերական զմիջոցս արմատոյ ծառոյ խուռն : Այս տեղի լռին և անքոյթ թուէր նուիրեալ խորին խորհրդոյ : Սովորական էր ամենաբարոյս ճանապարհի անտառին գորգաթիւոյ ուր յանձնապաստանն ակնածն ահաբեկեալ զդեռարըն լառաջին, կամ ևս հաւատեալ պաշտպանա էր

ընդ

բնակարանն ուր իջանէին յերկնից փեբա առատաձեռնել զշնորհս իւր նազելոյն Ենդիմիոնի ։

Նումայ նշանաւորէ զայս առանձնոց անքոյթ և յառաջադրէ յաճախել անդրէն ։ Հասանէ առ աղբիւրն, խոնարհի առնուլ զջուր ձեռամբ իւրով ։ Բայց զուգընդ տանելն զայն առ բերանն իւր, սաստէ նմա ձայն մի իշխանաբար, ասելով ցնա՝ ո՞վ ետ քեզ հրաման՝ յանդուգն մանկանայդ, առնուլ զջուր յաղբերէդ յայդմանէ ։ Զարհուրեալ Նումայն՝ թողու զջուրն այն վայթիլ, և երկիւղածութեան բարբառով պատասխանէ, ո՛վ նայադ՝ ներեա՛ անգիտութե̄ իմում, ոչ գիտէի զի աղբիւրս այս քեզ էր նուիրեալ. պարտ էր ինձ մակաբերել 'ի գեղեցկութենէ անուշ ջրոյն իւրոյ ։

Կարես ըմպել այժմ՝ կրկնէ ձայնն առաւել մեղմացեալ, Նումայ սիրեցի զքեզ միշտ, և բազում ժամանակք են՝ յորմէհետէ և այսր սպասեմ քեզ աստ ։ Յիշես արդեօք զա̄ծուհին Եգերիայ, զորոյ զխորհրդոյն խոստացաւ քեզ կերես, աստէն է վայր բնակութե̄ իմ ։ Լուիցես դու Նումայ զձայն իմ, այլ ոչ ընաւ տեսցես զիս ։ Ոչ երբէք անցցես զցանկով ծառախիտ պրակիդ այդորիկ. այսպէս են կամք կերեսայ ։ Ե՛կ առ աղբիւրս այս յամենայն նուագի, յորում՝ պէտս ունիցիս ընդ իս խօսելոյ. ե՛կ ծանո՛ ինձ զօրէնս քո յառաջ քան զհաստատելն զնոսա, ե՛կ բացատրեա՛ ինձ զառաջնորդութիւնս քո՝ զերկիւղն քո՝ և զյոյս քո ։ Տաց քեզ զխորհուրդս առանց հարկադրելոյ քեզ հետեւել այնոցիկ, շատացեալ խորհրդատու լինել քեզ, երբէք ոչ հրամայեցից ։ Դու հարցցես ցիս իբրև ցա̄ծուհի, ես խօսեցայց ընդ քեզ իբրև ընդ բարեկամի ։ Ո՛ղջ լեր Նումայ՝ յետ երից աւուրց սպասեմ քեզ ։

Լռէ ձայնն՝ Նումայ անշարժ հարուստ մի ունկն դնէ տակաւին ։ Յորդորս առեալ 'ի շնորհապարտութե̄ և ՚ի ցնծութե̄՝ ՚ի ծառոյ իջանէ՝ երկրպագէ կերեսայ, շնորհակալէ հարիւրիցս զեգերիայ, ուղղէ առ նա զուխտս խանդաղատականս, իշխէ հայցանել ցնա դեռևս, բայց ձայն ոչ ևս պատասխանէ ։ ՚Ի նմանէ ուշի ուշով ունկնդրամտոյց լինի նուաղեայ, զայլ ինչ ոչ լսէ ՚ի պուրակիս յայսմիկ, բայց եթէ զախորժելի և մեղմ շշնչմանն տերևոց ՚ի սիւք հողմոյ սասանելոյ ։ Նկատէ հայի շուրջ զիւրև՝ բայց ՚ի խիտ տնկոց զայլ ինչ ոչ տեսանէ ։ Ոչ կարէ կրճատել լինելոյն, ոչ իսկ փափաքէ մոռանալ ՚ի կանխեն նուէրիւն, անդրանկայ տխրութե̄ յաղթերէն ։ Ներկեան լեալ օժանդակիլ ՚ի դէպ ՚ի վարելն զթագաւորութի̄ իւր, յուսադրաւոր դառնայ ՚ի Հռոմ ։

՚Ի ժամէ անտի յայսմհետէ հաւաքէ զերևելին հառոմածս օրէնսդրութե̄, զոր ՚ի քննութե̄ չծածուհայն կամի առնել ստրատական . աշխատասիրութեամբ այս երկար և տաժանաւոր պատրաստելութեան մնա ՚ի չարակրութե̄ց՝ զոր ոչ ևս պատճառէ նմա ։ Նուէրայ մերձ խորհուրդս այս ամենին զի դարձեալ անայխայ եղիցի թերևս [illegible] զոր տայցեն դիք ըստ վաստակոյ իւրոյ . այս որոշումն առնել ցանկալի առնէ նմա զերջանկութի̄ ժողովրդեան իւրոյ ։

Իսկ պայմանել ժամանակն եռօրեայ լռանայ . Նումայ դառնայ յաղբիւրն ։ Աղաղայ զեգերիայ ։ Ձայն պատասխանէ՝ ուրախամի՞տ ես դու Նումայ, երջանկացուցե՞ր արդէն զոք ։ Ո՛հ՝ պատասխանէ քաջալանջն, դիւրին երևի առնելն, բայց յորժամ՝ ոք առնու ՚ի ձեռին զարքայական գաւազան՝ չարիք միայն դիւրանան ։ Ո՜ համար տնտեսութե̄ տէրութե̄ իմոյ՝ զոր ետուն ինձ, գտի այլապէս յայսմանէ զոր ես ինքն տեսի ։ Յորժամ՝ խօսեցայ ուղղել զթիւր սովորութիս, առայժմ ինձ լինել այնպէս կարևոր, երևեցուցին զիս յետ

մի

մեծագոյն չարեաց · որք միանգամ թեւարկել ինձ մարթին առնել զբարին , պատրաստեալ են ՝ի խնամս չարին ։ Ձանձրութիւն փախչել յերեսաց իմոց , շուրջ պատեալ են զինեւ խորհրդականք , իբրու այլի կեղակարծութիւն զինքեանց , զոր արկին ՝ի միտս իմ ՝ Հարկաւորելով զիս անձամբս անձին առնել զնամ՝ , երկայն և ծանրաբեռն առնէ զկատարողագործելն լաւագոյն առաջադրութեանց ։ Գուցէ գերեւս կարի ծանր իցէ բեռն վ̄ տկարութե իմոյ · և մի միայն առաւելութիւն՝ զոր ունիցիմ առ չար թագաւորաւ , եղիցի հեծել և յաւել զառաջինն վ̄ չարին զոր ոչ կարիցիմ արգելուլ ։

Ո՛վ Նուաճեալ՝ պատասխանէ չարածուհին , որքան սխալանք ՝ի դուժնաքեայ բանադ յայտնուիլ ։ «Քաջ ճանաչեմ՝ զքեզ՝ նմանն ես դու տարփաւոր և դիւրաւ արանց այնոցիկ , որք եռանդնաշարժ և կայթեն առնել զամենայն առ ՝ի ստանալ զոր միանգամ ցանկան , և վհատին առ առաջին կռուին ։ Եթէ դիւրին լինէր բարւոք թագաւորելն , ո՛ր արդեօք լինէին փառք բարգաւաճանուն պսակաւորաց ։ Անշուշտ կամեցին զառածանել զքեզ · առանց երկոտասանեայ թակարթս արկցեն շուրջ զքեւ ։ Շողոմութիւն՝ մտաւի փառքն՝ խորամանկութիւնն՝ դրդանք փափկութե բնակելն առ գանձս արքայականս · ղօղեալք ընդ խորհուսիկ սրտաբուծական , աշակերտք ՝ի վե՛ր սրտի արքային , դէտակք կալեալ սպասեն որսալ զնա յառաջին վայրկենի տկարութե նր ։ Զգաստամտութիւն ուրեմն պահանջէ զնա անդադար · եթէ [illegible] վայրկեան մի նիրհէ , յաղթահարեալ է ։ Բայց փառաւոր թշնամիքս այսոքիկ , գրեթէ չեն առաւել փորձութիւնս այն ինչ ՝ի յայտ գան · և նախկին հսկողականք քո՝ և կարեւորագոյն ճգնութի քո է ուսանել ճանաչել զնա ։ Որք միանգամ առաւել մտերմաբար պատերազմեն զքեւ , որք զնա փաղաքշեալն զախորժակս քո , որք միշտ ըստ մտաց քոց եղիցին , ահաւասիկ թշնամիք քո՝ նուաճին : Երբեմն էին՝ ո՛չ յարքունեաց քոց՝ ապա թէ ոչ ամեյանայքն , այլ 'ի սրտէ քումմէ , և 'ի քոց խորհրդոց . արհամարհեալ էին՝ և մի՛ զանգիտիցես 'ի յայտնելոյ ն̅ց զքամահութիւն քոյ , երկիցես թերևս 'ի մշտածին սերնդոց այնոցիկ , որք նմանիլ նոցա կամեցին :

Այլ տես զի մի՛ ձանապաղեսցես զխոստումն այս 'ի վ̅ր ա̅մ՝ մարդկան , այդ կեղակարծութիւն՝ այդ կարծիք ձախողակ զամենեցուն այնքան անիրաւ լինէր՝ որքան չար , զի պատճառէր զանխտրութիւն շուրջ զընտրութ̅ք այնոցիկ որք ամբարձեալ լինին , ուստի ծագին ա̅մ՝ չարիք : Թէև թագաւոր՝ ամենայն մարդ ես , սէրն սովորութ̅եց որ զքեզ խրախուսէ , կարէ զօրացուցանել և զմամոնիս քեզ : Յորժամ ուրեմն զմարդիկ , և յորժամ իսկ զամենս պաշտօնեայս , այն է՝ որք միանգամ՝ զսովորութիւն սիրեն , և միանգամայն զանէրութիւնն և զանէր լուրեանց : Ոչ երբէք ասեն նոքա , բայց ժողովուրդն ասէ փոխանակ ն̅ց , ոչ զնման ամենեսին զհետս աստիճանի փառաց , բայց ազգն տայ նոցա : Մի՛ զանգիտեր 'ի լինելոյ համախոհ ընդ ժողովրդեան քո , և մի՛ ամաչեր գնալ 'ի խնդիր այնոցիկ որք ոչն հանդիսանան : Վեհափառութիւն քո ոչ բնաւ նուաստասցի , ամբառնաս էին՝ առանց խոնարհելոյ , և մի միայն բանիւ , միով նշանաւ բարեկամութ̅ե , որ ինչ ոչ պակասեցուցանէ 'ի գորովալիր սրտէ միոջէ , կրկնապատկես զխնամս և զսովորութիւնս նոցա , և գլուխ ամենայնի զսէրն զոր ունին առ քեզ : Մի՛թէ զինչ վայելուչ է տեսանել ինքնակալ մի զմտաւորութ̅ք հարկանել զբարձրավզութիւն աստիճանի իւրոյ ընդ այնոսիկ , որք թևարկեն պայծառութեան նորա : Ընկեր նա աշակերտ մի չարաց՝

խոստ

խնամս վասն սուտակասպասից , այլ զի բարիք բարեկամք իւր եղեն , և զի հեզաբարոյութեն իւրոյ թուեսցի սաէր , վարիմ՝ ընդ նոսա իբրև ընդ հաւատարիմ իմ , որոց միտքն նմանի սրտի իմոյ :

Քաղցրագոյն զուարճութի իմ՝ պատասխանէ Նումայ , եղիցի պատուհասել զանձինս սոյնպիսիս , սակայն փոյթն իմ՝ այժմ է ընել դատել զնոսա : Բայց՝ օժանդակել ևս 'ի նոյնոյ՝ կարասցեն զհարուստ ժամանակս գործել զբարի : Ժողովուրդն իմ սովոր է զպէտս իւր պաշտել յերկրագործութեց ամաց պատերազմին , տաղտկանայ ընդ պարապորդութիւն իւր , որ ստանէ զնա անհանգիստ խռովայոյզ և խորխա : Ժողովուրդս այս բաղկացեալ է յերկուց ազգաց ընդէմ պառակտելոյ , զոր ոչ իմիք միաբանել մարթիմ , բայց եթէ տալով նց զխոհական օրէնս : Այս գործ ծանրակշիռ երկար որոճութեց պէտս ունի , խաղաղութիւն հանդարտութիւն հարկաւորք են ինձ , և յիմ կողմանց սպառնան ինձ արկածք : Յոխորտան Հերակլեայ յարուցանէ 'ի վե՛ր իմ զխստագին ոխքոյն , յառաջնում՝ վայրկենի եկեսցէ պաշարել զիս 'ի ներքս պարսպաց իմոց : Ժողովուրդք յաղթահարեալք խօսին ըզվառաքանջելոյ : Բազմութիւն գրեթէ աղաւաղեալ է , հպատակք իմ պարտաւորեալք յարքունի տուգանաց ընդ իշխանութեամբ հաւնելոյն , ոչ ևս բաւեն վճարել ըզհարկս : Պատերազմն վախճանեցոյց զգանձարան իմ , և առ 'ի խորշել 'ի պատերազմէ սորա , առ 'ի պատուակտել զթշնամիս իմ , հարկաւոր է հնար ինչ զոր ոչ գիտեմ : Այս արուեստ զոր քաղաքականութի անուանեն՝ 'ի վեր է քան զմիտս իմ , և միտք իմ իսկ դժկամակէ : Օ՜ ինչ տագնապից : Օ՜ խնդրել ելս դարից ներկայ չարեաց՝ խափանելով միանգամայն զապագայս :

Նումայ՝ պատասխանէ Եգերիայ , հաստատուն

և անշուշտ ճշմարտութիւն մի, զոր դեր քան զամ թագաւորաց առաջի աչաց ունիլ միշտ պարտին, է՛ զի առաքինութիւնն՝ արիութիւն և ուժին ամենայնեն պանցանեն զամենայն արգելմանց և դժուարութեանց։ Դու ունիս զերկոսին որակութիւնս զայսոսիկ, չէ՛ քեզ այլ ինչ հարկաւոր, բայց եթէ ՚ի գործ դնել զայնոսիկ։ Հոգասցուք զառաւել մնակացուա ժամանակաց։

Նախ քան զամենայն պէտս ունիս խաղաղութե. պատրաստեա՛ զքեզ ուրեմն ՚ի պատերազմ, որպատահէր իմն է այս այնքան վաղեմի որքան է աշխարհս։ Անշուշտ թողեալ է քեզ Հռոմուլոս զքաջավարժ զօրս, զորս և զփորձական զօրագլուխս, յորդեան և անխածեան նոյն, պատրաստեան որպէս գլուխ և առաջին ընդհանուր տէրուն զպաշտպանօղն հայրենեաց։ Որքան նուազ ախորժի պատերազմն՝ ո՛ Նումայ՝ այնքան առաւել հարկ է սիրել զզօրականս։ Արժեսցես ընկերակից նոց կոչել զքեզ, առատաձեռնեա՛ նոց զպատուանդանս՝ զպատիւս, ոչ երբէք զպարծանս, զի պատիւք ևս քան զևս արիացուցանեն զնոսա, այլ ծուլութիւնք լքանեն։ Յիշեա՛ զզօրն կամպանիացւոց՝ զոր այնքան հեշտեաւ խորտակեաց լէօ, շռայլութիւնն և ինք կորուսեալ էր զնոսա։ Եւ ՚ի հերքել ՚ի բաց ՚ի զօրաց քոց զայն, հարկ է տարամերժել նախ ՚ի սրտէ քումմէ, սեան տարացոյց առնել զամենայն, զի առնելով ուսուցանի։ Լեր անպաճոյճ և սովորական ՚ի հանդերձս՝ թեթևախորտիկ ՚ի սեղանի, ցոյց հրապարակաւ զարհամարհանս վասն փափկասիրութե., և տեսցես զամենայն զերկրագործս հաւանեցես զնմանութի առաքինութեց արքային ուրեմն յանձին բերել։

Այս առաքինութիւնք այսոքիկ ոչ բաւեն առանց անտարբեր կառավարութե. իրիք։ Թէև անուաճապարել իցէ հարկաւորութեան, հզօրագոյն կացցէ հազառատացեալսն իւրոյ իբրև պճնեալսն 'ի զօրականաց , նոյնպէս և հարստացեալսն զօրացեալսն իւրոյ ։ Այլ գլուխ ամենայնի ուստ լեգէոնեայ քոյ՝ զի ես՝ որ միանգամ սուսեր ածել է ընդ մէջ , ապաւինի ակնածել յայնմանէ՝ որ ոչ ունի բնաւ ինչ • զի հնարել է որ նոյն զօրականն առեալ ամն հանդիպեսցի առ թշնամին , և դառնն առ քաղաքացիսն , զի քաղաքացին այն և նա են երկու եղբարք , յորոց մինն հակէ 'ի պահպանութիւն տանն հայրական , մինչ միւսն ձգտեալ 'ի հողս ընտանեաց , և այսու բառնէ զիւրն և զպաշտպանսն իւրոյ զպարէն ։

Սոյնօրինակ պարտին լինել զօրք քո • յայնժամ՝ եթէ հաւատասցես զնա ներհուն զօրապետի միում , եթէ ախոյեանք քո ամրակուռք են , և զինուորանք քո անխոնջք , դիւրաւ ստասցես զյաղթութիւն , զոր պահեսցես առանց պիտոյ ունելոյ վարել զքաղաքականութիւն , որ ոչ այլ ինչ է , բայց եթէ պտուղ ապիկարութեան , կամ բաղբաղիւք չարաց ։ Ստոյգ է միշտ 'ի ձեռն բանից վճարել հանգչել , անշուշտ է յարաժամ խլել նց գործովք ։ Եղիցի՛ թագաւոր ոք արդար՝ հաւատարիմ՝ անձեռնհաս յառնելոյ 'ի վերայ ուրուք , հնազանդ կազմ և պատրաստ յիւրն պաշտպանութիւն , ոչ երկիւղէ բնաւ 'ի մեքենայից մերձակայից իւրոց ևս նենգաւորաց ։ Յանձնապաստանութիւնն առեղծանէ զդաւանս , որպէս պատերազմն օձին ընդ արծուոյն , քննեալն տողունն վասն որքան կարէ , զի թռչունն դիւրի յանկոց 'ի վերուստ խոյանայ 'ի վերայ նորա , վիրաւորէ զնա ահագին խածեօք իւրովք , և առանց խրոխտանալոյ ընդ իւրն յաղթութիւն , անդրէն առ տէրն դից սլանայ ։

Լեր ուրեմն միշտ արդար առ մերձաւորս քո , միշտ 'ի պատրաստի զինեալ յարձակմանս նոցա նահանջել , հեռի 'ի խառնելոյ զքոյդ հանդարտութիւն , գուն գործեսցեն ընդ քեզ դաշնակցիլ · ակնածեսցի հուրն՝, և դու մարթասցիս յայնժամ շահել զպարապ փառաւոր իմն խաղաղութեան առ 'ի կարգել զօրէնս ժողովրդեան քո :

Յառաջ քան զկարգելն քո զնոսա, դու քեզէն արասցես քեզ զնկարագրութիւն մի ընկերական կարգին, և ցուցցես հպատակելոց քոց · 'ի ժամէ աստի յայսմանէ լաւագոյնք օրինաց ընծայեսցին ազգաց քո, և նովին դիւրութեամբ ընդգրկեսցին 'ի ժողովրդեանէ քումմէ :

Յուշ արասցես անձին քում՝ զի մարդիկ ազատաբար են համախմբեալ յընկերակցութիւն գտանել յիւրեանց զնպաստս կարեւոր ապահովութեան պիտոյից և ախորժանաց կենաց իւրեանց : 'Ի ճշմարտութեանս այսորիկ առաջնորդութեամբ տեսցես զամենայն սկզբունս օրէնսդրութեան ծնանել :

Ապրուստ մի դիւրին և անքոյթացեալ պարտի լինել առաջին պտուղն քոց օրինաց, որ և մշակութեան ամենայնի հայթայթել : Արժան համարել ունիս զդասն երկրագործաց իբրև զեւս օգտակարագոյն դասն · մեծարեսցես զնոսա, ապահովեսցես զստացուածս նոցա, քաջալերս տացես ամուսնութեան նոցա · հատուսցես արուեստին որ սնուցանէ զմարդիկ զպատիւն զոր պարտի ունել :

Ոչ կարէ բարգաւաճիլ երկրագործութիւն առանց այլոց արուեստից, մշակութիւնն սնուցանէ զնոսա և վարձատրէ : Պաշտպանեսցես դու զարուեստս, կոչեսցես զնոսա 'ի տէրութիւն քո · և տեսցես դու զի արուեստք այսոքիկ դիւրացուսցեն զաշխատանս երկրագործութեան զմեծագոյն թիւ ինչ քաղաքացւոց պարապեցուցանելով և կերակրելով :

Զկնի տալոյ դաշտաց և բլրոց զարդիւնսն՝ զոր միանգամ ընծայել մարթին, գայցեն արդիւնաւորք փարթամք աւելորդ ինչ արդեանց՝ որք պակասեսցին այլում երկրի ։ Նախ ծագեցի տուրևառութիւնն որում աջողեցես դու, զոր և միշտ թողցես ազատ, բայց ոչ մոռասցես երբեք՝ թէ տուրևառութիւն, որ զարուեստս ծաղկեցուցանէ՝ ոչ կարէ առաւելուլ, բայց եթէ բաղդատութ՟ յառաջադիմութե՟ միջակութե՟ ։

Յորժամ հաստատել լիցէ քո զերիս հաստահիմն խարիսխս զայսոսիկ երջանկութեան ազգութե՟՝ զերկրագործութիւնն՝ զարուեստս՝ և զտուրևառութիւն, պարապեսցիս յայլ օրէնս, որոց հաւասարապէս հպատակեսցին ամենայն դասք քաղաքացւոց ։ Օրէնքս այսոքիկ սակաւաթիւք եղիցին, զի իւրաքանչիւրոք ՚ի քաղաքացւոց ուսանիլ կարասցեն ․ եղիցին հիմնեալք ՚ի վերայ մարդասիրութեան՝ որ է առաջինն և առաւել տօնելին յամենայն օրէնս, մի միայնն որ զբընութիւնն նուաճեաց ։

Առաջնորդեալ յանշուշտ կանոնէս յայսմանէ, ապահովացուսցես զանզօրն ՚ի բռնութեանց հզօրին ․ տացես նմա զթիկունս ՚ի կեանս նր՟, և զվրիժառուս զենի մահուան ։ Կանոնաւորեսցես զիրաւունս ամուսնեաց, հրամայեսցես նց՟ զմիաբանութի՟՝ զհաւատարմութիւն՝ և զսէր ։ Տացես հարց զբազմածննդոյն իշխանութի՟ ՚ի վերայ որդւոց իւրեանց, մի՛ զանգիտեսցես թէ չարաչար վարեսցեն նոքա զայս կարողութի՟, զի բազումք են որդիք ապերախտք, և հարք վատթարք կարի սակաւք ։ Տեղի տացես քաղցրագոյն իրաւանց պատրաստ զժողովրդականս թևարկել պաշտպանել և ճոխացուցանել ։ Պատժեսցես զստութիւնն և զապաշնորհութի՟ ․ երկիցես և զարհուրեսցիս յամ՟ չար ախտից ։ ՚Ի գլուխ ամենայնի ապահով և անքոյթ արասցես զպատիւ և զանդորրութի՟ ամենայն քաղաքացւոց, ա՟մ փարթամաց զինչս իւրեանց, սնանկաց զապրուստս և որբոց զխնամակալս հայթայթեսցես ։

Ո՛վ աստուածուհի՝ սքանչանայ Նումայ, ինչ ոչ առնես ինձ բնաւ զկրօնէ, որում՝ պարտիմ զառաջին յարգանս և զհպատակութիւն իմ: Հաճեցաւ կերպս պաշտպան լինել ազգայնոյն իմոյ, խոստացար ինձ կերպս զխրատս Եգերիայ, խորհեցայ եթէ Տէր է ինձ բաւական պատուել զնա: Այլ ես կրօնիւ ևեթ հրահանգեցից զժողովուրդ իմ, և ամոքեցից զվայրագ բարսն նորա: Նախապաշտութիւնն գործակալէս առնէ զոգին, և առ'ի ուսուցանել մարդկան սիրել զմիմեանս, հարկ է յառաջագոյն տալ'նոցա սիրել զդիս: Կամիմ առնել զնոր քրմապետս, կամիմ՝ շնորհել զհաւատարմութեան զհանդերձեալս առաւել սիրատարփս, կարգեցից ընտօնս որոց հանդէսն ուրախութեամբ ձգեսցէ զմարդիկ առ կրօնս, առաւել միաբանեսցէ զնա ընդ միմեանս, և 'ի մէջ մեհենաց արասցէ եղբարս զորս միանգամ այլուրեք են միայն և եթ քաղաքացիք:

Ունիմ ես զայլ իմն առաջադրութիւն զոր պարտիմ խոստովանիլ քեզ, այլ քանզի մերկապարանոց է առաջի քո սիրտ իմ, ներեսցես անշուշտ այնքան մեծագոյն ութի որ զիս քաջալերէ, այն է՝ ցաւագին և սիրապատար խոկմանն զոր ներգործէ յիս զխառնումն այս:

Եգերիա՝ արհամարհեալ է յոգի իմ անկածութիւն սէր առ զիս, մինչ զի կամիցի մեռանիլ մանաւանդ, քան թողուլ զպաշտամունս նոցա, քան վշտացուցանել զնոսա վայրկեան մի և եթ: Նոյն գոյ հողածին մի ես կատարելագոյն՝ ես չքնաղագոյն՝ ես առաքինագոյն յերկրաւորաց, և այս ոչ պաշտէ զդիս իմ: Հողածին այս՝ զոր կորուսի, զոր ողբամ անդադար, յորմէ տարանջատ ոչ մարթիմ՝ հանգչիլ և ոչ զերջանկութիւն գտանել, սոյն սա անուամբ յորջորջի: Տատիա՝ անուն նազելի, որ՝ յարտաբերելն իմ լուծանէ զիս յարտասուս խանդաղատանաց և ցաւոյ, անայլիս է 'ի դէնէ անուանի մարդոյ , պատշաճ է նա զմի միայն ած , զուարճականն որոյ պատուաստէ յարեգակն և 'ի հուր : Արեգակն և հուր են երկու ածութիւնք մեր , ապօրէն և վաւերական ունին զիրաւունս պաշտելոյ յինէն , իւրաքանչիւրում՝ երկրոյ կառուցից զմեհեան մի : Եւ առաւել ևս , զի այս հայրն իմն է ակնածուն և սիրոյ՝ որ կարի քաղցր եղիցի ինձ հատուցանել խնկոյ անայիսայ , կամ է ինձ սահմանել զջոլա քրմուհիս , որոյ պաշտօնն եղիցի միայն անշիջանելի պահել զհուրն նք 'ի վր սեղանոյ միոջ դիցուհւոյն վեստայ նուիրեալ : Հուրս այս յարաբորբոք՝ մաքուր և անապական վասն ժողովրդեան իմոյ՝ փոխանակ ուրուականի բնութե եղիցի , և վասն իմ՝ սիրոյն իմոյ յարայայց : Չորեքին վեստեանք կուսանք եղիցին , և առ 'ի ընկալեալ լինել հարկաւորեսցին ապացուցանել զմաքրութի և զամբծութիւն կենաց իւրեանց՝ որպէս էին անայիս : Իսկ զինակն անայիսայց պաշտեսցեն զհուրն զայն , որոյ եղիցին պահապանք • և 'ի յիշատակ այսր անայիսայ , զորոյ մանկութիւն բերեն յաչս իմ , յետ բարձրագոյն աստիճան ամբարձից զ յարգման զկնածուն զոր ընկալցին յայլոց , առաքին նոցա փայլել զորեքայական պատիւ : Ակնունիմ՝ ով դիցուհի , զի համարձակեսցես զիս հաստատութել զայս խանդաղատական պատիւ այնմ զոր պաշտեմս , այնմ՝ որում պայծառն զակնառաքինութիւնս զոր ունիմ , այնմ՝ զոր դուցէ ոչ ես տեսից , բայց որոյ յիշատակն անմոռանալուր և նաղելի ոչ երբէք 'ի սրտէ իմմէ ջնջեսցի :

Դիցուհին առ ժամանակ մի յապաղեաց զպատասխանին • լռութիւն այս խռովէր զՆումա • այլ հանդարտանայն զերծաւ 'ի տատանմունքեց : Վրջաբանդդ հույմն՝ ասէ ցնա ծաղին , յարգեմ զհաստատամտութիւնքդ , որ ակնունիմ զի ընկալցի զանդրադարձ

դարձ փոխարինին : Ոչ հակառակիմ բնաւ պատճառասիրելոյն քո զմտայիս, բայց երկնչիմ՝ գուցէ առաւելագոյնս գտանիցիս ՚ի մեծարանս նր, և զի անդր քան զչափն մատուցես ՚ի պաշտամունս կրօնին : Սնուցաք ՚ի տաճարի միում՝ նմանայ . զգոյշ լեր ՚ի թագաւորելոյ քրմաբար : Որքան կրօնասիրութիւն մեծացուցանէ և ամբառնայ ՚ի վեր զմարդն որ գիտէ չանցանել զկշռու, այնքան փոքրկացուցանէ և նուաստացուցանէ զոր միանգամ՝ լոկ չափն զեղանէ : Ախրուք կալթուք ենթակայ են այսմ, և աղէտք սիրոյն մեծացուցանեն առաւել զայս վտանգ : Խոհականութիւն քո պարտի խորշել աստի . դժուար է նմա ասել քեզ՝ թէ թագաւոր մի կրօնասէր մարթի լինել մեծանուն այր ոմն, բայց ոչ երբէք թագաւոր մի աւելորդապաշտ :

Բնա՛ւ յինէն քարոզել քեզ զապերախտութիւն և զմոռացութն դից : Պատուեսցես զնս՝ զի դու պարտիս, բայց պատուեսցես զնոսա լինելով օգտակար մարդկան : Թո՛ղ անխնամ բարեպաշտութե̅ զողջակիզան ծէսն՝ զոր նա միայն է ճանաչել, պահեսցես զերևելի պատուիրանս կրօնի քո, զորս նոյն ուսուցանէ :

Սերբեն է՝ ուրեմ՝ գեր քան զնմ՝ զերախտաւորութի̅ քո կամիս ցուցանել : Ե՛րթ շրջեսցես ընդ դաշտս զգեցեալ զձորձ իբրև զհողագործ մի, խոնարհեսցես ՚ի մէջ նց որք զքեզ եղբայր իւրեանց համարեսցեն, խօսեսցես ընդ նս զօրինակն նուագի, հաստ լեր յոռի սովորութեց՝ աղէտալի հետևանաց զորս ունիլ մարթին այնոքիկ, չարախօս լեր զոյնցանէ առ ՚ի զայլս քաջալերել, և ընկա՛լ մանաւանդ զպակաս չափն զոր կարասցեն ասել, քան զյոգնաթիւ զովեստս զորս արասցեն :

Ե՛կ յայս հիւղի սնանկին, նկատեա աչօք քովք և ծանիր զպէտս նորա, գգուեա զորդայն կիսամերկ որ կայ առ մայրն իւր հիւանդագին, մխիթարեա՛ ընդ հայր նո՛ր վշտագին, յուսադրեա՛ զնա ընկալնուլ զօգնութ՟ի յերկնից կամ՝ և ՚ի թագաւորէն. ՚ի դառնալն քո յապարանս քո՝ առաքեա՛ նոցա զհաց զհանդերձ, և զսերմն առ ՚ի սերմանել զանդս նոցա ։

Աւադիկ եղանակն պատմելոյ զկերպս, ահաւասիկ որ միանգամ՝ հաճեցուցանէ զնա առաւել քան զարիւն հազարաւոր երինջուց ։ Բարեպաշտութ՟ի քո համանգամայն վարձատրեսցի. ծաղկեսցեն հունձք զերկիր. կրկնապատկեսցի մարդաշատութ՟ին գիւղից, առատութ՟ին թագաւորեսցէ ՚ի դաշտս. հօտք և անդէք բազմահամարք և պտուղջօղք լցցեն զկանաչազեղ մարգս, դաշտն արձագանգս երգոց ընծուէ՟ մանրահնչեսցէ, և հովիւք և մշակք ձոխք՝ անդորրաւէտք՝ երջանիկք ՚ի ձեռն խնամոց քոց, ոչ երբէք ՚ի ննջիւն խոնարհեսցին առանց աղաչելոյ զՏէր զի պահեսցեն ընդ բարի թագաւորին իւրեանց ։

Օ՜ այս օրինակ խօսի չքնաղուհին ։ Զնծացեալ Նուամյի՛ գոչէ, ո՜վ չքնաղութ՟ի իմ՝ պաշտպան, ո՜վ դու՛ որում՝ պարտաւորեցայց վասն իմոյ և համայն ժողովրդեան իմոյ երջանկութեան, յորմէ՛ ճակատագրէ՛ յորմէ՛ անզեղջ խորոյէ արգելեալ է իմ՝ յանդիմանութեան քո ։ Դու՝ որ լցուցանես զիս բարութ՟բ, դու՝ որ մեծարես զիս այսքան գորովալիր խնամով, վրիպեցուցանես զիս միշտ յայսքան քաղցր ուրախութենէ տեսանելոյ զբարերարն իմ, ծածկեսցես դու զքեզ անխախտ յաչաց իմոց անթափանցիկ քօղիւ այսուհիկ ։

Արամոյ՝ պատասխանէ ձայնիւ համեստագոյն. մի՛ եղիցի քեզ փոյթ բառնալ զքօղս զայս, ապա թէ ոչ կորուսցես զիս իսպառ ։ Այլ դու զհետ եկ խորհրդոց իմոց, ՚ի կիր արկ զամենայն առ ՚ի հաստատել զերջանկութիւն ժողովրդեան քո, և ես խոստանամ՝ քեզ՝ այս

երդ

Երդնում՚ ի տէրն երկնից, զի յաւուրն՝ յորում՚ եղիցիս դու մեծագոյն 'ի թագաւորս, ծանիցես և տեսցես զեղերիայ :

Յետ զայս ասելոյ՝ ոչ ևս պատասխանէ ձայնն հայցմանց և շնորհակալութեանց նուագի :

Բաժանմանցն հուովնոյ 'ի հալածեալ անկեալ յարգելոյ զխրատու չնծուհեցոյն, դառնայ յապարանս իւր խոկալ զայնմանէ, և 'ի վաղուեանն օրէ անտի պարապի կարդալ զսինկղխոսս մի :

Բաղկացուցանէ զայն յես մեծաշուք յես տուաքննագրութ պատրկաց՝ յորէ 'ի նոսա հաւատոյ թուով և զժողովրդականս, և յորժամ կարգն ապատականաց ցուցանէ նմա զզարմացումն իւր վ՞ն տեսանելոյ զինքն այսպիսահաս շփոթեալ ընդ ժողովրդեանն, պատասխանէ նոցա նուամբ՝ սինկղխոսք, այս շփոթութիւն չէ ձեռ զգուշելի 'ի մեցմանս մարդոյ պատերազմի, և ինձ պիտելի է 'ի խորհրդեան իմում: Համարիմ առաւել ևս փոյթ լինել ինձ զժողովրդենէ քան զազնուականաց, կարևոր է ինձ ուսանել զի երևելիք ժողովրդեան կարասցեն անդրէն զխրատուսն իւրեանց ճառագովել: Այնք են ինձ՝ զի կորովախորհուրդ խորհրդականք, որոց ոչ է քաղաքավարեալ յարքունիս իմ, խոստովանին ընդդէմ համարձակութեամբ և զանհաճոյս ևս, որում՝ չէ ընդդէմ սինկղխոսս մի պալատական․ կամիմ՝ զի թէ անհնարհաւանն իմ, կամ մարդահաճոյք իմ պատրեն զիս շուրջ զերջանկութեանն հպատակաց իմոց, տասցեն ինձ ժողովրդականքս այսուքիկ, որքայ հովլնեաց մի՛ հաւատար դոցա, ճանաչեսջիք մեք զչուռականս :

Թաւարկեալ 'ի սինկղխոսէ առտի՝ գրեալ որոյ է ծերն մեասխոս, 'ի սկզբան անդր խորհի նուամբ զելեալն չիջուցանելոյ զատելուն զհուր 'ի միջոյ հովլնեցւոյ և սաբինացւոց, որ և ելթ բռնակալն էր խանգարել զհասարակին զերջանկութիւն : Նա 'ի միաւորել 'ի միասին զերկու ազգն, դասս դասս բաժանէ զնա՛ բնակիչս Հռովմայ : 'Ի ժամէ աստի յայտնանէ իւրաքանչիւրոք 'ի դասուցն՝ մեծղինաւորէս 'ի Հռովմայեցւոց և 'ի սաբինացւոց բաղկացեալ, 'ի բաց ընկենու յինքենէ զոգին երկպառակութեան, առ 'ի գիտել միայն զսէրն հայրենեաց : Օգօնամբսուն Նումայ՝ որ հակառակէր այսպէս զօգուտն հասարակ ազգային յոխորտութեան, տեսանէ համանգամայն զհուրն շիջեալ, և յերկուց տարաձայն ժողովրդոց մի միայն համաձայն ժողովուրդ կազմեալ :

Յայնժամ կառուցանէ զմեհեան մի չքոյն համաձայնութեան, միւս ևս միաբանութեան՝ գթութեան և արդարութեան. այլ սրբանել զչածն Տերմինոս, իբրև զպահակէր սեփականութեանց. կանգնէ զսեղան մի ընդհանուր լռականութեան՝ սկզբնականն առաքինութեանց, և աղբիւր այլոց ամենեցուն :

Սահմանեալ սիրով ժողովրդեան իւրոյ, յարուցել հանապազ վաղ քան զընդ առաւօտն առ 'ի դարմանել զաղբիւրն չարեաց, կամ խորհիլ զօգտաւէտ սահմանադրութեանց, աշխատասիրէր առանձինն մինչև ցժամն խորհրդեան իւրոյ : Անդամօր ենթարկէր լծոյ կրօնութեան բարեկամաց իւրոց զպլասկս խորհրդածութեանց յոգւոց իւրմէ և մանաւանդ 'ի սրտէ իւրմէ հարելոյ, և ինքն կշռէր զայնս իբրև զսակ սինկղիտոս : Բայց մինչ խելամտութիւն իւր ներքին չէր յորդորել 'ի փառասիրաց հակառակ կարծեացն, վճռէր իբրև զինքնակալ :

Նմանց պարծանս ամենեին մատուցանելոյ վասն տանելոյ զձիրս անօրինի, ունէր զկանոն մի որ դուն ուրեք վրիպեցուցանէր զնա, այն էր՝ դնել զինքն 'ի տեղւոջ ամենեցուն այնոցիկ յորս պարապէրն : Եթէ օրէնս ինչ տաճարներ ու պատկերներ մշակաց, ընդէ՞ր զինքն հողագործին փոխանակ . զի՞նչ խնդրեցից 'ի Թագաւորէ իմմէ՝ սակէր ինքեան, սներկեան առնել զստացուածս իմ՝ պաշտպանել զվաստակ իմ, պատուպարել զիս յերեսաց թշնամւոյն, և 'ի բռնաւոր քաղաքացւոյն ։ Նա 'ի վայելել զայս բարութիւն, իրաւունք են զի զմի մասն 'ի ջնձոյ զոր քրտունք իմ բուսուցին, տաց նմա . բայց հարկ է զի մնասցէ ինձ բաւական առ 'ի սնուցանել զկին իմ և զորդիս, և առ 'ի սերմանել վերստին զանդս իմ ։ Յորժամ Նումայ ասէր անձին զբանս զայս, սկզբնաւորէր զարքունական հրամանն իւր ։ Հաստատեալ էին երկրագործք ։

Եթէ սինկղիտոս իւր առաջարկէր նմա զպատերազմ, առնոյր զհամար իմն ճշդագոյն ամ՝ կարևոր ծախուց այնորիկ, և զշահուց որք յառաջագայել սոնտի կարէին ։ Այլ 'ի հաշիւ արկանէր զայն ամենայն զոր միանգամ առնել բաւէր նովին ծախուք, զջրմուղս բացեալս, զճախիճս ցամաքեալս, զերկիրս անգործս արօրադրեալս . բաղդատէր զհաստատն բարիս զայսոսիկ ընդ շահու միշտ անստոյգ յաղթութեան միոջ, և զամօթի հարկանէր սոսկ բաղդատութեամբս այսորիկ զորս միանգամ բարձանել կարէին ։ Նումայ առանց կշտամբելոյ զխորհուրդս նոցա, շատանայր ասելով նց՝ ոչ խօսիմ ընդ ձեզ զարենէ մարդկան, գին նր յոյժ գեր 'ի վերոյ է քան զոսկւոյն ։

Յետ անցուցանելոյ զմեծ մասն աւուրն 'ի կանոնաւորել զմեծագոյն առարկայս զայսոսիկ, և տալ զլսումն, քաջարանայն 'ի ճաշկերոյթ բազմէր ընդ իմաստնագունից և ընդ ծերագունից սինկղիտոսին իւրոյ ։ Այլ գնայր զանխլաբար նպաստ մատուցանել ումեմն տառապելոյ ։ Պարգևքս այսոքիկ չէին երբէք մուծեալք 'ի տումարին գանձուց հասարակութեան • առատաձեռնն Նումայ ճիշդ էր մի̃ գանձուց հասարակին , և 'ի նպաստելն թշուառացելոց • հեշտութի̃ք իւրեն այսոքիկ՝ առէր , անէրուե̃ն ոչ պալատի հատուցնել ։ Նոյն 'ի գործս բարիս վարէր զարծաթն սահմանեալ 'ի զբօսանս թիկնապահաց զոր ոչ ունէր բնաւ , 'ի պէտս ծախուց սեղանոյն իւրոյ զոր էր կանոնաւորեալ , 'ի պէտս զգեստուց՝ զոր յանյաւակի նորոգէր ։

Այն օրինակ հպատակմանք առն գորովականի հանգուցանէին զնա 'ի պաշտամանց թագաւորի , և յամ երեկոյի ձեռնարձակ 'ի ժողովրդենէ և յանձնէ իւրմէ իսկ , գնայր տալ զհամբոր Եգերիայ ամենայնի զոր միանգամ արարեալն էր • գնայր զլոյս խնդրել 'ի խօսակցութեան նորին վասն վաղուեան ։

ՎԱԽՃԱՆ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ ԳՐՈՑ

[illegible]

ՆՈՒՄԱՅ ՊՈՄՊԻԼԻՈՍ

ԳԻՐՔ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Հերսիլիայ ընդ [illegible] [illegible] գայ [illegible] զՆումայ ՚ի [illegible] ։ [illegible] Մամերկայ և [illegible] որք [illegible] [illegible] մի ։ [illegible] [illegible] [illegible] ։ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ։ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ։ [illegible] [illegible] ։ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ։ [illegible] [illegible] ։ [illegible] [illegible] ։ [illegible] [illegible] [illegible] ։ Յանուն ։ [illegible] [illegible] և [illegible] ընդ նմա ։

ԱՅՆՔԱՆ ՀՈԳԱԾՈՒԹԻՒՆՔ այնքան ճգնութիւնք առ ՚ի երջանկացուցանել զհռովմայեցիս՝ ոչ թեթեւացուցանէին յոյժ զաղէտս թագաւորին նց ։ Նումայ բացաստ ՚ի սիրեցելոյն իւրմէ, ինքն միայն էր աշխատաւոր ՚ի տէրութեան իւրում ։ [illegible] էր առ նմ՝ ժողովուրդս իտալիոյ վերոյ Օրոմանոյ և Անայխայ, ոչ ուրեք լռեալ էին [illegible] ինչ, քաղցն լէօ ոչ դադարէր, և ժամանակին անցանէր ։ Տրտմագնեալսն Նումայ՝ միայն եւեթ ՚ի մէջ ժողովրդեան միոյ, յորմէ պաշտեալն էր, ողբայր զցանկալին իւր, ցաւէր վասն բարեկամին իւրոյ, և քաղցնէր ՚ի [illegible] ։

Այս ածխոյժ և յոխորտ ամբարշտն ոչ դանդաղեցաւ յայտ առնել զցասումն իւր ։ Յանկարծաթափ [illegible] փոշւոյ անհնարինք [illegible] ՚ի կողմն [illegible] ։ Թանձրամած մէգս այս մեկնի, և նշմարին [illegible] [illegible] [illegible] ։ [illegible] [illegible] [illegible] ընդ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] բայց՝ շառաչիւնք վահանաց՝ զան սաստկանալով, ըստ օրինակի հեւախոյին ամեհի հողմոց՝ յորժամ՝ ելեալք յանդնդախոր յայրից խուժանց զառաջեաւ առնելով ըզ ձայն ահագին հնչման, և զէնս փոթորիկ և զաւերումն, զան ժամանեն արմատախիլ զծառս և զքարաժայռս վանելով ։

Ախանդանոյն 'ի բարձանց պարապային հուովմաց անեռանին բիւրաւոր պատերազմականացն կայծակք ։ Ոռաջինք են ռուռուլաք միահամուռ զքահանայութք, զինեալք երկաթաձիգ նիզակօք որոց սլաքք պողովատիկ միաւորին ընդ առաջին կարգին ։ Ոռ խոռնելոյ զմիմեամբք՝ վահանք վահանաց ընդհարկանեն, և սաղաւարտք սաղաւարտից, յորմունք նոցա հողմնշարժք նմանեն հասկաց անդոյ միոջ ։ Յոխորտան ատուրնոս է պարապելուխ նոցա ։ Տուրնոս՝ արժանաւոր կրօսեր որդին դիւցազնին զորոյ յինքեան բերէ զանուն, ընծայ զնալ գոռոզաբել ընդ սերնդոյն տրոյացւոց ։ Օ ակառեալ սորա 'ի գեղ հերոսքնայ, անձնազբաւ լինի երդմամբ 'ի ձեռս նորա կենդանւոյն զնուաճոյ մատնել ։

Օ հեռ նոցա զան կանխամանացիք, զունդ անզօր՝ բայց բազմահանդար, առաջնորդեալ 'ի նոյն խակ թագաւորէ, զոր կալեալ արար լէօ յաքբենտոսից ։ Ի վերջոյ նոցա վերբերեն վոլսկք սակս աղեղնաւորք, ունին զօրապետ խուժանց զքաջն արխաբէոս, արխաբէոստեամ՝ որոց զբօսանք են կապակցել ընդ միմեանս զերկուս աղաւնիս՝ թռուցանել զնոսա ընդ օդս, և առանց վիրաւորելոյ զթռչունսն նետիւ իւրով զկապ նոցա խզել ։

Հիւրայինք վառեալք մահակօք՝ ծածկեալք մորթովք գազանաց խաղան առանց դասակարգի ։ Պարտեալ սոցա երբեմն 'ի հռոմէականէ՝ ոչ ինչ ժամանեցին 'ի հաւանութիւն հաշտութեան ածել զնա, բայց եթէ ձեթէ թողլով նմա կանգնել 'ի մէջ երկրին իւրեանց զամուր մի անառիկ ամրեալ 'ի Հռովմայեցւոց ։ Սուանք բորբոքեալք 'ի վրէժխնդրութիւն այսր նախատանաց, ջանադիր եղեն՝ այլ 'ի զուր, թափել զամուրն զայն 'ի ձեռաց նց, որք 'ի նոյն Հռովմեայ կամին հանել զվրէժքինու իւրեանց ։ Այս ամեհի ժողովուրդ է առաջնորդեալ յետ առաւել յոխորտ մարդոյ մինչէ, յահարկուն Ալանէ՝ 'ի սերնդոյն Սակոսի ։ Սղկաթէ աւելի մի Հերակլեայ, և նախանձեալ ընդ փառսն լէօի, զոր վարկանէր 'ի Հռովմ լինել առ նմանս, պատերազմեալ է զօրականաց իւրոց մի' յարձակիլ 'ի վերայ երկուց թշնամեաց այնոցիկ, որոց ինքն միայն կամի 'ի դիմի հարկանել ։

Սեաւինք կնքեն զհանդէսն ։ Ժողովուրդս այս տափարականայլ պատեալ փահանօք՝ պարապտօք ևեթ 'ի հանդէս մնանեն ։ Օրահք նց մրտագոյնք՝ և սերուք նց գուրուք զարդարեալ արկանեն ։ Հայրն կամիլեայ հինաւուրցն Սեսոստրիս է պատկառոր նց ։ Յետ կործանելոյ նց զդուստրն իւր, գլխովին ինքնագլու եղեալ Հերակլեայ դաշնակցաց իւրոց ընդ նորին իշխանութե է, և առանց փոյթ առնելոյ զՀերակլեայ, ապաստահարկէ նմա 'ի պատերազմի ինքն յայնմանէ անտի զայթուցեալ ։

'Ի մէջ ճակատու զօրացս այսոցիկ դուստրն Հռոմուլոսի հանդիպանց իբրև զարմաւենի 'ի մէջ մատաղատունկ առեղանց ։ Սաղաւարտ լուսաճաճանչ և ապարօշ ակնեղէն 'ի գլուխ, ունի յաջոյ ձեռին զերկուս նիզակս, և 'ի բազուկն ահեակ զվահանն զայն՝ զարդարեալ կերպարաց՝ զառհաւատչեայն անշուշտ յաղթութե, զոր նուաճեցաւ վերընծայեաց կաթոտոյ իւրում այսմիկ ։ Այս անձամբ բարձրայօն և յոխորտամիտ բազմել 'ի մի կառս 'ի սևորակ ձիոց ձգելոյ երթևեկէ

անէ

առնէ , խոյանայ յամենայն դաստակերտս , զուարթերես երևի միոյն՝ յանդիմանէ զմիւսն , խրախուսէ զանարիս՝ և բորբոքէ ևս առաւել զքաջալերութիւնս անքաքնելիս , և ցուցանելով նոցա զպատանեշս հուսկինց , սիրելիք՝ ասէ , ահա՛ բարին իմ՝՝ առասիկ ժառանգութի իմ՝ , որո՛ւք դարձուցանել ինձ այսրէն , և ես վերատարեցից ձեզ զինս՝ զպաշտպանեալս հօր իմոյ առ ՚ի ձէնջ : Այսքան առ սիրտ և առ անձն իմ՝՝ երջանում՝ զի գին գլխոյ նուաճայի եղիցին :

Օ՛ այս օրինակ խօսի առնազգին յանձնապաստան , յոխորտան այրին առաջի արկանէ թէ կարի դիւրին է անպարտելութիւն այս մեծ : Ցուրտոս ժպտի ընդ գոռոզուն բարբառոյն , որիզօք աչաց խաղայ ՚ի վերայ նորա և զհայեցուած մի ողորմապատոյ ՚ի բամբիշն արկանէ , մինչ վայրկեան արխուէս , որ անխոյժ ահաւոր հայի ընդ ողորկութիւն ճոխանոյն հերակլեայ , պարծանս անձին մատուցանէ լինել մեծագոյն , որ վճ վառայ և ելթ ՚ի հանդէս մոռմանէ :

Օրս այս յոգնահանդոյն ճնշաղի ընդ դաշտին մերձակայեալ հովտին , և բանակ հայկանէ ոչ հեռի ՚ի պարսպաց սանորի : Ահ և դողումն ՚ի քաղաքս անկանի , բնակիչք դաշտակազմոց ընտանեօք խորովք հանդերձ յողբս և յարտասուս լուծեալ՝ ողջմարտ ունելով զոր միանգամ ատակեալ է նոցա փրկել , գան ժամանել յամենայն կողմանց . ծերք կանայք լուսն զմեհեանս , աղջկունք ձիչս կողկողագինս բառնան , քաղաքացիք ՚ի խնդիր զինուց խուճապին , զօրականք երկնչին գուցէ պակասեսցին . ամենայն ժողովուրդն տարաբերեալ և շփոթեալ յերեսաց այնքան թշնամեաց յայլ խոր ոչ յուսայ , բայց եթէ յարքային իւր :

Նռամոյ՝ որ եղաւ է յառաջնոցն ամենայնի , ևս անդորրակալ հանդիմանաց յանդիմանն վտանգին .

զուսեալսն՝ զպէնս՝ զքաջամարտիկ և զքաջամահամար դունդս զօրաց ։ Նախահոգակ և խնամածու եղեալ զի մի՛ աշխատ արասցէ զնոսա, շնորհէ նոցա զանօթուս պահակերութիւն, կշռէ զկարիս նոցա, տեսանէ 'ի վերայ պիտոյից նոցա, փարատէ զամենայն զահ և զդժողութիւն ընդհանուր ։ Ապահով և աներկեւան կեայ 'ի տրամադրութիւնս իւր, զայլ ինչ խէթ մտաց ոչ ունի բայց 'ի բացակայութենէ Լէօի, և 'ի խառնման առնելոյ նմա թշնամեաց՝ զանտառն եզերաց ։

Ի խորհրդածութիւնս իւր միայն տարապատան եղեւ, մինչ 'ի մէջ գիշերի խորհէր զհնարին արկանելոյ ըզպատուականութիւն 'ի մէջ յոգնախուռն հակառակամարտից իւրոց, գան ազդ առնել նմա՝ թէ պատերազմականք երեք կացեալ առ դրունս հռովմայ խնդրեն 'ի ներքս մտանել. նուամայ հրամայէ ածել զնս առ ինքն ։ Ընդ տեսանելն զնոսա ճանաչելով զլէօ՝ աղաղակ ցնծութե բարձեալ անկանի 'ի գիրկս նորա, ասելով, Եղբայր իմ՝ և տեսանեմ զքեզ վերստին, ո՛ւր է այն, ո՛ւր գտից միանգամ զանենչաւղէն իմ, Եմ ես արդեօք դատապարտեալ ողբալ զնա միշտ ։

Յոյզք իմ և խնդիրք 'ի դերեւ ելին՝ պատասխանէ նմա լէօ, զկնի խանդաղատագին գրկախառնութեան, շրջեցայ ընդ ողջոյն կէսն Իտալիոյ, ոչ կարացի գտանել զհետս զրումնայ՝ և ոչ ամայխայ ։ Բայց լուր եղեւ ինձ վտանգն որ սպառնայր քեզ, տեսի զժողովուրդս դաւամարտակ լինել առ 'ի գալ պաշարել զքեզ 'ի հռովմ, և յօգնութիւն քո փութացայ ։ Անկարութիւնն առնելոյ քեզ զդաշնակիցս, խրախուսեաց զիս յանդիման լինել ժողովրդեան միարայց, իշխեցի եկեղեցայուցանել զնոսա ։

Քաղաքացիք՝ ասացի ցնոսա, տարագիր արարիք դուք զիս, բայց անձուկն օգտակար լինելոյ ձեզ

առի

տախտակեայ զէտ ՚ի վերայ վտանգի անկանիլ սաստէն երեւելոյ՝ օրինաց ձերոց հակառակ : Դուք կամ բարեկամք էք հռովմայեցւոց՝ կամ թշնամիք , ահաւասիկ ժամն նուաճելոյ զնոսա խաղաղ , կամ միաւորելոյ զնս ընդ ձեզ յարաժամ : Դուսորն հռոմէական՝ բարբարոս հուզկահարին այնորիկ , որ եկն յարձակիլ ՚ի վր մեր ՚ի տուն մերում, յարուցանէ և գումարէ զամ ժողովուրդս ընդդէմ հռովմայ , և ընդդէմ ալեւարոյս այսորիկ Նումայի , որ առաջինն եղև ՚ի յորդորել վն ձեր զհաշտութի մի պատճառաւոր : Յարելով ձեր ՚ի դուսորն հռոմէական , տղաւաղեսջիք և ջրեսջիք զուխտ մի հանդիսաւոր , ապախտ արասջիք զշնորհապարտութիւն և զպատիւ • բայց արասջիք թերևս զպատերազմ մի շահեկան : Նմանապէս գուցէ առաւել ևս շահաբեր եղիցի ձեզ լինել առատամիտ և նիզակակցիլ Նումայի : Այս ինքնակալ ապրեալ ՚ի ձեռն աջակցութեան ձերոյ ՚ի բաց տացէ ձեզ զերկիրն աւրունկացւոց , շնորհեսցէ ձեզ զիրաւունս քաղաքացւոյն հռովմայ , համարեսցէ զձեզ իբրև զեղբարս իւր : Նա՝ զոր միանգամ դուք արդար և բարի կոչէք մինչ թշնամիք նորա եղէք , զի՞նչ լինիցի վասն փրկչաց իւրոց : Ա՛րք՝ յայսմ առթի գրէթէ միշտ կողմն պատճառոյն առաւել շահընծայ գտանի : Ընտրեցէք արդ , յարեցարուք ՚ի փաղանգ մի բարբարոսաց առաջնորդելոյ ՚ի դատերէ առաւել անզիղջ և ապառում՝ թշնամոյն ձերոյ , արդէն սևացեալ բազում եղեռնութեամբ , և որ վարսէ զսուսերն ՚ի սիրտ հայրենեաց իւրոց • կամ մանաւանդ աճապարեցէք փութացարուք յօգնութի առաւել արդարոյն առաւել քաջին ՚ի թագուորս , դիւցազին միոյ որ եղև յաղթօղն իմ , և ջատագովեաց զիրաւունս ձեր յուխտին հաշտութեան որ պարտաւանդէ զձեզ դեռևս :

Իբրև ասացի զբանս զայսոսիկ, միաձայն աղաղակեալ ամենայն բազմութեանն՝ խաղաղայսո՛ւք յօգնութեան Նումայի, և իշխեսցէ մեզ Լէօ ։

Քա՛ւ քա՛ւ՝ ասացի նոցա, ժողովուրդ մեղկաղէտ, բայց անկայուն, որք սիրէքն զիս՝ և տարագիր հանէք, ոչ կարեմ պարագլուխ ձեզ լինել ։ Այս պատիւ՝ պատշաճիլ պարոյի մարդոյ միում. յետ որոյ Թագաւոր է Նումայ 'ի Հռովմ՝, եղեալ եմ Հռովմայեցի ։ Բայց յորժամ դիցն օգնականութեամբ բեկի զհպարտնին, զորմէ էր ձեր զնախատագահութեան կախեալ զիշխանութիւն՝ շարժեցաւ ծառն 'ի չորից գոլորշոյ, որք անշուշտ արժանագոյնք էին քան զիս ։ Երկու 'ի նմէ՝ զիգեր և պենտաէոս անկան 'ի մարտի. ապա իշխէ Հիւրպինայ. ծերն տոփանոր ոչ ևս է. բայց մնայ ձեզ արուծոյն տատոր՝ սիրելին աշակերտն ապողոնի ։ Ընդանին 'ի մանկութենէ իւրմէ հիւծեալ անուանն ատտորայ ։ Երիտասարդութիւն նորա միայն ետ ձեզ վարանել. բայց եթէ փառք նորա գերազանցեալ զախոյք նորա, երիտասարդութիւն նորա է աւելի իմն արժանաւորութիւն ։ Արդ՝ քաջն տատոր եղիցի զօրավար ձեր. ապողոն՝ որոյ մտերիմն է նա, նոյն ինքն առաջնորդեսցէ զօրաց ձերոց ։ Որքան առ իս՝ տագնապն իմ ոչ ներէ սպասել չուծոյն մարտկաց ձերոց, փութացեալ գնացից 'ի Հռովմ աւետել Նումայի թէ մարդք տակաւին են ևս առաստասիրտք 'ի ժողովրդոյ ։

Բիւրաւոր ձայնք աղաղակի ցնծութեան ընդմիջեցին զբանս իմ ։ Երիտասարդն Ատտոր յարձակեցաւ 'ի գիրկս իմ. ընծայեցուցի զնա մարդոյ. 'ի վեր կալոյ զվահանն՝ 'ի վերայ որոյ միաձայն անուանեցին ըզնա զօրավար ։ Հաւատամ լեալ 'ի միտս իմ՝ զի այս զօրավարս աճապարէր սրախր փութով 'ի պաշտպանութիւն քո ժամանել, 'ի շտապ տագնապի անկեալ առ

'ի

'Ի հասանել վաղագոյն քան զնա , և միձնել ընդ Սաբինացիս իսկ զուրախութիւն անձնատուրաւ լինելոյ մնքո :

Առ այս բան Նումայ վերստին անկանի 'ի գիրկս եղբօր իւրոյ , և ոչ ևս կարէ անջատիլ անտի : Բայց գեղազգամանձն Կամիլլա իջուցանէ 'ի գլխոյն զսաղաւարտն իւր , և մերձի առ քաջայաղթն հռովմինոյ տրտնջելով զանծանօթ լինելոյ իւրոյ : Նումայ գոչէ , կալնու ըզձեռանէ նր̄ համբուրէ և թանայ արտասուօք · աչք իւր զուարթացեալք քաղցրագոյն իմն ցնծութեամբ տատանէին միանգամայն 'ի վերայ Կամիլլայ և Լէօի , որ հրամայելով բերել զերիտասարդ մանուկ մի եկեալ ընդ նոսա՝ ընծայեցուցանէ զնա առ ոտս Նումայի , որում՝ օտարականն այն մատուցանէ զսուսերն իւր :

'Ի զարմանս զրուցեալ արքային յականէ ընդ երեսս նորա · գիծք նր̄ չէին նման անծանօթ , բայց յուշ առնել անձին ոչ մարթի , ուր արդեօք իցէ զերիտասարդն զայն տեսեալ : Ուրեմն մոռացեալ է քո՝ ասէ ցնա Լէօ , զորդին արքային Կամպանիոյ զերիտասարդն այն կայլս , որ հրաժարեցաւ 'ի զօրավարութենէ զօրաց հօր իւրոյ առ 'ի լինել հարիւրապետ 'ի զօրսն Հռոմուլոսի , որ և զկնի մատնեցաւ 'ի ձեռս Մարսաց իբրև պատանդ հաշտութեան : Արքայն Կամպանիոյ դրժեաց դաշինսն , վասն որոյ Մարսք առաքեցին առ քեզ զորդին նորուն , ահա կալանաւոր մի զոր ածեմ՝ առ քեզ :

Բարեկամ՝ ոմն է սա՝ գոչեաց Նումայ ձգելով զձեռն իւր առ իշխանն Կապուայի , և բարեկամ մի որ ցանկալի ինձ եղիցի , թէև հայր նր̄ միաւորեալ է ընդ միւս թագաւորաց , որք պաշարեցին զիս յարքայանիստ իմում քաղաքի :

Յայնժամ Լէօ խնդրէ զտարամադրութիւն շուրջ զզօրօքն դաշնակցաց · խանձի և բաղձանայ այգուն լինելոյ , առ 'ի առնել զշահատակութիւն ինչ : Բայց Նումայ յոգւոյ հանէ և անհնարէ յուշ առնելով նմա՝ զի հերախիլեայ ունէր է մահանալին իբր որ հաւաստի առնէ զյաղթութիւնն առաջողին իւրոյ: Յո՛րքան մահանան այն 'ի ձեռս նր եղկելի, ոչ կամի նուաճայ ամենևին 'ի փորձ ելից պատերազմի մտանել: Նոյն ինքն լէօ հաւանի ըստ խոհեմութեն նր, և այս զրաւ զրուցաբանութեանն այնմիկ, որ զամօթի հարկանէր զնուաճայ: Որքայն տանի զկամիլլա և զայլ նր յառաւել շքեղ և պերճապաճոյճ սենեակն ապարանայն արքունի, և զկապկես 'ի հազարապետս իւր յանձնէ, և լի ցնծութբ երթայ 'ի քուն մտանել:

Յայսմ՝ պահու սեռն բարեկամութեն ազդէ լէօի զեր առաւել փափագաւորս, բայց ծածկէ 'ի կամիլլայ մի՛ գուցէ կամեսցի հաղորդ լինել ընդ ինքեան 'ի վըտանգին: Ընդ նիրհելն նր՝ իսկոյն յառնէ լէօ 'ի կողաց նորա, լռելեան արկանէ զանձամբ զպախուծենին, զինի մահակաւ իւրով, և մեղմ՝ ընթացիւք գնայ առ դուրս հռովմայ, ուր առժամայն բանին առաջի նր: Միայն ընդ մտայն 'ի բացափայլելն, նկատէ և նշմարէ զճակատ զօրայն թշնամեաց, և զխարոյկս յառաջապահից արդէն գրեթէ շիջեալս: Ոնէ յորմէ կողմանէ արդեօք կարասցէ նուաճայ տեսանել. բայց տիկինն երկնից 'ի պայծառափայլ կառաց անտի իւրոց զկարի մեծ լոյս ճառագայթէ: Լէօ 'ի ծունր խոնարհի առաջի լուսաւորին դիցերոյ:

Ո՛վ տիկին՝ ասէ, աղաչեմ՝ զքեզ՝ հաճեաց նուաճա զեցուցանել զպայծառութեն լուսոյ քո: Դու ոչ բնաւ աջողես զխռովութեն ինչ չար. չեմ ես յանդուգն սիրահար մի որ կամեսցի յարձակիլ 'ի վերայ առարկայի տռփանաց իւրոց, ոչ իսկ զօրական մի 'ի սիրոյ անտի փառաց վարեալ: Քա՛ւ՝ պարկեշտագեղ չքնաղուհի, այլ իմ նպատակ աշխուժագոյն զիս խրախուսէ, այն է սուրբ և մաքուր բարեկամութեան ։ Գնա՛մ ես 'ի բաց առնուլ զբարին բարեկամի միոյ, գնա՛մ ես քաւել ըղձիւան կըր ես նմա առնել սէրն , սէրն ասեմ՝ չա՟ծն այն անողորմ, որոյ դու պանծաս լինել Թշնամի ։ Ով չա՟ծուհի՝ քո է դատաստանն իմ՝ այն է՝ առաքինութեանց դատաստան ։

Զոյգ ընդ զբռաւելոյն զաղաչանս՝ յանկս մտանէ լուսինն և ծածկէ զարծաթափայլ դէմս իւր ։ Քաջալերեալ 'ի գուշակութե աստի, ընթանայ դիւցազն դէպ 'ի բանակն ։ Հասանի առ առաջնորդահս , որք 'ի ձեռակերպութե և 'ի մահակէ նորա հիւրախնայի միմարկանին վնա գոլ ։ Գիտէ լէօ զբարբառ նոցա՝ անցանէ անարգել ։ Մտանէ 'ի մէջ բանակին , ուր զօրականք պարապեալք 'ի քնոյ և 'ի գինւոյ տախտապարեալ նիրհեն խառնիխուռն 'ի քուն Թմբրութե առընԹեր զինուց և կառաց իւրեանց ։ Դիւրագոյն էր որոյ ճարակ առնել զ յոլովս 'ի նցէ , այլ ոչ ընդդիմանայեն նք , ուստի այն կատարած անձնարինն էր լէօի ։

Ոչ ցասնու լէօ և ոչ զանգիտէ , տեսանէ զսալոն յորսայս անկեալ 'ի վերայ երկրի՝ պղծլուխս եղեալ 'ի վերայ վահանին իւրոյ , զկողլիւք իւրովք ունելով զտապարն իւր անձոռնի ։ Արագ ինչ տխրական տագնապէր զնա , լեզու նորին Թոթովէր զանուամբ լէօի և նումայի , որոյ և անխծաղիր լինէր ։ Ակամայ իմն շարժմամբ բարձրացուցանէ դիւցազն զմահակն իւր՝ բայց խոնարհեցուցանէ միանգամայն , և շատանայ տանիլ զտապարն յոխորտին աւրոնի ։

Ապա ուրեմն նշմարէ զվրանն հերսիլեայ՝ անփոյթ արարեալ 'ի պաշտպանողաց նորա , յարամիտ 'ի ներքս մտանել ։ Դուստրն հռոմուլոսի անկեալ էր ըղխորագոյն քնով ։ Առաւել զվահանաւ զբաղեալ լէօի , քան զաչս 'ի բամբիշն յառեալ, որոնէ և խուզէ մտադիւր աչօք զգանձն զայն, զոր աղջամուղջ գիշերոյն ծածկէր ՚ի նմանէ։ Միանգամայն ելանէ լուսինն ՚ի վերջոյ ամպոց, աղօտագոյն ճառագայթիւք նր̃ գնամ շփին ընդ մէջ ոսկեղէն վարհանին։ Ոսկւոյն առնու զայն Լէօ։ Բեռնաւորեալ ազնուագին աւարաւն այնուիկ, և տապարաւն առեալ՝ դառնայ յետս նովին ճանապարհաւ ընդ որ շրջեալն էր, անցանէ միանգամ ընդ բանակն, և ընդ վերջին պահապանն առանց պատահելոյ խափանման իմիք։

Արդէն է յանկարծականութե, արդէն լի ցնծութ̃ շնորհակալ լինի փոխնորդէն երկնից զգիշերոյն և զամենայն դէպս, մինչ աղաղակք և շառաչիւնք զինուց լսին զկնի նորա։ Այգն սկսանէր զառաւօտն մերկանալ. Լէօ շտապեցեալ ոտնկն դնէ՝ յետս հայի, տեսանէ կէս մի զինեալ աղեղամբ ՚ի խուճապ տագնապի արշաւանաց մտեալ յառաջոյ խմբի միոյ ռուսուղեանց զոր ՚ի տեղիս տեղիս կացուցանէ պահանորդ նետաձիգ լինել ՚ի նոսա։

Միայն Լէօի վկայէ թէ Կամիլլայ է այն, յառաջագոյն քան զճանաչելն զնա աչաց իւրոց։ Ընթանայ առ նա տագնապաւ, յանուանէ կոչէ զնա և ժամանէ առ նա։ Տայ ՚ի ձեռս նորա զտապարն գիւցանուծէր, գայթ տուեալ հրոսէ ՚ի վր̃ ռուսուղեանց, հարու զնոսա տապարաւ միանգամայն և մահակաւ իւրով, նոյնհետայն դառնայ շեշտակի առ տենչալին իւր՝ ապահովէ պատսպարէ և ձգէ զնա առ պարիսպն հռովմայ, և ընդ կրունկն դառնայ հարկանել տակաւին զայնոսիկ որք կային մօտալուտ սպրդեն զկնի իւր։ Սոյնհանգունակ վարազն հալածեալ ՚ի խմբէ քաջալանջ շանց փախչի՝ և դառնայ անդադար վիրաւորել զայն որ ձգէ զհետ իւր զփաղանգն շանց։

Բայց վտանգաւորեալ ռուսուղեանց զընկերս իւրեանց յօգնութիւն կարդան ։ Սթափի 'ի քնոյ բանակն , առնուն զանձամբք զանօթս պատերազմականս և փութան հասանել յամենայն կողմանց ։ Արունդ մի հիւրպինսայ յառաջէ զուարթեցուցանել զէօ , մինչ փաշտ մի փոլոկաց գնայ կալնուլ զանցս ճանապարհին հռովմայ ։ Օ՜ կայ անուն քո , յանկ առընթեր կամիլլայ , որ յակամայ կամս նորա ծածկէ զնա փառահանան ոսկեղէն , մինչ 'ի դիմի հարկանելով ռուտուղեանց միանգամայն և հիւրպինսայ , յանկարծօրէն փոխէ զձայլն , զայլ իմն ճանապարհ հատանէ , և հասանի 'ի գետն տիբերիոս ։ Թշնամիք՝ զկորուստ նր հաւատացեալ փարկանելով , աղաղակ ցնծութեան ամբառնան ։ Փակեն վերստին զկէս շրջանակն զոր շուրջ զնովաւ կալեալն , սակաւ առ սակաւ մերձին , և 'ի զրաւ ամի կամին զխախտեալս 'ի այնդան արկանել ընդ մէջ նիզակաց իւրեանց և զետոյն ։ այն ինչ էօ՝ յափն տիբերոսի ժամանեալ , 'ի բազուկ իւր քաջազօր զընկենու յայնկոյս գետոյն զանհամն և զմուրձն Տուրինի , առնու 'ի գիրկս իւր զկամիլլա , արկանէ զհայեցուածս իմն խորոխտագոյն 'ի վր կառուցել թշնամեաց իւրոց , յարձակի 'ի մէջ ջրոյն , և ինչ ոչ զանգիտեալ 'ի սրընթացութէ ջուրցն հեղեղատին , և 'ի նետաձգութեանց փոլոկաց , ելանէ յայնկոյս , առնու վերստին զզէնս իւր , և գնայ զճանապարհ իւր դէպ ուղիղ 'ի Հռովմ ։

Ընդ ճողոպրելն 'ի վտանգէն , դիւցազնն այս ահարկու , յառաւել մեղկացէս սխրահայրն փոխարկի ։ Սերեան՝ կամիլլա իմ ազնիւ՝ ասէ , ներեա՛ զի իշխեցի զխորհուրդ մի 'ի քէն թագուցանել , սէրն քո բարուք դատեցաւ զիս ։ Պահէի 'ի կշիռ առանց հաւանութե քո զաւուրս՝ որք քո են , սարսափեցուցեր զիս վս քոյոց ։ քաւեցան յանցանք իմ՝ բաւականօրէն ։ Ապաշնորհ՝ պատասխանէ նմա կամիլլա , վճարդ կարայեր դու խորհիլ թէ սպասէի ես դարձին քո , զիա՛րդ մարթայր հաւատալ թէ խանդաղատանք իմ՝ շատանային ընդունայն աղաչանօք ։ Ո՜ օրականք նուազ անգութք քան զքեզ. ցուցին ինձ զշաւիղս քո , զնոյն դուռն բացին ինձ ընդ որ խոյս տուեալ էր քո , և միայնակ յաղջամղջի գիշերին՝ յանդիման բանակի թշնամեաց՝ յայլմէ իմիքէ ոչ երկեայ , բայց 'ի յոչ գտանելոյ իմ զքեզ ։

Այսոքիկ են կշտամբանք որովք զկինեայս յանդիմանեն կաթոգին սիրահարքս այսոքիկ . փոխանգն՝ յոր արկին զանձինս , տուաելու՝ եթէ ջնա՛րէ , զայլն որ միաւորէ զնն . սոսայումն ոսկեղէն վահանին յաճախէ զերջանկութի նց ։ Երգեն 'ի հռովմ միաանեն 'ի ծագել լուսոյ աւուրն , և գնան սպաս տանել սթափելոյ ալքայլն 'ի քնոյ , առ 'ի մատուցանել նմա զապարն դիւցանուէր ։

Ո՛րպիսի ցնծութի և հրճուանաց պատահեցաւ նումայ . ոչ զայսել զօրէ և ոչ բացատրել ։ Երիցս գիրկս արկանէ լէօլ , և անկանի առ ոտս կամիլլոյ ։ Ո՜ ի՞նչ ինչ ոչ պարտիմ ձեզ՝ աստէ ցնն , դուք փրկէք զաթոռ իմ՝ և զփառս իմ ։ Ո՛հ՝ ձեր է գոյն իմ ով է սիրտն իմ , ձեր է թագաւորել 'ի վերայ հռովմայ , ով թագաւորէքդ 'ի վերայ նումայի ։

Գումարէ համանգամայն զժողովուրդ իւր ցուցանել նոցա զվահանն սուրբ , և ծանուցանել նոցա զոր ինչ միանգամ արարին լէօ ։ Կարգէ զնա նոյնժամայն սպարապետ հռովմէական գնդին ։ Մինչ բազմութին միաձայն ցնծութբ հաստատէ զայս արժանաւոր ընտրութի , պահապանք ախոյանաց աւետեն զժամանումն զօրացն մարսայ ։

Երիտասարդն տոտոր պարտեալ է զթշնամին , դարձեալ է յետս զափամբ տիբերոսի , ընդ որ է անցեալ հուպ առ ելս նր , և խոհական իմն ճանապարհաւ հասանի առ արքայական հովանւոյ , ճանապարհ հատեալ 'ի կողմն հեսպերիոյ , որ միայն զերծ էր 'ի պաշարողաց անտի :

Տայ Նեստոր բանալ զդրունս իւր , և փութայ ընդ առաջ դաշնակցաց իւրոց : Նեստոր մտանէ 'ի քաղաքն գլուխս տասն հազար արանց . չէ տեսեալ զրեթէ տակաւին զօրքսն , ընդ առաջ նր գնալով՝ երթայ նմա զհպատակութիւն և զբարեկամութիւն երդնուլ : Բոլշարանեան փայլի զնովաւ խանդաղատանօք , ժողովուրդն աղաղակ ցնծութեան ամբառնայ : Մինչդեռ տանի Նեստոր զատտոր յարքունական պալատան իւր , իւրաքանչիւր քաղաքացի դուռն գործէ զզօրականս մի մոյս ընկալնուլ , և ընդ նմա իբրև ընդ եղբօր վարել :

Իսկ հեծելոց և այլոց չամբշեալք սրտմտութ վասն տեսանելոյ զզօրսն զայն 'ի միւս կուսէ ոխերիմ անխռովաբար 'ի հանգիստ մտանել , առանց մարթելոյ վրդովել զզինուորս նորա , անհամբերեալք և նիրսն եղեալք վն գոլոյ մի միայն զօրականի միոյ յինքեանց զվրհանձն և միաւորն զատաւորին յարձակել : Հերսիլեայ և այլոց ասխալեալք հաւատարմացեալս 'ի փախստանայ քինախնդիր լինելոյ՝ կամին հարկանել 'ի վերայ , և միաբանաբար աղաղակեն՝ զէն առէք զանձամբ վառեցարուք զօրականք : Ամենեքեան՝ հիւսիսիք՝ կամականիւթիք՝ ռուսուրդեանք՝ վեարինք ամենեքեան միահամուռ սեթևեթին : Գունդք ն՝ ընդ բանակն երանեն՝ բաժանին 'ի պատակս , և տանելով զերկնայինձիգ ամսդուխս դիմեն 'ի վր ախոյանաց , զառաջեաւ իւրեանց զբազմութիւն և զամբարձիք մեքենայս ունելով :

Յանուղել Նեստորի զխնկացումն այս , ոչ զոնգիտէ 'ի փոխադրէն : Նայեաց անխռով 'ի ժամու մաքառման՝ որ մինչ դեռ զոհս մատուցանէ . հրամայէ Լէօի 'ի բաջախոսին 'ի գլուխ հազարապետաց երանել .

առ

սաստր եւ զնոյն հրամանն առնու ։ Այսք են նուաճելի զի արքայազնին կամաւորանոյ իցէ 'ի մէջ դասուց մարդկաց , խնդրէ զի շքեղազարդն կանխելս կայցէ 'ի միջակէտն դասուց հաւանեցելոց , պատուէրէ երկուց զօրապետաց իւրոց չթողուլ նմա ձգել և ոչ զնետ մի ։ Այլ զգալուս ազգայակամ զանձամբ արկանէ՝ պճնէ թագիւ զգլուխ իւր , 'ի ձեռն առնու զգաւազանն միապետական և զտա մի ձիթենւոյ , և յառաջոյ իւրոց զումբասորս իւր ունելով , 'ի մէջ երկուց ճակատուցն զօրաց հանդիսանայ ։

Յաղթութիւն պսակեալ թշնամեաց 'ի տեսարանէ առնի , զկայ առնուն 'ի կարգ պատերազմի դասաւորեալք առ 'ի պատուել հաւանեցելոյ , որոյ ժամանել 'ի կէտ ամբաձգութեան՝ յարդարեն զճակատ սակաւ ընդհատ 'ի ճակատու ընդդիմամարտից իւրոց ։ Արդէն յերկոցունց կողմանց եւ քարշել են լոյսակիցք և սուրք մերկացեալք ․ Տիփիփոն 'ի միջոցի անդ յուզէ զսուրս իւր և ձգեսն փողոյն սպառէ ։

Նոյն քաջարանոյն հաւանեալ յառաջ խաղայ առքառնալով 'ի վեր զթիթեղն ։ Նոյնաւորք նորա աղաղակեն և խնդրեն զի ունկն մատուցի նուաճայի ։ Արկանեցան բանքս այսորիկ 'ի բերանոյ բերանոյ ։ Ընդ դէմ՝ ամենայն ջանիւն հերախելոյ և աղմկի՝ արքայն վեհափառ՝ թագակալն կամակամից՝ գլխաւորք մոլեկաց և ռուտուղեանց մատաւորին առ խնքնակալն հաւանեալ ։ Նորին սափրեալ է 'ի հարկէն հետեւելոյ , նոյն խնքն հերախելոյ 'ի սրտմտութեան քարկոտ քարեալ գայ լուել՝ զոր միանգամ խլէն ստարդելոյ նուաճայ ։

Իշխանք՝ դիւցազնիք , որք լսէքդ ինձ՝ ասէ ցնա նուաճայ անոք իմն այլ աներկեան ձայնիւ , ընդէր ըզմայրս պատերազմի մղէք ինձ ․ միթէ աւար հարկի զերկիրս ձեր , միթէ յափշտակեցի զկանայս ձեր , կամ

զոր

զորդիս ձեր 'ի գերութիւն վարեցի , մի՞թէ անօրինեցայ 'ի դաշնադրութիւնս , զի՞ կայ իմ և ձեր , զի՞նչ խնդրէք յինէն :

Օ՛ ի իշխես 'ի յափշտակեալ աթոռոյդ՝ աղաղակէ այրն , զի 'ի քոյ դարձուցես այսրէն դստերն Հռոմուլոսի զժառանգութիւնն Հռոմուլոսի : Այս ինչ է վասն որոյ ապստամբեցաք մեք , գամք՝ նստուցանել զնա յաթոռ հօր իւրոյ , և հանել զվրէժ քինու նորա :

Ո՛վ այրն՝ պատասխանէ Նումայ , թէպէտ այս զոր դու հանել կամիս յինէն , ոչ խնդրեցաւ յինէն և ոչ յօժարեցաւ սիրտ իմ զհետ այնորիկ : Արդ ծանիր և խիստ եղև ինձ ընդունելն իմ զայն , բայց դիք հրամայեցին ինձ , և ես անսացի : Ժողովուրդս այս թագաւոր իւր կացոյց զիս , նոյն ինքն Հռոմուլոս զայլ անուն ոչ ունէր : 'Ի Հռովմ՝ այսմ՝ պատշաճի աթոռն , զոր ազգն ընտրէ , իսկ ժառանգութիւն է առ սաբինացիս՝ որք այսօր բաղկացուցանեն զկէսն ժողովրդեան Հռովմայ : Առ պատահման եղեռնութեան իրիք՝ զորոյ զյիշատակն ոչ կամիմ առնել աստանօր , յետինն իշխանայն սաբինացւոց ես միայն մնացի : Այսմանակ ուղիցն հրամանն՝ ուխտն ժողովրդեան՝ տոհմականութիւնն՝ օրէնքն յաթոռն զիս կոչեցին : Դուք և եթ առ ոչինչ համարիք զիրաւունս զայսոսիկ , և գայք պատել պաշարել զիս 'ի քաղաքի իմում՝ առանց ազդ առնելոյ ինձ սոսկալէս զպատերազմն : Փոխանակ զայսմանէ տրտնջելոյ , գոհունակ եմ զձէնջ , զի առընթեր իմ եդիք զպարտաւորութիւն , և աներկեան արարիք զիս առ դիս :

Թագաւորք խոսալից՝ յարգեմ զձեզ , և 'ի ձէնջ կամիմ զի սիրեցից զձեզ · բայց ոչ երբէք զանգիտեցից 'ի ձէնջ : Տեսանէք զայս Ճակատ զօրաց Հռոմայեցւոց բազմութեամբ և թուով հաւասար ընդ համագումար զօրաց ձերոց · տեսանէք զքաջահուժկու և ըզ

յաղ

յաղթաբազուկ մարդքս զայրացիկ՝ որք յօժարութե իմ եկեալ ՚ի դերեւ հանել զձերն աշալրջութի ։ Ո՛ հաւատարիկ որով կարասցիք վանել զընդդիմութին բռնութե ։ Ամօթ է ինձ ՚ի բազում մրցմանս ունայնաձեռն արձակել, և դեգերեցուցանել զձեզ տակաւին զհարուստ ժամանակս առաջի պարապոյ խնդոյ • եթէ զամ մի և եթ ՚ի պարապութե մատուցանիցէք դուք՝ ամենայն ինչ վճարեսցի վասն ձեր ։ Մի՛ համարիցիք թէ ժողովուրդն մարտոյ է միայն՝ զոր ձեզ հանդուրժել կարասցիք • զի ժողովրդք հետորդելոյ՝ ապուշելոյ և ըմբռնելոյ զան ժամանակն ՚ի միջոցի աւուրց սակաւուց ։ Յարձակեալ միանգամայն ՚ի վերայ ձեր այնքան ազգաց գումարեալ եղելոց, ոչ կարասջիք զդէմ ունել նց, ամենեքեան ՚ի սուր սուսերի կոտորեսջիք • վասնզի միայն ապրեսցին ՚ի հարուածոյ, զի մարդք և վասնզի յայսժամ եղբարք եղեն, հայիմ ՚ի նս իբրև ՚ի դաշնակիցս իմ, երդնում նոցա աստուածօք առաջի ձեր՝ ոչ երբէք ընդ նս իբրև ընդ թշնամիս վարել ։

Եւ այս բան՝ աւրին՝ ասութեան՝ և առխաբէոս ակնարկեն ՚ի ծերունին պատկառոտն վետիոսայ • կեղակարծութին և խէթն մնաց է ՚ի դէմս նոցա ներկայեալ ։ Նումայ՝ որ յաջողեաց արդէն զպառակտումն արկանել ՚ի մէջ նոցա, ասէ շարունակաբար զայս օրինակ ։

Ո՛վ աղէտից մեծի՝ որքս առեալ ըզի ես զաւաջինն ՚ի վերայ յաղթութեանն մերոյ, որ պատճառաւ էր զկորուստ այդքան ժողովրդոց • Թանայի արտասուօք իմովք զդաշինս ներկեսցուք արեամբ ձերով ։ Թշնամաւորք՝ ընկերք իմ բայց ՚ի հաշտութե զայլ ինչ ոչ կամիմ • և առանց պարտուել լինելոյ, նոյն իսկ տառուգութե յաղթող հանդիսանալոյ, առաջարկեմ ձեզ զհաշտութի յաջողակ ։ Ձեզ հիւրասիրութեան շնորհեմ՝ զամենայն զոր Հռոմիւլոս եառ կանգնել ՚ի մէջ երկրին ձերոյ, զի այն անիրաւութեան իմն եղև , զնեալ ՚ի կշիռ զխաւս իմ քաւել զայն անիրաւութիւն : Ձեզ վայելեաց և ուրաստա-դեանց մատուցանեմ՝ զուխտակցութիւն իմ՝ և զիրաւունս քաղաքացւոյն Հռովմայեցւոց : Քեզ՝ արքայդ Կամ-պանիոյ , որ այդքան վաղվաղակի զմոռացար հայելը-դյեալին պատերազմին քո ընդ մարտոց , ՚ի քեզ դար-ձուցանեմ՝ զորդին քո , զոր Թշնամիք քո մատնեցին ՚ի ձեռս իմ : Քեզ՝ արքայդ Վեստինեաց , որ ՚ի հա-րուստ անմնակից հեռաէ և այդր ոսկւոյ զրուար մի , զոր հանապազ ծածկեալ եղեալ , զհամբերյն քո տամ քեզ : Եկեսցէք կամիցիս և կայցես՝ Լինիցիք անկեղծք զգանձք հայրց ձերոց :

Ու այս բան կամիլլա և կայլոս անկանին ՚ի դիրկս արքային Վեստինեաց , և ՚ի կենակցիցն կայսրեաց : Երկոքին ծերքս այսուքիկ աչաց իւրեանց հաւատալ ոչ մարթին , ցօղեն զարտասուս ցնծութեան , այնպէս ունին ՚ի գիրկս իւրեանց զորդիս , զորս ոչ ևս ակնունէին տեսանել :

Սպարտերիւք գուպարեցէք ընդ ընդդէմ՝ ասէ ցնոսա Նումայ . արդէն դատաստանն իմ արդար էր , կամեցայ զի լինէր և ես : Նա իմն ոչ էք դուք Լաթի-ոչ հրամանք , ասախելով զձեզ լինել ապերախտք : Տուք պատերազմ՝ եթէ կամք են ձեզ :

Փոխանակ ընդ ամենայն պատասխանւոյ , երկո-քին Թագաւորք անկանին առ ոտս նորա , և փարին ընդ նմա : Աստուածային առաքինութիւն հանճարեղն ամբոխեալ ծափեն առ նա զձեռս՝ աղաղակելով , հաշտութիւն : Զօրականք ամենեքեան կրկնեն՝ հաշտութիւն :

Նումա և եթ խօսել կամի . բայց լեո դիմէ առ նա . եթէ ծարաւն արեան տոչորէ զքեզ , ասէ ցնա , ահաւասիկ եմ , վերադարձեալ քեզ զտապարն քո , զոր առի մինչդեռ ՚ի քնոջ էի : Նկուն եղեալ ամօթի ՚ի

քա

բանից տառի և 'ի գերազանցութենէ մեծահոգւոյն լեօի, յականէ 'ի նա և լռէ ։ Փութա՛ աճապարեա՛՝ տալ նմա դիւցազն. եռայ և տագնապի սիրտ իմ 'ի խորհիլն թէ թաթաւել ունիմ զձեռս իմ՝ արեամբ մարդոյ միոջ. կամ՝ հրաժարեսցի 'ի հայրենեաց քոց, կամ՝ հաշտեսցի ընդ իս ։ Ընտրութիւն իմ արարեալ է՝ տալ նմա աւրն, և դնէ զձեռն իւր 'ի ձեռն նորա ։

Ընդ բառնալ արգելմանս այսորիկ հաշտութեան, ձայնք ցնծութեան աղաղակի հնչեն յամենայն կողմանց. երկոքին ճակատք զօրաց թողուլ զգաստակարգ իւրեանց սկսանին խառնել ընդ միմեանս, յորժամ՝ յոխորտան Հերսիլիա՝ որ մինչեւ ցայնժամ՝ յուռացեալ էր յաւրն, շանթեշեալ՝ հրացայտ աչօք, և դունատեալ դիմօք առ կատաղի սրտմտութեան, Ո՛վ վատ՝ ապաշնորհք՝ և ուխտադրուժ բարեկամք՝ գոչէ, որք տեղի տայք մնոտի բանից, որք դրժէք զդատաստան թագաւորաց, մի՛ համարիք տեսանել զիս կցորդ անարժանապեղծութեան ձերոյ ։ Եւ դու Նումայ՝ զոր այնքան ատեմ որքան սիրեմ, ոչ մարթիմ՝ գտանել բանս առաւել ազդուս, ընկալ զհրաժարական զողջոյն իմ աւաղելի ։ Տացէ քեզ սէրն զգալ յանձին զամենայն զտանջանս զորս պատճառեցեր ինձ, զի ողբասցես 'ի վերայ աթոռոյդ զայդէան ոչ ատակելոյ քո դնել յայնմ՝ զանձն անարժան՝ զոր ինձ նախադասես. զի ժողովուրդս այս հռովմէական՝ որ զքեզ կոչեաց թագաւոր, եղիցի առաւել զարհուրելի թշնամին անուան թագաւորի, հալածեսցէ ընդ ամենայն երկիր՝ զկնի վանելոյ 'ի պալատայց իւրոց զքեզ, կամ՝ զանարժանս յաջորդս քո. 'ի զուր ամենայնի հալածական արասցեն զքեզ անդուլ սեւաթոյր Եւմենիդեայք, յանդիման կացուսցեն քեզ անդադար զդէմս սոսկալի յոգնոց ապաստան եղեալ դեղատուութեամբ իմով, և զլուխ ամի զՀերսիլեայն օրհասական եղելոյ ընդ սու-

սե

սէրսս , որում առաջնորդէ ձեռն քո անզեղջ ։ Յարտասանեցէն զյետին բանս զպատուիրն՝ վասն մինչև ցերախտակային զուռնալերն ՚ի սիրտ իւր ։ Աճապարեն փութան խուռնեին զնովաւ՝ այլ ընդ վայր , անցեալ է ժամն , ոչևս չնչառէ , և սրտմտութիւնն բարկութեան նկարագրեալ տեսանի տակաւին յանշնչացեալ դէմս նորա ։

Ողբայ զնա Նումայ , և հրամայէ մեծաշուք հանդիսիւ և պատշաճաւոր յորդանօք ամփոփմանն նր̄ տանել նմա զարդաւորական պատուին ։ Մինչ փայտակոյտն յօրինի , քաջարանցն հռովմայ զենու զպայմանս երդնու զհնազանդութիւն ընդ պայմանին եղելոյ , և պարտէլ ՚ի Թագաւորաց անտի՝ որոց յաղթեացն արդարութեամբ , անդրէն ՚ի Հռովմ մնանէ ։

Ածէ զնոսա Նումայ ՚ի կապիտոլինն , ուրանօր մատուցանեն նք̄ դիսոյն զպայմանս մի ։ Անդրէն առաջադրէ հաստատել զդաշն մի , որ անքոյթ արասցէ խաղաղութիւն և զազատութիւնն երկոցունց ։ Ամենայն պատկառոքս այսոքիկ լցեալք ակնածութե̄ վասն առաքինութեան Նումայի , կամին զի նա միայն եղիցի դատաւոր իւրեանց ։ Նումայ ՚ի զննին արկանէ զիրաւունս իւրաքանչիւրոյ յայնցանէ , փոխարինէ ընդզոհից , անձամբք անձին հանէ զոհս , ՚ի գիր արձանացուցանէ զպայմանսն հաշտութե̄ , և ամենեքեան տօնադրեն զօրն ուրախութե̄ ։ Այս նորոգ դաշնակիցքս արքային հռովմայ լցեալ ընծայիւք նր̄՝ աներկևանք զուխտապահութենէ նորուն , և յղացեալք զխրատատար յարգանս վս̄ նր̄ , հանդերձին ՚ի չու անկանիլ ։

Արքայն կապոճայ որդւովն իւրով հանդերձ՝ որ եղեալ է դիւցազն որք առ մարտս՝ դարձ առնէ յերկիրս իւր ։ Թագաւորն վետոնեայ ոչ կարէ պարտաւորել զդուստրն իւր գնալ ընդ իւր ՚ի կենդնիլոյ , զի կամիլլա հրաժարեալ է յաթոռոյն , կամի կալ ՚ի հռովմ ընդ լէօի և ընդ նաւակի , և բարեխառնութիւնն՝ զոր վայելէ , շնոր է երջանիկ առնել զհայրն իւր ։ Աշխէք՝ հիւրընկալք՝ և առատաձեռնք բարեսէրք փոխանակ ընդ անխիղաւութեանց , զորոյ Թշնամանէին զհոտաւորս , դատանմանն ընդ Ճանապարհ երկրին իւրեանց՝ բարձր առնելով զանտանն նաւակի ։ Մայրք պատճառեալք ծիխք և պտղեօք՝ եկեալք մերձաւորին ՚ի սաստկութենէ երկրին սարսիկայ դատանման ՚ի մարաբելից . սաստր արհաւին յոյժ Թողոյ զառաքինաղարդ դաշնակիցն իւր ։ ՚Ի վախճանին տեսեալ ժողովրդեան հանդիսից զպատերազմն առատութեան առաւօտ հեղեղ արեւուն մի միայն քաղաքացւոյ , օրհնէ և պաշտէ զԹագաւորն իւր ։

Ողջամիտ և կորովախորհրդութիւնն նաւակոյ զխաղաղութիւնն խոսքից ապահովացուցեալ , ամենայնէ զնա փակել հանդիսիւ զատանմանն յանտուն , որ ընդ Թագաւորութեանցն հաստատութ եկաց մեաց միշտ անխախ ։ Խորանք նոր պղնձիք ճոխացեն ՚ի վր ժամկահոյք ծղինեաց իւրեանց , յանձնարկիցն է ուժեղ փակել զնն ։

՚Ի ծոնոյ իջանէ նաւակոյ առաջի չնծութեանն , ծիլ յանտ՝ ազաղականէ , զոր որ Թագաւորեալ յիտալիոյ արդարութն և խաղաղութն , Թեւարկեալ խաղաղարար առաջնորդութեց իւրեց ։ Փակեալ զդռհաւոր մեհեանս զայս , սկսա մեր եղէգի սանձայրն , ուր պաշտեսցուք զքեզ սպառահեանն ։ Գեխոսցիս հաստուցանել քեզ ըղպատիւ նորադոյն . մինչև ցայսր ասորին մեր սկսեալ է յամենայ անուանի մայրանին նուիրելոյ . վերանորոգեսցիս զանձն զայս չարաչար հաշտեալ՝ սակս ոչ սակաւ պատաճառաց ։ Յաւելից յայն զամկաս երկու , և առաջին ամենեցունն ամիսն յանուն եղիցի . իրաւունք են զի չնծն պատերազմի տեղի տացէ չնչն խաղաղութեան ։

Յանէն զայս զբռունք մեհենին շղթին իրքանն ՚ի վերայ ծղինեաց իւրեանց , և փակին զդրհնուբեկն իւն

Ճռնչմունք :

Տայց նուիրագործէ նուանց զմահանն ամէղէն, որ անշուշտ առնէ խաղաղ հաւանեցելոց զյաղթութիւն ընդդէմ՝ նոր ժողովրդոց. կայցէ 'ի պահպանութեան այնր զքուրմն զօրս սաղմոսս սնուցանէ :

Օ՜ կնի բարեպաշտական հոգատարութեան այսոցիկ, պատրաստի դառնալ յանտառն եղեռնից, ամէ ընդ խուր զկամիլս և զէշս : Իսկ երկուցեալ գուցէ ոհամնեալն չնծութեան, թողու զնոսս խոտն ինչ հեռի յաղբերէն :

Ընդ ժամանելն անդրէն կարդայ զեզերից, ցաւի վասն հարուստ ժամանակաց անցանելոյ՝ յորմէ հեռու ոչ է լուեալ զձայն նորա, և տայ զհամար ամի զոր միանգամ՝ արարն : Շատոյեալ ես՝ ասէ դարձեալ երկիւղախառն և պատկառուկ ձայնիւ : Այո՜ պատասխանէ ձայն, հաճ և հաւան եմ, յորժ սոսի յայտնանէ հանդերձեալ զքեզ իբրև զնա մեծագոյն թագաւորաց : Կատարեցեր և լցուցեր դու զյոյս իմ, մինչ ինձ կատարել զերդմունս իմ, ծանիր 'ի վերջնումն զեգերից :

Ու այս բան ելանէ նա յանտառէն, և նուանց տեսանէ զանասուն : Նուանց փորեալ՝ ամենեցուն՝ բեռնաբարձել՝ և բաղկատարած կառուցեալ արձանանց : Միանգամայն թառաչս արձակելով ամենայն առ ուս անասունս, ընդ փոյթ ջանայ բարբառել, զայլ ինչ ոչ զօրէ առնել, բայց 'ի հեղլոյ զարտասուս :

Որ՜ յանն կայ՝ ասէ մնա անասունս, չեմ ես չնծուհին եգերից. սակայն մնհեմնացու ում եմ, և պատիժք չնծութեան նոցայ հաճոյ եղեւեին ինձ քան զանուանն սիրելոյ քո : Պատմեալ էիր դու ինձ զերագն քո երազեալ առ աղբիւրն դիցն Պանայ, զյոյն զոր պահէիր հրահանգելոյ քո յաւուր միում առ 'ի յե յեգերիայ․ հաստատեսցի ՚ի միտս իմ՝ ընդ հօր իմում ճշմարտել զայս յոյս ։ Ինձ ստուգապատեալ մեր անջատիլ ՚ի քէն , զի հաւանեսցիս լինել բարերարին ժողովրդեան քո․ եկայք թաքուցանել զմեզ յանտառս յայս , ուրանօր գիտէի անշուշտ թէ ոչ դանդաղեսցիր գալ ։ Ամենայն առաջնորդութեամբ մեր էառ զկատարումն ։ Նոուքեզ խորհուրդս , որք թելադրեցան ինձ առ ՚ի խորին իմաստունէ հօր իմոյ ։ Հաւանեցայ լսել դիցուհւոյն , այդ վերջականութեան՝ փառաց քոյ շահընծայ , քաղցր եղև սրտի իմոյ ։ Տեսանէի զքեզ ՚ի միջոյ սաղարթապաճոյճ ծառոց այսոցիկ , յորժամ՝ թոռէր քեզ խօսիլ ընդ եգերիայ․ երջանկագոյն քան զքեզ՝ առընթեր քո էի յորժամ՝ ողբայիր զքոյն անայիս ։

Նումայ լսէ յիմարեալ և այլ յայլմէ եղեալ ։ Տեսանէ միանգամայն զՕրհեամն երկնից անդրէն , յարձակի առաջնագոյն ՚ի գիրկս նորա․ բռնելով ընդգրկէ զնա , և արտասուեալ ՚ի գրկաց նր վազս առնու խնդրել զԿամիլլա և զԼէօ ։ Ո՛ւր է՝ աղաղակէ առ նոսա ՚ի հեռուստ , ուր է ։ Փութա՛ եկ՝ հայր քո և քոյր քո սպասեն քեզ ։

Լէօ ոչ իշխէ հաւատալ բանիցս այսոցիկ , սակայն աճապարէ հաստանիլ անդրէն ։ Օրհեամն առընկալնու զնա ՚ի գիրկս իւր , սեղմէ զնա ՚ի վերայ լանջաց իւրոց․ որդեակ իմ՝ անգին՝ որդեակ իմ՝ ասէ , միաւորեսցուք դարձեալ ընդ միմեանս , ոչևս անջատեսցուք ՚ի միմեանց մինչև ՚ի մահ ։ Լէօ փոխանակ ընդ պատասխանւոյն յարտասուս լուծանի․ սիրատարփին Կամիլլա ընդգրկէ զամուսին ։ Ցնծութիւնն՝ սէրն՝ բարեկամութիւնն՝ թուէր խնկայնորել զհայլն գալարաղէն , և զչորեսին սիրահարս ։

Հուսկ յետոյ՝ իբրև յարտասուաց անտի սփոփեցան , տանի զնոսա զլոման ՚ի հիւղն իւր ։ Նանոր՝ տայ ցնոսա, զոհեցուք մեզ, անդէն վախճանեսցուք զաւուրս մեր ։ Նումայ առ՛ քեզ զԱնայիս, բայց մի՛ երբէք գիտասցէ ժողովուրդն Հռովմայ զայս լծակցութիւն, մի՛ երբէք մնասցէ Անայիս ՚ի Հռովմ ։ Ո՛ ով ամենայն պատճառանօք գալոյ անդէն խորհրդակցել ընդ դիցուհւոյն, եկեսցես տեսանել զամուսինն քո, և փոխարէնն բարի գործոյ քոյ՝ եղիցի հաճութիւն մեզ զայնս պատմելոյ ։ Այնպիսունակ դաւատրն խնկայցէ հաւատարիմ՝ առ դենն իւր ․ ծածկութիւն յաւելցէ զխորհուրդ վայելչանս երջանկութե՛ նուամսցի ․ և զբօսանս պանծացեալ ընդ այս երջանկութե՛, անցուսցէ խաղաղութե՛ ՚ի մէջի ձերում՝ զաւակս աւուրսն, զորս արմնոցն սահմանէ նմա տակաւին ։ Հաւանիմ ընդ այս առաջարկութիւն ։

Նումայ ընդ պատասխանւոյն փոխանակ անկանի առ ոտս նորա ․ Անայիս ժպտի ակնկորելով ․ Կամիլլա և Լէօ գովէն զառատարութիւնն ։

Ի հետևեալ յաւուրն հարսանիք Անայիսոյ և Նումայի կատարեցան ՚ի խաղի անդ, առանց շքոյ առանց հանդիսի՝ և առանց այլոց վկայից, բայց ՚ի զբօսանայ Կամիլլայ և Լէօյ ։ Գեղեցկանոյքն Նումայ յամենայնում՝ աւուր գայ ՚ի հիւղս յայս ։ Առաքինազարդն Անայիս և հայր նորա ևս քան զևս աճեցուցանեն ՚ի նա զբաղձանս և թելադրեն նմա զերանական լինելոյ առաւել արդարոյն և առաւել բարերարոյն ՚ի Թագաւորս ։

Օ՛ րուճան ՚ի մէջի նոցա յէնու յայլս խորին ծերութե՛ ։ Լէօ եղեալ սպարապետ Հռոմայեցւոց, հաստատի ՚ի Հռոմ՝ ընդ ամուսնոյն իւրոյ, և առնու անուն զմականունն Կամիլլա ․ որ եղև սկիզբն դիւցազնաւոր տոհմիս այսորիկ, որոյ գերահռչակ դիւցազունքն ազատեցին զՀռոմ՝ ՚ի Գաղղաց ։ Նումայ միշտ կաթոգին դին անայխայ , և յորժամ պաշտեալ անոր՝ Թագաւորեալ զամս քառասուն և հինգ ։ 'Ի միջոցի հոլովմանն հարուստ ամենակալս այսոցիկ , ոչ երբէք երևեցաւ թշնամի յերկրին հռովմայ , երբէք ոչ բացաւ տաճարին յանոսի , և 'ի թագաւորութեանն Նումայի ոչ ոք գտաւ և ոչ մի տառապեալ 'ի հարստահարութէ , կամ 'ի վատթար օրինաց ։

ՎԵՐՋ ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ ԳՐՈՑ ԵՒ ԲՈԼՈՐ ՄԱՏԵՆԻՆ

Ցա.

Ծանօթութիւնք յատուկ անուանց՝ պարունակելոց յայս Տաղարան :

Աթենաս · աստուածուհի իմաստութեան՝ պատերազմի և ամ ազատական արուեստից, զոր առասպելէին հեթանոսք արտադրեալ յուղղոյ արամազդայ առանց մօր :

Ակտէոն · էր սա մեծանուն որսորդապետ ոք՝ որդի արիստէոսի, և աւտոնոյեայ դստերն կադմոսի, ուստի և կոչեցաւ աստանէոս դիւցազն : Ետես սա զարտեմիս և զծառայս նր լոգանալ մերձ ՚ի ծոցն գարգափիայ, որոյ վն յեղջերու փոխարկեցաւ, և պատառեցաւ յիւրոց անտի շանց որսորդաց :

Ակրոն · էր թագաւոր կենինեայ · սպանաւ սա ՚ի հռոմուղոսէ ՚ի մենամարտութեան, յետ զսաբինացիս յափշտակելոյ : Կապուտ կողոպուտք սորա փերետրեանն արամազդայ նուիրեցան :

Ալկիտէս կամ՝ ալկիդէս · է անուն հերակլէս դիւցն, ՚ի յոյն (ալքոս) բառէս առեալ, որ ոյժ ստուգաբանի, կամ ՚ի հաւու նորուն ալկէոսէ :

Ամարիլլաս · անուն շինական կնոջ ուրուք ՚ի հռովմէական քերթուածս վիրգիլեայ · բզմ՝ մեկնաբանք ՚ի կարծիս գնային թէ զհռովմայ խօսի բանաստեղծն ընդ կեղծ անուամբս ընդ այսորիկ :

Ամիտերնացիք · ժողովուրդք ամիտերնա քաղաքին իտալիոյ, ուր ծնաւ հռչակաւոր մատենագիրն սալուստիոս :

Անիո · է մի ՚ի գետոց անտի իտալիոյ, որ ՚ի հիւսիսոյ հռովմայ հոսեալ գայ խառնի ՚ի տիբերիս գետ :

Անտեմնացիք · էին սոքա բնակիչք անտեմնայ քաղաքին սաբինացւոց, որ ընդ մէջ հռովմայ և անիոս գետոյն :

Անտիղոքոս · էր սա երէց որդի Նեստորի, որ չոգաւ 'ի պատերազմն տրովադայ, և սպանաւ անդ 'ի մեմնոնէ որդւոյն աւրորայ ։

Անտիոպէ · էր դուստր Նիկտէոս արքային Թեբայ · Հարաւ 'ի սէր սորա արամազդ, որ առ 'ի խաբդաւանել զնա փոխարկեցաւ յայծամարդ ։

Ապենինք · են բարձրաբերձ լերինք իտալիոյ ։

Ապողոն · էր սա որդի արամազդայ և լատոնեայ, կոչէր և փեբոս · յաճախ առեալ լինի սա 'ի քերթողաց փոխանակ արեգականն ։ Անձինք չորք եղեն անուամբս այսոցիկ ըստ կիկերոնի 'ի գիրս՝ որ յաղագս բնութեան ա՟ծոց ։ Այսու ամ՟ն երևի թէ ամ՟ գործք այլոց՝ որդւոյն արամազդայ և լատոնեայ են ընծայեալք ։

Աստրեայ · դուստր աստրէոսի արքային արկադիոյ, կամ ըստ այլոց եղբօրն սատուռնոսի ծնելոյն յաւրօրայ, Բազումք ասեն զնմանէ դուստր արամազդայ և թեմեայ լինել ։ Կոչեցաւ սա արդարութիւն՝ որոյ առաքինութեանն եղև չա՟ծուհի ։ Քաղաքավարեաց սա 'ի վերայ երկրի ըստ առասպելեաց բանաստեղծից՝ ցորչափ տևեաց դարն ոսկեղէն, բայց չարութիւն և անիրաւութիւն ազգի մարդկան առիպեցին զնա 'ի պղնձի և յերկաթի դարուն յերկինս վերանալ, որ և զետեղեցաւ 'ի մէջ զոդիակոսին համաստեղութեանց անուանակոչութեամբս կոյս ։ Ցուցանի սա իբրև զկոյս մի խոժոռ բայց վսեմ դիմօք՝ 'ի մի ձեռին զկշիռ և 'ի միւսումն զսուր մի ունելով ։

Ավեռնոս կամ ավեռնայ · էր սա լիճ մի կամպանիոյ մերձ 'ի բայիէ քաղաք, որոյ ջուրք այնքան վնասակար և ժահահոտ էին, մինչև թռչնոց ևս ոչ երևիլ յափունս նորա, և յայսմանէ էառ զանուն իւր նախ

Նախնական (աօռնօս) որ 'ի բարբառ յունաց ստուգաբանի կարօտ 'ի թռչնոց : Նախնի առասպելութիւնք մուտ դժոխոց արարին զայս : Այս ևս գիտելի է, զի ամենայն լիճք կամ կուտակք ջուրց նեխեալք և ապականեալք անխտիր աօռնոս կոչէին :

Արամազդ · էր սա հզօրագոյն քան զամենայն դիս ըստ առասպելաբանից , և որդի սատուռնոսի և ռեայ : Մայր սորա ոպս ապրեցոյց զնա 'ի սատուռնոսէ , և յանձն արար խնամոց կորիբանդեսս քրմացն կիբելեայ աստուածուհւոյն : Քանզի սատուռնոս հայր սորա՝ որ էր ընկալեալ զթագաւորութիւն աշխարհի յեղբօրէն իւրոյ տիտանայ դաշամբ ոչ յարուցանելոյ զզաւակ արու , անդէն ընդ ծնանելն կլանէր զամենայն զորդիս իւր · բայց թագոյց ոպս զարամազդ , և մատոյց սատուռնոսի զվէմ մի , զոր նոյն եկուլ արու զաւակ գոլ զայն կարծելով : Սնուցաւ արամազդ 'ի քարանձաւ մի 'ի լերան իդայ 'ի կրետէ 'ի ձեռն ամալթեայ դստերն մելիսսոսի արքային կրետոյ , որ դիեցոյց զնա կաթամբ այծու : Իբրև յարբունս եհաս արամազդ , և հաստատեցաւ կորովութեամբ , մարտ մղեաց տիտանեանց , որք կալեալ զհայր իւր ունէին զսատուռնոս , վասն պահելոյ նորա զզաւակս արուս ընդդէմ՝ դաշինն եդելոյ 'ի մէջ իւրեանց : Յաղթահարեցան տիտանեանք , և թափեաց արամազդ 'ի ձեռաց նոցա զհայր իւր : Այսու ամենայնիւ ոչ յետ բազմաց խանդացեալ սատուռնոսի ընդ կարողութեան արամազդայ որդւոյ իւրոյ , դարանակալ եղև կենաց նորա , և յաղագս նենգամտութեան իւրոյ վանեալ հերքեցաւ 'ի թագաւորութենէ իւրմէ , և հարկաւորեցաւ անկանիլ գաղթական 'ի լատիոն : Եղեալ արդէն արամազդայ միահեծան տէր և տիեզերական աշխարհի , բաժանեաց զայն 'ի մէջ եղբարց իւրոց :

Պա

Պահեաց վասն իւր զերկնից թագաւորութի՟, և զծովուն տէրութի՟ ետ նեպտոնի, և զսանդարամետականացն պղուտոնի։ Սկզբնաւորութի՟ն անդորր թագաւորութեան իւրոյ վաղ խռովեցաւ 'ի փառասիրութէ՟ անտի սկայից, զորս նուաճեաց օգնականութեամբն հերակլեայ։ Պաշտօն դիցս այսորիկ էր ընդհանուր առ ամ՟ ազգս։ Էր սա ամմոնն ափրիկեցւոց, բէլն բաբելացւոց, և օսիրիսն եգիպտացւոց, և այլն։ Իսկ վ՟ խոհերական բարուց և պղծախառնութե՟ց սորա բազում ինչ առասպելաբանեն քանաստեղծք և մատենագիրք հեթանոսաց, զոր անպէտ վարկաք գրել աստանօր։

Արամազդ ստատոր, կամ՝ ստակ ստատոր. որ էր մականուն արամազդայ առեալ նմա 'ի հռոմելոսէ, և ստուգաբանի կայուցանող, զի ըստ առասպելեաց հեթանոսաց կայոյց և նհանջեաց զհռովմայեցւոյն զփախուստ 'ի պատերազմի իւիք որ ընդդէմ սաբինացւոց։ Տիրապետեան հռոմելոս կանգնեաց նմա ըզ տաճար մի անուամբս այսուիկ։

Արամազդ փերետրեան, կամ՝ փերետրիոս, էր այս մականադրական անուն արամազդայ կուռց, ծագի սա 'ի բայէս (Ֆէռօ) որ 'ի բարբառ լատինացւոց նշանակէ բերել, զի արամազդ բերէր հռովմայեցւոց զօգնութիւն. կամ՝ 'ի բայէս (Ֆէրիօ) որ 'ի նոյն բարբառ ստուգաբանի սրով հարկանել, վ՟ զի եհար զթշնամիս նց՟ 'ի ձեռն հռոմելոսի։

Արգոնաւդք կամ՝ արգոնաւորդք. էր անուն ինչ ընծայել նախնի դիւցազանց այսոցիկ, որք ընդ յասոնի եկին արգոս նաւաւն 'ի կողքիսէ եօթանասուն ամօք յառաջ քան զառումն տրովադայ, կամ՝ հազար երկերիւր վաթսուն և երեք ամօք նախ քան զՔ՟ս։

Արիկիայ. էր սա 'ի Տաւմի քաղաք մեծ և երևելի

յի

յիտալիոյ մերձ 'ի Հռովմ՝ շինեալ 'ի Հիպպոլիտոսէ որդւոյ տեսէոսի · Իսկ այժմ է գիւղաքաղաք մի փոքր ։

Արտեմիս · չաստուածուհի որսորդութեան ։ Ըստ կիկերոնի երեք էին անուանեալք այսպիսիկ , մին դուստր արամազդայ 'ի պրոսերփինեայ , միւսն նոյնպէս դուստր արամազդայ 'ի լատոնեայ , և երրորդն դուստր ուպիսայ 'ի կղաւկոյ ։ Երկրորդն 'ի սոցանց է յոյժ բարգաւաճանուն , և ամենայն նախնիք զնմանէ խօսին ։ Ծնաւ նա երկուորեակ ընդ ապողոնի 'ի դելոս կղզւջին , և ցաւքն՝ զորս ետես մօր իւրոյ կրել 'ի ժամանակի երկանց ծննդեան իւրոյ , զայնպիսի ատելութիւն առ ամուսնութիւնն պատճառեցին նմա , մինչև ընկալնուլ 'ի հօրէ իւրմէ կեալ 'ի մշտատև ամուրութեան , և լինել տեսուչ և խնամատար երկանց կանանց ։ Առ 'ի խորշիլ յընկերակցութենէ մարդկան նուիրեաց զանձն որսորդութեան , և եղև միշտ ընկերշակեալ 'ի թուոյ ինչ ընտրեալ կուսանաց , որոց էր նմին նմա յամուսնութենէ հրաժարեալ ։ Ցուցանի նա կապարճ մի զուսովք արկեալ , և դէտակն եղեալ ընդ շանց , և մերթ նստեալ 'ի կառս յերկուց շանց ձգեալ եղջերուօք հանդերձ ։ 'Ի մէջ բազում՝ տաճարաց յանուն սորա կանգնելոց 'ի հեթանոսաց՝ յոյժ հոյակապն և շքեղագոյնն էր տաճարն եփեսոսի , որ և էր մին 'ի յեօթն զարմանալեաց աշխարհի ։

Աքիլլէս կամ աքիլլէս · էր սա որդի պեղեոսի և տետեայ · գերազանց գտաւ արութեամբ քան զամենայն յոյնս 'ի տրոյական պատերազմին ։ Մինչդեռ տակաւին մանուկն էր՝ ընկղմեաց զնա (ըստ հեթանոսացն առասպելեաց) տետի մայր իւր 'ի հեղեղատն ստիւգէ , և զամենայն մարմին նորա անխոցելի գործեաց՝ բայց 'ի կրնկանէն զորմէ ունէր մայրն ։ Յանձն եղև հրա-

հան

հանգութիւն սորա մարդացուլ հրեշին կերոնի , որ ուսոյց սմա զպատերազմին զարհեստ , և այսր վարժապետ երաժշտութեան , ուսաւ և 'ի փիւնիկեաց զարհեստ ճոռոմաբանութեան , յորմէ և սիրեցաւ միշտ յառասպելս : Առ 'ի խոտորեցուցանել զնա անտի 'ի մարտ պատերազմին տրովադայ գնալոյ , ուր գիտէր անշուշտ թէ հանդերձեալ էր մեռանել , առաքեաց զանխլաբար յաղջկունս լիկոմեդէս արքային 'ի հանդերձս կանացիս յապատեալ : Անդատին ընտելութբ՟ իւրով ընդ դստերացն արքային առնէ սա զդէիդամիա մայր նէոպտողեմոսի : Այլ զի չէր հնար առնել զտրովադա առանց աքիլլեայ , գնաց ուլիսէս յաղջկունս լիկոմիդեայ 'ի կերպարանս վաճառականի , և արկ անդ 'ի վաճառ զզարդս կանացիս և զզէնս : Յայտնեաց աքիլլէս զսեռն իւր զանօթս պատերազմականս ընտրելով , և չոգաւ 'ի պատերազմ , ուր մեռաւ վէրս 'ի կրունկն ընկալեալ :

Բակտրիաց ․ է սա յոյժ ընդարձակ և արգաւանդահող աշխարհ ինչ ասիոյ : Էր սա երբեմն մասն միապետութե՟ պարսից , յարեւելս կոյս որոյ է զետեղեալ : Զրուան էր յոյժ հնագոյն թագաւորն աշխարհիս այսորիկ , որ ուսոյց ժողովրդեան իւրոյ զմոգութ՟ և զաստղագիտութիւն :

Բանակետղ մարտի ․ էր սա ընդարձակ դաշտ մի 'ի հըռովմ արտաքոյ պարսպաց քաղաքին , ուր երիտասարդք հռովմայեցիք մարզէին յըմբշամարտութի՟ 'ի տիգախաղացութի՟ և յայլ պատերազմականս կըրթութիւնս : Բանակետղ կամ դաշտ մարտի վասն այն կոչէր՝ զի էր մարտի դիցն պատերազմի նուիրեալ :

Բրամինք ․ որ և բրակմանք ․ են սոքա իմաստասէրք հնդկաց , և են զանձինս բոլորովին 'ի պաշտօն դիցն նուիրեալք , մանաւանդ 'ի մանկութէ իւրեանց հրա-

հան

հանգին 'ի խիստ ճգնութիւն , սակաւապէտք են և ժուժկալք յոյժ 'ի կերակուրս . ոչ երբէք ուտեն ըզմիս և ոչ ըմպեն գինի , և հրաժարին 'ի մարմնական հեշտութեանց : Յետ անցուցանելոյ զամն երեսուն և եօթն 'ի փորձ անձնարին և խիստ ճգնութեանց , հրամայեալ է նոցա յայնժամ՝ կին առնել , և տալ զանձն ամենաձարքձակ յօ և իյէ զեղխութիւն :

Գանգէս . է հռչակաւոր գետ հնդկաց , զորոյ զյատկութիւնս սեպեն 'ի բազաւորանի յատուկ անուանց :

Գարգանոս . է սա բարձրաբերձ լեառն մի ապուլիոյ , որ 'ի ձև պարանոցի ձգի 'ի ծովն ադրիական :

Գարգափիայ . է ձոր ինչ առ երի պղատէայ կղզւոյն որ յեզերս ափրիկէի 'ի միջերկրական ծովուն հանդերձ համանուն իւր աղբերաւ , ուրանօր գիշատեցաւ ակտէոն 'ի շանց իւրոց :

Գերոս . է մի 'ի յոգնաթիւ կղզեաց անարի եգէոն ծովուն՝ այն է արքիպեղագոսի :

Եգէոն . նոյն որ բրիարէոս . էր սա մեծանուն և ցուցանքաւոր սկայ որդի երկնի և երկրի , զորմէ առասպելեն հեթանոսք թէ ունէր զձեռս հարիւր և գլուխս յիսուն , և կոչեցեալ 'ի մարդկանէ եգէոն , և 'ի դից բրիարէոս : Յորժամ յունոն նեպտուն , և աթենաս երդմնակցեցին ընկենուլ յաթոռոյ զարամազդ , եկ բրիարէոս յերկինս և նստաւ առընթեր նր̄ , և զարհուրեցոյց զերդմնակիցսն սաստկաբարուռ և խորոխտ հայեցուածովք իւրովք , զի կասեսցեն 'ի խորհրդոց իւրեանց :

Եգերիայ . էր սա յաւերժահարսն մի արիկիոյ քաղաքին որ յիտալիայ մերձ 'ի հռովմ՝ : Սիրեցաւ սա 'ի նումայէ , և ըստ ովիդիոսի եղև կին նր̄ : Իշխանս այս յաճախակի այց առնէր նմա , և առ 'ի կարող լինել զնոր օրէնս և զսահմանադրութիւն մուծանել 'ի տէրութեան, յայտ առնէր հրապարակաւ առաջի ժողովրդեան հռովմայ թէ էին այնք սրբեալ յառաջագոյն, և վերընկալեալ յաւերժահարսնէն եգերիայ ։ Ովիդիոս ասէ թէ այնչափ անմխիթար եղև եգերիայ 'ի մահուան նումայի մինչև յարտօսր լուծանիլ գլխովին, և փոխարկեցաւ յաղբիւր ինչ յարանուն դից անտի ։

Եղևսիս · էր մի 'ի քաղաքացն ատտիկէ նահանգին յունաստանի ։

Ենդիմիոն · էր սա հովիւ ոմն որդի եթլիոսի և կալիկեայ ։ Առասպելեն զսմանէ թէ խնդրեաց յարամազդայ շնորհել նմա միշտ յառողջութեան մնալ, և ննջել որքան և կամէր · ուստի յառակս եւ՝ զքուն ենդիմիոնի ննջել · առ 'ի նշանակել ոճով զերկարատև խոր ննջելն ։ Ասեն զսա սիրեալ մերկամարմին յորժամ զքնով անկաւ 'ի լեառն լատմոս, և այնչափ հարաւ 'ի սորին գեղեցկութի՛ն, զի իջանէր յերկնից 'ի խոնարհ զնա՛ գիշեր կենցաղակցել ընդ նմա ։ Առասպելն սիրահարութեց ենդիմիոնի ընդ սելենեայ կամ լուսնի, ծագի 'ի հմտութէ նորա յաստեղաբաշխութե՛ արհեստին, և յատկապէս 'ի նկատմանց անտի նր՛ շարժման՝ ընթացից՝ փոփոխութեց՝ և այլն, մոլորակիս այսորիկ ։ Ժողովրդք հերակլէոյ պնդէին թէ մեռաւ ենդիմիոն 'ի լեառն լատմոս, իսկ եղէացիք 'ի կարծիս էին՝ թէ շիրիմ նր էր յոլիմպոս լեառն 'ի պեղոպոննեսոս ։

Ենեա · էր սա իշխան ոմն տրովադայի որդի անկիսեայ, և դիցուհւոյն անահտայ ։ Ամուսնացաւ սա ընդ կրեւզայ դստեր պրիամոսի, յորմէ ստացաւ զորդի մի ասկանիոս անուն ։ 'Ի պատերազմին ընդ տրովադայ 'ի սկզբանէ մինչև ցվախճան շահատակեցաւ սրտութ՟բ մեծաւ յաշխարհին իւրոյ պաշտպանութիւն : Հանդերձ այսու ամե՟ն չարախօսեն ըզանմեղ ստրաբոն և այլ մատենագիրք թէ մատնեաց ընդ անտենորայ զերկիր իւր հայրենի յունաց թըշնամեաց իւրոց, և թէ պահպանեաց զկեանս իւր և զգոյս սոյնգունակ նենգաւոր գործով : Որ եւ թէ յորժամ հրձիգն լինէր տրովադայ, խոյս ետ սա 'ի լեառն իդայ, ուրանօր կազմեաց զնաւս քըսան, և առագաստեալ չոգաւ նոքօք 'ի խնդիր բընակութեան իւրիք : Ըստ վիրգիլեայ և այլոց լատին հեղինակաց (որք առ 'ի մխիթար ինչ մտաց առնել կայսերայն հռովմայեցւոց՝ ասացին զնոցանէ յառաջ եկեալ 'ի սերնդոց անտի ենեայ և զժամանումն նորա յիտալիայ իբրև զանշուշտ իմն գրեցին) անկաւ յիտալիայ, ուր՝ յետ եօթնամեայ ճանապարհի, և յետ կորուսանելոյ զնաւս երեքտասան, լատինոս պսակաւորն աշխարհին այն ընկալաւ զնա մարդասիրութ՟բ, և խոստացաւ նմա զդուստրն իւր զլաւինիա, որ էրն յառաջագոյն 'ի մօրէ անտի նորա յամատայ արքային տուռնոսի խօսեցեալ : Որ 'ի խափան առնել զայս ամուսնութ՟ի, մղեաց տուռնոս զմարտս պատերազմի ենեայ, և յետ բազում մրցանաց 'ի մենամարտութ՟ի ինչ բաղդորոշեալ պատերազմի ընդ մէջ երկուց նախանձաւորաց, յորում անկաւ տուռնոս : Ամուսնացաւ ենեա ընդ լաւինիայ, 'ի պատիւ որոյ շինեաց զքաղաքն լաւինիոյ, և յաջորդեաց զաներ իւր : Յետ վաղանցուկ իմն թագաւորութ՟ե սպանաւ ենեա 'ի պատերազմին որ ընդդէմ հետրուրիացւոց, և յաջորդեաց զաթոռ նորա որդի նորա ասկանիոս : Մեծաց գովութ՟եց արժանի գտաւ ենեա վասն բարեպաշտու՟ե իւրոյ և հպատակութեան առ դիս :

302 [illegible]

Ադամայ լեառն. տե՛ս 'ի բառարանի յատուկ անուանց:

Երեբոս. էր սա ըստ առասպելեաց հեթանոսաց աստուածութիւն ինչ դժոխոց, որդի մթութեան և խաւարի:

Լաուռ սա էր կին գեղեցիկ, և ստացաւ անուն ըղձոյս և պտղոյն: Իբր 'ի բազում 'ի կիր արկանեն բանաստեղծք զանունս զայս երբեմն զնոյն ինքն զդժոխքն առնուլ նշանակելով:

Եօլէ կամ Եօլոս. էր սա առասպելեալ թագաւորն ալէկոծութեանց և հողմոց՝ որդի Հիպպոտայ: Թագաւորեաց սա 'ի մէջ Եօլեայ աշխարհին փոքուն ասիոյ, և վասն լինելոյ իւր գտող առագաստից նաւուց, և երևելի աստեղաբաշխ, 'ի բանաստեղծից աստուած հողմոց կոչեցաւ:

Օրոման՝ որ և Զրադաշտ. հռչակաւոր մոգպետ և թագաւոր բակտրիացւոց: և այլն տե՛ս 'ի բառարանի յատուկ անուանց:

Իլիթեայք. առասպելեալ աստուածուհիք վերադիտողք երկանց ծննդեան կանանց:

Լաւինիա. է սա քաղաք մի Իտալիոյ շինեալ յԵնեայ: տե՛ս և զԵնեա:

Լատին՝ որ և Լացիում. է սա գաւառ մի Իտալիոյ առ գետովն Տիբերեաւ: Լատինի բնակիչք աշխարհիս աբորիգինեսք եղեն կոչեցեալք, և զանունս Լատին 'ի թագաւորէ իւրեանց Լատինոսէ առին: Բայց ասելոյ այլոց ոմանց անունս այս է 'ի բայէս (լաթէօ) ածանցեալ, որ 'ի բարբառ Լատինացւոց թաքչել նշանակէ, քանզի անդ թագեաւ Սատուռնոս յորժամ փախչէրն 'ի յերեսաց որդւոյն իւրոյ Արամազդայ: Նախնական մայրաքաղաք նահանգիս եղև Լաւրենտոս 'ի թագաւորութեան Լատինոսի:

Լատոնա. էր սա դուստր Կէոսի, կամ ըստ Հոմերոսի դուստր Սատուռնոսի: Հռչակաւոր է սա մն

պակ

[illegible]

պաշտպանութեանց իւրոյ ընդ Արամազդայ, որոյ կնիքն յունան լինել մերձ 'ի նախանձու էր, առաքէ զօձն վիթոփին հալածել զկատոգին : Թափառէր և տատանէր սա անդ֊ուստ 'ի տեղի 'ի ժամանակի յղութեան զոր եամ խուճապեալ յերկիւղէ անտի վիթոփին : Մանեցաւ մերժեցաւ սա յերկնից, և յուրասա եկաց երկիր տաղնաու կղզի մի, ուր կարասցէ կալ և ծնանել : 'Ի գութ շարժեալ նեպտունի եհար երեքարձենին իւրով, և արար անշարժական զկղզին Դելոս, որ յառաջին զերեսօք եգեան ծովուն տատանէր : Յաւուրս փոխարկեալ լատոնայ 'ի յորամազդայ գայ 'ի Դելոս, ուրանօր զգենու մերկին զառաջին իւր կերպարան, և ծնանի միանգամայն զապողոն և զարտեմիս : Բայց սակայն զնա յունոն խոյս տայ 'ի Դելոսէ : Զկնի ընդերկար Թափառելոյ ընդ մեծ մասն երկրի, և տանելոյ բազմազբօսութեան նիոբայ և ոխակալի, 'ի վախճանի Թեպէտև փառաւորին յաւանան յունոնի, եղև չաստուածութե ամն հզօր, եւեւ զորդիս չաստուածականն ընկալնուլ զպատիւ :

Լաւրենտինք • ժողովուրդք լատինի • նոյն որ լատինացիք :

Լեմնոս • է սա աշխարհ մի յարգաղխ նահանգի, և հռչակաւոր վասն անդ ապաստանելոյ հեփեստոսի դհնդկրայն անուանի :

Լիկոմեդէս • էր արքայ Սկիւռոս կղզւոյն որ 'ի ծովն եգէան, որում յանձն եղև զանխլաբար հօրն և խնամակալութե աքիլլեսայ, զոր յարուցեալ մօրն նոր տեսեալ 'ի զգեստս կանացին էր յարքունիս առաքեալ առ 'ի նահանջել զնա 'ի պատերազմէն տրովադայ, յորում անշուշտ մեռանելոց էր : Հանդերձ հաբու Լիկոմեդէս վասն ուխտադրժութեան իւրոյ առ տեսիլս, որ էին ընդ հովանեաւ նորուն պաշտպանութեան ամփոփեալ, յորժամ՝ ընկեցաւ յաթոռոյ իւրմէ որ յաթէնս՝ 'ի բռնակալէ անտի Մնեսթէոսէ : Լիկոմեդէս՝ կամ խանդացեալ ընդ փառս անուանն տեսէոսի, կամ կաշառաբեկ եղեալ 'ի Մնեսթէոսէ, եհան զտեսէոս 'ի բարձրաւանդակ ինչ զառածութիւն տեղւոյն իւրոյ ցուցանել նմա կամելով, և նենգաւորաբար գահավէժ արարեալ զնա սատակեաց :

Լիրիոէս. է գետ ինչ կամպանիոյ գաւառին :

Կակոս. էր սա գող անուանի՝ որդի վուլկանոսի և մեդուսայ, ձևանայր իբրև զհրէշ մի եռագլխեան և ժայթքօղ զբոց հրոյ : Որջանայր յայրի միում յիտալիոյ, որոյ մուտք էին մարդկային կմախիւք ծածկեալ : Յորժամ՝ դարձ առնէր Հերակլէս 'ի յաղթութէ անտի գերիոնի արքային սպանելոյ, գողացաւ կակոս զումանս 'ի կովուց նորա, և ձգեաց զնոսա յետս կոյս 'ի փապար իւր առ 'ի թագուցանել 'ի հերակլեայ : Անց ընդ այն Հերակլէսն յաղթական առանց գիտելոյ զայս գողութիւն. բայց 'ի բառաչել եզանց նր, բառաչանաց նց պատասխանեցին և կովքն 'ի յայրէ անտի կակոսի, ուստի ծանեաւ դիւցազն զիւրոյ կովուցն կորուստ : Սմին իբր յարձակեցաւ 'ի վերայ կակոսի, և հեղձամուղձ արար զնա 'ի գէնս նր, թէև հուր և ծուխ ժուայթքէր 'ի բերանոյ : Կանգնեաց անդէն Հերակլէս զսեղան մի յարամազդայ փրկողին 'ի յիշատակ յաղթութեան իւրոյ :

Կամպանիոյ. է ընդարձակ աշխարհ ինչ իտալիոյ, որոյ մայրաքաղաքն էր կապուայ. ունի իւր սահմանակից զլատին՝ զսամնի՝ և զլիկէն. և մասն ինչ միջերկրական ծովուն : Անուանի և բարգաւաճանուն է աշխարհս այս վն̃ բերկրաբերձ տեսլեան եւ արգասաւորութեան իւրոյ :

Կապուայ • էր մայրաքաղաք կամպանիոյ յիտալիոյ, կարծէր շինեալ 'ի կապիւոյ յընկերակցէ անտի անկիսեայ : Այնքան ճոխ եւ մեծագանձ էր քաղաքս այս, զի երկրորդ հռոմ կոչեցաւ : Աստասին ջլատեալ լուծան զօրք աննիբաղայ 'ի փափկութեանց գրգանաց եւ 'ի հեշտութեանց՝ յետ սերբալուր պատերազմին կաննայ :

Կերես • էր սա ա̃ծուհին արմտեաց եւ հնձոց դուստր սատուռնոսի եւ վեստայ դից :

Կիկղոպք • ազգ էին առասպելեալ սկայադիմոց վիթխարի արանց որդիք երկնի եւ երկրի գոլ փորկուցեալք : Առասպելաբանէին զոցանէ հեթանոսք թէ ունէին զմի միայն ակն եւ այն 'ի մէջն ճակատուն : Առասպելաբանք տարաձայնին շուրջ ըզ թուոյ նց̃ • հեսիոդոս զերիս յիշատակէ՝ զարգէս՝ զբրոնտէս՝ եւ զստերոպէս, յաւելու վիրգիլիոս ըզ չորրորդ մի՝ այն է պիրակմոն : Առ ժամանակօք ուլիսեայ եղեւ պողիփեմոս թագաւոր նց̃ : Բնակէին նք̃ յարեւմուտս կղզւոյ սիկիլիոյ, եւ վն̃ լինելոյ նոցա բիրտ եւ վայրագ յոյժ 'ի բերմունս իւրեանց պատճառս տային աստի բանաստեղծք խօսել զն̃ցէ իբրեւ զմարդակերաց : Աւանդութիւնն զունելոյ նց̃ զմի միայն ակն՝ սկիզբն էառ 'ի կրելոյ նց̃ զվահան մի փոքրիկ, որ ունէր 'ի միջակէտն ծակ մի, որ ամենեւին ական նմանէր : Առ մօտակայս լինելոյ նոցա լերին ետնայ, կարծեցեալ եղեն գործաւորք վուլկանի լինել, եւ կազմօղք շանթից արամազդայ : Սկուանդն պղուտոնի եւ երեքարձէնն նեպտունի են գործք վաստակոց նց̃ : Ընդ ա̃ծս էին համարել կիկղոպք, եւ հանդիսիւ մեծաւ լինէին նց̃ մատուցեալ ղոհք 'ի կորնթոս ։ Կիկլոպքն և հետախաղաղարար կամենեսեան զն̃ս ապողոն, վ̃զի գործ ձեռաց նց̃ էր շանթն, որով եհարն արամազդ և սատակեաց զորդի նորա եսկուլապիոս ։

Կինթոյ · տեղի ծննդեան արտեմեայ դից ։

Կիւրէս · էր քաղաք մի սաբինացւոց, որոյ արքայն էր տատիոս ։ Ժողովուրդք քաղաքիս այսորիկ քանի վիրք անօրինեալք, տարեալ եղեն 'ի հռոմ՝, որոյ եղեն քաղաքացիք ։

Կիւրենեա · էր սա դուստր ովկիանոսի և տետեայ սիրեցեալ յապողոնէ ։

Կոնսոս · աստուածութիւն ինչ պաշտեալ 'ի հռոմ վերադիտող խորհրդեան ։

Կուրիատեանք · էր տուն մի ալբայ քաղաքին, որ 'ի տուղղոս հոստիլիոսէ 'ի հռոմ՝ փոխադրեցաւ, և համարեցաւ 'ի թիւն պատրկաց ։ Երեք կուրիատեանք՝ ոյք ընդ երից ոհրատեանց գուպարեցան, 'ի տանէ աստի էին ։

Հեսխիւղոս · մին 'ի բռնաւորացն յատուկ անօրինաց ։

Հետրուրիայ · անուանի աշխարհ ինչ իտալիոյ յարեւմտից գետոյն տիբերոսի ։ Սա 'ի ժմ̃ս պարունակէր յերկոտասան գաւառական ազգս, իւրաքանչիւր յորոց ունէր առանձին զիւրն պատկաւոր ։ Բնակքին սորա էին հզօր և անհաշտելի թշնամիք նորածին իշխանութեան հռոմայեցւոց, և հուսկ յետոյ պարտեցան նուաճեցան 'ի հռոմայեցւոց անտի անհնարին արեան ճապաղեօք ։

Հերակլէս կամ Հերքիւլէս, նոյն որ առ մեզ վահագն, որդի արամազդայ ։

Հերակլիոտեայք · ընծայեցին զայս անուն նախնիք անձանց բազմաց, յոյժ բարգաւաճմամբն որոց էր իմաստասէր ոմն 'ի հերակլեայ որ 'ի պոնտոս, միան-

գա

գաւառոյն և աշակերտ արիստոտէլի իմաստասիրին ։

Հեսփերիացիք • էին սոքա ժողովուրդ ինչ կամպանիոյ սերաղուլք յաղագս անձնարին թշնամեաց իւրեանց՝ որք առ նորածին զօրութիւն Հռովմայ ։

Հերսիլեայ • էր սա մի 'ի կանանց սաբինացւոց 'ի Հռովմայեցւոց անտի յափշտակելոց 'ի հանդիսի անդ կոնսոս կռոյն ։ Զսա առ Հռոմուլոս և ամուսնացաւ ընդ նմա , և անմահացեալ էր 'ի ձեռն յունոնի , ընկալաւ զդիցն պատիւ ընդ անուամբ (Հօրայ) այն է ժամ ։ ('ի մատենանս յայս կեղծի դուստր Հռոմուլոսի ։)

Հինդոս • է գետ մի մեծ ասիոյ , յորմէ աշխարհն մերձ առեալ է զանունն Հնդիկ ։ Ելանէ սա յեմաւոն լեռնէ յարևմտից գանգէս գետոյ և յերկուս յառուս բաժանեալ , երթայ անկանի յովկիանոսն Հնդկաց ։

Հոմերոս • տես 'ի բառարանի յատուկ անուանց ։

Մարսք • էին սոքա ազգ ինչ գերմանիոյ , որք յետոյ հարգունեայն յիտալիայ յաշխարհ մի լի կծծիւք և այլ ամեհի կենդանեօք ։ Հանդիսացան սոքա տիրապէս 'ի պատճառս քաղաքական պատերազմին , զոր հարկեցան մղել , և որ 'ի սոցունց անուն էառ զանունն (մարսիական մարտ ։)

Մարս • էր սա չաստուածն պատերազմի՝ որդի արամազդայ և յունոնի , կամ միայն յունոնի , որ ցանկացեալն էր մայր լինել առանց գիտելոյ զայր , նման արամազդայ՝ որ էր արտադրեալ յուղղոյ զաթենաս համակ սպառազինեալ ։

Մարրուբիոյ • էր սա վայր ինչ յիտալիայ մերձ 'ի գետն լիրիսոս ։

Յանոս • էր սա ևս հնագոյն թագաւորն՝ որ թագաւորեաց յիտալիա , և էր 'ի թեսաղիայ ծնեալ և որդի ապողոնի ։ Եկն սա յիտալիայ՝ ուր առ եղերբ

տի

տիբերոսի շինեայ զքաղաք մի փոքրիկ , զոր յանիկուլս անուանեայ : Յետ մեռանելոյ իմ կարգեցին զիս հեթանոսք 'ի դասս դից : Տաճար իմ բացեալ կայր միշտ 'ի ժամանակի պատերազմի • երկից անգամ՝ եւեթ փակեցաւ յընթացս հոլովման ամաց եօթն հարիւրոց • ընդ թագաւորութ̄ Նումայի երկերիւր երեսուն եւ չորս ամօք նախ քան զծնն̄ փրկչին, եւ ընդ թագաւորութեամբն օգոստոսի կայսեր • եւ 'ի միջոցի երկարաձիգ ժամանակացս շրջանի հռովմայեցիք 'ի պատերազմի կային անընդհատ :

Յունոն • էր սա դուստր սատուռնոսի եւ ոպսայ , ուտի եւ քոյր արամազդայ՝ պլուտոնի՝ նեպտունի՝ վեստայ՝ կերեսայ՝ եւ այլոց : Ծնաւ սա յարգոս քաղաքի, կամ՝ ըստ այլոց 'ի սամոս կղզին , եւ յանձն եղեւ խընամոց չորից եղանակաց , կամ՝ ըստ հոմերոսի եւ ովիդիոսի յիշատակելոյ՝ ովկիանոսի եւ տեթեայ : Կլեալ եղեւ յունոն 'ի սատուռնոսէ որպէս պատմեն առասպելաբանք բազումք • եւ ըստ ասողողութի ընծայեցաւ վերստին աշխարհի 'ի ձեռն ըմպելւոյ իրիք , զոր արբոյց մետիս սատուռնոսի : Օակառեցաւ 'ի սէր յունոնի արամազդ եղբայր նորա , եւ առ 'ի հասանել բաղձանաց իւրոց 'ի ձեռն Տարից՝ փոխարկի 'ի կկու , եւ յետ գամադիաս լինելոյ ամուսնանալոյ ընդ նմա , եւ լինին հարսանիք մեծահանդիսիւ , եւ հրաւիրեալք այսց հարսանեաց՝ դիք՝ ամ̄՝ ազգ մարդկան՝ եւ ամ̄՝ գազանք եւ անասունք : Եւ յաղագս այսր ամուսնութ̄ յունոնի ընդ եղբօր իւրոյ արամազդայ՝ լինի դշխոյ դից ամենեցուն , եւ տիրուհի երկնի եւ երկրի :

Նայադք • էին սոքա ոմանք ստորին ա̃ծութիւնք , որք վերակացուքն էին գետոց՝ աղբերականց՝ ջրհորոց՝ եւ աղբերաց : Նկարէին սոքա հասարակօրէն 'ի չէնս , և յաճախէին յանտառս և 'ի մարգս մերձ յա-ռուս որոց էին սոքա հրամանատարք , յորմէ առեալ է անունս (նայադք) զի 'ի բարբառ յունաց բառս (նաէին) հոսել ստուգաբանի : Կոչին դ̅ք անխարի և յաւերժահարսունք :

Նեմեայ՝ կամ՝ Նումիդիայ • էր սա քաղաք մի յարգո-ղիս նահանգի , ուր հերքիւլէս յարբունս մետասան ամաց սպան զհռչակաւոր առիւծն Նեմեան , զծնեալն 'ի տիփոնէ 'ի հարիւրգլխեան սաստկաբար-սուռ հսկայէն , որ զըղջակալս Նեմեայ յաւէր դար-ձուցանէր՝ յանդադր ահաբեկուն զբնակիչս ունելով:

Նեստոր • էր սա որդի Նեղէոսի և քլորիդեայ՝ քեռոր-դի պեղիասայ և թոռն Նեպտունի : Ունէր զեղբարս մետասան , որք ամենեքեան հանդերձ հարբ իւ-րեանց 'ի մահ մատնեցան 'ի հերակլեայ : Տիրապետս այս խնայեաց 'ի կեանս սորա , և ետ զսա յաթոռն պիղոսի : Ամուսնացեալ սա ընդ եւրիդիկեայ դստերն կղիմենեայ՝ կամ՝ ըստ այլոց ընդ անաքսիբեայ դըս-տերն ատրէոսի : Աշ ուրեմն բարգաւաճեալ հան-դիսացաւ սա 'ի բանակի մարտին , և եղև առաջա-կայ հարսանեացն պերիթեայ , յորժամ արիւնըռուշտ պատերազմ յարեաւ ընդ մէջ լապիթեայ և մարդա-ցուլ յուշկապարկաց : Եղև թագաւոր պիղոսի և մեսսենեայ վարեաց զժողովուրդ իւր 'ի պատերազմն տրովադայ , ուր հոյակապեցաւ 'ի մէջ այլոց առա-ջնորդացն յունաց պերճախօսուբ̅՝ Խորագիտուբ̅՝ իմաստուբ̅՝ արդարութեամբ և անզուգական կորո-վամտութեամբ : Յետ պատերազմին տրովադայ առանձնացաւ նեստոր 'ի յունաստան , ուրանօր վայ-ելեաց 'ի խաղաղուե̅ և յանդորրուե̅ , որ իմաստուե̅ և ալեաց նր̅ պատշաճէր : Տեղանակն և ժամանակ մահուան նեստորի չէ յայտնի , նախանձք ամենեքեան համաձայնին թէ եկեաց զերիս ազգս մարդկան, և տևողութիւն ժամանակիս այսորիկ վարկագրեցին ամենք լինել ամք երեքհարիւր, թէպէտ յոյժ հաւանականագոյն ամք իննսուն ևեթ, ըստ ամենայնիւր ազգ զամ երեսուն հաշուելով։ Էին սորա դստերք երկու՝ պիսիդիկէ և պողիկաստէ, և ուստերք եօթն՝ պերսէոս՝ ստրատիկոս՝ արետոս՝ էքեփրոն՝ պիսիստրատոս՝ անտիլոքոս՝ և թրասիմեդէս։ Ըստ վաղերիոսի՝ փլակկոսի՝ հոմերոսի՝ ովրատիոսի, էր նեստոր մին 'ի յարգոնաւորդաց նաւի։

Ովրատիոս ․ նոյն որ պուպղիոս ովրատիոս կոկղէս ․ էր սա բարգաւաճանուն և հոյակապ հռովմայեցի ոմն, որ մի միայն ընդդէմ եկաց բովանդակ զօրացն պորսէննայ արքային հետրուրիոյ 'ի գլուխ կամրջի միոջ, և խափան արար նոցա զանցս կամրջին ծայրագոյն արիութեամբ, մինչև ընկերք իւր յետուստ կողմանէ իւրմէ խորտակեալ և քանդեալ զկամուրջն անջատեցին զերկուս ափունս գետոյն 'ի միմեանց։ Նա իբրև ետես ովրատիոս թէ աւերեցաւ կամուրջն՝ որում պահէր, թէպէտև վէրս ընկալեալ 'ի նետաձգութենէ անտի թշնամեաց ընկեց զինքն 'ի գետն տիբերիս, և լողեալ՝ յայնկոյս առ իւրսն էանց սպառազինութեամբ իւրով հանդերձ։

Ուլիսէս ․ էր սա թգւր իթակոյ և դուլիխոյ կղզեաց, որդի անտիկղեայ և լաերտեայ, կամ ըստ բազմաց սիսիփոսի։ Հարկանի սա 'ի սէր չքնաղագեղին հեղինեայ, բայց յուսահատ եղեալ 'ի փեսայացուն լինելոյ, խնդրէ 'ի կնութի զպենելոպէ զդուստրն իկարիոսի։ Ոչ միայն յաջողեցաւ ուլիսեայ ընդ պենելոպայ ամուսնանալ, այլև չոքաւ յիթակոյ, ուր հայր նորա կարգեաց զնա թագաւոր փոխանակ իւր։ Հանդերձ այսու ամենայնիւ յափշտա-

կուն

կումն հեղինեայ ոչ եւս նմա թոյլ ընդերկար դեգերել յիթակայ, զի հրաւիրեցաւ 'ի պատերազմ՝ ընդ այլ պսակաւորացն յունաստանի : Կեղծեաց զխելաժեստութիւն առ 'ի չմեկնել 'ի տենչալւոյն իւրոյ պենելոպեայ : Լծէր զձի մի եւ զցուլ մի 'ի միասին, եւ վարէր նոքօք զափն ծովուն, յորում՝ փոխանակ ցորենոյ սերմանէր զաղ : Յայտնեցաւ իսկոյն կեղծիքս այս 'ի պալամեդեայ, որոյ արկեալ առաջի արօրին ուլիսեայ զմանուկ որդին նորա զտելեմաքոս, ակներեւ եցոյց աշխարհի թէ չէր հայրն խելացնոր, զի խնամ տարաւ 'ի բաց խոտորել յակօսէ անտի զարօրն, զի մի՛ փշրեսցէ մանկան իւրոյ : Ուստի հարկաւորեցաւ ուլիսէս գնալ 'ի պատերազմ : Եւայլն :

Պալատին լեառն . է սա մեծագոյնն եւ ընդարձակագոյնն եօթն բլրոց՝ յորոց վ՟ր շինեցաւ հռոմ : 'Ի վ՟ր նր՟ էարկ հռոմուլոս զառաջին հիմն տիեզերահռչակ մայրաքաղաքին իւրոյ, եւ անդստին եւս զարքունիս իւր հաստատեաց, որպէս եւս արարին տուղղոս հոստիլիոս՝ օգոստոս, եւ ամ՟ն յաջորդ կայսերք, եւ 'ի հանգամանաց աստի առեալ անունս այս պալատ տուաւ այնուհետեւ ամ՟ն ապարանից իշխանաց :

Ապողոն որ պաշտեցաւն 'ի հեթանոսաց անտի 'ի պալատին լեառն, կոչեցաւ եւ պալատեան : Տաճար նր՟ անդէն կառուցաւ յօգոստոս կայսերէ, որ բարգաւաճեաց զայն գրատամբ միով ազնուագին յոյժ՝ վ՟ն ազգի ազգի հաւաքեալ յունարէն, եւ լատիներէն ձեռագիր մատենից, զորս պարունակէր :

Պալլադէս՝ կամ պալլաս . նոյն որ աթենաս, էառ սա զայս անուն անտի, վ՟ն զի սպան զսկայն պալլաս, կամ 'ի տիգէն՝ զոր թուէր թէ կրէր 'ի ձեռին իւրում, զի 'ի բարբառ յունաց (պալլէին) տէգ սասուցանել է :

Պան . էր սա աստուածացեալ չաստուածութիւն ինչ հովուաց

որ

ոստրդաց և տա̃ն շինականաց, 'ի մէջոյ 'ի վեր 'ի նմանութի̃ մարդոյ, և 'ի մէջոյ 'ի վայր այծու դրօշեալ:

Պանդարոս · էր սա որդի ալկանորայ, որ սպանաւ եղբարբ իւրով բիտիասաւ հանդերձ 'ի տուռնոսէ :

Պարք · էին սոքա աստուածեալ հզօր և կարօղ չա̃ծուհիք վերադիտողք ծննդեան և մահու ազգի մարդկան : Երեք էին սոքա թուով՝ կղոտոն՝ լաքեսիս՝ և ատրոպոս, դստերք նոքսայ և երեբոսի դից, ըստ ասելոյ հեսիոդոսի մատենագրին · կամ արամազդայ և թեմեայ չա̃ծոյ՝ ըստ այլոց բանաստեղծից : Կղոտոն կրտսերագոյն 'ի քորս իշխէ վայրկենին յորում ծնանին մարդիկ, և ունի զաղեկատ մի 'ի ձեռին · լաքեսիս նիւթէ զթել կենաց մարդկան · և ատրոպոս երիցագոյնն խզէ զայն մկրատաւ :

Պերեննա՝ որ և աննա · էր սա չա̃ծուհի մի 'ի հռովմայեցւոց անուանի պատուականիւն, 'ի պատիւ̃ որոյ էին կարգեալ հանդէսք · ըստ բազում մատենագրաց էր սա դուստր բելայ, և քոյր դիդոնի : Հանդէս որ կատարէին հեթանոսք 'ի հնգետասաներորդում աւուր ամսեանն մարտի, և մատուցանէին սմա զոհս ընդ անուամբս (աննա պերեննայ) առ 'ի ունել զերկայն և երջանիկ զկեանս · քանզի՝ բառս (աննուս) 'ի լատին լեզու ամ նշանակէ, և (փերեննուս) երկայնաձիգ :

Պերսէս · էր մին յորդւոց անուոր արամազդայ :

Պլանդուսիայ՝ կամ Բլանդուսիայ · էր աղբիւր ինչ առ սահմանօք աշխարհին սաբինացւոց :

Պրենեստէ · է սա քաղաք ինչ լատինի քսան և մի մղոնաւ հեռի 'ի հռովմայ՝ շինեալ 'ի տեղեգոնոսէ յորդւոյն ուլիսեայ և կիրկեայ, կամ ըստ այլոց 'ի կեկուղոսէ յորդւոյն վուլկանոսի : Էր 'ի սմա հռչակաւոր մեհեան մի բախտին, և հարցուկ մի ևս 'ի նմա, որ ժամանակս ձիգս եղև 'ի մեծի համարման :

Պրոկաս • Նստաւ սա թագաւոր Ալբայ զկնի հօր իւրոյ Աւենտինոսի • Ամուլիոս և Նումիտոր են որդիք սորա :

Ռամնէս • էր սա թագաւոր ոմն և գուշակ՝ որ օժանդակէր Տուռնոսի ընդդէմ Ենեայ : Սպանաւ սա գիշերայն 'ի Նիսոսէ :

Ռուտուլեանք • էին սոքա ժողովուրդք ինչ Լատինի • յորժամ եկն Ենեաս յԻտալիա՝ թագաւորէր 'ի վերայ սոցա Տուռնոս, որ վարեաց զօրս 'ի մարտ պատերազմի, զոր մղեցին ընդդէմ Ենեայ Իշխանին Տրովադայ • Մայրաքաղաք սոցա Արդեայ կոչէր :

Սաբինք կամ Սաբինացիք • Հին ժողովուրդք Իտալիոյ, առ երի Հռովմայ հարդուանայենք, զորոց ասի լինել կողմնայ ինչ Լակեդեմոնացւոց՝ պարագլուխ իւրեանց Սաբինոս զոմն ունէին :

Սալենտինացիք • են ժողովուրդք ինչ Իտալիոյ մերձ յԱպուլիոյ գաւառ 'ի հարաւակողմն Կալաբրիոյ :

Սամնիացիք • էին և սոքա ժողովուրդք Իտալիոյ բնակիչք Սամնիայ աշխարհին, որ ընդ մէջ Պիկենի՝ Կամպանիոյ՝ Ապուլիոյ և Ջրոյն Լատինի : Համբաւեալ հարան սոքա վասն անհամբոյր և անողոքելի ատելութեան իւրեանց առ Հռովմայեցիս, մինչև հուսկ ապայ լիովին և հետախաղաղ եղեն 'ի նոցունց ամսանի երկերիւր եօթանասուն և երկու ամօք յառաջ քան զՔն, յետ եօթանասուն և մի ամաց պատերազմի : Մայրաքաղաք սոցա անուանեալ Սամնիում, կամ Սամնիս :

Սատուռնոս • առասպելեն զնմանէ հեթանոսք որդի երկնի և երկրի լինել, կամ Ուրանոսի և Տեղայ՝ որ նոյն է : 'Ի բնուստ անուն Կռոնոսից էր սա՝ և նորա տիւք եւ մօր իւրոյ քինախնդիր եղև 'ի հօրէ իւրմէ, որոյ անգթութիւնն առ որդիս էր զցասումն սորա գրգռեալ: Այլ սորա երկիր կամ՝ տէա ետ զանխլաբար 'ի ձեռս սորա զածելի մի, և իբրև եմուտ ուրանոս առ տէայ, եհատ սատուռնոս զանդամ՝ նորա, և զրկեցոյց զնա իսպառ 'ի զթիւ՟ որդւոց իւրոց բազմացուցանելոյ: Յետ այսորիկ պայազատեաց սատուռնոս եղբօր իւր հաւանութ՟ զաթոռ թագաւորութե՟ հօր իւրոյ, և եդ 'ի միտ ոչ սնուցանել բնաւ զզաւակ արու՝ ըստ պայմանին եղելոյ ընդ եղբօր իւրոյ տիտանայ: Այն իսկ կլանէր միշտ սատուռնոս անդէն ընդ ծնանելն զորդիս իւր, մինչև կին նորա ռէա թագոյց 'ի նմանէ զծնունդն արամազդայ նեպտունի և պղուտոնի որդւոց նորա, և ընդ մանկանցն փոխանակ առաջի եդ նմա կլանել զմեծամեծ վէմս: Յետ ժամանակաց ինչ մղեաց տիտան զմարտ պատերազմի եղբօր իւրոյ սատուռնոսի, և ընկեցե՟լ զնա յաթոռոյ՝ կալանաւոր արար զնա կնաւն հանդերձ: Արամազդ՝ որ էր 'ի կրետէ սնուցեալ թագնաբար, փութացաւ զերծուցանել զհայր իւր, որոյ չարաչար վարեալ զորդւոյն իւրոյ զսէր և զգորով, դարանակալ եղև նմա. բայց արամազդ քակեաց զնա յաթոռոյ իւրմէ, որ գաղթեալ ապահովացաւ յիտալիոյ, և վասն այսորիկ կոչեցաւ տեղին այն (լացիում,) որ ծագի 'ի լատին բառէս (լաթէօ) որ նշանակէ թագչիլ: Յանոս արքայն իտալիոյ ընկալաւ զսատուռնոս և արար իւր գահակից: Պարապեցաւ սատուռնոս գլխովին 'ի հրահանգութիւն խուժադուժ և վայրագ բարուց ժողովրդեանն իտալիոյ, և յուսուցանել նոցա զհողագործութի՟: Այնքան բարիս պարգեւեաց սատուռնոսին թագաւորութի՟ անդանօր, մինչև կոչել զայն ժամանակն՝ դար ոսկեղէն, առ 'ի ցուցանել սովու

զեր

զերջանկութիւնն յոր վայելէր երկիրս ։

Սոգդիանայ․ է աշխարհ ինչ ասիոյ՝ որ ունի իւր սահմանն 'ի հիւսիսոյ զսկիւթիա, յարեւելից զսակէս խուժադուժ վրանաբնակ ժողովուրդս, 'ի հարաւոյ ըզբակտրիայ, եւ յարեւմտից զմարգիանայ ։ Այս աշխարհ 'ի նորումս հասարակօրէն եօզպէգ անուանի ։

Վեստա․ էր սա չա̃ծուհի մի դուստր սատուռնոսի եւ ռէայ դստերն երկնից եւ երկրի, եւ քոյր կերեսայ՝ յունոնի՝ պղուտոնի՝ նեպտունի, եւայլն ։ Յորժամ առեալ լինի սա իբրեւ մայր դից, սա մայր ռէայի եւ սատուռնոսի, եւ յորժամ՝ համարի իբրեւ պաշտպանուհի վեստալեան կուսանաց, կոչի դուստր ռէայ եւ սատուռնոսի ։ Անուամբքս այսորիկ էր սա պաշտեալ 'ի հռովմայեցւոց․ զառաջինն ենեաս եմոյծ զառասպելեալ խորհուրդ սորա յիտալիայ, եւ նուման կառոյց 'ի պատիւ սորա զմեհեան մի, ուր արգելեալ էր արանց մտանել ։ 'Ի մեհենի ա̃ր վառ պահէր հուրն հանապազ 'ի յատուկ իմն թեմոյ կուսանաց, որոց էր նուիրել զանձինս 'ի պաշտօն դիցս այսորիկ ։ Եթէ լինէր յերբեմն հրոյն շիջանել, պատուհասեալ պատժէր խստագոյնս կոյսն՝ յանհոգութենէ որոյ լինէր այն պատահեալ, եւ վառեալ լինէր հուրն վերստին արեգականն ճառագայթիւք ։ Տաճարն վեստայ էր բոլորակաձեւ, եւ էր չա̃ծուհին գրօշեալ յերկայնաքղանց ինչ հանդերձս՝ քօղեալ գլխով, 'ի մի ձեռին զկանթեղ մի ունելով, կամ՝ զանօթ ինչ 'ի ձեւ երկուց ականջաց 'ի միասին կցելոյ, եւ 'ի միւսումն զնէգ մի, կամ՝ երբեմն զթերափ մի փոքրիկ՝ դիցն պալլադեայ ։

Վեստալեանք․ էին սոքա առ հռովմայեցւոց քրմուհիք նուիրեալք 'ի պաշտօն վեստայ չա̃ծուհւոյն ։ Պաշտօնս այս յոյժ հնագոյն էր, զի եւ մայրն հռո-

մու

մնալոյ էր մի 'ի վեստալեան կուսանաց : Նախընտրելն վեստալեանց Ենեա գոլ կարծի, Նումայ կարգեաց զչորս թուով, յորս յաւել և զերկուս տարքուինոս : Յետ վանելոյ զտարքուինեանս 'ի Հռովմայ՝ յանձն եղեն սոքա քրմապետին խնամոց : Պաշտօն սոցա էր զգուշանալ հրոյն շարունակութեան վեստայ զի մի՛ շիջանէր : Պահանջիւր ևս զի լինէին 'ի քաղաքահամիկք, և առանց արատոյ և անխեղծութե յամ՝ մատուռս մարմնոյ իւրեանց : Զամս երեսուն կալ ունէին 'ի խոստադրոյն իւրն ողջախոհութե • զառաջին տասնեակն ամս էր նոցա 'ի հրահանգութե և 'ի կրթութե պաշտաւորութեանց կարգին ուսուցանել, զերկրորդն 'ի փորձ և 'ի խնամ՝ ածելն իւրեանց սրբութե, և զտասնեակն վերջին 'ի մարզել զորս միանգամ՝ էին 'ի նորընծայութե մնեալ : Յետ անցից երեսնից ամաց՝ հրամայեալ էր սոցա ազատ լինել, և կամ եթէ 'ի կամակարուց յանձն առնուին յողջախոհութե կալ՝ նախադասութ զայն համարել վերատեսուչք մնացեալ կուսանաց լինէին : Սակաւք 'ի վեստալեանց գտան յանցաւորք անողջախոհութե, և զամս հազար անընդհատ 'ի թագաւորութէ անտի Նումայի մինչեւ հաստատեալ այս կարգ, յորում՝ ընդարձակ միջոցի տասն և ութն միայն եղեն պատուհասեալ 'ի պատճառս կուսութե իւրեանց զուխտն աղարտելոյ : Եբարձ և խափանեաց մեծն Թէոդոս զվեստալեանս, և շիջոյց ըզհուրն վեստայ :

Վոլկք • էին սոքա ժողովուրդ ինչ լատին գաւառին, աշխարհին որոց էր սահմանեալ 'ի հարաւոյ 'ի տիւրենեան ծովէ, 'ի հիւսիսոյ յաշխարհէն հերնիքաց և մարսաց, յարևմտից 'ի լատինացւոց և 'ի ռաւտուլեացւոց, և յարևելից 'ի կամպանիոյ : Նոր-

քայն

քոյն հռովմայեց անկատ՝ մարտ պատերազմի մղեաց ընդդէմ սոցա, և 'ի ժամանակս հասարակապետութեն եղեն սոքա հզօր և ահարկու թշնամիք հռովմայեցւոց, մինչ հասեալ յետոյ նուաճել եղեն ծառայորդովք հնազանդեալ լատինի :

Տելեմաքոս · էր սա որդի ուլիսեայ և պենելոպեայ :

Տեմիս · էր սա դուստր երկնից և երկրի, զոր էառ իւր կին արամազդ յակոբանց կամ Ն՞Ր : Աստուածուհի եղև սա՝ ըստ առասպելեաց, որում բնակիչք երկրի մեհեանս կանգնեցին : Եղև սա հարցուկ հռչակաւոր յատտիկէ քաղաքի 'ի ժամանակս դեւկալիոնի արքային Թեսաղիոյ : Դրօշեն զսա նոքա՝ ունեալ 'ի մի ձեռին զսուսեր, և 'ի միւսումն զկշիռ :

Տենոս · էր սա մին 'ի չա̃ծուհեայ ծովու գաւառըն երեանն և գորեայ :

Տիբերիա կամ տիբերոս · է գետ ինչ ոռոգօղ իտալիոյ՝ առ ափամբ որոյ շինեալ կայ Հռոմ : Սոյն այս գետ յառաջագոյն (ալբուլայ) անուանէր՝ յաղագս ջրոյն իւրոյ սպիտակութեան, և յետոյ կոչեցաւ (տիվերինոս) յանուն արքային տիբերինոսի, որ գետամոյն եղև 'ի նմա :

Տիբուր · է սա հնագոյն քաղաք ինչ սաբինացւոց, շինեալ՝ ոպ̃ ասեն, 'ի տիբուրտոսէ յորդւոյ ամփիարասի · ուստի սա 'ի գետոյն անիանէ որ իջանի 'ի տիբերիս · 'ի նորումն (Թիվօլի) կոչի յիտալացւոց քաղաքս այս :

Տիսիփոն · առասպելեն զսմանէ հեթանոսք լինել մի 'ի կատաղեաց անուն սանդարամետականաց դուստր նոքայ և աքերոնի՝ ստացաւոր ա̃ծայլին վրէժխնդրութե յազգէ մարդկան, որ և պատժէր զչարս 'ի տարտարոսի : Դրօշեալ լինէր սա ձաղկիւ մի 'ի ձեռին, և բազմութիւն օձից զգլխոյ սորա կախեալք

և

Հ12-01

և և

և գալարեալք զբաղեղօք առաս:

Տուռնոս • էր սա պատկաւոր մի ռուտուլեանց որդի Դաւնոսի և Վենիլեայ յաւերժահարսին: Նա սա պատերազմ՝ Ենեայ և ջանացաւ հանել զնա յԻտալիոյ, զի մի յաջողեսցի նմա առնուլ իւր կին զԼաւինիա դուստրն արքային Լատինոսի, որ խոստացեալն էր ինքեան յառաջագոյն: Ի պարտութիւն մատնեցաւ սա, և ի վախճանի սպանաւ յԵնեայ ի մենամարտութեան:

Փեբոս • անուն ինչ Ապողոնի դից ընծայեալ, և յաճախ վարի սա ի բանաստեղծութիւնս փոխանակ արեգական:

*Բաջարշաւք կամ *Բաջանթայք • էին սոքա երեքհարիւր քաջատոհմիկ և կորովի երիտասարդք՝ ի Հռոմուլոսէ ընտրեալք թիկնապահ իւր լինել՝ և արբանեկել նմա ուր ուրեք և երթայր, և պաշտպանել զանձն նորա: Անուանն սոցա արիբուն՝ այն է, հետեւակայեն քաջընթացից կոչեցաւ:

Ֆետենեաք, էին սոքա բնակիչք Ֆիտենայ քաղաքին Լատինի: Պատերազմեցին զայս աշխարհ Հռովմայեցիք չորեքհարիւր երեսուն և հինգ ամօք յառաջ քան զՔրիստոսի փրկչին:

ՎԱԽՃԱՆ ԾԱՆՕԹՈՒԹԵԱՆՑ

ՀՍՍՀ ՊԵՏ. ՀԱՆՐ. ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Публ. Библиотека
ՀՍՍՀ-ССРА.
им. А. Мясникяна
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎ.